

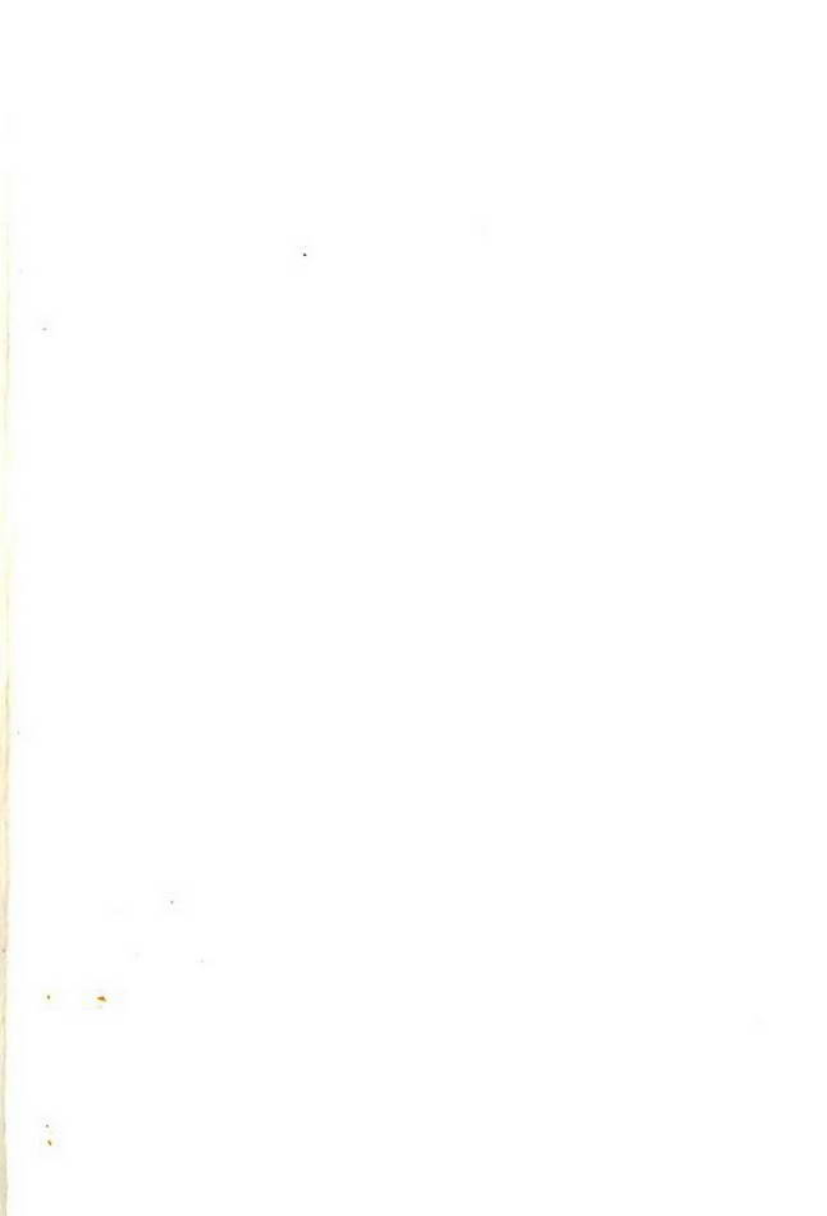
ՇՈՒՆՈՒՄ

ՀԵՐԿԱԾ
ԽՈՊԱՆ

ԴԵՏԷՐԱՏ 1937

Մ. ՇՈՂՈՍՈՎ

ՀԵՐԿԱԾ ԽՈՊԱՆ

Վ Ե Գ

Թարգմանեց

Հ. ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

ՀԱՅԱՆ ԳՆՏՀՐԱՏ

ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿՆՏՐՈՂՈՒՄ ԳՐԱԴԱՐԱՆ 2
ԳՐԱԴԱՐԱՆ ԲԱՃԱԿՆ

ՅԵՐԵՎԱՆ 1937

A 2143

ՀԵՂԻՆԱԿԻ ՀԱՎԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՐԺԱՆԱՅԱԾ
ԿՐԺԱՏ ՎԵՐԱՄՇԱԿՈՒԹՅՈՒՆ ՄԵԾԱՀԱՍՄԱՆ
ՅԵՐԵՆԱՆԵՐԻ ՅԵՎ ԱՆՉԱՓԱՀԱՄՆԵՐԻ
ՀԱՄԱՐ

Գ Լ ՈՒԽ I

1930 թվի հունվարյան մի յերեկո, տափաստանի յեզրի շավիղով Գրեմյաչի Լոգ գյուղակը մտավ մի ձիավոր: Գետակի մոտ նա կանգնեցրեց հողնած ձին ու ցած իջավ: Շավիղի յերկու կողմերում փռված այգիների գլխին բարձր կանգնած եր նվազ լուսինը: Զանազան մոլոր եր ու խաղաղ: Գետակի մյուս ափին, ինչ վոր մի տեղ, բարձր վոճնում եր մի շուն և դեղնին եր տալիս մի աղոտ կրակ: Չիավորն ադա-հորեն ներչնչեց սառն ողը, առանց չափալու ձեռնոցը հանեց, ծխախոտ վառեց, ապա ձիու փորքաչը ձգեց, մատները կոխեց թամբի քրտնաքաչի տակ և ձիու մեջքի տաք քրտինքի խոնավությունն զգալով՝ ճաթսկորեն թամբի վրա դցեց իր խոչոր մարմինը: Մանձաղ, նույնիսկ ձմեռը չսառչող այգ դետակը նա անցավ ձիով: Չին պայտերը դնդացնելով ճալաքարերին՝ կռայտվ, վոր ջուր խմի, սակայն ձիավորը խթանեց և նա դուրս ցատկեց դառնվալը ափով:

Իր առաջ խոսակցություն և սահնակի ճունչոց քելով՝ ձիավորը նորից կանգ առավ: Չայնի վրա ձին ականջները սրեց ու շուռ յեկավ: Կազակային

Թամբի կրծկալն ու արծաթապատ դլուխը լուսնի շողերի տակ ընկնելով՝ չալիլի խալարի մեջ հանկարծ փայլատակեցին չմեցնող ճերմակ փայլով։ Ձիավորը սանձը դցեց Թամբի դլուխը, շտապ դլխին քաշեց մինչ այդ ուտերին ընկած ուղտի բրդեց պատրաստած բաշուղը, դեմքը փաթաթեց և ձին արագ չալի դցեց։ Սահնակից առաջ անցնելով՝ նա նորից ձիու ընթացքը դանդաղեցրեց, սակայն բաշուղը չհանեց։

Գյուղակը մտնելուն պես նա առաջին խիկ հանդիպած կնոջը հարցրեց.

— Մի ասես ինձ, մորաքույր, վո՞րտեղ ե ասլրում Յակով Ոսարովնովը։

— Յակով Լուկիչը՞։

— Հա՛։

— Այ՛, են բարդենու հետեն ե նրա տունը, կղմինդրով ծածկած։ Տեսնո՞ւմ ես։

— Տեսնում եմ։ Շնորհակալ եմ։

Ձիավորը կղմինդրով ծածկված խոշոր խրճիթի առաջ ցած իջավ, բալի դռնակով ձին ներս քաշեց և մտրակի կոթով լուսամուտը կամացուկ թակելով՝ կանչեց.

— Տանտե՛ր, Յակով Լուկիչ, մի դուրս յեկ։

Տանտերը դլխաբաց, սերթուկն ուտերին դուրս յեկավ սանդուխքի դլուխը, նայեց յեկվորին ու ցած իջավ։

— Ես ո՞ւմ ե բերել չար սատանան, — սպիտակախառն բեխի տակ ժպտալով հարցրեց նա։

— Ձե՞ս ճանաչում, Լուկիչ։ Գիշերելու տեղ տուր ինձ։ Ձին քաշելու մի տաք տեղ մլինի՞։

— Զե', ընկեր ջան, չեմ կարողանում ճանաչել:
Շրջադարձկամից չե՞ք յեկել, հողբաժնից չե՞ք: Ինչ
վոր... ձայնդ կարծես ծանոթ ե թվում ինձ...

Յեկվորը ժպտալով ու սափրված շրթունքները
կնճռելով՝ բաշխողը հետ քաշեց:

— Պոլովցեին հիշո՞ւմ ես:

Յեկ Յակով Լոսկիչը հանկարծ վախեցած շուրջը
նայեց, դռնադուռից ու շինջաց.

— Զերդ բարեճնությո՛ւն... դուք եղ վո՞րտե-
ղից.... պարոն յեսաուլ...*) Զին հենց հիմի կտե-
ղավորենք... Մենք նրան ախող...—Սխր քանի՛ տա-
րի յե անցել...

— Դե', դե', կամա՛ց: Ժամանակ չատ ե անցել...
Զի՛տ մեջքին դցելու բան ունե՞ս: Տանդ ոտար մարդ
հո չկա՞:

Յեկվորը սանձը հանձնեց տանտիրոջը: Զին՝
ծուրորեն յենթարկվելով ոտար ձեռքի շարժմանը՝
հետևի վոտքերը քարշ տալով շարժվեց դեպի ախող:
Նա զնդոցով ամբալը խիեց փայտե հատակին և ո-
տար ձիու հոտ գդալով՝ վինչացրեց: Ոտար մարդու
ձեռքը կալավ նրա մոռթին, մատները հմտորեն ու
խնամքով աղափեցին տրորված լնդերը քաղցրահամ
յերկաթից և ձին դհոռնակությամբ հարձակվեց խոտի
վրա:

— Յեա նրա փորկապները թուլացրի, թող թամ-
բած կանգնի, յերբ քրտինքը կցամաքի, թամբը վար

*) Ցարական կառավարության ժամանակ կազակներից
կազմված զորամասի ավագ սպան կոչվում եր յեսաուլ:

ձլաւնեմ,—ասաց տանտերը՝ հոգատարությամբ ձիու
վրա դցելով սառն ծածկոցը: Իսկ ինքը թամբվածքը
տնտղելով՝ բարձատակի փորկապի ձգվածությունից
և աստանդակի փոկերի կապերը չափադանց թուլա-
ցած լինելուց արդեն կարողացաւ վորոշել, վոր հյու-
րը հեռվից ե յեկել և այդ ուրը քիչ ճանապարհ չի
կտրել:

— Իսկ կեր կճարվի՞ր քեզ մոտ, Յակով Լուկիչ:

— Մի քիչ կա: Կջրենք, կեր եւ կտանք: Դե՛,
քնանք խրճիթ... Ինչպէս կոչեմ ձեզ հիմի, ինքս եւ
չգիտեմ. առաջվանը հետ եմ սովորել և մի տեսակ
սնհարմար եւ ե... — Խալարի մեջ յերկչոտությամբ
ժպտալով ասաց տանտերը, թեև գիտեր, վոր նա իր
ժպտը չի տեսնի:

— Տուր անուն— հայրանունս: Ձե՞ս մոռացել,—
պատասխանեց հյուրը՝ առաջինն ինքը դուրս գալով
աստուից:

— Ինչպէ՛ս կտրելի յե... ամբողջ գերմանական
ուղմաճակատը միասին վնտի տակ տվինք և հան-
կարծ... Յես ձեզ հաճախ եյի հիշում, Ալեքսանդր
Անիսիմիչ: Այն ժամանակից, յերբ Նովորոսիյսկում
բաժանվեցինք իրարից, ձեր մասին իսկի լուր եւ չու-
նեյինք: Յես կարծում եյի, թե դուք կաղակների հետ
թյուրքիա յեք անցել:

Նրանք մտան խոհանոց, վոր խիստ տաք եր:
Յեկվորը բաշլուղն ու ճերմակ փափախը հանելով՝
բաց արաւ իր խոշոր, անկյունալոր դուխը, վոր
ծածկված եր սախտակախոն ցանցառ մաղերով: Նա
իր դայլատիպ, ճաղատացող ճակատի տակից մի թը-

ուռցիկ հայացք դցեց սենյակին, ժպտալով կկոցեց
իբ բաց—կատարավուն աչքերը, վորոնք տամուկ շո-
գում եյին խոր խոռոչների մեջ և գլուխ տվեց յեր-
կար նստարանին նստած կանանց—տանտիրուհուն ու
հարսին:

—Բարով, կնանիք, վո՞նց եք:

—Փառք աստծու,—զտրված պատասխանեց տան-
տիրուհին, սպասողական ու հարցական հայացքով
նայելով ամուսնուն, կարծես հարցնելով՝ «Այս ի՞նչ
մարդ ես բերել և ինչպես վարվել նրա հետ»:

—Հաց դցե՛ք,—կարճ հրամայեց տանտերը՝ հյու-
րին հրափրելով հյուրասենյակ՝ սեղանի մոտ:

Հյուրը խոզի մտով ապուրն ուտելով՝ կանանց
ներկայությամբ խոսում եր միայն յեղանակի ու իր
պաշտոնակիցների մասին:

Նրա ահագին ներքին ծնոտը, վոր կարծես քարեց
լիներ հղկված, դժվարությամբ եր շարժվում: Նա
ծամում եր դանդաղ, հոգնած, ինչպես ուժասուսու-
յեղը՝ պառկած վիճակում: Ընթրիքից հետո նա վեր
կացավ, աղոթեց թղթե ծաղիկներով շրջանակված
փոշոտ սրբապատկերներին և իր հնամաշ, ուտերը
սղմած փրնաշաղկի փեշերից հացի փշրանքը թափ
տալով ասաց.

—Շնորհակալ եմ աղուհացի համար, Յակով
Առախիչ: Այժմ արի դրույց անենք:

Տանտիրոջ հոնքերի շարժմանը յենթարկվելով՝
հարսն ու տանտիրուհին սեղանն շտապ հավաքեցին
ու քաշվեցին խոհանոց:

Կուսակցութեան շրջկումի քարտուղարը սեղանի մոտ նստեց, աչքի տակով Դավիթովին նայեց և սկսեց նրա փաստաթղթերը կարդալ:

— Նշանակում ե դու Ռոստովում հետ ընկար հիվանդութեան պատճառով: Դե, ի՞նչ արած: Մնացած ութ հոգի քսանհինգհազարականները յերեք ուսուցիչներ: Մարդիկ են հարկավոր: Չա՛վա՛ղա՛նց: Կոլտնտեսութեանները քառասուններեք բանվորի պահանջ են ներկայացրել, այնինչ ուղարկել են միայն ձեզ՝ իննիդ:

Շրջկումի քարտուղարը կրկին անդամ յերկար ու քննական հայացքով նայեց Դավիթովի բիբերին, կարծես ցանկանալով պարզել, թե ինչի յե ընդունակ այդ մարդը:

— Նշանակում ե, սիրելի ընկեր, դու փականագործ ես: Շա՛-ա՛տ լավ: Իսկ Պուտիլովում վաղո՞ւց ես աշխատում: Ծխի՛ր:

— Զորացրվելուց հետո, իննը տարի:

Դավիթովը ձեռքը մեկնեց ծխախոտին և քարտուղարը նրա դատասկին նկատելով դունատ կապտավուն դաճը՝ ժպտաց կախ շրթունքի ծայրով:

— Գեղեցկութիւն և հպարտութիւն: Նախատորմում ես յեղել ուրեմն:

— Այո՛ :

— Տեանում եմ ախր, խարխա ունեա թուիդ...

— Դե... ջահել եյի, դիտեա. խա՛կ, մի քիչ ել՝
հիմար և ահա, դաճեցի...

Քարտուղարը լռեց, ապա դեմքի ժպիտը ցրելով
ասաց .

— Դու, ընկեր, հենց այսօր, իբրև շրջկոմի լիա-
զոր կոմսոս համատարած կոլեկտիվացում անցկաց-
նելու: Յերկրային կոմիտեյի վերջին վորոշումը կար-
դացե՞լ ես, ծանոթ ես: Դե, ուրեմն, կոմսոս Գրեմյա-
չիի դյուդխորհուրդ: Հանդստանալը՝ հետո. հիմա
դրա ժամանակը չէ: Շեշտը հարցուր ատկոսով կո-
լեկտիվացման վրա: Այնտեղ կա մի պատիկ արտել.
բայց մենք սետք և ստեղծենք հսկա կոլտնտեսու-
թյուններ: Հենց վոր ագիտ-խումբ կադակեքսեցինք՝
ձեզ մոտ ել կուղարկենք: Իսկ այժմ դեռ և կոլ-
տնտեսություն ստեղծիր: Տեա, վոր դյուդի բոլոր
չքայտրներն ու միջակները կոլտնտեսության մեջ
պիտի լինեն: Հետո արդեն համայնական սերմֆոնդ
ևլ կստեղծեք կոլտնտեսության 1930 թվի ամբողջ
ցանքի համար: Ձգույշ յեղիր այնտեղ: Միջակի
հետ՝ դգույշ: Գրեմյաչիում կուսակցական բջիջ կա՝
յերեք կոմունիստով: Բջջի քարտուղարն ու դյուդ-
խորհրդի նախագահը լավ տղերք են. անցյալում
կարմիր սպարտիզան են յեղել՝ այստեղից բղխող բո-
լոր հետևություններով: Հասկանալի՞ յե: Քաղա-
քականապես կիսազբաղեա են, կարող են վրխպում-
ներ ունենալ: Դժվարություններ ծագելու դեպքում
չըջան արի: Ե՛հ, հեռախոսային կապ դեռ չունենք,

ահա թե ինչն ե մատ: Հա', ելի ինչ. բջի քարտու-
ղարն աշտեղ — կարմրադրոշ նազուլնովը մի քիչ
խտտաբարոյ յե, կռակա, բայց սուր, կտրուկ:

Քարտուղարը մատներով թմրկահարեց պորտֆելի
կողպեքին և տնանելով, վոր Դավիթովը վեր ե կե-
նում, աշխուժորեն առաց.

— Այդպես ուրեմն, ըջիր կտրեկտվացումը մին-
չի հարյուր տոկոս: Տոկոսի համաձայն ել կընա-
հատենք քո աշխատանքը: Տասնութ դյուղխորհրդից
կստեղծենք մի հսկա կոլտնտեսութուն. — դյուղա-
տնտեսական կարմիր պոստիլյովեց. հը՞, վոնց ե, —
և քարտուղարը ժպտաց՝ հալածելով իր համեմա-
տությանը:

Դավիթովը վազեց «կազակի և Գյուղացու տուն»,
վերցրեց իր ճամբրուկը և հիշելով, վոր բացի յեր-
կու դույզ սպիտակեղենից, դուղպաներից ու այլ
հագուստից, իր հիմնական բեռը պտուտակահաններն
են, աղցանները, տովրիչը, կրեյցմենը, կարկիճը,
չվեղական բանալին և այլ պարզ գործիքներ, վո-
րոնք իրեն են պատկանում և Լենինգրադից, վերցրել
ե իր հետ, — ժպտաց: «Գրողը տանի, ինչիս են
պետք: Արարծուս եյի, թե մի վորեւե՛ր կոլտնտեսու-
թյունում մհիմնաւորվեմ և կարիք կլինի մի վորեւե
տրակտոր նորոգել, իսկ այտեղ տրակտորներ ել
չկան: Այսպես ուրեմն, ինչպես յերևում ե, ամբողջ
չըջանում արեւի թախտում իրբեւ լիադոր: Կնվիրեմ
մի վորեւե կոլտնտեսական դարբնի», — վճռեց նա՝
պայուսակը նետելով սահնակի մեջ:

Շրջգործկոմի կուլքտ, վարաակ կերած ձիերը
դյուրնությամբ քաշ տվին թիկունքավոր սահնակը,

վոր ներկված էր վառվուռն, խալաթադէտ գուլնե-
րով:

Դեռ հաղիվ եյին դուրս յեկել դշուղից, վոր Դա-
վիդովն սկսեց սառել: Ի դուր եր նա յեմքը թաղցը-
նում վերարկուլի մաշված մորթե ոճիքի մեջ, աչքե-
րին քաշում կեպին. քամին ու սառնամանիքը թա-
փանցում եյին նրա ոճիքի, թեքերի մեջ և սարսուց-
նում վողջ մարմինը: Առանձնապէս տառամ եյին
վտաքերը՝ հրամաշ թէթե կոշիկներն մեջ:

Շրջանային յենտրոնից մինչև Գրեմյաչի Լոդ-
քանուլթ կիլոմետր ճանապարհ և՛ անմարդաբնակ
տափաստանով: Շուրջը, ինչքան աչքդ կտրի՝ ձյուն
և կուտական: Զյան չեւտի տակ կծկվել են արաւմխտի
ու փշաբույսերի կատարները: Հեղեղատներն կողե-
րից և միայն հողն աշխարհին նայում իր կալոտ
աչքերով: Քամին աշտեղից ձյունը քշել, լցրել և
հեղեղատների խողոչները, վորոնք պուռնկե-պուռնկ
լի յեն ամուր նստած ձյան վույտերով:

Փորձելով տաքացնել իր վտաքերը՝ Դավիդովը
յերկար վաղեց սահնակի ճաղից բռնած, հետո ցատ-
կեց սահնակի մեջ, կծկվեց ու սկսեց նիրհել:

Նա արթնացաւ սոսկալի ցրտից, վորը կծկել եր
նրա սիրտը և աչքերը բանալով՝ ծխածանի բազմե-
րանդուլթյամբ փայլիլող արցունքի հատիկի միջից
տեսով պաղ արեւը, անձայն տափաստանի վեհ
լայնարձակուլթյունը, դորշ կապարադույն յերկինքը
հորիզոնում և կարմրադեղնավուն կրակի փայլով մի
աղվես՝ մոլորակա կուրդանի սալտակ գլխարկի վրա:
Աղվեսը ցատկոտում, ծառա եր լինում յերկու վտանե-
րի վրա, թռչում վեր և առջևի թաթերի վրա շնկ-

ներով՝ փորկրում ձյունը, ծածկվում արծաթա-
փայլ փոշու մեջ, իսկ նրա պոչը՝ փափուկ ու սահուն՝
սողում եր ձյունի վրա՝ ինչպես բոցե կարմիր լեզու:

Դավիթովը Գրեմյաչի Լող հնամալ իրիկնապա-
հին: Գյուղխորհրդի ընդարձակ բակում դատարկ
կանդնած եր յերկձի մի սահնակ: Սոխախկի մոտ
յոթ կազակ խմբված՝ ծխում էին:

Քրտնքից սառած ու փչաքաղած ձիերը կանդ
առան կազակների մոտ:

— Բարե՛, քաղաքացիներ: Վո՞րտեղ ե՛ այստեղ
ախոռը:

— Բարի առողջություն, — բոլորի փոխարեն
պատասխանեց մի հասակավոր կազակ, ձեռքը մո-
տեցնելով նապաստակի մորթուց կարած իր փափա-
խին: — Ախոռը, ընկերս, ա՛յ, են ե, վոր յեղեգով ե
ծածկված:

— Քչի՛ր այնտեղ, — հրամայեց Դավիթովը՝ կա-
ռուպանին, վար ցատկեց սահնակից և այտերը ձեռ-
նոցով չփելով՝ քայլեց սահնակի հետևից:

Ախոռի դռներից սաք հորձանքով դուրս եր
փչում գոմաղբի գոլորշին:

Շրջվործկոմի կառասպանը ձիերը կանդներից:
Դավիթովը վստահորեն սկսեց արձակել լծափայտի
ողը: Նրա շուրջը խմբված կազակներն իրար նայե-
ցին: Կանաչի սպիտակ մուշտակ հագած ծերուկը
բեխի սառուցը քերելով՝ խորամանկորեն կկոցեց
աչքերը:

— Կամաց, ընկե՛ր, քացի կտա:

Դավիթովը ձիու պոչի տակից անբախտիկը դուրս
քաշելով շուռ յեկավ դեպի ծերունին և ժպտաց, վո-

բից նրա կապտած շրթունքները հետ քաշվեցին ու
յերևաց, վոր առջևի ատամներէց մեկը պակաս է:

— Յես, պապաչա, դնդացրորդ եմ յեղել. այս-
պիսի՞ ձկերի հետ եմ գործ ունեցել:

— Իսկ ատամդ սրակաս է. պատահաբար հո մաղ-
յանը*) չի ջարդել, — հարցրեց աղուսիի պես սև մի
մարդ: Վորի մինչև քթածակերը ծածկված էյին դան-
դուր բեխ ու մորուքով:

Կաղակները մեղմ ծիծաղեցին:

Դավիթովը կաղակներին հյուրասիրեց ծխախո-
տով, ինքն ել մի հատ վառեց և ուղղվեց դեպի դյուղ-
խորհուրդ:

— Ենտեղ է, նախազան ենտեղ է, արի': Մեր
կուտակցության քարտուղարն ել է ենտեղ, — ասում
եր ծերունին՝ կրնկակոխ հետեւելով Դավիթովին:

Կաղակները յերկու շնչում ծխախոտները վաճնե-
լով, քայլեցին նրանց հետեւից: Նրանց շատ դուր յե-
կամ, վոր յեկվորն այնպիսին չէ, ինչպես սովորաբար
լինում են շրջանային ղեկավարությունից յեկողները,
վորոնք սահնակից վար ցատկելով՝ պորտֆելը թեխ
տակ սեղմած՝ մարդկանց մոտով անցնում են դեպի
դյուղխորհուրդ: Այս մեկն ինքն սկսեց ձիերն արձա-
կել, կառասպանին ողնել և ցույց տվեց, վոր
վաղուց հմուտ է ձիերի հետ վարվելու գործում:
Ստեփան, այդ նրանց շատ զարմացրեց:

— Եդ վո՞նց է, քնկեր, — չհամբերելով հարցրեց
սևամորուք կաղակը, — վո՞նց է, վոր դու չես խոկում

*) Զամբիկ:

ձիերից, ձին արձակելը ծառայող մարդու բան է, բա կառապանն ինչի համար է:

— Եդ, ճիշտ վոր, չառ դարմանալի յե, — անկեղծորեն խոստովանեց ծերունին:

Դավիդովը պատասխանելու ժամանակ չունեցավ:

— Ա՛խ, սա դարբինն է՝... — հիասթափված բացականչեց մի յերիտասարդ չիվաբեխ կազակ, ցույց տալով Դավիդովի ձեռքերը, վորոնց ափերը մետաղի հետ չվվելուց ծածկվել էյին կասկարաղուէյն մաշկով, իսկ յեղունդների վրա յերեւում էյին հին սպիներ:

— Փակնապետ՝ րժ, — ուղղեց Դավիդովը: — Դե, իսկ դուք ինչի՞ յեք գալիս դյուղխորհուրդ:

— Հետաքրքրվելուց, — բոլորի փոխարեն պատասխանեց պապը՝ կանգ առնելով սանդուխքի առաջին աստիճանի վրա: — Ուղում ենք իմանալ՝ ի՞նչ դործով ես յեկել մեզ մոտ: Գուցե թե ելի հացամթերման...

— Կոլտնտեսության գործով:

Պապը յերկար ու արտահայտիչ սուլեց և առաջինն ինքը յետ դարձավ սանդուխքից:

Յածրիկ սենյակից վոչխարի կլամամուշտակների ու փայտի մոխիրի սուր հոտ եր փչում: Սեղանի մոտ, յերեսը Դավիդովի կողմն արած, կանդնած եր մի բարձրահասակ, թիկնեղ մարդ և լամպի պատրույզն եր պտտեցնում: Նրա կանաչավուն վերնաշապկի վրա կարմրին եր տալիս Կարմիր դրոշի շքանշանը: Դավիդովը գուշակեց, վոր հենց դա յե Գրեմյաչիի կուսակցական բջջի քարտուղարը:

—Յեա չրջկոմի լիազորն եմ: Դու բջջի քարտու-
ղա՞րն ես, ընկեր:

— Հա՛, յես բջջի քարտուղարն եմ, Նազուլնուլը:
Նստեցե՛ք, ընկե՛ր, խորհրդի նախագահը հիմա կգա:—
Նազուլնուլը բռունցքով պատը թակեց, մոտեցավ Դա-
վիդովին: Նա ունեւր լայն կուրծք և հեծեւակի պես
ծուռ վոտներ: Նրա խոչոր, դեղնավուն աչքերի վրա
աճել էյին կուպրի պես սև հոնքերը: Նա կարող եր
դեղեցիկ համարւել իր տպավորիչ, առնական արտա-
հայտությամբ, յեթե չլինէր նրա փոքր քթի քթածա-
կերի խիստ լայնությունը և աչքերի սղտոր փայլը:

Հարեան սենյակից դուրս յեկավ ամբակազմ մի
կաղակ, մոխրագույն այծի փափախը ծոծրակին թե-
քած, հազին շինելի մահուելից կարւած մի սերթուկ,
յերկու կողմից ժապաւենաւոր կազակային շաւլա-
բով, վորի փողքերը հաւաքւած էյին բրդե սպիտակ
դուպաների մեջ:

— Ահա, հենց սա յե խորհրդի նախագահը—Անդ-
րեյ Ռադմյոտնուլը:

Նախագահը ժպտալով ու իր սպիտակավուն,
դանդուր բեխերը շոյելով՝ արժանապատուության
զղացմունքով ձեռքը մեկնեց Դաւիդովին:

—Իսկ դուք ո՞վ կլինեք: Շրջկոմի լիազորը:
Հա՛: Ձեր փաստաթղթերը... դու տեսե՞լ ես, Մա-
կար: Դուք, յերևի, կոլտնտեսության գործո՞վ:

Նա զննեց Դաւիդովին միամիտ համարձակու-
թյամբ, հաճախակի թարթելով ամառային յերկնքի
պես վճիտ իր աչքերը: Նրա թուխ, վաղուց չստիբե-
րու

ված գեմքի վրայով, վորի ճակատին լեզակի մի կապույտ նշան կար, վորոշակի կերպով անցավ անհամբեր սպասողականությունը:

Դավիթովը սեղանի մոտ նստեց, սլառմեց այն խնդիրների մասին, վոր դրել է կուսակցությունը՝ համատարած կոլեկտիվացում անցկացնելու յերկամսյա դրոշի կապակցությամբ և առաջարկեց վաղն և յեթ չքավորության ու անկտիվի ժողով դամարել:

Նազուլնովը դրությունը սլարգարանելով՝ խոսեց Գրեմյաշիի հողազործական ընկերության մասին:

Ռադմյոտնովը նրան ևս լսեց նույնպիսի ուշադրությամբ, յերբեմն-յերբեմն միայն մի վորեւե բան ասելով, առանց ավելը հետաքննելու իր աչտերից, վորոնք չազանակի դույն եյին ստացել:

— Սյատեղ մենք ունենք հողը միատեղ մշակող ընկերություն կոչված մի բան: Բայց յես կասեմ, քննիր բանվոր, վոր այդ մի ծաղը և միայն կոլեկտիվացմանը և խոշոր վնաս խորհրդային իշխանությանը, — ասում եր Նազուլնովը նկատելիորեն հուզվելով: — Սյատեղ կան տասնութ տնտեսություն, բոլորն ևլ դառն չքավորներ: Յեւ ի՞նչ է դուրս դալիս դրանից: Անպայման ծաղրանք: Միացել են նրանք և տասնութ ընտանիքն ունի չորս ձի, մի գուլգ յեղ, իսկ ուտողները՝ հարյուր յոթ են: Ելինչպես նրանք կարող են գլուխ դուրս հանել: Իհարկե, նրանց յերկարատե վարկեք են տալիս մեքենա ու լծկան գնելու համար: Նրանք վարկը վերցնում են, բայց հետ տալ չեն կարողանում, նույնիսկ յերկար ժամանակից հետո: Իսկույն բացատ-

լեւմ, թե ինչու: Յեթե նրանք տրակտոր ունենային
աւրիշ բան: Բայց նրանց տրակտոր չտվին, իսկ յեղ-
ներով շուտ հարստանալ չես կարող: Են ել ասեմ,
վոր նրանք փչացած քաղաքականություն են տա-
նում. և յես նրանց վաղուց պիտի ցրեյի նրա հա-
մար, վոր դարդ հորթի պես ընկել են խորհրդային
իշխանության տակը, ծծում են ու ծծում, իսկ հա-
սակ՝ չեն առնում: Յեվ նրանք այսպես են մտա-
ծում. «Եե՛, միւսնույն ե, մեզ կտան, իսկ պարտքի
դիմաց մեզնից վերցնելու բան չեն գտնի»: Այստե-
ղից ել նրանց մոտ դիտելակլինան ընկել ե և վաղը-
մյուս որն այդ ընկերությունը հողին կա՛վանդի:
Այդ շատ լալ միտք ե— բոլորին հալածել կոտորն-
տեսություն: Այդ հիմնալի բան կլինի և վոչ թե
կյանք: Բայց, ձեզ պետք ե ասեմ, կաղակը համառ
Ժողովուրդ ե, հարկավոր կլինի կոտորել...

— Ձեզանից վորեւե մեկը կա՞ այդ ընկերության
մեջ, — զրուցակիցներին նայելով հարցրեց Դավիթո-
վը:

— Ձե՛, — պատասխանեց Նաղունովը:— Քսան
թվին յես կոմունա մտա: Բայց մորթեպաշտության
պատճառով այդ կոմունան քայքայվեց: Յեա հրա-
ժարվեցի սեփականությունից: Ատում եմ սեփակա-
նությունը, դրա համար ել յեզներն ու գործիքները
հանձնեցի հարեան № 6 կոմունային (նա մինչե
հիմա ել միւս), իսկ յես ու կինս վոչինչ չունենք:
Ռադմյոտնովն այդպիսի որինակ տալ չեր կարող. նա
այրի յե, միայն մի պառավ մայր ունի: Նա վոր
մտնի, կնախատեն, բամբասանքից ել փրկվել չի լի-

նի. «Պառաւիրն դցեց մեր վզին,— կասեն,— իսկ
ինքը դաշտում չի աշխատում»: Խնդիրն այստեղ
նուրբ է: Իսկ մեր բջիջի յերրորդ անդամը միանգամ
մից ազատ է— կռնատ է. կալախը կտրել է նրա
թևը: Դե, նա ել խղճի դեմ բան է համարում սր-
տել մտնելը. առանց ինձ ել,— ասում է,— այնտեղ
ուսող բերաններ չատ կան:

— Դրուստ է, մեր հողադործականը վորձանք
է,— հաստատեց Ռադժյոտնովը:— Նրա նախագահը՝
Արկաչկա Լոսեւը վատ տնտես է: Մա՛րդ էն գտել
ընտրելու... Դրուստն ասած՝ մենք այդ բանում սը-
խալվեցինք: Չպետք է թողնեյինք, վոր նա գործի
գլուխ անցնի:

— Ինչի՞ վոր... — հարցրեց Դավիդովը՝ աչքի
անցկացնելով կուլակային տնտեսությունների գույ-
քացուցակը:

— Նրա համար, վոր հիվանդ մարդ է,— ժրպ-
տալով պատասխանեց Ռադժյոտնովը:— Նրան կտա-
ղեր վաճառականությունը. հենց եղ ցավով էլ տա-
ռապում է նա: Ամեն ինչ փոխիլսում ու ծախսում
է: Քայքայեց ընկերությունը: Յեղական ցուլ գնե-
ցին— խեղճին փչեց փոխել մոտոցիկլետի հետ:
Մենք ախ քաշեցինք, գլուխներս ծեծեցինք: Դե, բե-
րեց մոտոցիկլետը, իսկ քչել՝ վո՞չ վոք չի իմա-
նում: Յեւ, ախր նրանց ինչին էր հարկաւոր: Ծի-
ծաղի՞ համար է, թե լացի: Ստանիցա*) տարաւ:
Բանիմաց մարդիկ նայում են այնտեղ ու ասում:

*) Քաղաքատիւ խոշոր գյուղ:

«Ներքի վողն ել չարժի, ես ի՞նչ քոստո բան ե»,
 Նրա միջից սլակասում ելին ախարի մասեր,
 վոր միայն գործարանը կարող ե շինել: Ա՛յ, նրանց
 նախագահը Յակով Լուկիչ Ոստրովնովը սլիտի լի-
 ներ... Գլուխ եմ ասում ե՛... Կրասնոդարից ինչ-
 սլիտի ընտիր ցորեն բերել տվեց, վոր ամենաչոր հո-
 դումն ել բուսնում ե: Զյունը ճարունակ կուտակում
 ե իր հողերի մեջ և միշտ ել լավ բերք ե տանում:
 Յեղակա՞ն անասուններ ե սլահում: Թե՛ն մի քիչ փընթ-
 փընթում ե, յերբ մենք հարկի դժով հուպ ենք տա-
 լիս, բայց լավ տնտեսատեր ե, դովասանադիր ունի:
 — Նա ել, վոնց վոր վայրի սագ- լինի տանու
 սագերի մեջ. միշտ զրաղ ե քաշվում, — կասկածա-
 մտորեն գլուխն ուրեց Նագուլնովը:
 — Այդ արդեն վո՛չ. նա մեզ հարադատ մարդ
 ե, — համոզված լերսլով հայտարարեց Ռադմյոտնովը:

Այն դիչեր, յերբ Յակով Լուկիչ Ոստրովնովի մոտ յեկավ նրա նախկին հարյուրապետ յեսաուլ Պոլովցեւը, նրանք յերկարատե զրույց ունեցան: Յակով Լուկիչը գլուղակում համարվում եր մեծ խելքի տեր մարդ, աղվեսի բնավորությամբ ու զգուշությամբ, բայց ահա, նա չկարողացաւ հեռու մնալ գլուղերում կատաղորեն բռնկած սլաքաբլեց, չըջատուսւյալը դեպքերի մեջ քաշեց նրան: Այդ որվանից ել Յակով Լուկիչի իշխանն սկսեց ընթանալ վտանգավոր սահանքով:

Ընթրիքից հետո Յակով Լուկիչը ծխախոտի քլասակը հանեց, ծախալստիկ նստեց սնդուկի մլրաւ և սկսեց խոսել— զուրս հորդել այն ամենը, ինչ տարիների ընթացքում դառնորեն յեռացել ւեր նրա արտում:

— Ախր, ի՞նչ ասեմ, Ալեքսանդր Անխիմիչ: Կյանքում զվարճալի, ուղախալի բան իսկի չկա: Այ, քեզ որինակ, կադակները մի քիչ սկսել են արնտեսություն իրար դցել, հարստանալ, իսկ հիմի ամեն ինչ շուռ ե գալիս: Իսկ ձեր գլուղում ինչպես ե. կոլեկտիվացման մասին ձեն կա՞ թե չե:

— Կա,— կարճ պատասխանեց հյուրը, թուղթք թքոտելով և ուշադիր նայելով տանտիրոջը:

— Ասել ե թե՛ եղ ցալն ամեն տե՞ղ ե տարած-
ված: Այ, հենց իմ մասին յես ձեզ ասեմ. քսան
թիվն յես նահանջից վերադարձա: Այդ որվանից
գլխեր-ցերեկ աշխատում եմ: Իմ հողով լնճս ել եյի
կերակրվում, ուրիշներին ել եյի ապրեցնում: Ասենք
քիչ չեն իմ մորթին պոկել, բայց յես ելի մորթալա-
յել եմ: Ամենից առաջ յերկու մողի ձեռք բերի, մե-
ծացրի: Մեկը հանձնեցի պետութ՜յանը՝ մսացու:
Կնկանս կարի մեքենայով մի ուրիշն առա: Ժամա-
նակ անցավ. մինչև քսանհինգ թիվը մի զույգ ել
իմ կովերից հասավ: Ունեցա յերկու զույգ յեզ,
յերկու կով: Ինձ ձայնազուրկ չաբին. հետո հաշվե-
ցին ուժեղ միջակ:

— Իսկ ձի ունե՞ս դու, — հետաքրքրվեց հյուրը:

— Սպասիր մի քիչ, ձիերի մասին ել կասեմ: Հա-
րեանիցս մի տարեկան մի քուռակ առա, Դոնի դտար-
յուն մատակից (ամբողջ դյուղակում այդ մեկն եր
մնացել), մեծացավ ձիս, վոնց վոր իսկական յերեխա:
Շրջանում դյուղական կյանքի ցուցահանդեսում յես
նրա համար նվեր ստացա ու դովասանադիր, իրրե ցե-
ղական ձի պահող: Յես սկսեցի դյուղատնտեսին ա-
կանջ դնել, կանոնավոր ցանքափոխություն կատարել,
հողը խնամել, վոնց վոր հիվանդ կնկանդ կխնամես:
Իմ սիմինդի*) ցանքը դյուղում առաջինն ե, բերքս՝
բոլորից բարձր: Յես սերմացուն ել զտեցի, ձնակալ-
ներ ել պատրաստեցի: Գարնան ցանքս միայն աշնան
ցելումն արի, իսկ իմ ցելը միշտ առաջինն ե լինում:

*) Յեզիպացորեն:

Մի խոսքով կոլտնտեսական տնտեսատեր դարձաւ և դրա մասին գովասանքի գիր ել ունեմ հողբաժնից: Ահա, տեսե՛ք:

Հյուրը թեթեալիւ նայեց Յակով Լուկիչի մատի ուղղութեամբ, դմուռի կնիքով թղթին, վոր փայտի շրջանակի մեջ առած՝ կախված եր սրբապատկերներէ մոտ, Վորոշելովի նկարի կողքին:

— Զեղ մոտ կոլտնտեսութեան գրովո՞ւմ են,— հարցրեց հյուրը: Նա կանգնել եր վառարանի մոտ, ձեռքերը մեջքին դրած, լայնաթիկունք, ամբակազմ ու մեծ գլխով, ինչպես հացահատիկով լի մի պարկ:

— Կոլտնտեսութեան: Դեռ չատ դահլա չեն տա-
րել, բայց ա՛յ, եզուց չքալորութեան ժողով ե լինե-
լու: Մութն ընկնելուց առաջ շրջեցին, տեղեկացրին:
Ասում են ես իրիկուն ինչ վոր քանվոր ե յեկել շրջա-
նից ու բոլորին կոլտնտեսութեան պիտի քշի: Մեր
վերջը գալիս ե: Քրտինք ես թափել, բուռդ փշտաց-
րել, մեջքդ ծռել, իսկ հիմի՝ աչքդ բաց ամեն ինչ
լցրու հասարակի ամանը — անասունդ ել, հացդ ել,
հալիդ ել, տունդ ել, դե՛ պարզ ե: Ախր դու ասա,
Ալեքսանդր Անիսիմիչ, յես կոլտնտեսութեան կտանեմ
մի գուլդ յեղ (մի գուլդը վոր հացրի ծախել), ձիս
իր քուռակով, բոլոր գործիքներս, հացս, իսկ մյուսը՝
վոջլոտ խոնջանը^{*}): Նրա հետ պիտի միանամ ու ո-
գուտն ել հալասար բաժանեմ: Ախր վո՛նց չցավեմ
ե... Ախր նա ամբողջ կյանքում վառարանի կողքին

^{*}) Թելից գործած դոտի, վորով հնում գյուղացիք իրենց անդ-
րավարտիկն ելին կապում:

պառկել ե ու յերազում անուշ պատառ տեսել, իսկ
յես... դե ել ի՞նչ ասեմ... Յես ա՛յ,— և Յակով Լու-
կիչն իր կոշտապատ թաթի կողք քսեց իր կոկորդին:
— Դե, սրան վերջ տանք: Դո՞ւք վոնց եք ապրում:
Ծառայո՞ւմ եք մի հիմնարկությունում, թե արհեստով
եք զբաղվում:

Հյուրը մոտեցավ Յակով Լուկիչին, նստեց աթո-
ռին, նորից սկսեց ծխախոտ փաթաթել: Նա աչքերը
հառել՝ եր ծխախոտի քսակին, իսկ Յակով Լուկիչը՝
նրա հնամաշ վերնաշապկի նեղ ոճիքին, վոր խրվել եր
սրճադուռն, ամուր սեղմված վզի մեջ, վորի յերկու
կողմերում լարվել և ուռել եյին մկանները:

— Դու, Լուկիչ, ծառայել ես իմ հարյուրա-
կում... Հիշո՞ւմ ես չմի անգամ, կարծեմ Յեկատե-
րինոգարում, նահանջի ժամանակ յես խոսեցի կաղակ-
ների հետ Խորհրդային իշխանության մասին: Դեռ
այն ժամանակ յես նախազուգահեռում եյի կաղակնե-
րին, հիշո՞ւմ ես. «Դառնորեն սխալվում եք դուք,
տղերք, ասում եյի,— կսեղմեն ձեզ կոմունիստները,
կվոլորեն վոչխարի պողի պես: Ուշքի կդաք դուք,
բայց ուշ կլինի:— Նա լուեց, կապտավուն աչքերում
սեղմվեցին մանրիկ, քորոցի դլխի չափ բիբերը և նա
մեղմ ժպտաց:

— Հո յեղա՞վ իմ ասածիս պես: Նովորոսիյսկից
յես մերոնց հետ չգնացի. չհաջողվեց: Այն ժամանակ
մեղ դալաճանեցին, դեն չպրտեցին մեզ կամավորներն
եւ, դաշնակիցներն եւ: Յես մտա Կարմիր բանակ,
եսկադրոնի հրամանատար դարձա: Լեհական ճակատ

դնալին... Նրանք այսպես ասած՝ մի գտող հանձնա-
 ժողով ունեյին—նախկին սպաներին ստուգելու հա-
 մար... Այդ հանձնաժողովին ինձ պաշտոնիցս դրկեց,
 ձերբակալեց և ուղարկեց Հեղափոխական տրիբունալ:
 Դե՛, պարզ բան է — կթրվեցանային ինձ ընկերները,
 կամ թե ճամբար կուղարկեյին: Յեւ, գլխի ընկնո՞ւմ
 ես, թե ինչի համար. մեր դյուղացիները մեկը մատ-
 նել էր, վոր յես մասնակցել եմ Պողոտեիկովի*) սպա-
 նությանը: Տրիբունալի ճանապարհից յես փախա...
 Յերկար թաղնակեցի, սպրեցի ուրիշ աղբանունով, իսկ
 1923 թվին վերադարձա մեր դյուղը: Յես կարողացել
 եյի պահել այն վկայականը, վոր մի ժամանակ ես-
 կադրոնի հրամանատար եմ յեղել: Դե՛, լավ տղերք
 ել հանդիպեցին, մի խոսքով կենդանի մնացի: Սկզբում
 ինձ քարշ եյին տալիս չըջան, Դոնչեկայի քաղբաժին,
 բայց մի կերպ դուրս պրծա, սկսեցի ուսուցչություն
 անել: Մինչև վերջերս ել ուսուցչություն եյի անում:
 Նու, իսկ հիմա... Հիմա ուրիշ բան... Ահա, գործով
 դնում եմ Ուստ-Պոպերսկ և մտա քեզ մոտ վորպես
 հին ծանոթի:

— Ուսուցի՞չ եք յեղել... Ա՛յ թե ինչ... Դուք

*) Պողոտեիկովը Մ. Շուրիովի «Պաղաղ Դոն» վեպի հերոսներից
 մեկն է 1918 թվականին Պողոտեիկովը յեղել է Դոնի ժողկոմ-
 խորհի նախագահ: Գլխավորելով մի խումբ կարմիր գվարդիա-
 կաններին, նա Դոնի մարզում զինվորներ եր հավաքադրում հա-
 կահեղափոխության դեմ կռիվու համար, սակայն ապստամբաժ
 կազմակերպողները գերի յեն բռնում նրան և իր կարմիր գվարդիական-
 ների հետ միասին կոտորում Պոնոմարեվո դյուղակում:

կարդացած մարդ եք, դրժի դիտությունը լավ
կիմանաք, ի՞նչ պիտի լինի մեր վերջը: Ո՞ւր ենք
դուրվում ես կոլանտեսություններով:

— Դեպի կոմունիզմ, ախպերս, դեպի իսկականը:
Յես Կարլ Մարքս ել եմ կարդացել, կոմունիստական
կուսակցութեան հռչակալոր մանիֆեստն ել: Գիտե՞ս
վորն ե կոլանտեսութեան գործի վերջը—սկզբում կոլ-
անտեսություն, հետո՝ կոմունա — սեփականութեան
լիակատար վոչնչացում: Վոչ թե միայն յեղներդ, այլ
յերեսաներդ ել կխլեն քեզանից, վոր պետությունը
դաստիարակի: Ամեն ինչ ընդհանուր կլինի—յերեսա-
ները, կանայք, ամանները, դղալները: Դու կուղենաս
սաղի փորձողով ապուր ուտել, իսկ քեզ մախոխով
կկերակրեն: Հողին կապլած ճորտ կլինես:

— Իսկ յեթե յես աղպես չեմ ուզո՞ւմ:

— Քեզ չեն ել հարցնի:

— Եդ վո՞նց թե եղպես...

— Հենց եղպես:

— Լա՛վ բան ե...

— Վո՞նց չե... Այժմ յես քե՛դ եմ հարցնում
կարելի՞ յե այսպես շարունակել:

— Փախչելու տեղ ել չկա:

— Դե վոր տեղ չկա, հարկավոր ե գործել, հար-
կավոր ե պայքարել:

— Ի՞նչ եք ասում, Ալեքսանդր Անխիմիչ, փոր-
ձել ենք, պայքարել ենք մենք... Բան չի դուրս գա-
լիս: Մտքովս ել չի անցնում:

— Իսկ դու փորձիր:—Հյուրն աթոռը մոտ քաշեց
խոսակցին, նայեց իր հանոցի ամուր փակված դռանը

և հանկարծ դռնատվելով խոսեց կիսաձայն. — Յես
քեզ ուղղակի կասեմ, քեզ վրա հույս ունեմ. մեր
գյուղակում կազակներն ապստամբության են պատ-
րաստվում: Յեվ դու մի՛ կարծիր, թե դա հենց ենպես
անմտաբար: Մենք կապված ենք Մոսկվայի հետ, դե-
ներալներին հետ, վոյոնք այժմ ծառայում են Կարմիր
բանակում, ինժեներներին հետ, վոյոնք դործարաննե-
րումն են աշխատում և նույնիսկ ավելին — արտասահ-
մանի հետ: Այո՛, այո՛: Յեթե մենք միահամուռ
կազմակերպվենք և հենց հիմա վոտքի յեղնենք, ապա
մինչև դարուն ոտար պետությունների ողնությամբ
Դոնը մաքրված կլինի: Գարնան ցանքդ դու քո սեր-
մացույով կանես և միմիայն քեզ համար... Սպասի՛ր,
մեր շրջանում մեզ համակրողներ չառ կան: Նրանց
պետք է հավաքել ու միացնել: Հենց այդ դործով ել
յես Ուստ-Խոպկերսկ եմ գնում: Դու կմիանա՞ս մեզ:
Մեր կազմակերպության մեջ արդեն յսրեք հարյուրից
ավելի ծառայած կազակներ կան: Դուբրովսկում,
Վոյսկովում, Տուբյանսկում, Փոքր Ուխովացկում և
մյուս գյուղակներում կան մեր մարտական խմբերը:
Այդպիսի մի խումբ ել ձեր Գրեմյաչիում պիտի ստեղ-
ծել... Դե՛... խոսի՛ր:

— Մարդիկ դժգոհ են կոլտնտեսությունից ու
հացամթերումից...

— Սպասի՛ր: Խոսքը մարդկանց մասին չե, քու
մասին ե: Յես քեզ եմ հարցնում. հը՞:

— Եղպիսի դործը միանգամից հո չի՞ վճովի...
Եստեղ գլուխդ կացնի տակ դնելու հարց կա:

— Մտածիր... Հրամանի համաձայն միանգամից
դուրս կզանք բոլոր գյուղերից: Կվերցնենք ձեր շըր-

ջանային կենտրոնը, միլիցիայի ու կոմունիստներէ կարմիրը կ'ըսէինք հենց իրենց տներում, իսկ հետո՝ գործն ինքն իրեն առաջ կ'գնար:

— Ախր ինչո՞ւ:

— Կճարվի: Հենց քեզ մոտ ել կարող ե մնացած լինի:

— Ո՞ւր ե իմանում... կարծեմ մի սրուճախում մի թրխկան կա... ամստրիական կարծեմ...

— Մեղ միայն սկսել ե հարկավոր, մի շարքի չի քաշի՝ արտասահմանից նավերը թնդանոթ ել կրեբեն, հրացան ել: Նույնիսկ ողանավ ել կ'լինի: Հը՞...

— Թույլ տվեք մտածել, պարոն յեսաուլ, միջ ստիպել միանգամից...

Հյուրը, վրի դեմքի գունատությունը դեռ չեր անցել, թեքվեց դեպի տանտերն ու խուլ ձայնով ասաց.

— Մենք կոլտնտեսություն չենք կանչում ու վոչ վոքի չենք ստիպում: Քո կամքն ե, բայց լեզուդ... Տէ՛ս, Լուկիչ, վեցը քեզ, իսկ յոթերորդը...

Յեւ գրպանում թեթևակի պտտացնելով՝ չըրըկուկաց նաղանի թմբուկը:

— Լեզվիս համար կարող եք չկասկածել: Բայց եդ գործը վտանգավոր գործ ե: Սարսափելի յե եդ՝ սիսի գործին խառնվելը: Բայց կյանքի դռներն ել են փակված:— Նա քիչ լռեց, ապա շարունակեց, կարծես ինքն իրեն խոսելով:— Հարուստներին հալածելը չլիներ, դուցե թե յես իմ աշխատանքով գյուղակում առաջին մարդը լինեյի: Աղատ կյանք լինե՞ր՝ յես կարող ե հիմի ամտոմորիլ ել ունենայի, — մի բոպե լռելուց

Հետո դառնութեամբ շարունակեց տանտերը:— Նորից
մենակ կդնամ դեպի եդ... ձեռաց խաթի մեջ կըցեն:

— Ինչո՞ւ մենակ,— վրդոված ընդհատեց հյուրը:

— Դե յես հենց ենդես, խոսքի որինակ եմ ա-
սում, բայց այ, ուրիշները վոնց: Աշխարհքը վոնց:
Ժողովուրդը վոտի կկանգնի՞:

— Ժողովուրդը վոնց վոր վոչխարի հոտ. նրան
պետք է քել: Ուրեմն դու վորոշեցի՞ր:

— Պրծնելու հնար չկա, դրա համար ել վորո-
շում եմ: Բայց, դե ելի թույլ տվեք միտք անեմ. վա-
ղը առավոտյան վերջին խոսքս կասեմ:

— Դու, բացի դրանից, հուսանլի կաղակներին ել
պիտի համոզես: Գտիր ենպլիսիններին, վորոնք ասում
ունենան խորհրդային իշխանութեանը կծելու,— ար-
դեն հրամայական ասաց Պոլովցեք:

— Նս տեսակ կյանքում ամեն մարդ ել ունի
եղալիսի ասում:

— Իսկ քո տղան՞ վոնց:

— Մասը ձեռքից ո՞ւր պիտի բաժանվի: Վորտեյ
յես, ենտեղ ել նա:

— Իսկ նա վո՞նց տղա յե. պի՞նդ ե:

— Լավ կաղակ ե,— թաղնված հպարտութեամբ
պատասխանեց տանտերը:

Հյուրի համար անկողին դեցեցին վառարանի մոտ:
Նա ձուկավոր կոչիկները հանեց, իսկ շորերն առանց
հանելու պառկեց և գլուխը փետրահոտ բարձին դնե-
լուն պես քնեց:

Առավոտյան Յակով Լուկիչը հյուրին արթնացրեց
և ասաց.

— Վորոշեցի: Հրամայեցե՛ք:

— Կարդա՛ և ստորագրի՛ր:— Պոլովցեւը ծոցագլըր-
պանից հանեց մի թուղթ:

«Մեզ հետ աստվածն ե: Յես՝ Դոնի ամենագոր-
բանակի կազակս, մտնում եմ «Հայրենի Դոնի ազա-
տագրման միութեան» մեջ, պարտավորւում եմ իմ
պետերի հրամանի համաձայն, մինչև արյանս վերջին
կաթիլը, իմ բոլոր ուժերով ու միջոցներով կռիւ կո-
մունիստ բոլշևիկների դեմ, վորոնք քրիստոնեական
հաւատի յերգւյալ թշնամիներն են և ոուս ժողովրդ-
դին տանջողները: Պարտավորւում եմ հնազանդորեն
լսել իմ պետերին ու հրամանատարներին: Պարտավոր-
ւում եմ իմ ամբողջ ունեցւածքը զոհարել սրբազան
Հայրենիքիս, վորի մասին և ստորագրում եմ»:

Գ Լ ՈՒՆ IV

Յերեսուն յերկու մարդ— Գրեմյաչիի ակտիւն ու չքավորութիւնը չնչում եյին մի չնչով: Դավիդովը ճառ ասելու վարպետ չեր, սակայն սկզբում նրան լըսում եյին այնպես, ինչպես չեյին լսի ամենամուտ պատմողին:

— Յես ինքս, ընկերներ, Կարմիր Պուտիլովեց գործարանի բանվոր եմ: Ինձ ձեզ մոտ ե ուղարկել մեր կոմունիստական կուսակցութիւնը և բանվոր դասակարգը, վորպեսզի ոգնեմ ձեզ՝ կոլտնտեսութիւն կազմակերպել և վոչնչացնել կուլակին, իբրև մեր բոլորիս արյունը ծծողի: Յես կարճ կխոսեմ: Դուք բոլորդ պետք ե կոլտնտեսութիւն մտնեք, միացնեք հողը, ձեր բոլոր գործիքներն ու անասունները: Իսկ ինչո՞ւ կոլտնտեսութիւն: Նրա համար, վոր այսպես շարունակել չի լինի, ուղղակի անհնար ե ասլրել: Հացի դժվարութիւնը նրանից ե, վոր կուլակը հացը փտեցնում ե հորի մեջ, ստիպված ես լինում հացը նրանից կոխով խլել: Իսկ դուք՝ ուրախությամբ կտաք, բայց ինքներդ ել քիչ ունեք: Միջակի ու չքավորի հացով Խորհրդային Միութիւնը կերակրել չես կարող: Հարկավոր ե ամէլի ցանել: Բայց արորով, կամ մի խովանի դութանով դու վոնց կարող ես ամէլի ցանել: Այստեղ միայն տրակտորը կարող ե ոգնել:

Փաստ ե: Յես չեմ իմանում, թե ձեզ մոտ՝ Դոնում
աշնան ընթացքում մի դուժանով ինչքան ցել են ա-
նում....

— Գիշեր ցերեկ, վոր մաճից կախվես, մինչև ձը-
մեռ մի տասներկու դեսյատին չուռ կտաս:

— Բոհո՛, տասներկու՛... Իսկ թե հողը պինդ
լինի՞ր...

— Ի՞նչ եք վիճում դուք ել,— հնչեց կանացի մի
սուր ձայն,— դուժանին յերեք-չորս դույզ լավ յեզ ե
հարկավոր, իսկ մեզ վո՞րտեղից ե այդքանը: Նդ հա-
րուստների մոտ կլինի. նրանց թե՛ն ե ծվում....

— Իսկ տրակտորո՞ւ... Ի՞նչքան կվարվի:

Դավիդովն սպասեց, վոր լռեն, ասլա պատասխա-
նեց.

— Իսկ տրակտորը, հենց թեկուզ մեր Պուտիլո-
վեցի տրակտորը, յեթե դորժը հասկացող տրակտո-
րիստ լինի, յերկու հերթի աշխատելով մի որում ելի
տասներկու դեսյատին կվարի:

Ժողովը հառաչեց: Ինչ վոր մեկը զարմացած բա-
ցականչեց.

— Ա՛յ քեզ բա՛-ա՛ն... մարդ եդ տեսակ ձիով
վար անի՞ր...

Դավիդովը ամիով սրբեց հուղմունքից ցամաքած
չրթունքներն ու շարունակեց.

— Այ, մենք դործարանում տրակտորներ ենք չի-
նում ձեզ համար: Չքավորը կամ միջակն առանձին
տրակտոր առնել չի կարող. ուժը չի պատի: Նշանա-

զում ե՛ տրակտոր դնելու համար բատրակը, չքավորն ու միջակը պետք ե միանան կողեկտիվի մեջ: Տրակտորը, ձեղ հայտնի յե, այն աշխարհի մեքենա յե, վոր փոքրիկ հողակտորում աշխատեցնեն ոգուտ չի. նրան մեծ տեղ ե հարկավոր: Փոքրիկ արտելի ոգուտն ել իծի կաթի չափ կլինի:

— 'Հլա ավելի սլակաս, — հետեի շարքերից փնջաց մեկի բամբ ձայնը:

— Ուրեմն ի՞նչ անել, — շարունակեց Դավիդովը՝ ուշադրություն չդարձնելով բացականչություններին, — կուսակցությունը մտածել ե համարտարած կողեկտիվացում անց կացնել, վոր ձեղ տրակտորից կապած դուրս բերի կարիքի միջից: Իսկ հիմա անցնում եմ ձեր ընկերությանը: Նա փոքր ե, թույլ, դրա համար ել նրա դործերը վատ են դնում: Մի դուլիս վնասի մեջ ե: Իսկ մենք պետք ե այդ ընկերությունը կուտնտեսության մեջ առնենք:

— Սպասիր մի, խոսքդ կտրում եմ մի քիչ, — տեղից վեր ցատկելով մեջ ընկավ Դյոմկա Ուշակովը, վոր մի ժամանակ ընկերության անդամ եր յեղել:

— Ձայն խնդրի՛ր, հետո խոսի՛ր, — խստորեն սասաց Նադուլնովը, վոր նստել եր սեղանի մոտ, Դավիդովի ու Անդրեյ Ռազմյոտնովի կողքին:

— Յես առանց խնդրել ել կասեմ, — ձեռքը թափ տվեց Դյոմկան և աչքերն աշխարհ շրեց, վոր կարծես միաժամանակ և՛ նախադահությանն եր նայում և՛ հավաքվածներին: — Իսկ եդ ինչի համար, ներող յեղեք, ընկերությունը վնաս արեց ու խորհրդացին իշխա-

Նության վզին բեռ դառավ: Իսկ ի՞նչ պատճառով են նրանք վարկային ընկերության հաշվին ապրու՞մ, հարցնում եմ ձեզ: Եղ. ամենը ընկերության անուշիկ նախադասի՝ Արկաշկա Մենկայի պատճառով:

— Դուրս ես տալիս, վոնց վոր տիս, — աքլորի ձայնով կանչեց մեկը հետևի շարքերից և Արկաշկան սրան-նրան հրելով մոտեցավ նախադասության սեղանին:

— Յես կհաստատեմ, — գոչեց գունատված Դյոմ-կան և առանց ուշադրություն դարձնելու Ռադմյոտ-նովի վրա, վոր բռունցքով սեղանն եր ծեծում, դարձավ դեպի Արկաշկան. — Դուրս պրծնել չես կարա: Նրա համար չաղքատացավ մեր կոլանտեսությունը, վոր քչվոր եյին, քո փոփոխությունների համար աղքատացավ: Իսկ «տիպ» խոսքիդ համար յես քեզ վոնց վոր պետք ե հուպ կտամ: Յուլը մոտոցիկլի հետ չփոխեցի՞ր առանց հարցնելու: Փոխեցի՞ր: Ո՞ւմ խելքին փչեց ձու ածող հալերը փոխել...

— Նորից ես դուրս տալիս, — առաջ գալով պաշտպանվեց Արկաշկան:

— Դու չեյի՞ր վոր դռեցիր ու յերեք դոչ*), մի սուբահը**)) փոխեցիր սալլակի հետ: Հենց դո՛ւ:

— Յետ քաշվեցեք: Ի՞նչ եք աքլորակով տալիս, — համոզում եր Նադուլնովը, վորի այտի մկաններն արդեն սկսել եյին խաղալ կարմրած մորթի տակ:

— Խոսք տվեք ինձ վոնց վոր կարգն ե, — խնդրեց

*) Խոյ

**) Ստերջ

Յրկաչկան, վոր արդեն մոտեցել եր սեղանին: — Յե՛վ
նա արդեն բուռն եր հալաքում իր շեկ մորուքը, վոր
խոսի, բայց Դավիդովն ընդհատեց նրան:

— Յես կի՛եքջացնեմ հետո, իսկ հիմա՝ խնդրեմ մի
խանդարի: Այսպես ուրեմն, ընկերներ, յես ասում
եմ, վոր միայն կոլտնտեսության միջոցով կարելի
յե...

— Դե դու մեզ քարոզ մի կարդա: Մենք մեր ամ-
բողջ ունեցածով միմտնենք կոլտնտեսություն, — ընդ-
հատեց նրան կարմիր պարտիզան Պալել Լյուբիչկինը,
վոր ամենից մոտ որ նստած դռանը:

— Համաձա՞յն եք կոլտնտեսությանը:

— Գեղը կանգնի՞ դերան կկոտրի:

— Մենակ թե՛ հարկավոր ե տնտեսությունը խե-
լոք ղեկավարել:

Աղմուկը խլացրեց նույն Լյուբիչկինը: Նա վեր
կացավ աթոռից, հանեց իր անճոռնի, սև վապիսը և
իր բարձր հասակով ու լայն թիկունքով ծածկեց ամ-
բողջ դուռը:

— Դե դու ել մաղալու մարդ ես. ի՞նչ ես մեր
դիւին քարոզ կարդում խորհրդային իշխանության հա-
մար: Մենք ետեղ ինքներս ենք կուլով վոտի կանդ-
նեցրել եղ իշխանությունը, մենք ինքներս ենք մեջք-
ներս դեմ տվել, վոր չգլորվի: Մենք գլտենք, թե ինչ
և կոլտնտեսությունը ու վիմտնենք ենտեղ: Մեքենա տը-
վե՛ք, այ թե ինչ, — նա մեկնեց կոշտապատ թաթը. —
Տրակտորը հնարք ե, խոսք չկա, բայց դուք՝ բանվոր-
ներդ քիչ եք շինել, այ թե ինչի համար ենք մենք
ձեզ հայհոյում: Ձեռ գցելու տեղ չունենք, այ թե

ինչն և դժբախտութիւնը: Իսկ յեղներով՝ մեկ և թե մի ձեռքով քշել, մյուսով՝ արտասուք սրբել — եղառանց կոլտնտեսութեան ել կարելի չե: Յետ ինքս մինչև կոլտնտեսութեան հեղաշրջումը մտածում եյի նամակ գրեմ Կալինինին, վոր մեզ՝ հողադործներին ոգնեն մի նոր կյանք սկսել:

Լյուբիչկինը մի դաժան հայացք գցեց իր շուրջը և նորից լսելի չեղալ, թե ինչպես մեզմ ճրթոցով վառվում և պատրուկը լամպի մեջ:

— Դուրս ե գալիս, վոր յես կաղեստների դեմ նրա համար եմ կովել, վոր ելի հարուստները լալ ապրեն: Վոր նրանք քաղցր պատառն ուտին, իսկ յես՝ սոխ ու հաց, հա՞: Եղպե՞ս և, ընկեր բանվոր: Դու, Մակար, ինձ աչքով մի անի. յես տարին մեկ եմ խոսում, ինձ կարելի չե:

— Շարունակիր, — գլխով արեց Դավիդովը:

— Շարունակում եմ: Ես տարի յես յերեք դեսյաստին ցորեն եմ ցանել: Յերեք յերեխա ունեմ, մի կաղքույր, կինս ել տկար և: Տվե՞լ եմ յես իմ հացի պըլանը, Ռադմյոնով:

— Տվել ես, բայց աղմուկ մի անի:

— Չե, պիտի անեմ: Իսկ Ծրու Ռվանին պլանը տվե՞ց: Չտվե՞ց:

— Դե, դատարանն ել նրան տուգանեց ու հացը վերցրինք, — վրա բերեց Ռադմյոնովը՝ ակներև բա՝ վախանութեամբ լսելով Լյուբիչկինին:

— Նա ելի ես տարի Ծրու իգնատիչը կլինի, իսկ գարնանը կգա ինձ վարձելու — ասաց Լյուբիչկինը և ևս փափախը նետելով Դավիդովի վտաքերի տակ՝ չաքունակեց: — Դու ի՞նչ ես պատմում ինձ կոլեկտիվի

մասին: Կուլակի տամարը կտրեցեք, են ժամանակ կը-
դանք: Տվեք մեզ նրա մեքենաները, նրա յեղները, նը-
րա ուժը այլե՞ք մեզ, են ժամանակ կլինի մեր համա-
սարությունը: Թե՛ չե՛ շարունակ խոսքեր, խոսքեր՝
«կուլակին վոչնչացնել», իսկ նա տարեց տարի ա-
ճում է, վոնց վոր չիբան ու մեր արեն ել կտրում:

— Մեզ տուր Ծրովի ունեցածը, իսկ Արկաչկա Մե-
նոկը իսկույն ողանալի հետ փոփոխի,—վրա բերեց
Դյոմիտր:

— Հա՛, հա՛, հա՛, հա՛...

— Եդ տեսակ բանի պատրաստ ե...

— Հո վկա՞ յեք, վոր վերավորում ե...

— Թո՛ւ, լսել ել չես թողնում, լռի՛ր:

— Ի՞նչ սատանա մտալ վորներդ. վերջ չե՞ք տա-
լու:

— Դե, մի լռեցե՛ք...

Դավիդովը հազիվ կարողացալ դադարեցնել աղ-
մուկը:

— Հենց այդ ել մեր կուսակցության քաղաքակա-
նությունն է: Ել ի՞նչ ես ճղճղում, քանի վոր պարզ
է: Կուլակին վոչնչացնել վորպես դատակարդ, նրա
ունեցվածքը տալ կոլտնտեսություններին: Փաստ է:
Մենք կուլակին ստիպված եյինք հանդուրժում. նա ա-
վելի հաց եր տալիս, քան կոլեկտիվ տնտեսությունը:
Իսկ հիմա՝ հակառակն է: Ընկեր Ստալինը ճիշտ հաշ-
վել է թվաբանությունն ու ասել. «Վերացնել կուլա-
կին կյանքից: Նրա դույքը տալ կոլտնտեսություննե-
րին»: Դու մի գլուխ մեքենա եյիր բղավում... Հինդ

հարցուր միլիոն կըր մանեթ են տալիս կոլտնտեսու-
թյուններին, վոր նրանք վոտքի կանգնեն: Վո՞նց ե.
լսե՞լ ես դու այդ: Ել, ուրեմն, ի՞նչ ես ճշճողում: Ա-
ռաջ հարկաւոր ե կոլտնտեսություն ստեղծել, հետո
արդեն՝ մեքենայի մասին հոգալ: Իսկ դու՝ առաջ ու-
զում ես խամուսու դնել, հետո արդեն այդ խամուսին
հարմար ձի դնել: Ի՞նչ ես ծիծաղում: Հենց այդպես ե:

— Լյուբիշկինը հետ ու հետ ե քայլում:

— Հա՛, հա՛, հա՛...

— Դե մենք հոգով սրտով կոլեկտիւինն ենք...

— Եդ նա խամուսի որինակից... մոտեցաւ...

— Հենց թեկուզ ե՛ս գէշեց:

— Գրի՛ր հենց հիմա:

— Տարե՛ք մեզ կուլակներին ջարդելու:

— Ո՞վ ե կոլեկտիւ վըմում—ձեռք բարձրացնի,—
առաջարկեց Նադուլնովը:

Բարձրացրած ձեռքերը հաշվելիս դուրս յեկաւ
յներեսուն յերեք. ինչ վոր մեկը շփոթված յերկու-
ձեռք եր բարձրացրել:

Տոթը Դավիդովին ստիպեց վերարկուն և սերթու-
կը հանել: Նա վերնաշապկի ոճիքն ել արձակեց ու
ժպտալով սպասեց խաղաղվելուն:

— Ձեր գիտակցությունը բարձր ե. փաստ ե:
Բայց դուք կարծում եք, թե կմտնեք կոլեկտիւ և
վե՞րջ: Վո՛չ: Այդ քիչ ե: Դուք, չքավորներդ խորհըր-
դային իշխանության հենարանն եք: Դուք և ինքներդ
սլիտի կոլեկտիւ մտնեք և ձեր հտուկից միջակի տա-
տանլող կերպարանքն ել սլիտի քաշեք:

— Իսկ վո՞նց կքաշես դու նրան, յեթե ինքը չի

ուշում: Ի՞նչ է, նա յե՞ղ է, վոր պարանը վիզը դցես
քաշես,—հարցրեց Արկաշկա Մենուկը:

— Համողի՛ր: Եւ դու ի՞նչ մարտիկ ես մեր ճըշ-
մարտութեան համար, յեթե չես կարող ուրիշին եւ
վարակել: Ա՛յ, հենց վաղը ժողով կլինի: Ինքդ
«կողմ» քվեարկիր եւ միջակին եւ համողիր: Այժմ
մենք կանցնենք կուլակների հարցի քննութեանը, վո-
րու՛ում կընդունենք, վոր նրանց դուքս քչենք Հյուսի-
սային կովկասի սահմաններէջ: Վո՞նց կլինի:

— Կստորագրե՛նք:

— Արմատից պիտի կտրել նրանց...

— Վե՛չ, ավելի լավ է հենց արմատահան անել ու
դեն շարտել, վոչ թե արմատից կտրել,— ուղղեց Դա-
վիդովը եւ դիմելով Ռազմյոտնովին՝ ավելացրեց, —
կարդա՛ կուլակների ցուցակը: Հենց հիմա կվորոշենք
նրանց կուլակաթափ անել:

Անդրեյը թղթապանակից մի թուղթ հանեց, հանձ-
նեց Դավիդովին:

— Յրո՛ւ Դամասկով: Արժանի՞ յե նա այդպէսի
պրոլետարական պատժի:

Ձեռքերը բարձրացան միահամուռ: Սակայն ձայ-
ները հաշվելիս Դավիդովը նկատեց, վոր մեկը
ձեռնպահ է:

— Համաձայն չե՞ս,— հարցրեց նա, բարձրացնե-
լով քրտնաթոր հոնքերը:

— Ձեռնպահ եմ,— կարճ պատասխանեց ձեռք
չբարձրացնողը, վոր արտաքուստ հանդարտաբար,
վորեւե բանով աչքի չընկնող կազակ էր:

— Ինչո՞ւ այդպես,— հետաքրքրվեց Դավիդովը:

— Նրա համար, վոր նա լիմ հարեանն եւ և յես նրանից շատ բարիք եմ տեսել: Հենց եղ պատճառով ել չեմ կարող նրա դեմ ձեռք բարձրացնել:

— Դո՛ւրս կորի ժողովից իսկույն, — հրամայեց Նազուկնովը դողացող ձայնով, տեղից բարձրանալով, ինչպես ասպանդակներէ վրա:

— Վո՛չ: Այդպես չի կարելի, ընկեր Նազուկնով, — խստութեամբ ընդհատեց նրան Դավիդովը: — Մի գնա՛, քաղաքացի՛: Բացատրիր մեզ քո գիծը: Քո կարծիքով Դամասկովը կո՛ւլակ եւ, թե չե:

— Յես եղբան չեմ հասկա՞նում: Յես անդրադետ եմ և լսնդրում եմ ազատել ինձ ժողովից:

— Վո՛չ, դու դեռ մեզ բացատրիր, խնդրեմ, թե ի՞նչ բարիքներ ես ստացել նրանից:

— Նա ինձ միշտ ոգնել եւ յեզներն ե տվել, սերմացու յե փոխ տվել... քի՞չ բան ե... Բայց յես իշխանութեանը դեմ չեմ գնում... Յես իշխանութեան կողմն եմ:

— Նա քեզ խնդրե՞լ ե, վոր իր կողմը պահես: Փող կամ հա՞ց ե բաշխել: Դե դու խոստովանալի՛ր, մի վախենա, — մեջ մտավ Ռազմյոտնովը: Դե առա՛, նա ի՞նչ ե խոստացել քեզ, — և անհարմար պնդանելով թե՛ այդ մարդու ամոթալի վիճակը և թե իր տված հարցերը՝ ժպտաց:

— Դուք ե թե վոչինչ. դու ի՞նչ գիտես վոր...

— Փչում ես, Տիմոֆեյ, դու կաշառա՛ւած ես և գուրս ե դալիս, վոր կուլակի պոչ ես, — գոչեց մեկը շարքերի միջից:

— Ասացեք, ինչ ուզում եք, կամքը ձերն ե...

Դավիդովը, կարծես դանակը կոկորդին սեղմելով,
հարցրեց .

— Դու խորհրդային իշխանության կողմն ես,
թե՞ կուլակի: Դու, քաղաքացի, մի խայտառակի չը-
քավոր դասակարգը, ուղղակի ասա ժողովում—ո՞ւմ
կողմն ես:

— Ի՞նչ եք գլուխ դնում նրա հետ, — վրդովված
ընդհատեց Լյուբիշկինը, — նրան մի չի՛շ արագով ել
կարելի յե դնել: Մարդու աչքն ել ամիսոս ե, վոր քեզ
նայի, Տիմոֆեյ:

Ձեռք չբարձրացնող Տիմոֆեյ Բորչչեը վերջում
կեղծ հանդարտությամբ պատասխանեց .

— Յեա իշխանության կողմն եմ, ի՞նչ եք բիլս
չոքել... մութ մարդ եմ, չվիթիկեցի... — սակայն
յերկրորդ քիեարկությանն ել նա ձեռքը բարձրացրեց
նկատելի դժկամութամբ:

Դավիդովը իր բլոկ—նոտում կարճ խաղմղեց .
«Տիմոֆեյ Բորչչեը դասակարգային թշնամու կողմից
մոլորեցրած մարդ ե: Վերամշակել»:

Ժողովը միաձայն հաստատեց ևս չորս կուլակային
անտեսություն: Սակայն, յերբ Դավիդովը կարդաց .
«Տխո Բորիդին: Ո՞վ ե կողմ», ժողովը քար լուծթյուն
պահպանեց: Նաղուլնովն ու Ռադմյոտնովը չվիթված
իրար նայեցին: Լյուբիշկինն սկսեց փափախով սրբել
իր քրտնած ճակատը:

— Սա ի՞նչ լուծթյուն ե: Ի՞նչ պատահեց: — Դա-
վիդովը տարակուսանքով նայեց նստած մարդկանց
չարքերին և վոչ մեկի աչքերին չհանդիպելով՝ իր հա-
յացքը դարձրեց Նաղուլնովի վրա:

— Ա՛յ թե բանն ի՛նչումն ե, — անվճռականու-

Թյամբ սկսեց Նազուլնովը: — Եղ Բորողինը, վորին մենք Տխոսկ անունն ենք կալցրել, տասնութ թվադասին մեզ հետ միասին կամալոր մտալ Կարմիր գլավարդեան: Չքալորի ծնունդ լինելով՝ կռվում եր համառ: Վերքեր ստացալ և պատվանշան — մի արծաթե ժամացույց՝ հեղափոխական դործերի համար: Դու մենկովի ջոկատումն եր ծառայում: Յեւ դու հասկանում ես, ընկեր բանվոր, թե նա ինչպես կտրանց մեր սիրտը: Տուն վերադառնալուց հետո ատամներով կալալ տնտեսությանը և... սկսեց հարստանալ, առանց ուշք դարձնելու մեր զգուշացումներին: Գիշերցերեկ եր աշխատում, վայրենու պես մազակալեց ամբողջապես՝ ամառ-ձմեռ քաթանե շալվար*) եր հագինը: Սկսեց բանվորներ վարձել — յերկուսը, յերեքը: Չեռք բերեց մի հողմաղաց, իսկ հետո՝ առաւ հինգ ուժանոց մի շողեչարժիչ և սկսեց ձեթ քաշել, տավարի առուտուր ել սկսեց: Ինքը քաղցած եր մընում, բանվորներին էլ եր քաղցից կոտորում. նրանք թեև որական 20 ժամ եյին աշխատում, բայց ելի գիշերը մի հինգ անգամ պիտի վեր կենային ձիերի կերը խառնեյին, դոմը մաքրեյին: Մենք չատ անգամ նրան կանչում եյինք բջիջ, խորհուրդ, ամաչեցնում, խալտառակ անում...

— Դու մի քիչ կարճ ասա, — անհամբերությամբ խնդրեց Դավիդովը:

Նազուլնովի ձայնը դողաց ու մեղմացաւ:

— Ես կարճ ասելու բան չի... Ես ենպես մի ցալ ե, վոր արյուն ե ծորում... պատահում եր, վոր յերբ

*) Անդրավարտիկ:

պատերազմի ու մեր մասին քաջած դժվարություններ-
ըի մասին հետը խոսում ելինք, նրա աչքերի մեջ ար-
ցունք եր վալլում, բայց նա չեր թողնում, վոր եդ
արցունքը շատանա, շուտ եր գալիս, սիրտը հանդար-
տեցնում ու ասում. «Ինչ վոր յեղել ե, անցած դնա-
ցած բան ե»: Յեւ մենք... դրկեցինք նրան ձայնի ի-
րավունքից:

— Իսկ դու, մի քիչ ավելի կարճ...

— Իսկույն վերջացնում եմ: Նրա ձայնը չվերա-
վանդներին և մինչև հիմա ել եդպես մնում ե, թեև,
ճիշտ ե, բանվորներին արձակել ե...

— Դե, ուրեմն, ել ի՞նչ կա վոր:— Դավիդովն աչ-
քերը հառեց Նադուլնովի դեմքին: Վերջինս իր արեառ
արտեվանդներով աչքերը փակելով պատասխանեց.

— Դրա համար ել ժողովը լւում ե: Յես միայն
բացատրեցի, թե անցած քաղցր ժամանակներն ինչ ե
յեղել հիմիկիւ կուլակ Տիտ Բորոդինը:

Դավիդովը շրթունքները սեղմեց, մոայլվեց:

— Դու գիտե՞ս թե Տրոցկու հետ մենք վոնց
վարվեցինք: Ել ի՞նչ ես խղճահարության պատմու-
թյուններ անում մեղ: Պարտիզան ե յեղել — այդ
պատիվ ե նրա համար, կուլակ ե դարձել՝ մեր թըշ-
նամին ե դարձել — ուրեմն ճգմել: Ել ի՞նչ խոսք կա-
րող ե լինել սյոտեղ:

— Յես նրան խղճալուց չեմ ասում: Դու, ընկեր,
ինձ վրա իղուր մեղքեր մի գցիր:

— Ո՞վ ե համաձայն, վոր Բորոդինին կուլակա-
թաի անենք: — Դավիդովն աչքի անցկացրեց շարքե-
նը:

Ձեռքերը, բարձրացան, թեև վո՛չ միահամուռ, վո՛չ միանդամից :

Ժողովից հետո Նազուլնովը Դավիդովին հրավիրեց վր մոտ գլխերելու :

— Իսկ վաղն արդեն բնակարան կգտնենք ձեզ համար, — ասաց նա, խարխափելով դուրս դալով խորհրդի մութ նախասենյակից :

Նրանք քայլում էին կողք-կողքի, փխրուն ձյունի վրայով : Նազուլնովը կիսամուշտակի փեշերը բանալով՝ կամացուկ խոսեց .

— Յես, սիրելի ընկեր բանվոր, ավելի թեթև եմ չնչում, յերբ լսեցի, վոր գյուղացիների ամբողջ սեփականությունը համատարած կոլեկտիվի մեջ պիտի քաշենք : Յես փոքր հասակից ատում եմ սեփականությունը : Ամբողջ չարիքը դրանից է. ճիշտ են գրել գիտնական ընկերներ Մարքսն ու Ենգելսը : Թե չե՞ինչ է. խորհրդային իշխանության ժամանակ ել մարդիկ, վոնց վոր խողերը լայի տաշտակից, կռվում, ճղղում, հրմշտում են իրար եղ անիծված վարակի համար : Իսկ առա՞ջ ինչպես եր. հին ուսման ժամանակ : Հիշեն ել սարսափելի յե : Կռվի ժամանակ պատահում եր՝ պառկած ես դիրքում ու խփում ե քեզ գերմանացին ծանր ուժերով : Սև ծուխը գետնից յերկինք ե բարձրանում : Պառկել ես ու մտածում ես. «ո՞ւմ համար, ո՞ւմ սեփականության համար եմ յես ետեղ ահ ու մահի մեջ ընկել» : Դադերը քթիս հասան, թունավորվեցի : Խենթի պես սարի գլուխն՝ եմ վազում, բայց չունչս կտրվում է, արյունը գլուխս ե խփում, գնալ չի լինում : Խելոք մարդիկ դեռ կռվի ճակատում

հասկացրին ինձ և վերադարձա բոլջևիկ: Իսկ քաղաքացիական կռիւն՝ ո՛հ, ջարդում եյի անխնա այն զարշէլիներին: Կաստորնայի մոտ վիրավորվեցի, իսկ հետո ընկնալորությունը բռնեց ինձ: Իսկ հիմա, ա՛յ ես նշանը, — Նազուլնովն իր ահագին թաթը դրեց շքանշանի վրա և նրա ձայնի մեջ զգացվեցին նոր, ջերմ հնչյուններ, — սա ինձ ինչպե՛ս և տաքացնում: Յես, սիրելի ընկեր, իսկական, վոնց վոր քաղաքացիական կռիւի որերին լինեմ, վոնց վոր դիրքերում: Թեկուզ գետինն ել անցնենք, բայց բոլորին կոլեկտիվ քաշենք: Սովելի մոտենանք համաշխարհային հեղափոխությանը:

Սուսանայան ժամը ութին Դավիթովը դյուղխոր-
հուրդ դալով՝ այնտեղ արդեն հավաքված գտավ տասն
չորս հոգի՝ Գրեմյաչիի չքավորությունից :

— Իսկ մենք ձեզ վաղուց ենք սպասում, լուսա-
ծեգից, — ժպտալով ասաց Լյուբիշկինը՝ իր ահագին
թաթի մեջ առնելով Դավիթովի ձեռքը :

— Համբերեւ չի լինում... — բացատրեց Շչուկար
պապը :

Այդ՝ կանացի սպիտակ մուշտակ հագած այն ծե-
րուկն էր, վոր Դավիթովի դալու առաջին ուրը նրա հետ
կատակներ արեց դյուղխորհրդի բակում : Այդ ուրվա-
նից նա իրեն համարում էր Դավիթովի մոտիկ ծանո-
թը և նրա հետ վարվում էր վոչ այնպես, ինչպես
մյուսները, այլ ավելի ընկերական մտերմությամբ :
Նա հենց այդ ուրն էլ, Դավիթովի դալուց առաջ ասում
էր. «Յես ու Դավիթովը վոնց վոր վորոշենք են-
պես ել կլինի : Յերեկ չե, մեկեւ ուրը նա ինձ հետ յեր-
կար դուռից արեց : Դե, չառ խոսեցինք, հանաքներ
եւ արինք, ամա ամենից չառ՝ պլան քաշեցինք, թե
վոնց սարքենք կոլեկտիվը : Նա եւ ուրախ մարդ է,
վոնց յես... » :

Դավիթովն Շչուկար պապին ճանաչեց սպիտակ

մուշտակով և առանց դիտակցելու խիստ վիրավորեց նրան .

— Ա՛յ, եդ դու յես, սրապի: Ա՛յ, տեսնո՞ւմ ես յերեկ չե անցյալ ուր դու կարծես վշտացար, յերբ իմացար, թե յես ինչի յեմ յեկեկ, իսկ այսօր՝ արդեն կոլտնտեսական ես: Կեցցե՛ս:

— Ժամանակ չկար... Ժամանակ, դրա համար ել դնացի, թե չե... — մրմռաց Շչուկաի սրապը՝ կողքանց հեռանալով Դավիդովից:

Վորոշված եր յերկու խմբի բաժանվելով՝ դնալ կուլակներին արտաքսելու: Առաջին խումբը պիտի դնար գյուղի վերին մասը, յերկրորդը՝ ներքին:

Նազուլնովն ու Դավիդովը, Լյուբիչկինը, Շչուկար սրապը և ելի յերեք կադակ դուրս յեկան գյուղխորհրդից:

— Ումնի՞ց սկսենք, — հարցրեց Դավիդովը Նազուլնովին:

— Տխր Բորոդինից:

Փողոցով նրանք քայլում եյին լուռ: Կանայք հետաքրքրությամբ նայում եյին պատուհաններից: Յերեխաներն ուզում եյին կալչել նրանց յետևից, բայց Լյուբիչկինը ցանկատարից մի ճիպոտ դուրս քաշեց և յերեխաները հասկանալով թե ինչի համար ե այդ, հեռ քաշվեցին: Յերբ արդեն Տխուկայի տանը մոտեցել եյին, Նազուլնովն առանց վորեւե մեկին դիմելու ասաց:

— Այս տունը պետք ե վերցնել կոլտնտեսության վարչության համար: Մեծ տուն ե: Իսկ սարայները կարելի յե դոմ դարձնել:

Տունն, իսկապես խոշոր եր: Տխուկն այդ տունը

դնել եր 1922 թվի սոսի տարին՝ մի ամուլ*) և ուղղել
ու յերեք փուլի ալյուրով, հարեան Տուբյանսկի դյու-
ղում**): Տան նախկին տիրոջ ընտանիքի բոլոր ան-
դամները մեռել եյին և վոչ վոք չեր մնացել, վոր Տի-
տուկի դեմ դատ բաց անի ալյուրի ստրկացուցիչ ա-
ռևտրի համար: Նա տունը փոխադրել եր Գրեմյաչի,
կտուրը ծածկել, առանձին առանձին դոմ ու սալար-
ներ կառուցել և իր համար սարքվել ընդ միշտ... Տան
կարմիր ներկած ճակատից դեպի փողոց եր նայում
ներկարարի վարպետությամբ պատրաստած մակա-
դրությունը՝ սլավոնական տառերով:

«Տ. Կ. ԲՈՐՈՂԻՆ: ՔՐ. ԾՆՆ. 1923 թիվ»:

Դավիդովը հետաքրքրությամբ դիտեց տունը: Բա-
կի դռնակով առաջինը ներս մտավ Նազուկնովը: Փակի
չխկոցի վրա ամբարի տակից դուրս ցատկեց դայա-
նաման, չղթալահալ ահագին մի շուն: Նա առանց հա-
ջոցի առաջ նետվեց, ծառս յեղավ հետևի թաթերի
վրա և սալտակամաղ փորատակը փայլեցնելով ու
կոկորդը սեղմող վղկապից շնչակտուր՝ խուլ ձայնով
մոնչաց: Առաջ ցատկելով ու մեջքի վրա գլորվելով նա
մի քանի անգամ փորձեց չղթան կտրել, բայց չկա-
րողանալով՝ վաղեց դեպի դոմը և նրա վերեւում դի-
ղնդաց չղթալի ողակը, վոր հագցրած եր մինչև դոմը
ձգված յերկաթալարին:

*) Ամուլ— եղ անասուն, վորը սակայն յերեք չի ծնում:

**) Ռուսական գյուղերում տները մեծ մասամբ շինված են
փայտից (գերաններից) և յեթե մեկը մի գյուղում տուն և առ-
նում, կարող և քանդել, գերանները փոխադրել իրենց գյուղը և
տունը նույնությամբ վերակառուցել:

— Ես մարդակեր դադան ե. մարդու ձիուց ցած
կբաշի, — մոռաց Շչուկար պապը և յերկյուղով աչ-
քերը խեթելով չափ վրա՝ համենայն դեպս զգուշու-
թյան համար մոտեցավ ցանկապատին:

Նրանք տուն մտան բոլորը միասին: Տխուկայի
կինը, վոր մի չոր ու բարձրահասակ կին էր, տաշ-
տակով ջուր էր խմեցնում հորթին: Նա չաքաղուչակ
կասկածով նայեց անսպասելի հյուրերին: Վողջույնին
վորպես պատասխան քթի տակ ինչ վոր վնթփնթաց,
կարծես ասելիս լինե՛ր՝ «գրողը տանի ձեզ»:

— Տխոր տա՞նն ե, — հարցրեց Նազուլնովը:

— Չե՛:

— Ապա ո՞ւր ե:

— Չե՛մ իմանում, — կտրուկ պատասխանեց տան-
տիրուհին:

— Դու, Պերֆիլյեվնա, գիտե՞ս, թե ինչի յենք
յեկեկ մենք: Մենք... — խորհրդավոր կերպով սկսել
ուղեց Շչուկար պապը, սակայն Նազուլնովն աչքերն
աշնպես խոժոռեց նրա վրա, վոր պապը դողալով կու-
տվեց թուրք, կմկմաց և նստեց յերկար նստարանին
ու նեղացած իրար քաշեց իր չղարաղած սպիտակ
մուշտակի փեշերը:

— Զիերը տա՞նն են, — հարցրեց Նազուլնովը, վոր-
պես թե չնկատելով անբարյացիտիտ ընդունելու-
թյունը:

— Տանն են:

— Իսկ յեղնե՞րը:

— Չե՛: Իսկ դուք ինչի՞ր յեք յեկեկ:

— Քեղ հետ մենք չենք կարող... — Նորից սկսել
առկեց Շչուկար պապը, սակայն այս անգամ Լյուբիչ-
կինը հետ-հետ գնալով քաչեց նրա փեշից դեպի դու-
ռը և պապն արագութեամբ ընկնելով նախասենյակ՝
այդպես ել չկարողացաւ վերջացնել իր խոսքը:

— Իսկ մորտե՞ղ են յեղները:

— Տխորտ տարել է:

— Ո՞ւր:

— Քեղ ասացի, վոր չեմ իմանում:

Նազուկնովը Դավիդովին աչքով արաւ և դուրս
յեկաւ սենյակից: Մոտենալով Շչուկար պապին՝ բը-
ռունքը տնկեց նրա մորուքի առաջ ու ասաց.

— Դու լուր, քանի քեղ չեն հարցնում, — և դառ-
նալով Դավիդովին՝ ավելացրեց. — գործերը վատ են:
Պետք է իմանալ ուր են յեղները. մի տեղ թաղցրած
չլինի...

— Դե մեկ ել առանց յեղների...

— Ի՞նչ ես ասում, — բացականչեց Նազուկնովը, —
նրա յեղները դյուղում ամենալալն են: Ձեռք պոզերին
չի հասնի: Ինչպե՞ս կարելի յե: Հարկաւոր է Տխալն
եւ դանել, յեղներն ել:

Լյուբիչկինի հետ վախաւով նրանք մտան գոմը,
այնտեղից գնացին սարայը, ապա՝ կալը: Հինգ բոպե
չանցած՝ Լյուբիչկինը մի մահաւով դիմումը դառնալուն
ստիպեց հետ քաշվել, քչեց շտեմարանի տակը, իսկ
Նազուկնովը գոմից դուրս բերեց մի բարձրահասակ
սպիտակ ձի, դարձրեց և յաչից բռնելով՝ հեծաւ:

— Դու եղ ինչ ե՞ս, Մակար, ուրիշի գոմում կար-
գաղբութեանն եր անում, առանց հարցնելու, — բղավեց

տանտիրուհին, դուրս վազելով սանդուխքների դուռը
և յերկու ձեռքերը դնելով կողերին:—Մարդս կգա հի-
մի, յես նրան... Նա կխոսի քեզ հետ, վոնց վոր
պետք է...

— Մի՛ դուռա՛: Յեա ինքս նրա հետ կխոսեյի, թե
վոր տանը լիներ: Ընկեր Դավիդով, սույա մի յեկ
եստեղ:

Դավիդովը Նադուլնովի վարմունքից շփոթված՝
մոտեցավ:

— Կալից յեղան թարմ հետքեր են անցնում դեպի-
ճանապարհը, տեսնո՞ւմ ես: Ինչպես յերևում է, Տի-
տը հոտն առել է ու յեղները վախցրել՝ ծախելու:
Իսկ սահնակը՝ սարաջի տակն է: Կնիկը դուրս է տա-
լիս: Դուք դնացեք դեռ Կոչետովի հետ վերջացրեք,
իսկ յես կվազեմ վերև— Տուբյանակ: Բացի դրանից
նա ուրիշ տեղ չունի տանելու: Ասկա մի, ձին քշելու
մի ճիպոտ կտրիր ինձ համար:

Ուղիղ կալի միջով Նադուլնովը դուրս յեկավ ճա-
նապարհը: Նրա հետևից բարձրացող սպիտակ փռչին
բյուրեղային պայծառ ցուլքերով տխրեց նստել ցանկա-
պատերին ու քոլախոտերի ճյուղերին: Յեղան հետքե-
րը և նրանց կողքին ձիու սմբակների հետքերը հա-
նում եյին մինչև ճանապարհն ու ափսոսեղ անհայտա-
նում: Նադուլնովը Տուբյանակի ուղղությամբ սլացավ
մոտ հարյուր սաթեն: Ճանապարհին ձյան կույտերի
մեջ նա տեսավ նույն հետքերը՝ տեղ-տեղ ճյունախառն
հողով և հանգստանալով, վոր ճիշտ ուղղություն է
բռնել՝ առաջ անցավ դանդաղ ընթացքով: Բլրակի այն
կողմը, Մյորտովի ձորակի մոտ ձյունի վրա նա նկա-

տեց մի յեղան թրիք և կանգ առաւ: Թրիքը թարմ եր
և հենց նոր ծածկվել եր սառույցի բարակ շերտով:
Նազուկնովը կիսամուշտակի դրփանում շոշանից նա-
գանի սառն կոթը: Ձորակն իջալ դանդաղ քայլով:
Այդա մի կես վերստ ևս առաջ դնալուց հետո միայն,
իրենից վոչ հեռու, մերկ կաղնիներ ի հետեւ նկատեց
մի ձիավոր և մի դուլդ յեղ: Ձիավորը մտրակում եր
յեղներին ու թամբի մեջ այս ու այն կողմ թեքվում:
Նրա թիկունքի կողմից բարձրանում եր ծխախոտի
կապույտ ծուխը, ցրվում ու ցնդում ողում:

— Հետ դարձրո՛ւ:

Տխտկը կանգնեցրեց վրնջացող զամբիկը, հետ
նայեց, դուրս թքեց ծխախոտը և դանդաղորեն յեղ-
ների առաջն առնելով կամաց ձայն տվեց.

— Հո՛, հո՛... հո՛...

Նազուկնովը մոտեցալ: Տխտկը դիմավորեց նը-
րան յերկար հայացքով:

— Դու եղ. ո՞ւր եյիր դնում:

— Յեղները ծախել եյի ուղում, Մակար: Ձեմ
ծածկում:— Տխտկը խնչեց և շեկ, մոնղոլի պես
ցած կախված բեխերը թեւքով սրբեց: Նրանք կանգնել
եյին դեմ առ դեմ, առանց ձիերից իջնելու: Նրանց
ձիերը վնչոցով հոտոտում եյին իրար: Նազուկնովի
քամահար դեմքը բորբոքված եր և դաժան: Տխտկն
արտաքուստ հանդիստ եր ու խաղաղ:

— Հետ տուր յեղներն ու տուն քշիր, — հրամա-
յեց Նազուկնովը՝ ձին մի կողմ թեքելով:

Տխտկը մի րոպե տատանվեց: Նա սանձը հավա-
քեց, նիրհող մարդու նման գլուխը կախեց, աչքերը

կիսախուսի արեց և այդ վիճակում—տանու կտորից կարած իր դորշ կապալով, պատռված փափախին քաշած սրածայր կնդուղով նա նման եր նիրհող բաղեյի: «Յեթե նրա կապալի տակ վորևե քան կա, կոճակը կարձակի» մտածեց Նադուլնովը, աչքը չհեռացնելով անշարժ Տիտից: Բայց նա, կարծես ուշքի դալով, թափ տվեց մտրակը: Յեղներն իրենց հետքերով շարժվեցին դեպի հետ:

— Խլելո՞ւ յեք: Կուլախաթա՞փի եք անելու,—յերկար լուծթյունից հետո հարցրեց Տիտիկը՝ հոնքերին քաշած կնդուղի տակից Նադուլնովի վրա փայլեցնելով իր կապույտ աչքերը:

— Դրան ել հասար: Քշում եմ քեզ՝ վոնց վորմի դարչելի գերու,— իրեն չդապելով դռնեց Նադուլնովը:

Տիտիկը կուչ յեկավ: Մինչև բլրակը հասնելը նա լուռ եր: Հետո հարցրեց.

— Ինձ ո՞ւր եք քչելու:

— Կվոնդենք: Իսկ եդ ի՞նչ ե ցցված կապալիդ տակ:

— Տրաքիչ:— Տիտիկն աչքի տակով նայեց Նադուլնովին և կապալի փեշը հետ քաշեց:

Սերթուկի գրպանից սպիտակին տվեց փողը կրտած կարճ հրացանի կոթը:

— Տո՛ւր ինձ:— Նադուլնովը ձեռքը մեկնեց, բայց Տիտիկը հանդարտ մի կողմ հրեց նրա ձեռքը:

— Չե՛, չեմ տա,— և ժպտաց, կախված բեխերի տակ բանալով ծխից սեպցած ատամները և ժանտաքիսի նման սուր, բայց ուրախ աչքերում Նադուլնովին նայելով՝ ավելացրեց. — Չե՛մ տա: Կարողոթյուն

խլում եք, բախական չի՝ վերջին տրաքիչս ե՞լ եք
ուղում: Կուլակը հրացան պիտի ունենա, վոնց վոր
թերթերումն են գրում նրա մասին: Անպայման հրա-
ցանով պիտի լինի: Գուցե թե յես նրանո՞վ պիտի լո՞
որվա հացը ճարեմ: Գյուղթղթակիցներն ինձ առանց
առիթի...—նա ծիծաղեց գլուխն որորելով, ձեռքը
թամբի գլխից չկտրելով, և Նադուլնովը չսնդեց հրա-
ցանը հանձնելու վրա: «Ննտեղ, գյուղում յես քեզ
կկոտրեմ», վճռեց նա:

— Յերեկ լմացա, — շարունակեց Տիտոկը, — վոր
դուք պատրաստվում եք դալ, կուլակներին թափ տա-
լու... Միայն թե՝ գլխի չընկա, վոր հսոր կշարժվե-
յիք տեղից... թե չե՝ յես յեղներս գիշերը ճամփու
կդնեյի...

— Ումնի՞ց լմացար:

— Դե արի, արան բան առա: Աշխարհը լիքն է
լուրերով: Հա-ա՛-ա՛... Յեւ, յերեկոյան կնոջս
հետ վորոչեցինք յեղները մի հավատարիմ մարդու
սրահ տալ: Ձենքն էլ հետս վերցրի... ուղում եյի տա-
փատանում մի տեղ թաղել, վորպեսզի դո՞մը նայե-
լիս չգտնեք, բայց ամիսոսացի... և ահա, դու վրա
հասար: Իսկ ծնկներին տալին այնպես և խուռուռտ
գալի՛ս... աշխուժորեն խոսում եր նա, հեղնանքով
աչքերը խաղացնելով և իր ձիու կրծքով հուպ տալով
Նադուլնովի ձիուն:

— Դու հանաքներդ հետո կանես, Տիտոկ, իսկ
հիմի՛ քեզ հավաքիր:

— Հա՛, հա՛, հենց իսկը լո՞ հանաք անելու ժա-
մանակն է: Նվաճեցի ինձ համար յերջանիկ կյանք...

Յեւ Տխտոկի ձայնը խիստ խղիւեց։ Այդ վայրկյա-
նից նա լսեց առաջ զնալ լուռ, դիտամբ հետ պա-
հելով ձին, ցանկանալով Մակարին գեթ կես ձիաչափ
առաջ գցել։ Սակայն նա ել յերկյուղից հետ եր մը-
նում։ Յեղներն արդեն հեռացել էին նրանցից։

— Շարժվի՛ր, շարժվի՛ր, — ասաց Նազուկնովը,
չարված նայելով Տխտին և դրականում սեղմելով նա-
զանի կոթը։ Նա լսով եր ճանաչում Տխտիկին, այնպես
եր ճանաչում, ինչպես վոչ վոք։— Դե դու հետ մի
մնա։ Գուցե թե կրակե՞լ ես ուղում։ Միւսուսն ե,
չի հաջողվի, չես հասցնի։

— Ե՛խ, իսկ դու վախկոտ ես դարձել, — ժպտաց
Տխտիկը և ձիուն մտրակելով առաջ սլացավ։

Գ Լ ՈՒՆ VI

Անդրեյ Ռազմյոտնովն իր խմբակով յեկավ Ֆրոյ Դամասկովի մոտ, վորի ձախ ուռնդը դեռ մանուկ հասակում պատռալել էր, ուստի և նրան Ռվանի (պատռված) եյին կոչում: Նա իր ընտանիքով նստած ճաշում էր:

— Մոտեցե՛ք, նստեցե՛ք, Թանկադին իշխանավորներ,—վստահորեն ասաց Ֆրոյի տղան՝ վայելչապազմ գեղեցիկ Տիմոֆեյը:

— Նստելու ժամանակ չունենք:—Անդրեյը թղթապանակից մի թերթ թուղթ հանեց:— Չքալորական ժողովը, քաղաքացի Ֆրոյ Դամասկով, վորոչեւ և քեզ վտարել տանից և բռնադրավել քո ամբողջ ունեցվածքն ու անասունները: Ենպես վոր դու ճաշդ պրծի ու դուրս յեկ տանից: Մենք հիմի վցուցակադրենք քո գույքը:

— Ե՞ղ ինչ բան է,— գլալը գցելով վեր վառցավ Ֆրոյը:

— Գեղ վոչնչացնում ենք, վորպես կուլակային դասակարգ,—բացատրեց նրան Դյոմկա Ուչակովը:

Անդրեյը նստեց սեղանի ծայրին, հանեց թուղթ ու մատիտ:

Ֆրոյի պատռված քիթը կապտեց, գլուխը ցընցվեց: Նա ինչպես՝ կանգնել էր, աճապառ եւ ընկավ հա-

տակին, դժվարութեամբ շարժելով սեպացած ուռած
լեզուն:

— Թալանեցե՛ք, մորթեցե՛ք:

— Հայրիկ ջա՛ն, վեր Վրաց, ի սեւ քրիստոսի՛,—
լալադին ճչաց աղջիկը, բռնելով հոր թևերի տակից:

Ֆլորն ուղղվեց, վեր վացաւ, սրտակեց յերկար
նստարանին և կարծես անտարբեր լսեց, թե ինչպես
Դյոմկա Ուշակովն ու ամաչկոտ Միխայիլ Իդնատյո-
նովը թելադրում են Ռազմյոտնովին...

— Յերկաթե մահճակալ, տալիսակ դնդերով, փե-
տուրե վերմակ, յերեք բարձ, ելի յերկու փայտե մահ-
ճակալ...

— Տասներկու աթոռ, մեկ յերկար աթոռ՝ կըռ-
նակով:

— Մնդովիլի բանալին տուր, տանտիրուհի՛:

— Չե՛մ տա: Ջարդեցե՛ք, թե վոր իրավունք ու-
նեք:

— Ջարդելու իրավունք ունե՞նք,— աշխուժորեն
հարցրեց Դեմիդ Մուչոնը, վորը հայտնի յեր նրա-
նով, վոր խոսում եր միայն ծայրահեղ անհրաժեշ-
տութեան դեպքում, իսկ մնացած ժամանակ լուռ աշ-
խատում, լուռ ծխում եր յոտն ոլերիլն փողոցում հա-
վաքված կաղակների հետ, լուռ նստում եր ժողովնե-
րում և սովորաբար հաղվադեպ եր միայն սրտասու-
խանում խոսակցի հարցերին, այն ել մեղաւորի սեւ
ժպտալով:

Դրա համար ել Անդրեյը, իր դլխի վերև լսելով
Դեմիդի բամբ ձայնը, գլուխը վեր բարձրացրեց.

— Իրավո՞ւնք,— հարցրեց նա նայելով Մուչոնին:

դեմքին, կարծես առաջին անգամը լիներ նրան տեսնելիս .

— Իրավունք կա' :

Դեմիդը վրոքերը ծուռ փոխելով և իր մաշված թրջված վոտնամաններով հատակը կեղտոտելով՝ մըտալ սենյակ : Նա ժպտալով մոտեցավ անդուկին և յերբ անցնում եր թարեքի մոտով, նրա ծանր քայլերից թարեքը շարժվեց — վրայի ամանեղենն աղեկըտուր դնալաց : Նա սխալեց և անդուկից կախված կողպեքը պտտեցրեց իր մատների մեջ : Մի բոպե անց՝ կողպեքը կոտրած վզով ընկած եր անդուկի վրա, իսկ Արկաշկա Մենոկը բացահայտ հիացմունքով Մուչունին նայելով՝ բացստկանչեց .

— Ա՛յ թե ում հետ արժեր ուժը փոխել :

Անդրեյը չեր հասցնում ցուցակագրել : Սենյակից ու դահլիճից Դյոմկա Ուչակովը, Արկաշկան ու Վասիլիսա մորաքույրը՝ Անդրեյի խմբակի միակ կինը — իրար հերթ չտալով կանչում էին :

— Կնկա մուշտա՛կ, Դոնի՛ :

— Քուրք :

— Յերեք գույգ նոր կոշիկ՝ կրկնակոշիկներով :

— Յերեք կտոր մահո՛ւղ :

— Անդրեյ Ռադմյոտնով, այ տղա, եստեղ ենք քան ասրանք կա, վոր սայլով ել չի կրվի... ել չիթ, ել լաստիկ, ել ի՞նչ ասես վոր չկա...

Տանը յեղած գույգի ցուցակագրումն ավարտվում եր : Յերբ Ռյանիի տան իրերն էին ցուցակագրում, բախում յերեսուն հոգու չափ բաղմություն եր հավաքվել : Գլխավորապես հարևան կանայք էին .

կաղակները քիչ կային: Իմանալով, վոր Յրուին սու-
ջարկել են հեռանալ իր տանից, խրճիթ լցված բաղ-
մուխթյան մեջ շշուկ ու կամացուկ խոսակցություն
սկսվեց:

— Ես ել ի՞նչ բան ե. աշխատեց, աշխատեց, իսկ
հիմի՝ միանգամից չոր քարին նստեց:

— Տխուր յերդ ե...

— Եղպես ել պետք ե նրան, ի՞նչ ե, մե՞ղքդ ե
դալիս, հա՞:

— Ամեն մեկի համար իր ցավը ծանր ե:

— Գուցե թե դուր չի դալիս, հա՞: Ապա են ինչ-
պես ինքը հին ռեթիմի ժամանակ Տրիֆոնովի ունեց-
վածքը խլեց պարտքի դիմաց: Ես որը չե՞ր մտածում:

— Ինչ կցանես՝ են ել կհնձես...

— Եդ ճղված սատանային եղպես ել հարկավո՛ր
ե: Պոչի տակ կրակ են ածել:

— Մեղք ե, կնանիք, ուրիշի ցավի վրա ծիծա-
ղելը: Գուցե թե եդ բանը քու դուանն ել ե կանդնած:

— Վո՛ր սատանան կբերի. յես դառ ու դատարկ
եմ, եդ որը չեմ տեսի:

— Ամառը վոր հնձիչը յերկու որով տվեց, ինձա-
նից, իբր թե վորպես բարեկամից, մի ամբողջ տա-
սանոց առավ: Ապա եդ ին՞ք՞ն ե:

— Տվե՛ք շտեմարանի բանալիները, — հրամայեց
Անդրեյը:

Յրուը, վոր այդ ընտելին նման եր անխաղած
կոճղի, թափ տվեց ձեռքը:

— Բանալին չկա:

—Գնա,՝ դուռը կոտրի՛ր,—հրամայեց Անդրեյը Դեմիդին:

Նա ուղղվեց դեպի շտեմարանը, ճանապարհին սայլից դուրս քաշելով յերկաթե ցիցը:

Կշտաքարի նման հինդ Ֆնտանոց կողպեքը դժվարությամբ կոտրվեց կացնով:

—Դու սրուռը մի ջարդիր, հիմա եղ մեր ամբարն է, սրտացալ վարվիր: Կամա՛ց, կամաց,—տնքացող Մուչոնին խորհուրդ եր տալիս Դյոմկան:

Սկսեցին հացը չափել:

—Գուցե հենց իսկույն տանենք ցանեւո՞ւ: Այ, հստեղ խախալ*) ել կա,—առաջարկեց ուրախությունից շճած Իգնատյոնովը:

Նրա վրա ծիծաղեցին և դեռ յերկար ժամանակ կատակներ ելին անում խոշորահատ ցորենը լցնելով չափի մեջ:

—Այստեղից դեռ հացամթերման ել կարելի չի մի յերկու հարյուր փութ տալ,—մինչև ծնկները ցորենի մեջ խրված քայլելով ասաց Դյոմկա Ուշակովը: Նա թիակով ցորենը դցում եր դեպի շտեմարանի դռնակը, բռնում եր ցորենը և մատների արանքով ցած թափում:

—Ի՞նչ ցորեն է... հատը մի դեղբակ կքաշի:

—Ի՞նչ խոսք, վոսկի ցորեն է, միայն թե, ինչպես յերևում է, հորած է յեղել, մի քիչ խոնավացել է:

Արկաչկա Մենոկն ու խմբակից ելի մի յերիտա-

*) Սոցոր ծակոտիներով մաղ, վորով ցորեն են մաղում:

սարդ գոմումն եյին տիրություն անում։ Արկաշկան
իր չեկ մորոքը շոյելով ցույց եր տալիս յեզան թրի-
քը, վորի մեջ յերևում եյին յեզիպտացորենի չմարս-
ված հատիկները։

—Ել ինչպես չեն քաշի լուծը. մաքուր հաց են ու-
տում, իսկ մեզ մոտ՝ ընկերությունում խոտն ել ենք
վախժխելով տալիս։

Շտեմարանից լսվում եյին աշխույժ ձայներ,
քրքիջ և փչում եր հացի բուրախտ փուշին։

Գ Լ ՈՒ Խ VII

Նազուկնովը Տխտակին դուռը բերեց, յերբ արդեն կեսօր էր: Մինչ այդ՝ Դավիթովը ցուցակադրել էր յերկու կուրակի տնտեսութեան, տերերին վստարել էր, ապա վերադարձել էր Տխտակի տունը և Լյուբիչ-կինի հետ չափել ու կշռել արթարանոցում դրած հացը: Շնորհար սրտով վոչխարների իկերած խոտի մնացորդը դրեց մսուրի մեջ և մոտեցող Տխտակին նկատելով՝ արագ հեռացավ դռմից:

Տխտակը բախտով անցնում էր դլխաբաց, կապալի կոճակները բաց: Նա ուղեց դնալ դեպի վալը, սա-կայն Նազուկնովը ձայն տվեց:

— Հե՛տ դարձիր խկույն, թե չե ամբարում կը-վալեմ քեզ:

Նա դալբացած, վրդովված էր, և նրա այտը սու-վորականից ասելի ուժեղ էր ցնցվում. նա չէր նկա-տել, թե Տխտակը յերբ և վորտեղ էր դրել հրացանը: Բայց յերբ մոտեցան կալին, Նազուկնովը հարցրեց.

— Կտա՞ս հրացանը, թե չե՝ մեկ և կիւլենք:

— Թո՛ղ հանաքներդ, — Տխտակը ժպտաց, — աչ-քիդ ե յերևացել...

Հրացանը չկար նաև նրա կապալի տակ: Հետ դը-նալ ու վորոնեւն անմխտ կլինեւր. միւնույն է, խոք ճյոււնի ու քոլախոտերի մեջ չէր դնովի: Նազուկնովն

ինքն իր վրա բարկանալով սխառմեց այդ մասին Դավիթովին և նա, վոր շարունակ հետաքրքրությամբ Տիտոկին եր նայում, մոտեցավ նրան:

— Դու, քաղաքացի, զենքդ հանձնիր: Այդպես քեզ համար ավելի լավ կլինի:

— Յես զենք չեմ ունեցել. Նազուլնուին ինձնից վրեժ առնել ե ուզում. — և Տիտոկը ժպտաց, փայլեցնելով իր ժանտաքիսի աչքերը:

— Դե, ի՛նչ արած. ստիպված ենք քեզ ձերբակալել և շրջան ուղարկել:

— Ի՞նչ:

— Այո՛, քեզ: Իսկ դու ի՞նչ եյիր կարծում: Դու հացը թաղցնում ես և սխառախախում ես...

— Ի՞նչ... — կարծես ցատկերու համար կծկվելով ու շվոցով շնչելով կրկնեց Տիտոկը:

Վայրկյանապես չքացան նրա առերես ուրախությունն ու անհուգությունը, նրա դաւլածությունը: Դավիթովի խոսքերը խթան յեղան, վոր պոռթկա մինչ այդ թաղցրած նրա զայրույթն ու կատաղությունը: Նա ցատկեց դեպի հետ քաշվող Դավիթովը, սայթաքելով ընկավ բակի մեջ տեղը դցած լծան վրա և կռանալով, հանկարծ դուրս քաշեց յերկաթե սամին: Նազուլնուին ու Լյուբիլչիկնը նետակցին դեպի Դավիթովը: Շչուկարը սխալը միորձեց դուրս վազել բակից, բայց հակառակի պես նրա վտարերը խճճվեցին իր մուշտակի չափից ավելի յերկար փեշերի մեջ և վայր ընկավ խելակորույս դողոցով:

— Հասեք, հե՛յ... սպանում ե՛ն...

Տիտոկը, վորի ձախ ձեռքը բռնել եր Դավիթովը, կարողացավ աջով մի հարված հասցնել նրա գլխին:

Դավիդովը տատանւեց, բայց չընկալ: Նրա բացված վերքից արյունն առատորեն դուրս հորդեց աչքերին ու կուրացրեց: Դավիդովը Տիտոկի ձեռքը բաց թողեց ու յերեբաւով ձեռքը մոտեցրեց աչքերին: Յերկրորդ հարվածը նրան դուրեց ձյունի վրա: Այդ վայրկյանին վրա հասավ Լյուբիչկինը և բռնեց Տիտոկի մեջքից: Սակայն, չնայած իր ուժին, չկարողացավ պահել նրան: Լյուբիչկինի ձեռքից դուրս պրծնելով Տիտոկը նետվեց դեպի կալը: Դարպասի մոտ նրան հասավ Նադունովը և նազանի կոթով հարվածեց նրա տախակ, մազախիտ ծոծրակին:

Պառնաշիտթուկունն ամենի ուժեղացրեց Տիտոկի կինը: Նկատելով, վոր Լյուբիչկինն ու Նադունովն իր ամուսնուն ծեծում են, նա վազեց դեպի շտեմարանը և շղթայից արձակեց շանը: Գամփուը յերկաթե վզնոցը դնալուցնելով մի անգամ իր շուրջը նայեց և գրավելով Շչուկար պապի սարսափահար ճիչերով ու ձյունի մեջ թրպտացող նրա մուշտակով, հարձակվեց ծերունու վրա: Սպիտակ մուշտակից թռան փոշախառն կտորներն ու վոչխարի մորթու ծվենները: Շչուկար պապը վեր թռավ և շանը կատաղի աքացիներ տալով՝ փորձեց ցանկապատից մի ցից դուրս քաշել: Նա մոտ յերկու սաժեն քաշ տվեց կատաղաբար իր ոճիքից կպած դամփուին, որորվելով նրա դուրեղ ցընցումներից: Վերջապես հուսալուծուր ջանքով նրան հաջողվեց մի ցից դուրս քաշել: Գամփուը կլանչոցով հետ ցատկեց, թեև արդեն կարողացել էր ծվեն-ծվեն անել պապի թուրքը:

— Տո'ւր ատրճանակը, Մակա'ր, — աչքերը չը-

ռած, խոստով ձայնով կանչեց աշխուժացած Շչուկար պատրը:—Տը'ւր, քանի տիրտա վառվում ե: Յես նրան իր կնիս հետ չանսատակ լիւնեմ:

Մինչ այդ, Դավիդովին ողնեցին տուն մտնել, խուզեցին վերքի մոտի մազերը, վորից դեռ արյուն եր ծորում: Բակում Լյուբիշկինը յերկձի սահնակին լծեց Տխտովի ձիերը, իսկ Նադուլնովը սեղանի մոտ նստելով շտապ գրեց:

«Պատճառվարչության շրջանային լիազոր ընչեւ Զախարենկոյին: Ձեր տրամադրության տակ եմ ուղարկում կուլակ Տխտ Կոնստանտինովիչ Բորոդինին, վորպէս գորչեղի հակահարստխական ելեմենտի: Այդ կուլակի դուշքը ցուցակագրելիս նա պաշտոնապէս հարձակում գործեց մեզ մոտ ուղարկված քսանհինգ հազարական ընկեր Դավիդովի վրա և վրա հասցրեց յերկաթե սամիով յերկու հարված տալ նրա գլխին:

Բացի այդ, հայտնում եմ, վոր Բորոդինի մոտ յես տեսել եմ ուսանիւն մի հրացան, վորը կտրած, վորը յես չկարողացա խլել, այն պատճառով, վոր գտնվում եյինք բլուրի վրա և վախեցա թե արյունահեղություն կլինի: Նա հրացանն աննկատելի դեցեց ձյունի մեջ: Գտնելու դեպքում կուղարկենք ձեզ, վորպէս իրեղեն ապացուց:

Համկ(բ) Գրեմյաչիի բջջի քարտուղար և վարմիր չքանչանակիր Մ: Նադուլնով»:

Տխտովին սահնակ նստեցրին: Նա խմելու ջուր ուղեց և խնդրեց իր մոտ կանչել Նադուլնովին: Նադուլնովը սանդուխքների գլխից ձայն տվեց:

— Ի՞նչ ես ուղում:

— Մակա'ր, հիշի'ր,— գոռաց Տխտը, հարբա-

Թի նման ցնցելով կասկած ձեռքերը, — հիշի՛ր,
մենք դեռ իրար կպատահենք: Դու ինձ տրորեցիր,
իսկ եմ ժամանակ՝ յես գիտեմ: Միևնույն ե—կապա—
նե՛մ:

— Գնա՛, հաղա՛: — Նազուկնովը ձեռքը թափ տը-
շեց:

Զիերն աշտույժ դուրս թռան բակից:

Դավիդովը, Ռազմյոտնովն ու Նազուլնովը դըպ-
րոց յեկան ժողովի այն ժամանակ, յերբ այնտեղ ար-
դեն լեւելեցուն եր ժողովուրդը: Շենքում բոլորը տե-
ղավորվել ջեյին կարող: Կազակները, աղջիկներն ու
կանաչք խիտ կանգնել էյին միջանցքում, սանդուխքի
գլխին: Կրոնիկի վրա բացած դռներից դուրս եր հոր-
դում ծխախառն գոլորշին:

Նազուլնովն առաջինն անցավ միջանցքով: Նրա
վտարների տակ ճրթճրթում եյին արևածաղկի սերմի
կեղևները: Կազակները հետ-հետ քաշվելով՝ լուռ նա-
յում եյին նրան: Դավիդովին ահանելով՝ փախացին:
Յերեսաթափ տախտակից շինած բեմում դրված եյին
աշակերտական յերկու նստարան: Դավիդովն ու Նա-
զուլնովը նստեցին: Ռազմյոտնովը ժողովը բաց ա-
րեց: Նախադահույթյուն ընտրեցին առանց ձգձգելու:

—Կորոնտեսության մասին խոսքը տրվում ե կու-
սակցության չրջկոմի լիազոր ընկեր Դավիդովին:
Ռազմյոտնովի ձայնը լուեց և չեչտակի կտրելով լուեց-
րեց նաև դրույցի խոււ ձայնը:

Դավիդովը վեր կացավ, գլխի փաթաթանն ուղ-
ղեց: Նա կես ժամի չափ խոսեց, փերջում ձայնն սկը-
սեց խզլալ: Ժողովը լուռ եր: Տոթը գնալով ավելի
յեր սաստկանում: Յերկու լամպերի աղոտ լուսի տակ

Դավիդովը տեսնում էր միայն առաջին շարքերում նստածներին քրտնաթոր դեմքերը, վորից այն կողմն ամեն ինչ թաղված էր կիսախավարում: Նրան վոչ մի անգամ չընդհատեցին, սակայն յերբ խոսքը վերջացրեց և ձեռքը մեկնեց ջրի բաժակին, հեղեղի պես տեղացին հարցերը.

— Սմե՞ն բան պիտի համայնացվի:

— Իսկ տնե՞րը:

— Եղ կոլտնտեսությունը ժամանակավոր է, թե՞ մշտական:

— Մենատնտեսներին ի՞նչ կանեն:

— Նրանց հողը չե՞ն խլի:

— Ուտե՛ն ե՞լ միասին պիտի լինի:

Դավիդովը յերկար ու հասկանալի պատասխանում Կր հարցերին: Յերբ խնդիրը վերաբերվում էր դյուղատնտեսության բարդ հարցերին, նրան ողնում եյին Նազովենովն ու Անդրեյը: Կարդացվեց որինակելի կանոնադրությունը, սակայն, չնայած դրան, հարցերը չեյին դադարում: Վերջապես միջին շարքերից բարձրացավ մի կաղակ, աղվեսի մորթուց վարած փափախով և կոծակները բոլորովին արձակած և Լիսամոսկովի: Նա ձայն խնդրեց: Կախովի լամպի լույսը շեղակի ընկել էր նրա փափախին, վորի շեկ մազերից վարձես ծուխ էր բարձրանում:

— Յես միջակ հողագործ եմ և յես, քաղաքացիներ, այսպես եմ ապում, վոր, խոսք չկա, ի հարկե, կոլեկտիվը լավ բան է, բայց, հարկավոր է լավ մտածել: Ենպես չի կարելի, վոր՝ չլաի-չլուի և ահա՝ լավաչը պատրաստ է — ա՛ռ կե՛ր: Յես կարծում եմ՝ ժարդկանց եսպես պիտի կոլեկտիվ քաջել — նրանց,

ուղբեր լսվ աշխատող են և անասուններ ունեն՝ մի կողեկտվում հալաքել, չքավորներին՝ ուրիշ կողեկտվում, հարուստներին ել՝ պարզ և, առանձին, իսկ ամենալողերին՝ քշել, վորպեսզի Պետքաղվարչութունը նրանց աշխատել սովորեցնի: Մարդկանց բուրին մի ջվալի մեջ լցնելը քիչ է. սասանան ել դրանից դլուխ չի հանի:

Ժողովն արձադանքեց զսարլած ծիծաղով:

Աղվեսի մորթուց կարած փախախտ տերը թաչկի նստով ճակատն ու շրթունքները սրբեց և շարունակեց.

— Մարդկանց ենտես պետք և ջոկել, վոնց վոր լսվ դլուղացին՝ իր յեղներին: Ձե՞ք իմանում, վոր դլուղացին հախտար չալի ու հախտար ուժի յեղներ և ջոկում: Իսկ ասլա մի տարբեր ուժի յեղներ լլծիր, ի՞նչ կստացվի: Վորն ուժեղ է՝ կզուռի թուլին և նա հետ կմնա, իսկ դրանից վերջիվերջո ուժեղն էլ հետ կմնա: Եղալիս յեղներով աշխատե՞լ կլինի: Ընկերն ասում է ամբողջ դլուղով մի կողեկտվ մլտնենք, լացի կուլակներից... ի՞նչ կստացվի դրանից— ամեն որ կուլ, տուր ու դմվոց...

Լլուրիչկինը վեր կացավ, սրանեղած ցնցեց իր յերկար, սև՝ բեխերը, շուռ յեկավ դեպի խոսողը.

— Դո՛ւ, Կուղմա, մեկ-մեկ եղ ի՞նչ լավ ես յերդում: Կնիկ լինեյիր, մարդ կուղեր հենց հալխոյանքեղ լսել...

Բռնկեց մի ընդհանուր ծիծաղ:

— Ձենը քոնն է, յերդդ՝ ուրիշինը: Յերեի դու եղ սովորել ես, յերր Ծրու Ռփանիի մեքենայական ընկերության մե՞ջ եյիր: Ձեր շարժիչ մեքենան դեռ

անցյալ տարի խլեցին: Իսկ հիմի մենք քո եղ. Ֆրոլի
թողն ել քամոռն տվինք: Դուք Ֆրոլի մեքենայի շուրջն
եյիք համաքվել ու կոլեկտիվի նման մի բան կազմել,
միայն թե կուլակային կոլեկտիվ: Հո չե՞ս մոռացել,
թե կալսելու համար ինչքան եյիք պլոկում: Ութ փը-
թից մեկը չե՞ր: Գուցե թե դու հենց հիմի ե՞լ ես եղ-
պես ուղում—թեքվել հարուստների կողմը...

Այնպիսի աղմուկ բարձրացավ, վոր Ռազմյոտնո-
վին հաղիվ հաջողվեց կարգը վերականգնել: Յեւ դեռ
յերկար ժամանակ կարկուտի նման տեղում եյին կա-
տաղի բացականչությունները.

— Հենց եղ. արտելով եք դիպել դուք...

— Վոջլիները տրակտորով տրորել չի լինի...

— Քո բերանում կուլակներն են լեզու դրել...

— Քո գլխին սրապոք պիտի կոտրել...

Հետո խոսք խնդրեց սակավուժ միջակ Նիկոլայ
Լյուչնյան:

— Դու առանց վիճաբանությունների սկսիր:
Հարցը սխալ է,— նախազգուշացրեց նրան Նադուլնո-
վը:

— Եղ. վո՞նց թե: Բա դուցե յես հենց հակառակն
եմ ուղում: Թե՞ յես չեմ կարող քո քեֆին հակառակ
խոսել: Յես եսպես եմ ասում. կոլեկտիվ անտեսու-
թյունը կամալոր բան է— ուղում ես՝ մտիր, չես ու-
ղում՝ մի կողմը քաշվիր ու նայիր: Դե մենք ել ու-
ղում ենք մի կողմը քաշվել ու նայել:

— Այդ ո՞վ է «մենքը»,— հարցրեց Դավիդովը:

— Մենք՝ հողագործներա:

— Դու, պապիկ, քո մասին խոսիր: Ամեն մեկն
իր լեզուն ունի, կխոսի:

— Իմ կողմից ել կարող եմ: Այսինքն՝ հենց իմ կողմից ել ասում եմ: Յես ուզում եմ տեսնել, թե եղ կոլեկտիվում ինչ տեսակ կյանք կլինի: Թե լավ կլինի՝ կգրվեմ, չե՝ չեմ խցկվի: Հիմար ձուկն ե, վոր աչքը փակ՝ թուրի մեջ ե ընկնում:

— Ճի՛շտ ե:

— Հլա չե՛նք մտնի:

— Թող ուրիշները փորձեն եղ նոր կյանքը:

— Ձայնը տրվում ե Ախվատիկներին: Խոսի՛ր:

— Յես, ախրելիներա, իմ մասին կասեմ: Այ, յես ու իմ հարազատ յեղբայրս՝ Պյոտրը միասին եյինք ապրում: Բայց՝ գլուխ չեկալ: Մեկ՝ կնանոց մեջ եր կռիւլ ընկնում, իրար մաղ եյին քաշում, մեկ՝ յես ու Պյոտրը յոլա չեյինք գնում: Իսկ եստեղ՝ ուզում են ամբողջ դյուղը մի տեղ համաքել: Ախր ի՞նչ չվոթ կտտացվի: Հենց վոր դաշտ դուրս գանք վար անելու— կռիւլը կընկնի մեր մեջ. իվանն իմ յեղներին հոգին կը հանի, յես նրա ձիերին լավ չեմ նայի... Բանն ենտեղ կհասնի, վոր դյուղում պետք ե միշտ միլիցիա պահեա: Մարդկանց ձենը կտրել չի լինի: Մեկը շատ կաշխատի, մյուսը՝ քիչ: Մեր աշխատանքն ուրիշ բան ե. սա դործարանի դադգյահի վրայի աշխատանք չի: Ենտեղ ութ ժամ աշխատեցիր՝ ձեռնափայտդ վերցրու, դնա...

— Դու իսկի դործարանում յեղե՞լ ես:

— Յես, ընկեր Դավիդով, չեմ յեղել, բայց գիտեմ:

— Վոչինչ չգիտես դու բանվորներին մասին: Յեւ յեթե չես յեղել ու չես տեսել, ել ի՞նչ ես լեզվիդ ա-

նում: Ձեռնարկայտով բանլորների մասին խոսքերը կուլարկային խոսքեր են:

— Ձայնը տրվում է Կոնդրատ Մայդաննիկովին: Խոսի՛ր:

Հետեւի շարքերից դանդաղորեն բեմին մոտեցավ մոխրադուլն Կապա հադած կարճահասակ մի կազակ: Նրա բուդյոնովկա զլխարկի դռնաթափւած դադաթը յերեւոյ բաղմաթիւ փախախների, յեռականջ զլխարկների և կանանց խայտաբղետ շալերի ու լաչակների մեջ: Նա մոտեցավ բեմին, մեջքը դարձրեց դեպի նախադահությունը, առանց շտապելու ձեռքը կոխեց անդրաւարտիկի դրպանը:

— Ճառք կարդալո՞ւ յես, — ժպտալով հարցրեց Դյոմկա Ուշակովը:

— Գլխարկդ վերցրո՛ւ:

— Բերանացի ասա՛:

— Նա իր ամբողջ կյանքը թղթի վրա յե՛ դրում:

— Հա՛, հա՛, հա՛, — դրա՛դե՛տ ե...

Մայդաննիկովը հանեց հնամաշ ծոցատետրը, ընտապ սկսեց թերթել դրոտած թերթիկները:

— Դուք հլա միք ծիծաղի, դուքե թե լաց ել լինեք, — խոսեց նա վրդովւած: — Այո, դրի յեմ անում, թե ինչով եմ ապրում: Յեւ հենց հիմի կկարդամ ձեզ: Ետեղ դանադան խոսքեր յեղան և վոչ մեկը խելքը գլխին չեր: Կյանքից քիչ բան եք հասկանում...

Դավիդովը ուշադրությունը լարեց: Առաջին չարքերում ժպիտներ յերեւոյին և ամբողջ դահլիճում ձայներ լսւեցին:

— Իմ տնտեսությունը միջակ է, — առանց շփոթ-

վելու, վստահորեն սկսեց Մայդաննիկովը:—Անցյալ տարի հինգ դեպատին ցանք արի: Ունեմ, ինչպես բոլորդ դեպք, մի դույզ յեղ, մի ձի, մի կով, կին և յերեք յերեսա: Աշխատող ձեռքերս մենակ, ա՛յ, սրանք են: Իմ ցանքից ասացա իննսուն փուլ ցորեն, տասնութ՝ հաճար և քսաներեք փուլ վարսակ: Ընտանիքիս հարկավոր ե վաթսուն փուլ, ասս փուլ՝ թռչուններին, իսկ վարսակը մնում ե ձիուն: Ի՞նչ կարող եմ ծախել պետությանը: Յերեսուն ութ փուլ: Միջինը դցիր մի մանեթ ասս կոպեկով, կստացվի քառասուն մեկ ուսուլի մաքուր յեկամուտ: Դե, ասե՛նք մի քանի հատ ել թռչուն կծախեմ. քաղերը կտանեմ ստանիցա և մի տասնհինգ ուսուլի ել ալդտեղից կստանամ:—Յեկ թախծալից աչքերը դարձնելով բաղմությանը, ձայնը բարձրացնելով շարունակեց:—Կարո՞ղ եմ յես ալդքան փողով և վոտնաման առնել, և հագուստ, և նավթ, և լուցկի, և սապոն: Իսկ ձին ողայտերը փող արժի՞: Դեռ լսվ ե, թե բերքը հաջող լինի: Իսկ յեթե բերքն ել վատ յեղա՞վ: Ի՞նչ կլինի իմ որը: Փթոռ՝ Ել դուք ի՞նչ իրավունք ունեք ինձ կուլեկտիվից հետ պահելու, խրատեցնելու: Միթե՞ ետեղ իմ դրուժյունը արանից վատ կլինի: Դուրս եք տալիս գլխներիցդ: Ախր դուք, բոլոր միջակներդ ել իմ որին եք: Ել ինչու յեք հակառակում և պարզ ասե՛նք՝ ձեզ ել խաբում, ուրիշներին ել:

— Եղբւս, խախտառակիր դրանց, Կոնդրատ, — գոչեց Լյուբիչկինը:

— Յեկ կխայտառակեմ. թող ինքքի դան: Դուք կուլեկտիվին նրա համար եք դեմ, վոր ձեր կովից ու

ձեր ծախ բուն տանից դենը վազինչ չեք տեսնում: Թե-
կուղ քոտոր լինի, բայց իմը լինի — եսպես եք մտա-
ծում: Ձեզ Համկումկուսը նոր Այանքի յե կանչում, իսկ
դուք, յոնց յոր քոռ հորթ — յորին հրում են դեպի
կովի կուրծք, իսկ նա՝ յտաները դեմ ե ասել ու գլու-
խըն ե թափառահարում: Իսկ հորթը, յոր մորը չծծի,
չի ել ասլրի: Ահա բոլորը: Յես հենց հիմի կնստեմ
ու դիմում կդրեմ, յոր Արեկտիվ մանեմ և ուրիշնե-
րին ել կոչ եմ անում նույնն անել: Իսկ ով չի ուզում,
թող ուրիշներին ել չխանդարի:

Ռազմյոտնովը վեր կացավ:

— Հարցը սլարդ ե, քաղաքացիներ: Լամպերն ևլ-
մարում են, Ժամանակն ել ուչ ե: Ով Արեկտիվի կող-
մըն ե, ձեռք բարձրացնի: Միայն տան գլխավորները
կարող են ձայն տալ:

Ներկա յեղող յերկու հարյուր տասնյոթ հոգուց
ձեռք բարձրացրին միայն վաթսուն յոթը:

— Ո՞վ ե դեմ:

Վաչ մի ձեռք չբարձրացավ:

— Ձե՞ք ուզում կուլեկտիվում գլուխը, — հարցրեց
Դավիդովը: — Նշանակում ե Մայդաննիկովը ճի՞շտ
չեք ասում:

— Ձենք ու-ու-դու-ո՛ւմ, — լավեց մի կնոջ ձայն:

— Քո Մայդաննիկովը մեզ որինակ չե՛:

— Մեր հայրերն ու սպայերն ասլրել են...

— Դու մեզ մի՛ գողի:

Յեմ յերբ աղմուկն արդեն դադարել եր, վերջին
չարքերից, ծխախոտի բոցկտումներից վաղուղ խա-

վարից լսվեց ինչ վոր մեկի չարախնդությամբ լի ու-
չացած ձայնը .

— Մեզ հիմարի տեղ մի՛ դնի : Տխտոկը մի ան-
գամ քո արյունն առել ե , նորից կարելի չե... .

Կարծես մտրակով հարվածեցին Դավիդովին : Քար
լուության մեջ նա մի բոսկե կանդ առաւ լուռ ու դու-
նատ , բերանը կիսաբաց , ապա խռպոտ ձայնով դռնեց .

— Դո՛ւ , թշնամու ձա՛յն , ինձնից քիչ արյուն են
առել : Յես դեռ աչնքսն կապրեմ , մինչև վոր բոլոր
քեզ նմաներին կթաղենք : Իսկ յեթե հարկաւոր լինի ,
յես կուսակցության համար... .յես իմ կուսակցության
համար , բանլորների դործի համար , իմ ամբողջ ա-
րյունը կտամ : Ասո՞ւմ ես , դո՛ւ , կուլակային ճիւղալ ,
ամբողջը մինչև վերջին կաթիլը :

— Եդ ո՞վ եր աղմկողը , — վեր թռչելով կանչեց
Նադուլնովը :

Ռազմյոտնովը բեմից ցած ցատկեց : Հետևի չար-
քերով նստարանը ճռճուաց , քսան հողու չափ մի ամ-
բոխ աղմուկով դուրս յեկաւ միջանցք : Սկսեցին
բարձրանալ նաև միջին շարքերից : Ձրնդոցով ջարդակեց
լուսամուտի ապակին , ինչ-վոր մեկը սղմել եր նրա
չրջանակը : Բացված անցքից ներս խուժեց զով քամին :

— Եդ անպայման Տիմոշկան եր աղմկողը , Փրոլ
Ռվաննու Տիմոշկան... .

— Վոնդե՛լ նրանց դյուզից :

— Չե՛ , Ալիմկան կլիներ : Եստեղ Տուբյանակից
եւ կաղակներ կան :

— Խառնակիչներ , ցեցեր են դրանք , քչե՛ւ... .

Կես գիշերը վաղուց անց եր , վոր ժողովը վերջա-
ցաւ : Խոսեցին և՛ կուեկտիւ անտեսության ոգտին , և՛

դեմ, մինչև Վոր ձայները խղիւղեցին, աչքները մռայլ-
վեց: Տեղ-տեղ, նույնիսկ բեմի մոտ հակառակորդնե-
րն իրար եյին մոտենում և իրար ոձիքից բռնած՝
ապացուցում իրենց իրավացի լինելը: Կոնդրատ Մայ-
դաննիկովի շարիւղը մինչև պորտը պատուեց իր հա-
րադատ սանահայրն ու դրկիցը: Քիչ մնաց բանը,
բռնցքակովի հասներ:

Կոնդրատ Մայդանիկովը ժողովից տուն եր դընում: Նրա գլխավերևում անմար կրակի նման առկայծում էին աստղերը: Այնքան խաղաղ եր, վոր հեռվից լսվում էին ասունամանիքից ճաքճքող դեռնի ճրթճրթոցը և ցրտահարվող ճյուղի խշխշոցը: Տեղահասնելուն պես Կոնդրատը նախ մտավ դոմը, յեղներին մոտ, նրանց առաջ պեց խոտի մի փոքրիկ խուրճ, բայց հիշելով, վոր վաղը նրանց տանելու յեղնահանուր դոմը, մի ահադին խտիտ խոտ վերցրեց ու խելի ճախնով ասաց.

— Դե', մեր քաժանիւլու ժամանակը յեկավ... Տեղ տուր, քաջա'լ: Չորս տարի մենք՝ կազակը յեղան համար, յեղը՝ կազակի համար աշխատեցինք... Յեւ դրանից խելքը դլխին մի բան դուրս չեկավ: Դուք ել կխաքաղց մնացիք, յես ել նեղվեցի: Դրա համար ել յես ձեզ փոխում եմ ընդհանուր կյանքի հետ: Դե, ի՞նչ ես փքվել, վարժես խմլապես բան ես հասկանում:

Կոնդրատը յեղանը նայելով՝ հանկարծ կոկորդում մի սուր ցավ դգաց, աչքերում՝ ալրոց: Նա լաց յեղավ և դոմից դուրս յեկավ կարծես թեթևացած սրտով: Գիշերվա մնացած մասը նա չքնեց, ալ ծխում եր չարունակ:

Ինչպե՞ս վլինի վոլեկտիւ տնտեսությունում: Արդյոք ամեն մեկը կղգա՞, իր նման կհասկանա՞, վոր

այնտեղ տանող ճանապարհը միակ ճանապարհն է,
վոր դրանից խուսափել չի կարելի, վոր ինչքան ել
ափսոսաս ընդհանուրի ձեռքը տալ անասուններդ, վո-
րոնք մեծացել են քո խրճիթի մեջ, յերեսխաներիդ
հետ, այնուամենայնիւ, հարկաւոր ե տանել: Յեւ,
դեպի իր ունեցւածքը յեղած այդ վաղտնի ափսոսան-
քը պետք է խեղդել, չթողնել, վոր մարդու սրտում
տեղ դնի... Այսպես եր մտածում կոնդրատը, իր
խոմվացող կնոջ մոտ արտւիւած, մթության մեջ վո-
չինչ չտեսնող իր աչքերը հառած խաւար խորշերին:
«Իսկ դառները և ուլե՞րն ինչպէս պիտի տեղաւորենք:
Այսր նրանց տաք տեղ ե հարկաւոր, հողատար խը-
նամք: Ինչպե՞ս տարբերես եդ սատանաներին, քանի
վոր նրանք բոլորն իրար նման են: Այսր մայրերն էլ
կխառնեն նրանց, մարդիկ ել: Իսկ կուլերը: Ինչպե՞ս
տուն վրես վերը: Վորքա՛ն կկորցնենք... Իսկ ի՞նչ
վրինի, յեթե մի տասնհինգ որ հետո, մարդիկ դժաւ-
րությունից վախեցած ցրվեն: Են ժամանակ հանքահոր
պիտի դնալ, ընդմիջտ հեռանալ Գրեմյաչից: Ել ապ-
րելու ճար չի լինի»:

Առաւոտյան դեմ նա քնի մեջ ընկալ և քնած
ժամանակ ել նրան ծանր ու դժաւարին եր թւում:
Հեշտ չեր կոնդրատի համար կոլեկտիւ մտնելը: Ա-
րյուն արցունքով եր նա կտրվում սեփականությու-
նից, իր յեղներից, իր հարազատ հողակտորից...

Առաւոտյան նա նախաճաշեց և արեւալառ ճա-
կատը կնճռած՝ յերկար ժամանակ գրում եր իր դի-
մումը.

«Ընկեր Մակար Նազուլնովին, Գրեմյաչիի կոմունիստական կուսակցության բջջին».

ԴԻՄՈՒՄ.

Յես, Կոնդրատ Խրիստափորիչ Մայդաննիկովս, միջակ դյուղացի, խնդրում եմ ինձ ընդունել կուեկտիվ անտեսաւթյուն, իմ վնոջ ու յերեխաների հետ, իմ ունեցւածքով և բոլոր անասուններով: Խնդրում եմ ընդունեք ինձ նոր կյանքի մեջ, քանի վոր յես նրան բոլորովին համաձայն եմ:

Կ. Մայդաննիկով:—

— Մտա՞ր,— հարցրեց կինը:

— Մտա՛:

— Անասունները պիտի տանե՞ս:

— Հենց հիմա կտանեմ... Դե՛, ի՞նչ ես դռում, հիօարի դլուխ: Քի՞չ եմ խոսել քեզ հետ, համոզել, իսկ դու ելի դեպի հի՞նը: Ձե՞ վոր դու ել համաձայնվել եյիր:

— Յես, Կոնդրատ, մենակ կովն եմ արտոտւմ... Յես համաձայն եմ: Մենակ թե՛ սիրտս չատ ե ցալում... — ապաց նա, Ժպտալով և դողնոցով սրբելով արցունքները: Մոր հետեւից լաց յեղալ և Խրիստիչկան՝ չորս տարեկան կրտսեր աղջիկը:

Կոնդրատը դոմից դուրս քչեց կովն ու յեղները, ձին հեծալ ու քչեց դեպի դեատակը: Ջրեց: Յեղները հետ դարձան և ուղում եյին դեպի տուն գնալ, տակայն Կոնդրատը սրտում յեռացող ցալով ձին քչեց, նրանց առաջը կտրեց և քչեց դեպի դյուղխորհուրդ:

Կանայք նայում եյին լուսամուտներին կպած, կազակները՝ ցանկապատներին հետեւից՝ առանց փո-

շոք դուրս դալու: Կոնդերասն իրեն մի տեսակ վատ
զգաց: Սակայն, դյուղխորհրդի մոտ փողոցը շուտ
գալով՝ նա տեսավ հալածված բաղմաթիվ յեզներ,
վռչխարներ ու ձիեր, ինչպես տոնավաճառում:
Հարևան փողոցից ել դուրս յեկավ Լյուբիչկինը:
Նա քարչ եր տալիս մի կով, վորի հետևից շտա-
պում եր հորթը՝ վլին ճոճացող սպրանուկ:

— Արի արանց սղոցերն իրար կապենք ու ենալեա
քշենք, — փորձեց կատակել Լյուբիչկինը, սակայն
ինքն ել յերևում եր մոայլ ու վրդոված: Նրան
դժվարությամբ եր հաջողվել դուրս բերել կովը.
այտի վրայի թարմ ճանկավածքն այդ եր ապացու-
ցում:

— Եդ ո՞վ ե քեզ ճանկոտեկ:

— Սուտ ի՛նչ ասեմ, կնիկս և արել: Սատանի
ձնունդը կովի հետևից ընկավ: — Լյուբիչկինը բեխի
ծայրը բերանն առալ ու դժվարությամբ շարունա-
կեց. — Հարձակվեց վրաս, վոնց վոր տանկ: Յեվ
ենալեա արյունահեղություն յեղավ մեր մեջ, վոր
հիմի մարդ ամաչում և հարևանների յերեսին նայել:
Գյուղխորհրդից շարժվեցին դեպի Տխոռկի բա-
կը: Առաջնորդսն տասներկու միջակ ևս, գիշերը
լույլ խորհելուց հետո, դիմում եյին ներկայացրել ու
բերել իրենց անասունները:

Նաղուկնուր յերկու ատաղձագործի հետ Տխոռկի
բակում մսուրի փայտ եր տաշում, Գրեմյաչի Լոդի
առաջին համայնական մսուրների համար:

Գ Լ ՈՒ Խ X

Կյանքը Գրեմյաչի Լոգոմ ծառս յեղալ այնպես, ինչպես կամակոր ձին և ծառս լինում դժվարին խոչընդոտի առաջ: Յերեկները կաղաղները հավաքվում էյին փողոցներում ու խրճիթներում, վիճում, զրուցում էյին կոլտնտեսությունների մասին և յենթադրություններ անում: Չորս ուր չարունակ ամեն յերեկո ժողովներ էյին հրավիրվում, վորոնք տևում էյին մինչև աքլորականչ:

Այդ որերին Նազուկնովն այնպես նիհարեց, վոր կարծես յերկար ժամանակ պառկել ևր ծանր հիվանդությունով: Բայց Դավիդովն առաջվա պես պահպանում ևր իր արտաքին հանդստությունը, միայն թե նրա չրթումների վերևում, այտերի փոսիկների մեջ սվեյի վորոչակի էյին յերևում համառության խորունկ ծալքերը:

Դավիդովը մի ձիավոր սուրհանդակ ուղարկեց չրջկոմ, վոր տեղեկություն հաղորդի, թե առայժմ կոլտնտեսություն և ներդրալիած միայն յերեսուն լերկու տոկոսը, սակայն ներդրալման աշխատանքը չարունակվում և հարվածային թափով:

Իրենց տներից վտարված կուլակները տեղավորվել էյին իրենց աղղականների և մտերիմ մարդկանց մոտ: Ֆրոլ Ռիվանին, վոր Տիմոֆեյին ուղղակի չրջան

Եր ուղարկել, դատախազի մոտ, ապրում եր իր
բարեկամ Բորչչեպի մոտ, հենց այն մարդու, վորը
չքալորության ժողովում հրաժարվեց քլեարկելուց։
Բորչչեի խորհրդում հավաքվում եյին աղետիւ կու-
լակները։

Սովորաբար ցերեկները, իրենց լրտեսելուց և
հետամտելուց ապահովելու համար, նրանք Բորչչեի
մոտ հավաքվում եյին մեկ-մեկ, յերկու-յերկու,
տան հետևից, գոմի կողմից, վորպէսզի մարդկանց
աչքին չընկնեն, խորհրդի ուղարկությունը չգրավեն։
Գալիս եյին Գալիդ Գայեվը, փորձած սրիկա Լապ-
չինովը, վորը կուլակաթափ լինելուց հետո դարձեյ
եր «քրիստոսի զուլը»։ Յերբեմն յերևում եր Յա-
կով Լուկիչ Ոստրովնովը՝ իմանալու, թե ինչ կա,
ինչ չկա։ «Շտաբին» եյին հարել նաև միջակներից
մի քանիսը, վորոնք մճռականապէս դեմ եյին դուրս
յեկել կոլտնտեսությանը — Նիկոլայ Լյուչնյան և
մյուսները։ Նույնիսկ չքալորներից, բացի Բորչչեից,
յերկու ուրիշներն ել կային—բարձրահասակ, անհոնք
կաղակ վասիլի Ստամանչուկովը, վոր միշտ լուռ
եր, ձախ նման մերկ, մաքուր ածիլված ու խուզված,
և Նիկիտա Խոպրովը՝ գվարդիական հետանու թըն-
դանոթածիդ, Պողտեկովի հետ ծառայած, վոր քա-
ղաքացիական կռիւների ժամանակ շարունակ խույս
եր տվել ծառայությունից, բայց և այնպէս 1919
թվին ընկել եր կալմիկ զնդապետ Աչտրմովի պատ-
ժիչ ջոկատը։ Հենց այդ ել վորոչեւ եր Խոպրովի հե-
տադա ամբողջ կյանքը՝ խորհրդային իշխանության
որոք։ Գյուլից յերեք մարդ միայն—Յակով Ոստրով-

նախն ու իբր արդան և ծերունի Լապչինովը 1920 թվին
 նահանջի ժամանակ տեսել էյին նրան Կոլչեկայում ,
 Աշտիմովի պատժիչ ջոկատում , սպիտակ յերկողով
 ուսադիրներով , տեսել էյին , թե ինչպես նա յերեք
 կալմիկի վազակներով հետ Աշտիմովի մոտ եր քշում
 յերկաթուղու գետույի կարմնառնորված բանվորնե-
 րին... Տեսել էյին... Իսկ վորքան եր մաշվել ու
 տանջվել Խոպրովը , յերբ Նովորոսիյսկից Գրեմյաչի
 Լոդ վերադառնալուց հետո իմացել եր , վոր Ոստրով-
 նովներն ու Լապչինովը վողջ են մնացել : Վորքան
 սարսափներ եր ապրել դվարդիական հրետանու այդ
 լայնակուրծք հրետավորը՝ հակահեղափոխականների
 հետ հաշիվ մաքրելու տարուց հետո : Յեւ նա , վոր
 պայտելու ժամանակ ամեն տեսակ ձիու հետևի վողջ
 կարող եր բռնել ու զսպված պահել նրան , այժմ ,
 յերբ հանդիսում եր խորամանկորեն ժպտացող
 Լապչինովին , դողում եր ուշացած , ցրտահար յեղած
 կաղնու տերևի սրես : Ամենից շատ նա նրանից եք
 վախենում : Հանդիպելիս հաղում ու չրթունքներք
 դժվարությամբ շարժելով ասում եր .

— Պապի , խնայիր կաղակի հողին , չմատնե-
 ինձ :

Լապչինովն իրեն վրդովված ձևացնելով՝ պատաս-
 խանում եր .

— Ի՛նչ ես ասում , Նիկիտա : Տեր ընդ քեզ : Մի-
 թե՞ յես խաչ չեմ կրում իմ կրծքին : Իսկ փրկիչն
 կնչպե՞ս ե սովորեցրել «խղճա մերձավորիդ , ինչպե՞ս
 քեզ» : Մտքովս ել չի անցնում . չե՛մ ասի : Մորթե՛ս՝
 արյուն չի հոսի : Մենակ թե—դու ել մի քիչ ինձ :

ազնիր, թե վոր... Ենտեղ ժողովում կարող ե մեկն
ա մեկը խոսի իմ դեմ, կամ իշխանությունը կառի
ազնեւ... Եդ դեպքում դու ինձ պաշտպանիր...
Ձեռքը ձեռք ե ըլանում: Իսկ սուր բարձրացնողը՝
գրով ել կրնանի: Սյգսկես չե՞: Մեկ ել, յես ուղում
եյի քեդ խնդրեւ, վոր հերկիս ողնես: Աստված ինձ
մի տղա յե տվել՝ խելքը պակաս. նա ինձ ողնել չի
կարող, մարդ վարձեւն ել թանգ կնոսի...

Յեւ ամեն տարի Նիկիւսա Խոսրովն «ողնում» եր
Լապչինովին. ձրխարար հերկում, կարսում եր նրա
համար, Լապչինովի կալսիչի մոտ կանդնած՝ նրա
մեջ եր լցնում Լապչինովի ցորենը: Իսկ հետո տուն
եւր դալիս, սեղան նստում, չուգունե թաթերի մեջ
ստնում իր բայն, շիկահեր դեմքը և մտածում.
«Այս մինչև յե՞րբ: Կսպանեմ»:

Յակով Լուկիչ Ոստրովնովը խնդրանքներով չեր
նեղում, չեր ապառնում. դիտեր, վոր յեթե խնդրեր,
Խոսրովը վոչ միայն մի շիշ ողի, այլ և ալելի
մեծ բան չեր համարձակվի մերթել: Իսկ ողի՝ Յա-
կով Լուկիչը հաճախ եր լամում նրա մոտ և միշտ
չնորհակալություն հայտնում նույն ձևով. «Շնոր-
հակալ եմ հյուրասիրությանդ համար»:

«Բիումդ մնա», ատելությամբ մտածում եր
Խոսրովը՝ սեղանի տակ սեղմելով իր կես փթանոց
չոունցքները:

Պոլովցեովը դեռևս ապրում եր Յակով Լուկիչի
փոքրիկ սենյակում, վորտեղ առաջ պառաւ Ոստրով-
նովան եր տեղավորվում: Պառաւը փոխադրվել եր

վառարանի վրա^{*)}), իսկ Պոլովցեայը նրա սենյակում ծխում եր համարյա անընդհատ, նեղլիկ թախտի վրա սլառկած, մերկ ու ջլուտ վոտքերը տաք բուխարիկին դեմ արած:

Այդ նրա սովորեցրածն եր, վոր յերկրորդ անգամ, յերբ դրեմյաչինցիների ժողով 'հրավիրվեց կոլտնտեսության հարցով, Յակով Լուկիչը յելույթ ունեցաւ՝ կոչ անելով կոլտնտեսություն մտնել և իր խելացի, դրական ճառով խիստ ուրախացրեց Դավիդովին, մանավանդ վոր նա դյուղում հեղինակություն եր վայելում և Յակով Լուկիչի խոսքից հետո, վորը հայտարարեց, թե ինքը կոլտնտեսություն ե մտնում, միանգամից յերեսուճմեկ դիմում ստացվեց:

Շատ լավ խոսեց Յակով Լուկիչը կոլտնտեսության մասին, իսկ հետևյալ որը տները շրջելով և Պոլովցեայի փողերով հյուրատիրելով հոսալի, կոլտնտեսության դեմ տրամադրված միջակներին՝ ինքն ել մի քիչ խմելով՝ այլ բան եր ասում:

— Հիմար ես դու, ախպեր, ինձ ավելի անհրաժեշտ ե կոլտնտեսություն մտնել, քան քեզ և հակառակ խոսել չեմ կարող: Յես կարգին ապրուստ ունեյի, կարող եյին կուլակաթափ անել: Իսկ դու ի՞նչ կարիք ունես այնտեղ խցկվելու: Լուծ չե՞ս տեսել: Կոլեկտիվում, ախպերս, քեզ ենաբես կլծեն, վոր աչքերդ կսևանան:—Յեւ կամացուկ սկսում եր

^{*)} Ռուսական դյուղերում վառարաններն այնպես են շինված, վոր նրանց վրա մարդիկ քնում են: Ծ. Թ.

սրատմել արդեն անգիր արած դասը՝ սպասվող ապստամբության մասին։ Յեւ, յեթե խոսակիցը յենթարկվող ու ամեն ինչի պատրաստ մարդ էր լինում, համոզում էր նրան, խնդրում, սպառնում վրեժ-խնդրությամբ, յերբ արտասահմանից «մերոնք» կգան և ի վերջո հասնում էր իր նպատակին։ Հեռա-նում էր «միության» մեջ մտնելու համաձայնու-թյունն առած։

Ամեն ինչ լավ էր զնում։ Յակով Լուկիչը մոտ յերեսուն կազակ հավաքագրեց՝ խստորեն նախա-դգուշացնելով, վոր վոչ վոքի չասեն «միության» մեջ մտնելու մասին, իր հետ ունեցած զրույցի մասին։ Բայց ահա, մի անգամ ել նա գնաց կուլակային շտաբում ևս դործը վերջացնելու (կուլակաթափ արվածների և նրանց շուրջը համախմբվածների վրա և՛ նա, և՛ Պոլովցեը մեծ հույս ունեյին, դրա համար ել նրանց ներդրավելը, վորպես դյուրին դործ՝ թողել էյին հետադային) և այստեղ, առաջին անգամ նա վրիպեց... Յերեկոյան դեմ Յակով Լուկիչը կապայի մեջ փաթաթված յեկավ Բորչևի մոտ։ Անբնակ սենյակում վառվում էր ցածրիկ վա-ռարանը։ Բոլորը ներկա էյին։ Մեջքը սրտուհանին դարձրած՝ կանգնած էր չրջանային կենտրոնից հենց նոր վերադարձած Տիմոֆեյը—Ֆրոլ Ռվանու տղան։ Նա պատմում էր, թե ինչպես խիստ ընդունեց իրեն դատախազը, թե ինչպես, իր գանգատը լսելու փո-խարեն ցանկացավ ձերբակալել իրեն և հետ ու-ղարկել չրջան։ Յերբ Յակով Լուկիչը ներս մտավ, Տիմոֆեյը լռեց, սակայն հայրը նրան սիրտ տվեց։

— Սա մեր մարդն է, Տիմոչկա, դու նրանից
մի վախենա:

Տիմոֆեյը իր սխառնությունը վերջացրեց և
աչքերը փայլատակելով ասաց.

— Կյանքն ենսւես ե դարձել, վոր, յեթե մի
բանդա լիներ, իսկույն ձի կնստեյի ու կսկսեյի
կոմունիստների արյունը խմել:

— Խեղդող ե դարձել կյանքը, խեղդող... —
հաստատեց նաև Յակով Լոպիչը. — բայց յեթե
այսքանով ել պրծնենք, ելի վառք կտանք ասոր-
ծուն...

— Ել սրանից վատ ի՞նչ կարող ե լինել, — ցո-
ւումով ասաց Պրոկ Ռախնին, — քեզ չեն կտել, դրա
համար ել քեզ լավ ե թվում, իսկ իմ հացը արդեն
վերջանում ե: Յարի ժամանակ յես ու դու համարյա
միտոտեսակ եյինք ապրում, իսկ հիմի, դու հանկարծ
փքվեցիր, իսկ ինձանից՝ վերջին տրեխներս ել խւե-
ցին:

— Յես դրանից չեմ վախենում. վախենում եմ
մի ուրիշ բան դուրս դա...

— Ել ի՞նչ:

— Կարծես սրտերազմի...

— Տա՛ աստված: Դու բարեխոս, ով սուրբ դորա-
վոր Յեզորի: Թեկուզ հենց իսկույն սկսվի: Առաքյա-
լի գրքում ել ե ասված...

— Բրերով ու մահակներով դուրս կդանք, ինչ-
սկես վիշենցիք՝ տասնինը թվին:

— Վողջ-վողջ նրանց մսերը կարտեյի, ե՛հ,
հը, —մ-մ՛-մ...

Ատամանչուկովը, վոր Ֆելդնովսկի գյուղի մօտ վերալորվել եր կոկորդից, այնպես բարակ ու անլսելի յեր խոսում, կարծես հովվի սրինդ լիներ նվազելիս:

— Ժողովուրդը գազազել ե, ատամներով կրկրծեն...

Յակով Լուկիչն զգուշությամբ ակնարկեց, վոր հարևան դյուղերում դրությունը խաղաղ չե, վոր նույնիսկ կարծես տեղ-տեղ կոմունիստներին խրատում, խելքի յեն բերում, կազակալարի, ինչպես նրանք հին ժամանակ խրատում եյին Մոսկվա յեկած ատամաններին. իսկ նրանց խրատում եյին շատ հասարակ ձևով — գլխիվայր ձգում եյին սլարկի մեջ և ուղիղ ջուրը: Նա խոսում եր կամացուկ, չափաւոր, կշռադատելով յուրաքանչյուր բառը: Ի միջի քայլոց նշեց, վոր դրությունը խաղաղ չե-ամենուրեք, ամբողջ Հյուսիսային Կովկասում և վոր դարնանամուտին դեսանտ ե սպասվում: Ասաց, վոր այդ իրեն ասել ե իրենց դնդից մի ծանոթ սպա, վոր մի շաբաթ առաջ անցել ե Գրեմյաչիով: Յակով Լուկիչը թազցրեց միայն այն, վոր այդ սպան մինչև այժմ ել թաղնված ե իր մօտ:

Նիկիտա Խոպրովը, վոր մինչ այդ լուռ եր, հարցրեց.

— Յակով Լուկիչ, դու ահա թե ինչ ասա: Լա՛վ, ասեմք թե մենք կապուտամբենք, կկոտորենք մեր կոմունիստներին, իսկ հետո՞: Միլիցիայի հետ մենք կաբող ենք հաչիվ մաքրել, իսկ յերբ կախարանից մեր դեմ զորամասեր ուղարկեն, այն ժամա-

նակ ի՞նչ կանենք: Մեղ ո՞վ կառաջնորդի նրանց դեմ: Սպաներ չվան. մենք՝ մուլթ մարդիկ ենք. ճանապարհն աստղերով ենք վորոշում... Բայց կռվում հո դորքն աչքերը փակած չի՛ առաջ դնում. նրանք սլանաներով են ճանապարհ գնում, շտաբներում քարտեզներ են նկարում: Մենք ձևներ կունենանք, իսկ զլուխ՝ չենք ունենա:

— Գլուխ ել կլինի,—յեռանդով համոզում եր Յակով Լուկիչը:—Սպաներ դուրս կգան: Նրանք ավելի ուսումնական են կարմիր հրամանատարներից: Հին յանկերմներից են սկսերը դուրս յեկել. խոր դիտություններ են սովորել նրանք: Իսկ կարմիր-նե՞րն ինչպիսի հրամանատարներ ունեն: Ա՛յ, թեկուզ հենց մեր Մարտը Նադուլնովին վերցնենք: Գլուխ թուցնել կարող ե նա, իսկ մի հարյուրակ կարո՞ղ ե առաջնորդել: Իր որումը չի կարող: Նա քարտեզներից բան հասկանո՞ւմ ե:

— Իսկ վո՞րտեղից լույս կըկենն սպաները:

— Կնտիքը կծնեն,—վրդովված պատասխանեց Յակով Լուկիչը,—Դո՛ւ, Նիկիտա, ի՞նչ ես կպել ինձ, վոնց վոր կծիծը վոչխարի դմակից: «Վորտեղից, վորտեղից»... Իսկ յես ի՞նչ դիտեմ, թե վորտեղից:

— Արտասահմանից կգան: Անպայման կգան,—հաստատեց Ֆրոլ Ռվանին և հաճույքով սրտկերացնելով հեղաշրջումը, արյունոտ վրեժի քաղցրությունը, բնականությամբ ուռցրեց իր վողջ մնացած ունդը և Փսոցով ներծծեց ծխով հազեցած ողբ:

— Չե, ախպեր, ինչպէս ուղղում եք, բայց յետեղ բանին համաձայն չեմ,—վճռական շեշտով ասաց Խոսրովը:—Յես իշխանության դեմ չեմ կանգնի և ուրիշներին ել խորհուրդ չեմ տալիս: Յեւ ղու, Յակով Լուկիչ, իզուր ես ժողովրդին շուռ տալի եղալիսի բաների վրա... Են սպան, վոր քեզ մոտ դիչերել ե, խորթ, մութ մարդ ե: Նա ջուրը կալտորի ու մի կողմ կքաշվի, իսկ մենք՝ նորից կկոտորվենք: Այս պատերազմին նրանք մեզ վտախ հանեցին խորհրդային իշխանության դեմ, կադաւրները ուսերին ուսադիրներ կարեցին, նրանցից վաղահաս սպաներ թխեցին, իսկ իրենք՝ քաշվեցին թիկունքը՝ շտապները, քարակ վոտներով աղջիկների հետ զբոսնելու... Հիշո՞ւմ ես, յերբ պատասխան տալու ժամանակը յեկավ, թուրքի մեղքը ո՞վ քաշեց: Սմբողջ Դոնի բանակը վոչխարի հոտի պէս Նովորոսիյսկում եր հալածվել, իսկ գններալները՝ Նույն ժամին սպաներն ու բոլոր աղնալացեղերը նստվով ուրիշ տաքուկ յերկրներ ելին ճղում: Ե՛հ: Հա՛, յես են ել եյի ուղում հարցնել. եղ քո «ձերդ բարեճնությունը», վոր քեզ մոտ դիչերել ե, հիմա ել թագնալած չե՞ք քեզ մոտ: Մի քանի անգամ նկատել եմ, վոր ղու ջուր ես տանում գոմը... Մտածո՞ւմ եմ, Լուկիչն ինչո՞ւ յե ջուր տանում ալդտեղ, ի՞նչ սատանա յե ջրելու: Մի անգամ ել ձիու վրնջոց եմ լսել այնտեղից:

Խոսրովը գոհունակությամբ դիտում եր, թե ինչպէս Յակով Լուկիչը սիրիթնում ե, ղունատվում: Բոլորի մեջ շիտթությունն ու յերկյուղ ընկավ: Հախուռն ուրախությունն ուռցնում եր Խոսրովի կուրծքը, նա նետում եր բառերը, իսկ ինքը, կարծես թե

մի կողմնակի մարդ լիներ, վոր լսում եր ուրիշի ձայնը:

— Ինձ մոտ վոչ մի սալա չկա,— խուլ ձայնով ասաց Յակով Լուկիչը:— Վրնջացել ե իմ ձին՝ մատաղը, իսկ ջուրը յես տարել եմ, յերբեմն մեղատաջութեմ տարել... Այնտեղ յես վարադ եմ պահում...

— Քո մատակի ձայնը յես գիտեմ, ինձ չես կարող խաբել: Բայց ի՞նձ ինչ: Ձեր գործին յես չեմ մասնակցի, իսկ դուք հասկացեք...

Սոսորովը փախախը ծածկեց և շուրջը նայելով ուղղվեց դեպի դուռը: Լապչինովը նրա առաջը կտրեց: Նրա ճերմակ մորուքը ցնցվում եր, նա տարորինակ ձևով կռահալով ու ձեռքերը տարածելով հարցրեց.

— Գնում ես մատենւո՞ւ, Հուդա՛, ծախա՛ծ: Իսկ յեթե ասենք, վոր դու պատժիչ զորախմբումն ես յեղել, կալմիկներին հետ...

— Դու՛, պապի՛, մի դուռս, — ասուր զայրուցիթով խոսեց Սոսորովը՝ ձուլածո բռնեցքը բռնելով Լապչինովի մորուքի առաջ:

— Յես ինքս ամենից առաջ ի՛նձ կամտնեմ. հենց ապրիլես ել կանես՝ — յեղել եմ պատժիչ զորախմբում, յեղել եմ յենթասալա, դատեցեք: Սակայն, դուք ել զդուշացեք: Յե՛վ դու, պառավ դամբիկի կշկուռ... Սոսորովը շնչակտուր եր լինում, նրա լայն կուրծքը խրխուում եր դարբնոցի փուքսի պես: — Դու իմ ամբողջ արյունը ծծեցիր: Գոնե մի անգամ քո հախիցը կդամ:

Առանց ձեռքը հետ տանելու նա բռնեցքով խփեց Լապչինովի յերեսին և դուրս յեկավ, դուռը

չրիակացնելով, առանց նայելու շեմքին ընկած ծերուկի վրա:

— Այ, հիմա մենք բոլորս կորա՛նք, — ասաց բաղմանդամ ընտանիքի տեր կուլակաթափ Գափելը:

Նույն վայրկյանին Նիկոլայ Լյուչնյան վեր ցատկեց և առանց հրաժեշտի, առանց գլխարկը ծածկելու դուրս թռաւ խրճիթից: Նրա հետեւից զանդաղորեն դուրս յեկաւ Ատամանչուկովը, խալոտ ու բարակ ձայնով ասելով.

— Պետք է ցրվել, թե չե լսալ հոտ չի գալիս:

Յաղով Լուկիչը մի քանի բոսքե լուռ նստած մնաց: Նրա սիրտը կարծես ուռչում ու դեմ եր առնում իրոկորդին: Շնչելը ծանդամում եր: Արյունը գլխին լեր խփում, իսկ ճակատը ասոն քրտինքով պատեց: Յերբ արդեն շատերը դուրս եյին գնացել, նա վեր կացաւ և Տիմոֆեյ Ռվանուն կամացով ասաց.

— Յեկ ինձ հետ, Տիմոֆեյ:

Վերջինս լուռ՝ պինջակը հագաւ, գլխարկը ծածկեց: Դուրս յեկան: Գյուղում վերջին ճրագները հանդուժում եյին:

— Ես ո՞ւր ենք գնում, — հարցրեց Տիմոֆեյը:

— Ինձ մոտ:

— Ինչի՞:

— Հետո կիմանաս, շտապի՛ր:

Յաղով Լուկիչը դիտմամբ գլուղխորհրդի մոտով անցաւ: Այնտեղ լույս չեր յերևում, լուսամուտները թափար եյին: Մտան Յաղով Լուկիչի բակը:

Սանդուխքի մոտ նա իսնդ ատաւ և Տիմոֆեյի պինջակի թեքը քաշելով ասաց.

— Մի քիչ սպասիր այստեղ: Յեա քեզ կկանչեմ:

— Լավ:

Յակով Լուկիչը դուռը բաղխեց, հարսը նիզք հետ քաշեց.

— Դո՞ւ յես, հայրիկ:

— Յես եմ:—Նա իր հետևից դուռն ամուր փակեց և առանց խոհանոց մտնելու բաղխեց փոքրիկ սենյակի դուռը: Խռպուտ, բամբ ձայնով մեկը հարցրեց.

— Ո՞վ է:

— Յես եմ, Ալեքսանդր Անիսիմիչ: Կարե՞լի՞ յե:

— Մտի՛ր:

Պոլովցեյը նստած եր սեղանի մոտ, սև շալով վարադուրած պատուհանի առաջ և ինչ վոր բան եր գրում: Նա իր խոշոր թաթով գրած թերթը ծածկելով՝ լայնաճակատ գլուխը շուռ տվեց.

— Դե, ի՞նչ կա: Վո՞նց ե գործը:

— Վատ ե... Դժբախտություն... .

— Ի՞նչ: Սաա՛, շուտ...—Պոլովցեյը վեր թռավ, գրված թուղթը գրպանը կոխեց, շտապ կոճկեց իր վերնաշապկի ոճիքը, արյունը դեմքին խփեց և ամբողջովին շառագունելով կծկվեց, ինչպես գիշատիչ գաղանը՝ ցատկոսմից առաջ:

Յակով Լուկիչը չփոթված պատմեց նրան պատահածը: Պոլովցեյը լսում եր առանց մի բառ բաց թողնելու: Խոր խոռոչներից շեշտակիորեն Յակով Լուկիչին ելին նայում նրա կապտավուն աչքերը: Նա դանդաղորեն ուղղվեց, սեղմեց ու բացեց բռունցքները, սալա սավրված չրթունքները սոսկավի ծոմուկով քայլեց դեպի Յակով Լուկիչը.

— Սրի՛-ի-կ-կ-ա՛. ի՞նչ է, քալ/թառ մոռւթ,
կործանե՞լ ես ուղում ինձ: Գո՞րծն ես ուղում կոր-
ծանել: Դու արդե՛ն կիսով չափ կործանել ես գործը
քո հիմար անդուշուկթյամբ: Յես քեզ ինչպե՞ս հրա-
մայեցի: Ինչպե՞ս հըլ-լրա-մա՛-յեցի քեզ: Հարկաւոր
եր նախ ամեն մեկի տրամադրությո՛ւնն առանձին-
առանձին շոշափել: Իսկ դու՝ վոնց վոր կատաղած
յեզ... — Նրա խեղդուկ, կլկլացող շշուկն ավելի
սարսափեցրեց ու շփոթեցրեց սիրթնած Յակով
Լուկիչին. — Ի՞նչ անենք այժմ: Նա, այդ Խոսրովը
հայտնե՞լ է արդեն: Հը՞, չե՞: Դե խոսիր, Գրեմյաչիկ
կոճղա՜կ: Չե՞: Ո՞ւր դնաց նա, դու հետեւեցի՞ր:

— Ամենեւին, վո՛չ... Ալեքսանդր Անխիմիչ,
բարերարս, կորած ենք մենք հիմա:— Յակով Լու-
կիչը ձեռների մեջ առաւ իր գրուխը: Նրա դարձնա-
գույն աչտի վրայո՜ւմ դեպի սպիտակաւու՛մ բեխը գը-
լորվեց արցունքի մի կաթիլ: Իսկ Պոլովցեւը միայն
ատամները կրճտացրեց.

— Դու — կե՛կ... գործել է պետք և վոչ թե...
տղադ տա՞նն է;

— Չեմ իմանում... Յես հետո մարդ եմ բերել:

— Ի՞նչ մարդ:

— Ծրու Ռվանու տղային:

— Հը՛մ: Ինչի՞ յես բերել նրան:

Նրանց հայացքներն իրար հանդիպեցին և իրար
հասկացան առանց խոսքի: Յակով Լուկիչն առաջինը
հայացքը թեքեց և յերբ Պոլովցեւը հարցրեց. «վըս-
տահելի՞ տղա յե», նա միայն լուռ գլխով արեց:
Պոլովցեւը կատաղաբար սրկեց մեխից իր կիսա-
մուշտակը, բարձի տակից հանեց նոր մաքրված նա-

գանը, թմբուկը պատեցրեց և անցքերի մեջ սլսպը-
դուն շրջանակով փայլեց փամփուռաների մեջ սեղծ-
ված զնդարկների ծայրերի նիկելը: Կիսամուշտակը
կոճկելով՝ Պոլովցկը վտրոշակի կերպով, ինչպես
պատեքադմամ, հրահանգեց.

— Վերցրու կապիկներ: Առաջնորդի ամենակարճ
ձեռնարկով: Քանի՞ րոպեյի ճանապարհ է:

— Եստեղ, մոտիկ է. ութ տանից են կողմը ...

— Ընտանիք ունի՞:

— Մենակ կնիկը:

— Մոտիկ հարևաններ՞:

— Մի կողմը կալն է, մյուսը՝ ալվին:

— Գյուղխորհուրդը՞:

— Հեռու յի...

— Գնա՛նք ...

Մինչդեռ Յակով Լուկիչը դնաց փայտանոց՝ կաց-
նին, Պոլովցկը ձախ ձեռքով Տիմոֆեյի դաստակը
սեղմելով՝ կամացով ասաց.

— Առանց հախճառելու լսել ինձ: Կզնանք այն-
տեղ, և դու, տղա, ձայնդ կիսիսես, կասես, վոր
գյուղխորհրդի հերթապահն ես, թուղթ ես բերել
իրեն: Հարկավոր է, վոր նա ինքը բաց անի դուռը:

— Դուք, ընկեր, զգուշ յեղեք, հանկարծ ձեղ...
դուք չեք ճանաչում... եղ խոսարուր յեղան ուժ ու-
նի, յեթե միանգամից հաշիվը չմաքրվի, նա կարող
է հենց մերկ բռնեցնել ետրես հասցնել վոր... —
կցկտուր սկսեց խոսել Տիմոֆեյը:

— Լուի՛ր, — ընդհատեց նրան Պոլովցկը և ձեռքը
մեկնեց Յակով Լուկիչին. — Տո՛ւր այստեղ:

— Առաջ ընկիր:

Հացենու կոթով կացինը, վոր Յակով Լուկիչի բռնով տաքացել ու խոնավացել էր, կիսամուշտակի տակ խրեց անդրավարտիկի դռտին, ոձիքը բարձրացրեց:

Փողոցում քայլում էին լուռ: Սմրակազմ ու խոչորամարմին Պոլովցեի մոտ Տխմոֆեյը յերեխա չեր յերևում: Նա զնում էր անհաստատ քայլերով առաջ ընթացող յեսաուլի կողքով, անվերջ նայելով նրա դեմքին, սակայն խավարն ու բարձրացրած ոձիքը խանգարում էին:

Յանկասկայտի վրայով անցան կալը:

— Հետքերովս քայլեք, վորպեսզի մի հետք չերևա, — չչուկով հրամայեց Պոլովցեյը:

Կուսական ձյունի վրայով քայլում էին նրանք դայլի շղթա կազմած, իրար հետքերով: Բակի վրա բացվող դռնակի մոտ Յակով Լուկիչը թաթը սեղմեց ձախ կողմն ու սրտում չնջաց.

— Տե՛ր՝ աստված ...

Պոլովցեը ցույց տվեց դուռը:

— Բաղխի՛ր:

Տխմոֆեյն ավելի շուտ չրթունքների շարժումից հատկացավ, քան թե լսեց նրան: Նա կամացուկ չբռնկացրեց դռան թակը և նույն բոպեյին լսեց, թե ինչպես դռան աջ կողմը կանգնած սպիտակ փափախավոր ոտար մարդու մատները կատաղորեն չանդրտում, սլատառոտում են կիսամուշտակի կոճկառները: Տխմոֆեյը նորից քաղխեց: Յակով Լուկիչը սոսկումով նայում էր բաց մարադից դուռս յեկող շնիկին: Սակայն ցրտից սառած շնիկը միայն կամա-

ցուկ կլամբեց, ծմբաց և քաշվեց դեպի յեղեգով
ծածկված մառանը ...

.
.

Խոսարովը տուն վերադարձալ մտքերի մեջ թաղ-
ված, սակայն ճանապարհին մի քիչ հանգստացած:
Կինը նրա համար ընթրիք պատրաստեց: Նա կերավ
դժկամությամբ և ասաց.

— Մի աղ դրած ձմերուկ լիներ, Մարյա, ինչպե՛ս
կուտեյի ...

— Խմած ես, ի՞նչ է,— ժպտալով հարցրեց կինը:

— Չե, եսոր չեմ խմել: Յես, Մաշուտիւ, եղուց
իշխանությանը հայտնում եմ, վոր յեղել եմ պատժիչ
դորսիմբում: Ել ուժ չունեմ եսպես սպրեկու:

— Ոհո՛, բան է մտածել: Եդ ինչու եսոր դու մի
տեսակ, կարծես չճած լինես, չեմ հասկանում:

Նիկիտան ժպտաց, թալ շեկ բեխը շարժեց և քնե-
լու պառկելով՝ նորից լրջորեն ասաց.

— Դու ինձ համար պաքսիմատ պատրաստիր, կամ
ճանապարհի բլիթներ թխիր: Յես կզնամ նստելու:

Իսկ հետո, առանց կնոջ հորդորանքները լսելու
պառկել եր և աչքերը հռած առաստաղին՝ մտածում
էր. «Կհայտնեմ իմ մասին ել, Ոստրովնովի մասին
ել: Թող եդ սասանաներին ել նստեցնեն: Իսկ ինձ
ի՞նչ պիտի անեն: Հո չե՛ն դնդակահարելու: Կնստեմ
մի յերեք տարի, Ուրալում ծառ կկտրեմ և հետո
դուրս կդամ մաքուր: Են ժամանակ ել ինձ վոչ վոք իմ
անցյալը յերեսով չի տա: Ել իմ մեղքի պատճառով
վոչ վոքի համար չեմ աշխատի, հենց ճիշտ ել կա-
սեմ, թե ինչպես ընկա Աշտիմովի մոտ: Ուղղակի կա-

տեմ. «Փախչում եյի ոսղմաճակատից, կատեմ, ո՞վ կուղենա գլուխըդ տե՛մ տալ զնդակին»։ Թող դատեն, քանի վոր հին գործ ե, մեղմ կմոտենան»։

Նա քնեց։ Շուտով դռան բաղխոցը նրա քունը կտրեց։ Պառկած մնաց։ «Նա ո՞ւմ խելքին ե փչել ես ժամին»։ Բաղխոցը կրկնվեց։ Նիկիտան դժգոհ փրնթփնթալով սկսեց վեր կենալ, ուղու՞մ եր լամպը վառել, բայց Մարյան արթնանալով շնչաց։

— Գուցե ելի ժողո՞ւմ են կանչում։ Մի՛ վառի։ Վոչ ցերեկն են հանդիստ տալիս, վոչ գիշերը։ Կատաղել են անիծվածները։

Նիկիտան վոտաբորիկ դուրս յեկալ նախասենյակ։

— Ո՞ւմ ե։

— Յես եմ, քեռի Նիկիտա, խորհրդից։

Մանկական անծանոթ ձայն... Անհանգստության, տազնասլի նման ինչ վոր մի բան դղաց Նիկիտան և հարցրեց։

— Ախր ո՞ւմ ես դու. ի՞նչ ես ուղում։

— Յես եմ, Նիկոլայ Կուժենկովը։ Նախադահից Թուղթ եմ բերել քեզ. հրամայել ե իսկույն խորհուրդ դաս։

— Տուր դռան տակով։

Դռան մյուս կողմը մի վայրկյան լուռթյուն տրեց... Սպառնալից ու շտապեցնող մի հայացք սպիտակ փափախի տակից և Տխմոֆեյը, վոր մի ակընթարթ շփոթվել եր, յեւթը գտավ։

— Թղթի համար ատորադրել ե հարկավոր, բաց արա։

Նա լսեց, թե ինչպես Սոսլոուին անհամբեր քայ-

բում ե բոկոսան՝ նախատեսնյալի հողե հատակին: Դռան
փականը չբխկաց: Դռան շրջանակի մեջ, խավար ֆոնի
վրա յերևաց խոպրոպի սպիտակ կերպարանքը: Այդ
վայրկյանին Պոլովցեյը ձախ վոտքը դրեց շեմքին,
կացինը թափով հետ տարավ ու նրա բուրթ կողմով
խփեց խոպրոպի ճակատին:

Մորթելուց առաջ մուրճի հարվածով շամեցրած
եղան նման Նիկիտայի ծնկները ծալվեցին, և նա սու-
հուն կերպով ընկավ մեջքի վրա:

— Ներս մտնե՛լ: Դուռը փակե՛լ, — կամացուկ հրա-
հանդում եր Պոլովցեյը: Նա շոշափելով դռավ դռան
բռնակը և կացինը ձեռքից չթողնելով՝ բաց արեց
խրճիթի դուռը: Սնկյունի մահճակալից լավում եր
փախսնների խշխշոց և կանացի տաղնասպալից ձայն.

— Եդ ի՞նչ եր, լաւ՞ն դցեցիր... Եդ ո՞վ ե եդ-
տեղ, Նիկիտուշկա:

Պոլովցեյը կացինը նետելով, ձեռքերը պարզած
ցատկեց դեպի մահճակալը:

— Ո՛ր... հարա՛... թա ո՞վ ե... հասե՛ք...

Տխմոֆեյը ճակատը դռան շրջանակի վերին փայ-
տին խփելով ներս վաղեց: Նա բեց անկյունից յեկոյ
խռխռոցի ու քաշքշոցի ձայնը:

Սանդուխների դլխին Պոլովցեյը հարբածի պե-
տրորվելով, շրթունքները չփչվացնելով սկսեց ուտել
ճաղերի դլխին նստած թաբո փափուկ ձյունը: Դուրս
յեկան դեպի դռնակը: Տխմոֆեյը հետ մնաց և մի
կլաբտալ շուռ դալով՝ ուղղվեց դեպի յերգի ու գար-
մոնի ձայնը, վոբ դայիս եր դպրոցից: Դպրոցի մոտ
խաղ ու պար եր: Տխմոֆեյը մտավ շրջանի մեջ և
գարմոնիստից խնդրեց գարմոնը:

— Տիմոչկա՛, նվագիր մեղ համար «զնչուհին»,
շախտվ, — խնդրեց ինչ վոր մի աղջիկ:

Տիմոֆեյը փորձեց դարձնել վերցնել տիրոջ ձեռ-
քեց և վայր դցեց: Նա կամացուկ ծիծաղեց, նորից
ձեռքը մեկնեց և նորից դցեց, չկարողանալով դարձ-
նի փոկը ձախ ուսին դցել: Մատները նրան չեյին յեն-
թարկվում: Նա մատները շարժեց, ծիծաղեց և դար-
ձանը վերադարձրեց:

— Լալել ե մի տեղ, յերևում ե:

— Տեսե՞ք, աղջկերք, վոնց ե հարբած նա:

— Պիջակի վրա ել փսխել ե. իսկական...

Աղջիկները հեռու քաչվեցին Տիմոֆեյից: Գարմո-
նի տերը դժգոհությամբ ձյունը փչեց դարձնի ծալ-
քերից և անխտահոլթյամբ սկսեց «զնչուհին» նվա-
գել: Ուշյանա Ախալատկինան—աղջիկներից ամենա-
բարձրահասակն սկսեց ցածրիկ կրունկները թրխկաց-
նելով ու ձեռքերը ջրկրի փայտերի պես տարածելով
սլարել: «Պեսե՞ք ե նատել մինչև լույս,—մտածեց Տիմո-
ֆեյը, կարծես մի ինչ վոր ոտարի մասին,—այն ժա-
մանակ, հետաքննություն անելիս վոչ վոք չի կասկա-
ծի»: Նա վեր կացավ և արդեն դիտմամբ հարբած ձե-
վանալով, որորվելով մոտեցավ դպրոցի շեմքին նըս-
տած աղջկան:

Գ Լ ՈՒԽ XI

Գրեմյաչի Լոգոմ անցկացրած մի շարաթվա ընթացքում Դավիդովի առաջ մի շարք հարցեր ծառացան: Նա գյուղ եր յեկեկ աշխատանքի՝ ամենեկին Վո՛չ վորպես միամիտ քաղաքացի, սակայն դասակարգային սոցիալի շրջապատում, նրա խճճված հանգուցները և հաճախ դադարնի, թաղնված ձևերը նրան ախճան բարդ չեյին թվում, վորպիսին նա տեսավ Գրեմյաչի դալու հենց առաջին որերը: Նրան անհատկանալի յեր, թե միջակներ մեծ մասն ինչու համառորեն չի ցանկանում կոտնտեսություն մտնել, չնայած կոտնտեսային կարգի վիթխարի առավելություններին: Գրեմյաչի բոլոր մարդիկ անցնում եյին Դավիդովի մտքի միջով: Յեւ նրանցից շատերը նրա համար ծածկված եյին ինչ վոր մի անշոշափելի, անտեսանելի վարադուլով: Գյուղը նրան թվում եր նոր կառուցվածքի մի քարդ մոտոռ և Դավիդովն ուշադիր ու լարված ճգնում եր ճանաչել, ուսումնասիրել այն, տնտղել նրա յուրաքանչյուր մասնիկը, լսել այդ դարմանալի մեքենայի յուրաքանչյուր դարկը՝ նրա ամենուրյա, անդադրում ու լարված աշխատանքի ընթացքում:

Ձգավոր Խոսկրովի ու նրա կնոջ հանելուկային

սպանությունը նրան դիւի գցեց, վոր այդ մեքենայի մեջ մի ինչ վոր թաղնալած դսպանակ ե գործում: Նա աղոտ կերպով հասկանում էր, վոր պատճառակցական մի կապ կա խոսքովի մահվան ու կոլեկտիվացման միջև, այդ նորի, վորը հախուռն թափով դարնալում ե ցիր ու ցան անտեսությունների վրա՝ սխալներին: Առաջնորդան դեմ, յերբ հայտարարեցին խոսքովի ու իր կնոջ դիակները, նա յերկար դրույց ունեցալ միազմոտնովի ու Նազուկնովի հետ: Նրանք ել եյին խճճւել զուգակոլեկտիվներին ու յենթադրությունների մեջ: Խոսքովի չքալոր էր, անցյալում՝ սպիտակ, հասարակական, կյանքում՝ պատիւ և մասամբ հենված էր կուլակ Լաւրինովին: Ինչ վոր մեկի յենթադրությունը, թե՛ սպանել են կողոպտելու նպատակով, բացարձակ անհեթեթություն էր, քանի վոր նրա ունեցւածքից վոչինչ վերցրած չէր և, ասենք, խոսքովի վերցնելու բան ել չունել:

Յերբ Դավիդովը յենթադրություն արեց, թե սպանությանը կուլակներինց վորեւ մեկը մասնակից ե, և առաջարկեց անմիջապէս արտաքսել նրանց գյուղից, Նազուկնովը վճռականորեն պաշտպանեց այդ առաջարկը:

— Նրանց միջոց են թրկացրել խոսքովին, խոսք չկա: Յուրտ յերկրներ քչել այդ դարչելիներին:

Միազմոտնովը ժպտալով ուսերը թոթւեց:

— Նրանց սխալ ե քչել, խոսք չկա: Նրանք ժողովրդին խանդարում են կոլտնտեսություն մտնել: Միայն թե՛ խոսքովի նրանց ձեռքով չգնաց: Հո չի կարելի ամեն բան կուլակներին վրա գցել. տարորենակ բաներ միք առի, ախպեր:

Շրջանից յեկան քննիչն ու բժիշկը: Սպանվածնե-
րի դիակները բաց արին, հարեաններին հարցաքննե-
ցին: Սակայն, այդպես ել քննիչին չհաջողվեց դանել
այն թելի ծաղրը, վորը կտաներ դեպի սպանության
մասնակիցներն ու պատճառները: Հետևյալ որը,
փետրվարի 4-ին, կոլտնտեսականներու ընդհանուր ժո-
ղովը միաձայն վորոշեց Հյուսիսային Կովկասի յերկ-
րամասից դուրս քշել կուլակային տնտեսությունները:
Վարչությունը հաստատեց լիազորների կողմից ընտը-
ված կոլտնտեսության վարչությունը, վորի կազմի
մեջ մտան Յակով Լոսկիչ Ոստրովնովը (նրա թեկնա-
ծությունը բունն էրբայով սխաշտականում էյին Դավի-
դովն ու Ռազմյոտնովը, չնայած Նազուկնովի առաք-
կումներին), Պավել Լյուբիշևսկի, Դյոմկա Ուշակովը:
Դժվարությամբ անցավ Արկաշկա Մենոկը, իսկ հին-
գերորդը միաձայն ու առանց վիճաբանությունների
ընտրվեց Դավիդովը:

Ընդհանուր ժողովում յերկար վեճ յեղավ, թե
ինչպես անվանել կոլտնտեսությունը: Վերջում Ռազ-
մյոտնովը մի ճառ ասաց.

— Ձեմ ընդունում «Կարմիր Կադակ» անունը. դա
մեռած ու ծամծամած անուն է: Սռաջ բանվորները յե-
րեխաներին կադակով էյին վախեցնում: Յես, թան-
կազին ընկերներ, այժմյան կոլտնտեսականներ, առա-
ջարկում եմ մեզ զեպի սոցիալիզմ տանող թանկա-
զին ճանապարհի, մեր կոլտնտեսության անունը դնել
ընկեր Ստալինի անվան կոլտնտեսություն: Մեզ բո-
լորիս հայտնի յե, վոր հենց սկզբից նա զնում է ու-
ղիղ ճանապարհով, չի ճոճվում վոչ ես կողմը, վոչ
են կողմը և մենք տարածված լավայի պես զնում ենք

նրա հետեւից դեպի այդ նույն հարազատ սոցիալիզմը, վորի համար մենք կռիւել ենք, կանանց ու յերեթաներին ենք նետել, մեր ջահել կյանքն ենք մոռացել և անխնա թրջել ենք մեր ձեռքերը և՛ մեր, և՛ ուրիշի արյան մեջ:

Անդրեյը նկատելիորեն հուզվեց և նրա ճակատի սպին շառագունեց: Մի վայրկյան նրա վրդովւած աչքերը պատեցին արցունքի մշուշով, սակայն նա իրեն հաւաքեց և ձայնը բարձրացրեց.

— Թող, յեղբայրներ, յերկար կյանք ունենա մեր ընկեր Իոսիֆ Վիսարիոնովիչը ու ղեկավարի: Առաջարկում եմ վոտքի կանգնել նրա պատվին ու դըլխարկները հանել:

Ժողովը վոտքի կանգնեց, փայլեցին մերկացած ճաղատները, բացվեցին բազմագույն դուլխները:

Միաձայն կոլտնտեսութեան անունը դրվեց Ստաւրինի անվան:

— Եղ ո՞ւր ես գնում, — հետեւյալ առավոտը հարցրեց Նադուլնովը Դավիդովին, դուրս գալով դյուլխորհրդից:

— Ուղում եմ գնալ Ոստրովնովի մոտ: Յանկանում եմ նրա հետ իր տանը խոսել: Նա խելոք դյուլդայի յե: Յես ուղում եմ նրան տնտես դարձնեմ, ի՞նչ ես կարծում: Այնպիսի մարդ ե հարկաւոր, վոր նրա մոտ կոլտնտեսութեան կռպեկը ուղբուռ ձայն հանի: Ինչպես յերեւում ե, Ոստրովնովն այդպիսի մարդ ե:

Նադուլնովը բարկացած ձեռքը թափ տվեց.

— Ելի՛ նույն պատմութիւնը: Դուր ե յեկել քեզ

ու Անդրեյին եղ Ոստրովնովը : Նա կոլտնտեսությանն
այնքան ե պետք, ինչքան մահակը՝ շանը... Յես դեմ
եմ : Յես կաշխատեմ վոնդել նրան կոլտնտեսությու-
նից : Յերկու տարի դյուղհարկը տոկոսային հալելու-
մով ե վճարել ուռճացած դարչելին, պատերազմից
առաջ կուլակի կյանք եր վարում, իսկ մենք առաջ
քաշենք նրան :

— Նա կուլտուրական տնտեսվար ե : Ի՞նչ ե, քո
կարծիքով յես կուլակի՞ն եմ պաշտպանում :

— Յեթե նրա թևերը չկտրեյինք, նա վաղուց
կուլակների շարքը թռած կլիներ :

Նրանք բաժանվեցին առանց համաձայնության
գալու, իրարից դժդոհ :

Գ Լ ՈՒԽ XII

Դեռ լույսը չբացված՝ Յակով Լուկիչն արթնացրեց վորդուն ու կանանց։ Վառարանը վառեցին։ Յակով Լուկիչի վորդին՝ Սեմյոնը հետանի վրա դանակները սրեց։ Յեսսաուկ Պոլույցեը փաթաթանները խնամքով փաթաթեց բրդե գուլպաներին, թաղիքի վոտնամանները հազավ։ Ասկա Սեմյոնի հետ միասին դնացին վոչխարների փարախը։ Յակով Լուկիչը տասնյոթ վոչխար և յերկու այծ ունեւր։ Սեմյոնը գլխուր, թե վոր վոչխարն է հղի, վորն է ծնել։ Նա սկսեց վոչխարները բռնել, շոշափելով ընտրել ամորձատածները, խոյերն ու գառները և մեկ-մեկ հրել դեպի տաք մորթատեղը։ Պոլույցեն սպիտակ փափախը ճակատին թեքած՝ բռնում եր վորձի սառն ու վոլորուն յեղջուրներից, դետին տապալում և ծոռնկը դնելով գետնատարած կենդանու վրա, գլուխը բարձրացնում ու կոկորդը կտրում, բաց թողնելով սև, խոխոջուն արյունը։

Յակով Լուկիչը տնտես մարդ եր։ Հեղավոխու-թյունից առաջ նա սկսել եր ութեղանալ, մտածում եր տղային ուսումի տալ Նովոչերկասկի յունկերական դպրոցում, մտածում եր մի ձիթհանք գնել և արդեն փող եր կուտակում։ Նա մտածում եր առևտուր սկսելով գնել ձախորդության մեջ գտնվող զորական ավադ

Ժողովի կիսավեր ջրաղացը... Այն ժամանակ Յակով
 Լուկիչն իրեն պատկերացնում եր վոչ թե հասարակ
 կոշտ կտորի անդրավարտիկով, այլ չեառչայի հա-
 դուստով, ժամացույցի վոսկե շղթան իր փորի լայ-
 նությամբ կախված, նա իրեն պատկերացնում եր վոչ
 թե կոշտապատ, այլ փափուկ, սպիտակ ձեռներով,
 վորոնցից ոճի մաշկի պես կթափվեն կեղտից սևա-
 ցած յեղունդները: Տղան գնդապետ դուքս կզար և
 կամուսնանար մի կրթված աղջկա հետ, և մի որ Յա-
 կով Լուկիչը կայարան կգնար նրանց բերելու վոչ թե
 հասարակ սայլակով, այլ սեփական ավտոմոբիլով,
 այնպիսի ավտոմոբիլով, ինչպիսին ունի կալվածատեր
 Նովոսուխովը... Հեղափոխությունը վրա հասավ
 չտեսնված ցնցումների սարսուռով, յերեւաց հողը
 Յակով Լուկիչի վոտքի տակ, սակայն նա իրեն չկորց-
 րեց: Իրեն հատուկ ամբողջ լրջախոհությամբ ու խո-
 շամանկությամբ նա կարողացավ հեռվից տեսնել վե-
 րահաս վտանդը և շտապ, հարևաններից ու դյուղա-
 ցիներից ծածուկ սկսեց ցրիվ տալ կուտակածը... Վա-
 ճառեց շողեչարժիչը, վոր գնել էր 1916
 թվին, կճուճի մեջ մի տեղ թաղեց յերեսուն հատ
 վոսկի տասնոց և մի կաշվի քսակ արծաթ, ծախձը-
 խեց ավելորդ անասունները, կրճատեց ցանքը: Նա-
 խաղատրաստվեց: Յեւ հեղափոխությունը, պատե-
 րադմն ու ռադմաճառատներն անցան նրա վրայով,
 վորպես անապատի մրրիկը՝ խոտի վրայով. ճիշտ և,
 կոպրիին նրան, բայց կոտրել, կամ փշրել՝ չկարողա-
 ցան:

Փոթորիկի ժամանակ միայն բարեկիցներն ու կաղ-
 նիներն են կոտրվում և արմատախիլ լինում, իսկ քո-

լախոտը միայն խոնարհւում է դեռնահուպ, և հետո,
 նորից բարձրանում: Բայց, ահա, Յակով Լուկիչին
 նորից «բարձրանալ» չհաջողվեց: Հենց այդ և սխա-
 ծառը, վոր նա դեմ է խորհրդային իշխանությանը,
 հենց այդ և սխառծառը, վոր որերը մուսյլ եյին նրա
 համար, ինչպես ամորձատաճ ցուլի համար: Դրա հա-
 մար ել այժմ Պոլովցեն ավելի մերձավոր եր նրան,
 հարազատ վորդուց ել ավելի հարազատ: Կամ, դնալ
 նրա հետ, վորպեսզի վերադառնա այն կյանքը, վոր
 առաջ փայլում ու խշխշում եր ծխածանադույն հա-
 բուր ուռըլիանոցի նման և կամ յեղածն ել կորցնել:
 Հենց դրա համար ել տասնչորս հատ վոչխար եր մոր-
 թում Յակով Լուկիչը — Գրեմյաչիի Ստալինի անվան
 կոլտնտեսության վարչության անդամը: «Ավե-
 լի լավ է վոչխարի լեշը այս, այս սե-
 ջանը գցեմ, վորը յեսաուլ Պոլովցեյի վոտ-
 քերի տակ ազահորեն վոչխարի գոլորշաբույր
 արյունն է լակում, քան թե վոչխարները խառ-
 նեմ կոլտնտեսության հոտին, վորպեսզի այնտեղ գե-
 րանան, բաղմանան և իմ թչնամի իշխանության կեր
 դառնան», — մտածում է Յակով Լուկիչը: — Յեվ ճիշտ
 եր ասում ուսումնական յեսաուլ Պոլովցեյի, թե՛ «պետք
 է մորթոտել անասունները: Պետք է փորել բուլչիկնե-
 րի վոտքի տակի հողը: Թող կոտորվեն յեղներն ան-
 խնամ մնալուց, մենք դեռ ձեռք կբերենք յեղներ,
 յերբ կդրալենք իշխանությունը: Մեզ համար Ամերի-
 կայից ու Շվեդիայից յեղներ կուղարկեն: Սով ու ա-
 վերումով, աստամբությամբ խեղդենք նրանց: Իսկ
 դամբիկը մի ավսոսա, Յակով Լուկիչ: Այդ լավ է,
 վոր ձերը համայնացրել են: Այդ մեզ համար ավե-

լի հարմար ու ձեռնտու յե... Յերբ ապստամբենք ու
գլուղերը գրավենք, ամելի հեշտ կլինի ձկերն ընդհա-
նուր գոմերից դուրս քաշել ու թամբել, քան թե բա-
կից բախ վազվել ու ձի վորոնել»։ Վասկի խոսքեր
են։ Յեսաուլ Պոլովցեի գլուխն ել աշնպես վստահելի
յե աշխատում, ինչպես բազումները...

Յակով Լուկիչը ծածկի տակ կանգնած նայում
եր, թե ինչպես Պոլովցեն ու Սեմյոնը մաշկում են
մորթած ու կախված վոչխարները։ «Զղջիկ» լապտե-
րը պայծառ լուսավորում եր վոչխարի սպիտակ
միսը։

Մինչև նախաճաշ հաղիվ վերջացրին։ Թարմ մսե-
րը կախ տվին շտեմարանում։ Կանայք հալեցին դը-
մակները։ Պոլովցեը փակվեց փոքրիկ սենյակում
(ցերեկը նա այդ սենյակից դուրս չեր դալիս)։ Նրա
համար բերին վոչխարի մսով տաք ապուր և դմակի
տհալ։ Հաղիվ եր հարսը նրա մոտից դուրս տարել
դատարկ ամանը, յերբ ճուռաց բակի դուռը։

— Հայրիկ, Դավիդովը դալիս ե,—գոչեց Սեմյոնը,
վոր սուաջինն եր տեսել բակը մտնող Դավիդովին։ Յա-
կով Լուկիչն ալյուրից ամելի սպիտակ դույն ստացավ։
Իսկ Դավիդովն արդեն նախասենյակում ամելով մաք-
րեց իր վոտքերը, խուլ հազաց և քայլում եր ինքնա-
վստահ, հաստատուն կերպով փոխելով վոտքերը։

«Կորա,—մտածեց Յակով Լուկիչը։—Ննպես ե ման
դալիս շան վորդին, կարծես ամբողջ աշխարհի տերը
լինի։ Կարծես իր սեփական տունն ե մտնում։ Ո՛հ,
կորա՛։ Յերևի Նիկիտայի պատճառով ձերբակալելու
յե յեկել գլխի յե ընկել դեռ»։

Լավեց դռան բաղխոցն ու խռպոտ տենորը.

— Կարելի՞ք յե մտնել:

— Մտե՛ք,—ուղեց բարձր ձայնով ասել Յակով
Լուկիչը, սակայն նրա ձայնը չչուկով դուրս յեկավ:

Դավիդովը քիչ սպասեց և դուռը բաց արեց: Յա-
կով Լուկիչը սեղանի մոտից վեր չկացավ (չեր կարող
և նույնիսկ դողացող, ուժասալառ վոտքերը բարձ-
րացրեց, վոթպեսդի չլավի, թե ինչպես վոտնաման-
ների կրունկները կոտորակի նման թխթխկոցով
թակում են հատակը):

— Բարե, տանտե՛ր:

— Բարե ձեզ, ընկեր,—միաձայն պատասխանեցին
Յակով Լուկիչն ու իր կինը:

— Սառնամանիք ե դուրա՞ր...:

— Հա, ցուրտ ե:

— Հաճարը ցրտահար չի՞ լինի, ինչ ես կարծում:

Դավիդովը ձեռքը տարավ դրպանը թաշկինակ հա-
նեց ու քիթը մաքրեց:

— Անցեք այս կողմը, ընկեր, նստեցե՛ք,—հրավի-
րեց Յակով Լուկիչը:

«Ինչո՞ւ եսպես վախեցավ ես մարդը»—զարմացավ
Դավիդովը, նկատելով, թե ինչպես գունատվեց տան
տերը և ինչպես հազելի են չարժվում նրա դողով բռ-
նված շրթունքները:

— Հա, ինչպե՞ս կլինի ուրեմն հաճարը:

— Չե, չպետք ե վոր ցրտահարվի... ձյունը կը-
պաշտպանի: Գուցե թե՛ ենտեղ ցուրտը տա, վոթու-
ղից քամին քշել ե ձյունը:

«Հաճարից ե սկսում, բայց մեկ ել տեսար, կա-
սի. «Դե, պատրաստվի՛ր»: Գուցե թե՛ մեկն ու մեկը
Պոլովցեի մասի՞ն ե մատնել: Սուզարկությո՛ւն», —

մտածեց Յակով Լուկիչը: Նա քիչ-քիչ սկսեց տիրապետել իրեն, արյունը խփեց դեմքին, և քրտինքի կաթիլները ճակատի վրայով սահեցին դեպի սպիտակավուն բեխերն ու կոշտամաղ կղակը:

— Բարի յեք յեկեկ, անցնենք սենյակը, հյուրս ելլինք:

— Յես մտա խոսելու քեզ հետ... Ինչպես և անուն հայրանո՞ւնդ:

— Յակով, Լուկինի վորդի:

— Յակով Լուկի՞չ: Հա, ուրեմն, Յակով Լուկիչ, դու ժողովում չատ լսով, չատ խելոք խոսեցիր կոլտնտեսության մասին: Ի հարկե, դու իրավացի յես, վոր կոլտնտեսությանը բարդ մեքենա յե հարկավոր: Բայց, այ աշխատանքի կազմակերպման մասին դու սխալվեցիր, վատտ ե: Մտածում ենք քեզ առաջ քաշել իբրեւ տնտեսվար: Յես լսել եմ, վոր դու կուլտուրական տնտեսատեր ես...

— Դեռ մի դուք ներս անցեք, սիրելի ընկեր: Պաշտ, ինքնայեռը դիր: Կամ, դուցե թե դուք մասպո՞ւր կուտեք: Կամ թե աղ դրած ձմերո՞ւկ կուզեք կարեմ: Ներս յեկեք, մեր թանկագին հյուր: Մեզ դեպի նոր կյանք... — Յակով Լուկիչն ուրախությունից շնչափափուր յեղավ, կարծես նրա ուսերից մի լեռ ցած առան:

— Կուլտուրական տնտեսություն եմ վարել, ճիշտ ասացիք դուք: Ուզում եյի մեր մութ մարդկանց հետ կանգնեցնեմ պապենական սովորություններից... Ինչպե՞ս են վարում: Ճանկոտտում են հողը: Շրջանային հողբաժնից դովասանական թուղթ ունեմ, Սեմյոն, բեր գովասանագիրը, են, վոր շրջանակի մեջ

ե դրված: Սաենք, մենք ինքներս այնտեղ կանցնենք,
հարկավոր չե:

Յակով Լուկիչը հյուրին առաջնորդեց սենյակ,
ամնակատեքիորեն աչքով անելով Սեմյոնին: Վերջինս
նրան հասկացավ, դուրս յեկավ միջանցք, փակելու
այն վոքրիկ սենյակի դուռը, վորտեղ Պոլովցեն եր
թաղնված: Նա նայեց սենյակի ներսը և վախեցավ.
սենյակը դատարկ եր: Սեմյոնը մտավ դահլիճ: Պո-
լովցեն միայն բողբ գուլպաներով կանգնած եր սեն-
յակի դռան մոտ: Նա նշան արեց, վոր Սեմյոնը դուրս
գնա և իր կրճիկոտ, դադանի ականջի նման վեր ցըց-
ված ականջը կալցրեց դռանը: «Աներկյուղ սատանա
յե», մտածեց Սեմյոնը՝ դուրս դալով դահլիճից:

Յուրա դահլիճում Պոլովցեի վոտքերը սառչում
էյին, սակայն նա նստել եր անշարժ և սիրտ ճմլող
ատելությամբ լսում եր թշնամու խալոտ ձայնը, վորն
իրենից բաժանված եր միայն մի դռնով: «Սուպոտել ե
չունն իր միտինդներում: Յես քեզ... Ա՛խ, յեթե կա-
րելի լիներ հենց հիմա...»: Պոլովցեի կրծքին սեղ-
մեց արյան առատ հոսանքից ուռած բռունցքները, յե-
դունդները խրվեցին արեւրի մեջ...

Դռան հետևից լավեց.

— Ինձ, ընկեր Դավիդով, իդուր չե, վոր մեր բա-
րերար խորհրդային իշխանությունը դովաւանադիր ե
տվել: Յես գիտեմ, թե ինչը վորտեղ ե հարկավոր:
Պատահում ե, վոր գյուղատնտեսներն էլ վորոչ բանե-
րում սխալվում են, բայց նրանց ուսումի մեջ չատ
ճիշտ բաներ ել կան: Այ, որինակ, յես ագրոնոմա-

կան ժողովուրդի եւ զուրա զրեւի և նրա մեջ մի ուսումնական մարդ, հենց նրանցից, վորոնք ուսանողներին են սովորեցնում, գրել եր, թե սերմը հողում չի ել սառչում, այլ նրանցից և փչանում, վոր մերկ հողը, վորի վրա ձյունի ծածկոց չկա, ճաքճքում ե և իր հետ միասին բույսի արմատներն ել ե սոկոտում:

— Ո՛ր, այդ հետաքրքիր ե. յես այդ չեյի լսել:

— Յեւ ճիշտ ե դրում նա: Յես համաձայն եմ նրա հետ: Յես նույնիսկ փորձ արի ստուգելու համար:

— Այո, Յակով Լուկիչ, դու չատ ճիշտ բան ես ասում, փաստ ե: Հարկավոր ե ձյունը պահել հողի վրա: Դու այդ ազդրոնմական ժողովուրդներն ինձ տուր կարդամ:

«Քեզ պետք չեն դա: Չես հասցնի: Քո կյանքը կարճացել ե», ժպտաց Պոլովցեւը:

Պոլովցեւը ցանկացաւ կիսատակառի վրա ալիկի հարմար տեղավորվել, սակայն խռիւր դուրս պրծաւ նրա տակից և դըրդոցով ցած ընկաւ: Պոլովցեւը ատամները կրճտացրեց, յերբ լսեց, վոր Դավիդովը հարցրեց.

— Այդ ի՞նչ ընկաւ այնտեղ:

— Յերեւի մեկը մի բան գցեց: Չմեռը մենք այնտեղ չենք ապրում, վառելիք չատ կոնա... Հա, այ, յես ուզում եմ ձեզ ցույց տալ ընտիր բնակիկ կանի: Ուրիշ տեղից եմ դուրս գրել: Չմեռը մենք ես դահլիճումն ենք պահում: Ներս մտնենք:

Պոլովցեւը մի վոստյոմոնով թռաւ դեպի նախասենյակի դուռը: Դուռը ժամանակին յուղված եր սաղի

ճարպով, ուստի առանց ճռուղի անաղմուկ դուրս թողեց նրան...

Դավիդովը Յակով Լուկիչի տանից դուրս յեկավ մի կապոց ժուռնալներ թևի տակ, դհ իր այցելության արդյունքից և ե'լլալեղի համողլած, վոր Ոստրովնովն ոգտակար մարդ է: «Այ, այսպիսի մարդկանցով մենք կարող ենք մի տարում շուռ տալ գյուղը: Խեղոք գյուղացի յե սատանան, կարդացած մարդ: Յե'վ ինչպես ել լալ է ճանաչում տնտեսությունն ու հողը: Այ քեզ վորա'կ: Չեմ հասկանում, թե ինչու Մակար Նադուլնովը խեթ է նայում նրա վրա: Փաստ է, վոր նա կոլտնտեսությանը շատ մեծ ոգուտ կտա», մտածում եր նա, քայլելով դեպի գյուղխորհուրդ:

Գ Լ ՈՒ Խ XIII

Գրեմյաչիում սկսեցին ամեն գիշեր Յակով Լուկիչի նման անասունները մորթոտել: Հենց վոր մի քիչ մթնում եր, արդեն լավում եր, թե ինչպես ալստեղ, ալստեղ խուլ ու կարճատև մայում ե վոչխարը, մահվան ճիչով ծղրտում ե խողը, կամ բառաչում ե հորթը: Մորթոտում ելին և կոլտնտեսություն մտածները, և՛ մենատնտեսները: Մորթում ելին յեղներ, վոչխարներ, խողեր, նույնիսկ կովեր, մորթում ելին նույնիսկ վերջին մնացորդները... Յերկու գիշերվա մեջ Գրեմյաչիի յեղջերավոր անասունների թիվը կիսով չափ պակասեց: Գյուղովը մեկ շներն սկսեցին աղիքներ ու վորոտիք քաշքշել, մառաններն ու չտեմարանները լցվեցին մսով: Յերկու որվա մեջ կոոպերատիվ խանութը վաճառեց մոտ յերկու հարյուր փութ աղ, վար մեկ ու կես տարի ընկած եր պահեստում: «Մորթիր, հիմի մերը չե», «Մորթեցեք, միևնույն ե, մսամթերմանն են վերցնելու», «Մորթիր, թե չե կոլեկտիվում մսի համ չես տես»

«Եկու», — տարածվում էր սև փսփսոցը: Յեւ մտր-
թոտում էյին: Ուտում էյին ազահորեն, սահմանից
գուրս: Մեծից մինչև փոքրը՝ բոլորի փոքր ցավում
էր: Ճաշի ժամանակ խրճիթներում սեղանները
կտորվում էյին յեփած ու տապակած մսից: Ճա-
շի ժամանակ բոլորի բերանը յուղոտ էր լինում,
բոլորը ղլրտում էյին, վոնց վոր հոգեհացի ժամա-
նակ, և բոլորի աչքերը պղտորվել էյին արբեցուցիչ
կշտությունից:

Շչուկար պապն առաջիններից մեկն էր, վոր
գետին ղլորեց իր մի տարեկան հորթը: Ինքն ու իր
պառաւր միասին ուղում էյին մորթած հորթը
կախ տալ, վորպեսդի հեշտ լինի մաշկելը. տանջվե-
ցին յերկար, բայց իզուր (չատ ծանր դուրս յեկավ
ճարպակալած հորթը): Պառաւր նույնիսկ իր մեջքը
ցավացրեց, յերբ փորձեց վեր քաշել հորթի հետույքը
և դրանից հետո մի շարաթ շարունակ նրա մեջքին
կծուծ էր դցում հեքիմ-կնիկը: Իսկ Շչուկար պապը
հետևյալ առավոտն ինքը յեփեց կերակուրը և, իր
պառաւր խեղանդամության վշտից էր, թե սոսկալի
ազահությունից — ճաշի ժամանակ այնքան շատ յե-
փած դռչի միս կերավ, վոր դրանից հետո մի քանի
որ տանից դուրս չեկավ, պարկի կտորից կարված
անդրաւարտիկը չկոճկեց և ամբողջ ուրը, սոսկալի
թրտին կորչում էր մարագի հետևը, արևածաղկի
ցողունների արանքում: Այդ ուրերին ով վոր Շչու-
կարի խարխուլ խրճիթի մոտով անցնում էր, տես-
նում էր, ահա, պապի վափախը տնկվել է բանջա-
րանոցում, արևածաղկի ցողունների մեջ, տնկվել է

ու տատանւում: Հետո, ցողունների արանքից հանկարծ լույս եր ընկնում և ինքը՝ Շչուկար պապը և ուղղւում դեպի տուն, առանց փողոցի կողմը նայելու, յերկու ձեռքով բռնած չկոճկած վարտիկը: Տառապնալից ընթացքով, վտռելով հազիվ քարշ տալով հենց վոր հասնում եր դռներին, հանկարծ, մի ինչ-վոր անհետաձգելի բան հիշած մարդու պես շուտ եր գալիս, մանրիկ ու արագ քայլերով կրկին վազում դեպի արևածաղիկների ցողունները: Յեւ նորից անշարժ ու հանդիսավոր կերպով ցողունների արանքում յերևում եր պապի փափախը: Իսկ սառնամանիքը սեղմում եր, քամին վռնում եր բանջարանոցում և քշում, ցրում պապի շուրջը գոյացած ձյունի սրածայր կույտերը:

Յերկրորդ օրը, յերեկոյան դեմ, հենց վոր Ռազմյոտնովը իմացավ, վոր անասունների կոտորածը մասսայական բնույթ և ստացել, վազեց Դավիդովի մոտ:

— Նստե՞լ ես:

— Կարդում եմ:— Դավիդովը շուտ տվեց վոքրիկ դեղնավուն գրքույկի թերթը և մտախոհ ժպտաց:— Այ՛, քեզ գիրք, մարդու քեֆն և գալիս,— նա ժպտաց, բռնալով իր առամնափոս բերանը և տարածելով կարճիկ, ուժեղ թևերը:

— Դու պիտի լսես ի՞նչ,— վրուվլած հարցրեց Ռազմյոտնովը:

— Ապա ինչպե՞ս: Իհարկե, պիտի լսեմ: Իսկույն:

Դավիդովը խոհանոցից բերեց մի կավե աման

սառն ապուր և նստեց: Նա միանգամից մի ահա-
դին պատահեց հաց կծեց և ծամելով՝ իր հոգնած,
մոխրագույն աչքերը կկոցեց դեպի Ռազմյոտնովը:
Ապուրի յերեսին սառել ելին տավարի մսի նարըն-
ջագույն ճարպի կլոր կոճակները և բոցի նման
կարմրին եր տալիս մանանեխի շիթը:—Մսո՞վ ե
ապուրը,—չարությամբ հարցրեց Անդրեյը, ծխա-
խոտից ներկված մատով ցույց տալով ամանը:

Դավիդովը պատահուր կուլ տալով ու դհհոմա-
կությամբ ժպտալով՝ գլխով արեց:

— Իսկ վորտեղի՞ց ե միսը:

— Չգիտեմ: Ի՞նչ ե վոր:

— Այն, վոր գյուղում անասունների կեալ
մորթոտել են:

— Ո՞վ.—Դավիդովը հացի կտորը շուռ տվեց
ու մի կողմ հրեց:

— Սատանանե՛րը: Ռազմյոտնովի ճակատի ըս-
պին կարմրաթուռեց:—Կոլտնտեսության նախագահ...
Գիդա՛նտ խա կառուցում: Հենց քո կոլտնտեսական-
ներն են մորթոտում, ահա թե ով: Նաև մենատնտես-
ները: Կատաղել են զարչելիները: Մորթում են աջ ու
ձախ, և նույնիսկ յեղներն են մորթում:

— Դու ել հենց սովորություն ունեն գոռալու
վոնց վոր միտինդում,—նորից դառնալով ապուրին՝
վշտացած ասաց Դավիդովը:—Դու ինձ հանգիստ ու
կարգին ասա, ո՞վ ե մորթոտում, ինչո՞ւ:

Ռազմյոտնովը պատմեց, ինչ վոր գիտեր անա-
սունների մորթի մասին: Վերջում Դավիդովն ու-
տում եր համարյա առանց ծամելու, կատակները

միանգամից թողեց, աչքերի մոտ կեճիւններ հալածել-
ցին և դեմքը կարծես ծերունու տեսք ստացաւ:

— Իսկույն դնա և ընդհանուր ժողով հրավիրիր:
Նազուլնովին... Ասենք յես անձամբ կգնամ նրա
մոտ:

— Իսկ ինչո՞ւ ժողով հրավիրել:

— Ինչպէս թե ինչու: Վոր արգելենք անասուն-
ները մորթելը: Կլնողենք կոլտնտեսությունից ու
դատի կտանք: Ախր այդ խիստ կարևոր է, մաստ
է: Այդ նորից կուլակներն են քար դցում մեր ա-
նիւթի տակ: Դե, ա՛ռ, ծխիր ու շտապիր...

Ռազմյոտնովը դուրս գնաց: Դավիդովն ուղղեց
կեղտոտլած ֆուֆայկայի ոճիքը, հարդարեց դեպի
վեր սանրած թուխ մազերը և սկսեց հագնուել:

Ճանապարհին մատով Նազուլնովի մոտ: Վեր-
ջինս նրան դիմաւորեց հոնքերը կիտած, մի կողմ
նայելով:

— Մորթոտում են անասունները... Ախոստում
են սեփականությունը: Մանր բուրժուազիայի մեջ են-
պիսի շփոթություն և ընկել, վոր ասել չի լինի... —
Մըթմըթած նա վողջունելիս: — Պատրաստ են յերեք
ռեխով լափելու, միայն թե կոլտնտեսությանը չտան:
Յես, այ թե ինչ եմ առաջարկում. հենց եսոր ժողո-
վում վորոշում հանենք, վոր չարամտորեն մորթող-
ները գնդակահարուեն:

— Ի-ի-ի՞նչ:

— Գնդակահարուեն, ասում եմ: Ո՞ւմ պետք է դի-
մել գնդակահարության մասին: Ժողդատարանը չի՞
կարող, հա՞: Բայց, այ, յեթե մի յերկուսին, վորոնք

հղի կուլեր են մտրթել, թրխկացնենք, մյուսներն ել խելքի կդան: Հիմա հարկավոր ե ամբողջ խստությամբ դործել:

Դավիդովը կեպին գցեց սնդուկի վրա ու սկսեց սենյակում քայլել: Նրա ձայնի մեջ անբավականություն ու մտախոհություն կար:

— Ահա, դու նորից ծռում ես... Պատուհաս ես դու, Մակա'ր: Դե, մի ինքդ մտածիր. միթե՞ կարելի չե կով մորթելու համար մարդ զնդակահարել: Ախր եղպիսի որենք ել չկա, փաստ ե: Յեղեկ ե Կենտգործ-կոմի վորոշումը և դրա մասին այնտեղ պարզ ասված ե, յերկու տարով նստեցնել, կարելի չե հողից զրկել, չարամիտներին արտաքսել, իսկ դու՝ միջնորդենք զնդակահարելու: Նու, ճիշտն ասած՝ դու մի տեսակ . . .

— Մի տեսակ, մի տեսակ... Վոչ մի տեսակ: Դու չարունակ չափում ու ծրագրում ես: Իսկ ինչո՞վ կցանենք, յեթե բոլոր յեզները մորթոտվեն:

Մակարը մոտեցավ Դավիդովին, թաթերը դրեց նրա լայն կրծքին: Նա համարյա մի գլխի չափ բարձր եր Դավիդովից: Նայելով նրան վերելից ներքև՝ խոսեց.

— Սյոմա, մեղք եմ դալիս քեզ: Ախր քո ուղեղն ինչո՞ւ այնքան ծանր ե չարծովում, — և համարյա գոռաց. — Ախր կկորչենք, թե վոր ցանքը գլուխ չբերենք: Միթե՞ չես հասկանում: Նդ գարչելիներից մի քանիսին անպայման պիտի զնդակահարել: Կուլակներին պիտի զնդակահարել: Նրանց սարքածն ե: Բարձր մարմիններին պիտի խնդրել:

— Հիմա՛ր :

— Ըհը՛, ելի յես հիմարը յեղա... — Նազուկնովը տրամությամբ դուռը կախեց, ապա խթանված ձիու նման նորից մեր բարձրացրեց ու վորոտաց. — Բոլո՛րը կմորթեն: Կովի ժամանակ ե հասել, վոնց վար քաղաքացիական պատերազմի ժամանակ, թշնամին վխտում ե չորս կողմը, իսկ դո՞ւ... Դուք, քեզ պեսները կխորտակեք համաշխարհային հեղափոխությունը... Նա չի դալիս հենց քեզ պես բթամխոնների պատճառով: Ենտեղ բուրժուաներն աջ ու ձախ տանջում են բանվոր ժողովրդին, կարմիր չինացիներին ջնջում են ծխի նման, կոտորում են բոլոր սևամորթներին, իսկ դու այստեղ թշնամիներին հետ քնքշություն ես անում: Ամո՛թ ե: Մեծ խայտառակություն: Մարդու սրտում աբյուռն ե ցամաքում, յերբ հիշում ե, թե արտասահմանում բուրժուաներն ինչպե՛ս են տրորում մեր հարազատ յեղբայրներին: Հենց դրա համար ել յես թերթ կարդալ չեմ կարողանում... Թերթ կարդալիս ամբողջ ներսս տալն ու վրա յե վնում: Իսկ դու... Ի՞նչ ես մտածում դու մեր հարազատ յեղբայրների մասին, վորոնց թշնամիները բանտերն են քշում: Դու նրանց չես խղճում...

Դասիկովը սոսկալի վնչացրեց ու մատներով խառնեց իր ճարպոտ, սև մազերը:

— Գրողը տանի: Ինչպե՛ս թե՛ չես խղճում: Փաստ ե: Յե՛վ մի դոռա խնդրեմ: Ինքդ դիժ ես, ուղում ես ուրիշներին ել գժվեցնել: Ի՞նչ ես առաջարկում: Ուշքի յե՛կ: Գնդակահարության մասին խոսք չկա: Դու, ասիլի լայլ կլիներ, մասսայական

աշխատանք կատարելիւր, բացատրելիւր մեր քաղաքականութիւնը, թե՛ չե՛ գնդակահարեցէր—հառարակ բան ե: Յե՛մ դու հենց միշտ այդպես ես: Մի փոքրիկ անհաջողութիւն՝ և դու իսկույն ծայրահեղութիւն մեջ ես ընկնում. փաստ ե: Իսկ վո՞րտեղ ելիր դու մինչ այդ:

— Ենտեղ, վորտեղ դու:

— Հենց բանն ել այդ ե: Մենք բոլորս աչքաթող արինք այդ կամպանիան, իսկ այժմ հարկաւոր ե ուղղել և վոչ թե գնդակահարութիւնների մասին խոսել: Բաւական ե հիստերիկա սարքես: Գործի անցիր: Որե՞տ' ըդ, սատանա: Այլեւի վատ ես, քան յեղունդները ներկած որիորդը:

— Իմ յեղունդներն արյունով են ներկված:

— Բոլորինն ե այդպես, ով վոր առանց ձեռնոցների յե կռվել. փաստ ե:

— Դո՛ւ, Սեմյոն, ինչպե՛ս ես կարողանում ինձ որիորդ անվանել:

— Եդ՝ ենպես, վորպես խոսք եմ ասում:

— Հետ վերցրու եդ խոսքը,—կամացուկ խնդրեց Նազուլնովը: Դաւիղովը լուռ նայեց նրան, ծիծաղեց:

— Հետ եմ վերցնում: Դու հանդատացիր և դընանք ժողով: Ուժեղ ագիտացիա պիտի սկսել մորթելու դեմ:

— Յերեկ, ամբողջ ուրը յես տնետուն ելի անում ու համոզում:

— Այդ լատ մեթոդ ե: Նորից պիտի շրջել և բոլորս պիտի զնանք:

— Այ, դու ելի... Յերեկ յես փարախից դուրս

էյի գալիս ու մտածում. «Դե, կարծես համոզեցի» : Բայց հենց դուրս եմ գալիս՝ լսում եմ «ճը՛-դ-ճը՛-դ» — արդեն գոճին ճղճղում է դանակի տակ : Իսկ յես եղբարչելի սեփականատիրոջը դրանից առաջ մի ժամ պատմում ելի համաշխարհային հեղափոխության ու կոմունիզմի մասին : Յեւ ես ել վո՛րց եյի պատմում : Հենց ինքս մի քանի անգամ հուզմունքից արտասուեցի : Չե՛, նրանց չսեռք է համոզել, այլ դուռնները ծեծել, ծեծել ու ասել. «Մի՛ լսիր կուլակին, վնասակար գարչելի՛ : Մի՛ սովորիր նրանից սեփականությանը կաշիք : Մի՛ մորթոտիր անասունները, ստո՛ր արարած» : Նա կարծում է թե ինքը յեղն է մորթում, քայց իրականում համաշխարհային հեղափոխության թիկունքն է խրում դանակը :

— Վոմանց պիտի խփել, վոմանց ել՝ սովորեցնել, — համառում եր Դավիդովը :

Նւրնը դուրս յեկան բակ : Խոնարվ քամի յեր փրչում : Չյանք փխրուն փաթիլները ծածկել էյին հին ձյունը և հալվում էյին տանիքների վրա : Ահա՛վոր խավարի մեջ հասան դպրոց : Գրեմյաչինցիները միայն կեսն եր յեկել ժողովի : Ռազմյոտնովը կարդաց Կենտգործկոմի ու Ժողկոմխորհի վորոչումը՝ «Անասունների դիչատիչ մորթի դեմ պայքարելու մասին» : Հետո խոսք վերցրեց Դավիդովը : Վերջում նա ուղղակի հարց դրեց .

— Մեղ մոտ, քաղաքացիներ, քսանվեց դիմում կա կոլտնտեսություն մտնելու մասին : Վաղը ժողովում մենք կընենք այդ դիմումները և նրան, ով վոր կուլակի թակարդն է ընկել ու կոլեկտիվ մտնելուց

առաջ իր անասունները մորթոտել,—չենք ընդունի՛,
փաստ ե:

— Իսկ յեթե կոլտնտեսություն մտածները մոր-
թոտել են մատղաշները, դրա՞նց վոնց,— հարցրեց
Լյուբիչկինը:

— Այդպիսիներին կըհեռացնենք:

Ժողովը հառաչեց, խռալ կերպով զգո՞ւց:

— Են ժամանակ կոշեկտիվը ցրեցեք: Գյուղում
ենպիսի տուն չկա, վոր անասուն մորթած չլինի,—
գոչեց Բորչչեը:

Նազուկնովը բռունցքները թափահարելով, նրա
վրա սլործավ:

— Դու ձենդ կտրիր, կուլակի պո՛չ: Կոլտնտե-
սության դործերին մի՛ խառնվի. առանց քեզ ել՝ յո-
ւա կգնանք: Դու ինքդ յերեք տարեկան յեզդ չե՞ս
մորթել:

— Իմ անասունների տերը յես ինքս եմ:

— Այ, եզուց յես քեզ բանտ կըչեմ, կգնաս են-
տեղ տիրություն կանես:

— Շատ ե խիստ: Շատ խիստ եք վարվում,—
գոռաց ինչ վոր մեկը՝ խռպոտ ձայնով:

Ժողովը թեև բազմամարդ չէր, սակայն աղմկա-
ւից եր: Յրվելիս գյուղացիները լուռ ելին, և միայն
դպրոցից դուրս դալուց հետո, յերբ խմբերի բաժան-
վեցին, ճանապարհին սկսեցին կարծիքներ փոխանա-
կել:

— Վո՞ր սատանան ինձ դրդեց յերկու վոչխար
մորթել,—զանգատվում եր Լյուբիչկինին կոլտնտե-

սակայն Սեմյոն Կուժենկովը.— Հիմի եղ միւր քթիցս
կհանեք...

— Յես ինքս ել, այ տղա, հիմարացա, այծս
մորթեցի... ծանր հառաչեց Լյուբիշկինը,— Հիմի՛ աչ-
քդ ցած գցիր ժողովի առաջ: Կնիկս ինձ մեղքի մեջ
գցեց. «Մորթիր, հա, մորթիր»: Միւ եր միտն ըն-
կել: Ա՛խ, դու, յուբկաւո՛ր սատանա:

— Հարկաւոր ե, հարկաւոր ե խրատել,— խոր-
հուրդ տվեց Լյուբիշկինի խնամին՝ զառամյալ Բես-
խլեբնով Ակիմ պապը.— Քեզ համար, խնամի ջան,
չատ անհարմար ե, ախր դու կոլտնտեսության ան-
դամ ես:

— Հենց բանն ել եղ ե,— հառաչեց Լյուբիշկինը,
խաւարի մեջ բեխերից թափ տալով ճյուղի փաթիլ-
ներն ու սայթաքելով:

— Իսկ դու, Ակիմ ապեր, կարծեմ թե չալտիկ
յեզն ե՞լ ես մորթել,— հաղալով հարցրեց Դյոմկա Ու-
չակովը՝ Բեսխլեբնովի հարեանը:

— Մորթել եմ, մատա՛ղ: Ախր վո՞նց չմորթե-
լի. կոտրվել եր խեղճ յեզան վոտքը: Չար սատանան
նրան մառանի մոտ եր տարել և ընկել եր մառանն
ու վոտը կոտրել:

— Դրա՞ համար լուսադեմին յես տեսա, թե ինչ-
պէս դու և հարսդ ճիւղոտներով մառան եյիք քչում
նրան...

— Ի՞նչ ես ասում, ի՞նչ ես ասում, Դեմենտի, —
վախեցած բացականչեց Ակիմ պապը և կանգ առավ

փողոցի մեջտեղում ու զիչերվա խալարի մեջ սկսեց
արագ-արագ ճպճնալանել աչքերը:

— Գնանք, գնանք, ապեր,—հանդստացրեց նրան
Դյոմկան:—Դե ի՞նչ կանգնեցիր դեմ ընկած արորի
պես: Յեղդ մառան քչեցիր...

— Ինքը ներս մտավ, Դեմենտի: Մեղք մի՛ անի:
Ո՛ր, մեծ մեղք ե:

Դյուլդի գլխին մոլեղնում եր խոնավ քամին: Գե-
տակի վրա, ցանկապատած արոտատեղերում խշշում
էյին բարդիններն ու ուռենիները: Այնպիսի խալար
պատեց դյուլդը, վոր մատդ մարդու աչքը կոխեյիր՝
չեր տեսնի: Խոնավությամբ հազեցված փողոցներում
դեռ յերկար ժամանակ ձայներ էյին լսվում: Տեղում
եր ձյունը: Չմեռը իր վերջին ցրտերն եր թափ տա-
լիս:

Գ Լ ՈՒ Խ XIV

Հետեւյալ որը Գրեմյաչիի կուսքջի դռնիւնէ նիստում միաձայն վորոշվեց համայնացնել կոլտնտեսութեան անդամներին սլատկանոց բոլոր անասունները—ինչպէս խոշոր, այնպէս և մանր անասունները: Վորոշվեց բացի անասուններից համայնացնել նաեւ թռչունները:

Սկզբում Դավիդովը համառ կերպով դեմ դուրս յեկաւ մանր անասունների ու թռչունների համայնացմանը, սակայն Նազուլնովը վճռականորեն հայտարարեց, թե՛ յեթե կոլտնտեսականների ժողովում բոլոր անասունների համայնացման վորոշում չանցկացնեն, զարնանացանը կտապալվի, վորովհետեւ ինչպէս բոլոր անասունները, այնպէս եւ թռչունները կմորթվեն: Ռազմյոտնովը նրան պաշտպանեց և Դավիդովը տատանումով համաձայնեց:

Բացի այդ վորոշվեց ու ժողովի արձանագրութեան մեջ մտցվեց հետեւյալը. ագիտացիոն ուժեղ կամարանիս ծախալել անասունների չարամիտ մորթը գաղարեցնելու համար: Այդ նպատակով ինքնապար-

տալորման կարգով կուսակցութեան բոլոր անդամները հենց նույն ուրը պետք է շրջեն բոլոր տները: Ինչ վերաբերում է չարամիտ մորթ անողներին դեմ դատ բանալու միջոցին, վորոշվեց առայժմ վոչ վորի նկատմամբ այդ միջոցը չկիրառել, այլ սպասել ազխոացիոն կամպանիայի արդյունքներին:

— Այդպիսով անասուններն ու թռչունները պաշտպանված կլինեն: Թե չե՝ մինչև դարուն գյուղում ել վոչ յեղան բառաչ կլսվի, վոչ արջորի ծուղորուղու, — առաց ուրախացած Նազուկնովը՝ արձանագրությունը պահելով թղթապանակի մեջ:

Կոլտնտեսային ժողովում թռչունների համայնացման շուրջը յերկար ու տաք վիճաբանություններ տկավեցին: Հակաճառում եյին առանձնապես կանայք: Ի վերջո նրանց համառությունը կոտրվեց: Դրան մեծ չափով նպաստեց Նազուկնովը: Նա եր, վոր իր յերկարուկ թաթերը չքանչանին սեղմած ասում եր.

— Կնանիք, այ սիրելիներս, հավերի ու սաղերի հետևից միք ընկնի: Մարմինն առողջը պոչում չի խռովի: Թող հավերն ել կոլեկտիվ կյանք վարեն: Գարնանը ինկուբատոր բերել կտանք և թխականի փոխարեն նա՛ մեղ համար հարյուրներով ճուտեր կհանի: Եղպիսի մի մեքենա կա, ինկուբատոր են ասում, վոր հիանալի ճուտեր է հանում: Խնդրում եմ միք համառի: Հավերն ելի ձերը կլինեն, միայն թե մի ընդհանուր շենքի մեջ: Հավի սեփականություն չպիտի լինի, սիրելի մորթուրներ:

Ժողովից հետո անմիջապես Նազուլնովն ու Իս-
փիդովը դուրս յեկան տները շրջելու։ Առաջին իսկ
տներից պարզվեց, Վոր արդեն բոլոր տներում անա-
գուռներ են մորթվել։ Կեսորին մտան նաև Շչուկար
պապի տուն։

— Նա ակտիվիստ ե, ինքն եր ասում, Վոր ա-
նասունները պիտի պահպանել։ Նա չի մորթի,—հա-
վատացնում եր Նազուլնովը՝ Շչուկար պապի տուն
մտնելիս։

«Ակտիվիստը» պառկած եր մահճակալին, Վոտ-
քերը չուած։ Նրա չապիկը հետ եր ծալված մինչև
դպրված մորուքը, իսկ նիհար, գունատ փորին,
Վոր ձածկված եր սպիտակավուն մազերոյ, բերանս-
խվայր խրվել եր մի կալե աման։ Կողերին տղքուկի
պես կարել եյին դեղատնային յերկու բանկա։ Շչու-
կար պապը չնայեց ներս մտնողների վրա։ Նրա թե-
վերը, Վոր մեռածի նման խաչված եյին կրծքին,
գողգողում եյին։ Սոսկալի ցավից խեղկորույս, խո-
ռոջներից դուրս պրծած աչքերը դառնում եյին դան-
դաղորեն։ Մահճակալի մոտ շուտ ու մոտ եր զարկա
արագաչարժ, միան նման մոխրագույն հեքիմ-պսոա-
վը՝ Մամիչիսան, Վորն «ոգնության եր հասել» տա-
րարախո Շչուկար պապին։

Դավիդովը ներս մտավ ու աչքերը չռեց։

— Բարե՛, պապի։ Եդ ի՞նչ ե յեղել փորդ։

— Տանջվում-ո՞ւմ եմ փո՛ր-րիցը՞ս... — յերկու
չնչում դժվարությամբ ասաց Շչուկար պապը։ Յեվ
անմիջապես, լակոտի նման քաբակ ձայնով ծմրաց։

Պոկի՛ր փարչը... պոկի՛ր, ջադո՛ւ։ Ո՛յ, փորս պա-
տըմլում ե, ո՛յ, ձեզ մատա՛ղ, աղատեցե՛ք...

— Դիմացիր, դիմացիր, խսկույն կթեթեւա-
նաս,—չչուկում համողում եր հեքիմ պառավը, իզուր
ջանալով պոկել փարչի սրունկը, վոր խրվել եր կաշ-
վի մեջ։

Սակայն Շչուկար պապը հանկարծ մոնչաց կա-
տաղի դադանի պես, մի աքացիով դետին գլորեց հե-
քիմին և յերկու ձեռներով կտրւոյ փարչին։ Այն ժա-
մանակ Դավիդովն ողնության հասավ նրան. դարա-
կի վրայից վերցրեց փայտե գլանակը, մի կողմ հրեց
պառավին և գլանակով դարկեց փարչի, հատակին։
Փարչը փշրվեց և նրա միջից շվիտցով դուրս հորդեց
ողը։ Շչուկար պապը խուլ տնքաց, թեթեւացավ և
արագ—արագ շնչելով՝ դյուրությամբ պոկեց բանկա-
ները։ Դավիդովը նայեց պապի փորին, վորի ահադին
պորտը կապտել եր փարչի տակ և խելակորույս քըր-
քիջից թուլացած ընկավ թախտի վրա։ Նրա այտերով
ծորում եյին արցունքի կաթիլները, գլխարկը վայր
ընկավ, սև մազերի խոպոպները թափվեցին աչքե-
րին...

Շչուկար պապը դիմացկուն եր յերևում։ Մամի-
չիկա տատը դեռ նոր եր սկսել վողբալ իր փշրված
փարչը, վոր Շչուկար պապը շապիկը ցած քաշեց ու
ինքը վեր բարձրացավ։

— Ա՛խ, իմ քամբախտ գլուխ,—հեկեկում եր պա-
ռավը.— Չար վոգին ջարդեց ամանս։ Ձեզպեսներին
ճարդ բժշկի և լավությունս ել ե՞ս լինի։

— Հեռացիր, պառապ: Ես ըրպեյին հեռացիր ես— տեղից,— և Շչուկարը ձեռքը մեկնեց դեպի դուռը: — Դու, քիչ մնաց, վոր հողիս ատենա: Եդ փարչը քո գլխին պետք եր ջարդել: Կորի՛ր, թե՛ չե ինձ մարդասպանության կհասցնես: Եդ տեսակ բաներ իմ ձեռքից կգան:

— Ախր եդ ի՞նչ եր պատահել քեզ,— հարցրեց Նադուլնովը Մամիչիխայի հետևից դուռը ծածկելով:

— Ո՛հ, սիրելիներս, զավակներս, հավատացե՛ք, քիչ մնաց ձեռքից գնայի: Յերկու ուր ե տանից դուրս չեմ յեկել, մի գլուխ շալվարս բռնած եյի ման դալիս... Ենպիսի լուծ ե սկսվել, վոր պահել չի լինի: Ենպես եմ վատացել... քչում եր, վոնց վոր հիվանդոտ սաղի ձաղից. ամեն մի վայրկյան...

— Մի՞ն ես խոսել:

— Միս...

— Հո՞րթե ես մորթել:

— Ա՛խ, ել չկա հորթուկս... Շահ չտեսա յես նրանից...

Մակարը վրդովվեց, զղվանքով նայեց պապին ու ատամները սեղմելով ասաց.

— Քեզ պէս քնաթառ սատանայի փորին վոչ թե փարչ պիտի դցել, այլ յերեք դույլանոց չուգոն, վորպեսզի նա քո ամբողջ փորոտիքը դուրս քաշի: Այ, կվնդենք քեզ կոլտնտեսությունից, են ժամանակ ուրիշ տեսակ կբշի: Ինչի՞ մորթեցիր:

— Մեղք եմ գործել, Մակարուկա... պառապ համոզեց, վոնց վոր գիշերվա կկուն ե շարունակ կը՛ կընում... Դուք գթացե՛ք, ընկեր Դավիդով: Մենք

Ֆաերիմ ենք յնդել իրար, դուք ինձ միք քշի կոլտըն-
տեսությունից: Առանց եղ ել յես շատ եմ տանջվել
իմ արած բարոյությունների համար...

— Դե, ի՞նչ պահանջես սրանից, — Նազուլնովը
ձեռքը թափ տվեց. — գնանք, Դավիթով: Իսկ դու,
հիվանդ, հրացանի յուղը խառնիր աղին ու խմիր,
խկուռն կանցնի:

Շչուկար պապը նեղացած շնչաց.

— Ձե՞ռ ես առել ինձ:

— Ճիշտ եմ ասում: Հին քանակում մենք փորա-
ցալից հենց դրանով ել փրկվում եյինք:

— Ի՞նչ, յես յերկաթի՞ց եմ, ինչ ե. ինչպիսի ան-
շունչ հրացանն են մաքրում, նո՛ւյնն ել յե՞ս պիտի
դործածեմ: Ձե՛մ անի: Այլելի լավ ե կմեռնեմ արևա-
ծաղկի ցողունների արանքում, քան թե հրացանի յուղ
կխմեմ:

Հետեյալ որը, իհարկե, առանց մեռնելու, Շչու-
կար պապն արդեն քաշ եր գալիս գյուղում և յուրա-
քանչյուր հանդիպողի պատմում, թե ինչպես Դավի-
թովն ու Նազուլնովը հյուր են յեղել իր մոտ, ինչ-
պես են իրենից խորհուրդ հարցրել գյուղատնտեսա-
կան գործիքների նորոգման մասին և կոլտնտեսու-
թյան գանադան ուրիշ գործերի մասին: Ապա, յեր-
կարատե լուսթյունից հետո ծխախոտ փաթաթելով
ալեւացնում եր.

— Մի քիչ ժամանակ տկարացա և ահա, նրանք
յեկան ինձ մոտ: Առանց ինձ յուր գնալ չեն, կարող:
Ամեն տեսակ դեղ եյին առաջարկում: «Բժշկվիր, —
ասում եյին, — սրապիկ, թե չե՝ աստված չանի՝ կը-

մեռնես և մենք կորած ենք առանց քեզ»։ Յեւ կկոր-
չեն, Գրիստոսը վկա։ Հենց վոր մի պատիկ բան է
պատահում՝ կանչում են բջիջ. մեկ եւ տեսար՝ մի
վորեւ խորհուրդ տվի նրանց։ Դե յես այդպէս եմ-
քիչ եմ, խոսում, բայց չամիչ եմ խոսում։ Իմ խոսքը
իսկի գետին չի ընկնի, — և իր խամբած, բայց հըր-
վալից աչքերով զրուցակցին նայելով՝ աշխատում եր
հասկանալ, թե ինչ ազդեցություն թողեց նրա վրս
իր պատմությունը։

ԳԼՈՒԽ XV

Յեւ նորից աշխուժացաւ կարծես տապ արած Գրեմյաչի Լոգը: Դադարեցին անասունները մորթել: Յերկու որ շարունակ համայնական դոմերն եյին քը-
շում ու քարշ տալիս դուշողդուշն վոշխարներ ու այ-
ծեր, սլարկեցով հաւեր եյին կրում: Գյուղը լցւել եք
անասունների, բառաչով և թռչունների ճիչ ու կըչկը-
չոցով:

Կոլտնտեսութեան մեջ արդեն հարյուր վաթսուն
տնտեսութիւն կար: Կաղմակերպւեցին յերեք բրի-
գադ: Կոլտնտեսութեան վարչութիւնը Յակով Լու-
կիչին լիազօրեց հազուստի կարիք շենեցող չքավորու-
թեանը բաժանել կուլակներէց խլլած կիսամուշտակ-
ները, կոշիկներն ու այլ հազուստեղենը: Նախնական
ցուցակագրութիւն կատարեցին: Պարզւեց, վոր վար-
չութիւնն անկախօղ և բոլորին բաւարարել:

Տխտոկի դոմում, վորտեղ Յակով Լուկիչը կուլակ-
ներից բռնազրաւլած հազուստն եր բաժանում, մին-
չեւ աղջամուղ կանգնած եր լինում ձայների անլսե-
լի դժժոց: Հենց այնտեղ, շտեմարանի մօտ, ուղղակի
ձյունի վրա հանւում եյին, վոր փորձեն կուլակների
ընտիր վոտնամանները, թեւ քաշեն պիջակները,

կուրտեաները, կիսամուշտակները: Այն յերջանիւնները, վորոնց հանձնաժողովը վորոշել էր, ի հաշիւ հետագա աշխատանքի հադուստ կամ վտանաման տալ, մերկանում էյին ուղղակի շտեմարանի սոխախկում և, բավականությամբ մինչալով, ցնծալից աչքերով, կցկտուր ժպիտներով փայլեցնելով իրենց թուխ դեմքերը՝ շտապ-շտապ կապոց էյին անում իրենց հին, կարկատած ու վերախարկատած լաթերը, հազնում էյին նոր հադուստները, վորոնց միջից այլևս չեր յերևում նրանց մարմինը: Իսկ մի վորեւէ բան վերցնելուց առաջ վորքա՛ն խոսակցություն, խորհուրդներ, կատակածներ ու հայհոյանքներ էյին լինում...

Իրիկնապահին բաժանքին վրա հասալ նաև Շչուկար պապը: Նա խցկվեց կոլտնտեսության վարչության օ ենյակը և հազիւ շունչ առնելով դիմեց Դավիդովին.

— Վողջ լինեք, ընկեր Դավիդով: Միշտ առողջ տեսնեմ ձեզ:

— Բարե՛, պապի:

— Մի բլանկ դրեցեք ինձ համար:

— Ի՞նչ բլանկ:

— Շոր ստանալու բլանկ:

— Քեզ ի՞նչի համար պիտի չոր տանք, — թալ տանք, — թալ հոնքերը վեր քաշելով ասաց Նադուլնովը, վոր նստած էր Դավիդովի մոտ, — Նրա՞ համար, վոր հորթդ մորթեցիր:

— Մակարուչկա, անցած բաներ հիշողի աչքը դուրս կգա, դիտե՛ս: Ինչպե՞ս թե ինչու: Իսկ Տիտոկին կուլակաթափ անելիս ո՞վ մնասը քաշեց: Յես

«... Ընկեր Դավիդովը: Նրա գոնե միայն դուռնը
պատուեցին; Եղ զատարկ բան է, իսկ իմ քուրքը
վո՛նց գդեց շունը: Ամբողջ քուրքից միայն վոռքի
փաթաթաններ մնացին: Ախար յես եմ տանջվել
խորհրդային իշխանութեան համար և հիմի ինձ
հարկավո՛ր է: Ավելի լավ կլիներ, վոր Տխտովն իմ
դուռնը փշուր-փշուր աներ, միայն թե քուրքիս
ձեռք չտար: Ախար քուրքը իմ պատավիճո՞նն էր, թե
վոչ: Ախար նա եղ քուրքի համար ինձ կջնջի աշ-
խարհի յերեսից. են ժամանակ վո՛նց կլինի: Այ թե
ինչի յե պետք:

— Չփախչեյիր՝ քուրքդ ել վաղջ կմնար:

— Վո՛նց թե՛ չփախչեյիր: Իսկ դու, Մակարուչ-
կա, լսե՞լ ես, թե Տխտովի կնիկն ինչ ոյին սարքեց-
նա շունը քիս եր տալիս ինձ վրա. «Ք՛ւ, ք՛ւ,
բռնիր դրան, բռնիր դրան, Սերկո ք՛ւ, նա
ամենավտանգավորն է եստեղ»: Ա՛յ, ընկեր Դավի-
դովն ել կարող է հաստատել:

— Պառավել ես դու, բայց փշուր էս սաստիկ:

— Ընկեր Դավիդով, դուք հաստատեցեք:

— Յես, ինչ-վոր... չեմ հիշում...

— Քրիստոսը վկա, հենց եղպես եր բղավում
նա: Դե, յես ել, իհարկե, սարսափուց փախա գոմից:
Գոնե եղ շունն ել մյուս շների նման լինե՞ր... բայց
ախար վազրից ել սարսափելի յե:

— Վոչ վոք շունը քեզ վրա քըս չի տվել, հնա-
լում ես:

— Մակարուչկա, դու չես հիշում, հոգիս: Դու
ինքդ ել ենպես վախեցար, վոր յերեսիդ ել դույն

չեր մնացել, եւ ի՞նչ պիտի հիշես: Մեղքս ինչ ծածկեմ, յես դեռ են ժամանակ մտածում եյի, թե՝ «Մակարը հիմի կսկսի փախչել»: Իսկ թե շունն ինձ վոնց եր քաշքշում դոմի առաջ, յես մաղ-մաղ հիշում եմ: Այ, թե վոր շունը չլիներ, Տիտոկն իմ ձեռքից սաղ չեր պրծնի, աստիճան ե վկա: Յես վախեցող պտուղ չեմ:

Նազուկնովը դեմքը կնճռոտեց վոնց վոր ասամիցայից և Դավիդովին ասաց.

— Դրի՛ր նրա համար, թող շուտ հեռանա:

Սակայն Շչուկար պապն այս անգամ ավելի քան յերբեք, խոսելու սեր ունեւ:

— Յես, Մակարուչկա, ջահել ժամանակս պատահում եր, վոր ուղածդ մարդուն հենց բռնեցքնիրով...

— Դե՛, մի փշիւր, լսել ենք քեզ: Գուցե գրենք վոր քեզ դուլլանոց չուղունն աման տան, փորդ ախր, ինչո՞վ պիտի բժշկես:

Շչուկար պապը խիստ վիրավորված՝ գրությունը վերցրեց և դուրս յեկաւ առանց հրաժեշտ տալու: Սակայն, յերբ Յակով Լուկիչից դարբաղած լայն կիսամուշտակն ասացաւ, նորից տրամադրությունը բարձրացաւ: Նրա աչքերը կկոցվեցին ու փայլատակեցին: Պողունցով, ինչպես աղամանից աղ վերցնես, նա բռնեց կիսամուշտակի փեշերը, վեր քաշեց, ինչպես ցեխի վրայով ցատկելու պատրաստվող կինն և բարձրացնում իր շրջադեստի փեշերը, լեզուն չպսպրեց ու սկսեց պարծենալ կաղակների մոտ.

— Ա՛յ քեզ կիսամուշտակ: Իմ մեջքովս եմ վաա-

տակել: Բոլորը դիտեն. յերբ մենք Տիտոկին կու-
թակաթափեմ եյինք անուժ, նա ամբողջ հարձակեց-
ընկեր Դավիդովի վրա: «Կկորչի,—մտածում եմ,—
իմ բարեկամը»: Են լուսեյին վրա թուա ազատելու
և հերոսի պես ազատեցի: Յես չլինեյի—Դավիդովի
յերգը յերգված էր:

— Բա ասում եյին՝ դու շանից փախչելիս վեր-
ես ընկել ու նա սկսել է քո ակունջները պոկել, վոնց
վոր խողին են պոկում,— վրա բերեց լսողներից մե-
կը:

— Փչո՛ց է: Ես ի՞նչ տեսակ ժողովուրդ ե.
ինչե՛ր ասես չի հնարում: Շունն ի՞նչ բան է վոր:
Շունը հիմար ու անբան անասուն է: Վոչ մի բան
չի հասկանում...—Յեվ Շչուկար պապը վարպե-
տորեն խոսակցությունը շուռ տվեց ուրիշ նյութի:
Գիշեր է...

ԳԼՈՒԽ XVI

Գրեմյաչի Լոգից դեպի հյուսիս, հեռո՛ւ—հե-
ռո՛ւ, տափաստանի մշուշապատ թմբերից դենը,
հովիտների ու չորուկների այն կողմը, լայնատարած
անտառներից ել հեռու գտնվում է Խորհրդային
Միության մայրաքաղաքը: Նրա գլխին ելեկտրական
լամպերի հեղեղն է: Նրանց թրթռացող կապույտ
բոցկլտոցը անձայն հրդեհի պես կանգնած է բազ-
մահարկ տների գլխին և մթաղնում է կես գիշերային
լույսի ու աստղերի լույսը:

Գրեմյաչի Լոգից մեկ ու կես հազար կիլոմետր
հեռավորության վրա գիշերն է՛լ է ապրում քարաշեն
Մոսկվան. յերկար ու ձիգ շաչում են չոգեքարչերի
չչակները, վիթխարի ներդաշնակությամբ ճշում են

ավտոմոբիլներն ազդանշանները, զնգում ու հնչում են տրամվայները: Լենինի դամբարանի այն կողմը, Յրեմլի պատերից դենը, շառագունած յերկնքում՝ ցուրտ քամու առաջ Փռռում, ծածանվում ե կարմիր դրոշը: Ներքևից ելեկտրական լույսի սպիտակավուն լույսով լուսավորված՝ կարմիր դրոշը յեռում, այրվում ու հոսում ե, ինչպես դուրս հորդող կարմիր արյուն: Շրջապտույտ փչում ե սառն քամին, մի ըուպե շուռ ե տալիս ծանրորեն կախված դրոշը և նա նորից ե ծածանվում մեկ դեպի արևմուտք, մեկ արևելք, բոցավառում ապստամբության բոսորագուլյն հրով, կանչում պայքարի:

Յերկու տարի առաջ, գիշերով, Կոնդրատ Մայդանիկովը, վոր այն ժամանակ Մոսկվայումն եր, խորհուրդների Համառուսական համագումարում, յեկալ Կարմիր հրապարակ: Նայեց դամբարանին, հաղթանականորեն ծածանվող դրոշին և շտապ վերցրեց իր գլխից բուդյոնովկան: Բաց գլխով, տան դործած կտորից կարված կտբայով նա կանգնեց յերկար ու անշարժ...

Իսկ Գրեմյաչի Ղազում գիշերը տիրում ե լուռ ու փանձր խավարը:

Պառկել ե Կոնդրատը ու անցյալը չարունակ դալիս, անցնում են նրա մտքով:

Նա Դոնի կազակի սղա յե, իսկ այժմ՝ կոլտնտեսողան: Տափաստանի չափիդի նման յերկար գիշերներին չատ բան մտածեց Կոնդրատը: Իսկապես զինվորական ծառայության մեջ յեղած ժամանակ նրա հայրն իր հարյուրյակով մտրակահար ու սրա-

խողող արեց Իվանո-Վաղնեսենսկում գործադուլ արած ջուլհակներին՝ սլաշտպանելով գործարանատիրոջ շահերը։ Մեռավ հայրը, Կոնդրատը մեծացավ և 1920 թվին կոտորեց՝ սպիտակ լեհերին ու վրանգելականներին՝ սլաշտպանելով իր խորհրդային իշխանությունը, նույն Իվանո-Վաղնեսենսկի ջուլհակներին իշխանությունը՝ գործարանատերերին ու նրանց վարձկանների հարձակումից։

Վաղուց արդեն Կոնդրատը չի հավատում աստծուն, այլ հավատում է կոմունիստական կուսակցությանը, վորն ամբողջ աշխարհի աշխատավորությունը տանում է դեպի ազատություն, դեպի հիասքանչ ասլադան։ Նա կոլտնտեսության գոմը տարավ իր բոլոր անասունները, բոլոր թռչունները՝ մինչև վերջին թևը։ Նա կողմնակից է, վոր հաց ուտի և աշխարհում ման դա միայն նա ով աշխատում է։ Նա ամուր ու անքակտելի կպած է խորհրդային իշխանությանը։ Բայց, ահա, դիչերները Կոնդրատի քունը չի տանում... Յեվ այդ նրա համար, վոր սրտում դեռ ամսոսանք է մնացել դեպի իր ունեցվածքը, դեպի իր սեփականությունը, վորից ինքը կամավոր կերպով զրկվեց... Բուն է դրել նրա սրտում այդ զղվելի ամսոսանքը և տանջում է նրան վշտով ու թախիծով...

Դատարկ, մեռած է այժմ Կոնդրատի գոմը։ Վոչ մի անասուն չի դուրս գա այնտեղից։

Դատարկ են մնացել մսուրները, լայնորեն բաց են վոստերից գործած դռները և նույնիսկ աքաղաղի

ձայն չի լսվում յերկար դիչերներին. ել ինչով վորոշել դիչերվա ժամանակն ու տեղով թյունը...

Միայն այն ժամանակ ե ցրվում թախիծը, յերբ հերթապահ ե լինում կոլտնտեսաւթյան գոմում: Իսկ ցերեկն շտապում ե շուտ դուրս դալ տանից, վորպէսզի չտեսնի սոսկալի դատարկ գոմը, վորպէսզի չտեսնի կնոջ վշտահար, մորմոքող աչքերը:

Թպրտում ե Կոնդերատն իր մտքերի մեջ, ինչպէս ուռկանն ընկած ձուկ: «Յե՞րբ ձեռք կքաշես ինձնից, դարչելի ափսոսանք: Անցնում եմ ձիերի ախոռի մոտով, ուրիշի ձիերն են կանգնած և կարծես՝ վոչինչ: Իսկ հենց վոր ի՞մ ձիուն եմ հասնում, նայում եմ նրա մեջքին, վորի վրայով մինչև պոչը մի սև գոլ ե անցնում և վորի ձախ ախանջը դրոշմված ե,— ճմլվում ե սիրտս, կարծես այդ բոպեյին նա կնոջիցս ավելի հարազատ ե ինձ: Յեւ աշխատում ես նրան ավելի լավ խոտ տալ, ավելի ծաղկավետը, ավելի մանրը: Յեւ ուրիշներն ել նույնպէս: Յուրաքանչյուրն իր անատանի մոտ ե քարանում, իսկ մյուսների նկատմամբ անտարբեր ե: Ախր հիմա ուրիշի չկա, բոլորը մերն են, բայց արի տես, վոր այդ այդպէս ե... Անտառններին խնամելու չեն գնում, շատերը խորթ աչքով են նայում... Յերեկ Կուժենկովն եր հերթապահ. նա ինքը ձիերը չտարավ ջրելու, տղային աղարկեց: Սա ել մի ձի նստեց ու ամբողջ ջուրը խռիկ տվեց դեպի գետը: Վորը խմեց, վորը չխմեց, իսկ նա նորից ջուրը խռիկ տվեց մինչև ախոռը: Յեւ վոչ վոքի հակառակ խոսել էս կարող. ատամները կկրճտացնեն» «Հա՛-ա՛-ա՛, քեզ ամենից շատ 'ե հարկավոր»:

Կոնդրատը քուն է մտնում: Նրա շրթունքներից
վայր է ընկնում ծխախոտը և մի մեծ, սև անցք է բաց
անում միակ վերնաշապկի վրա: Նա վեր է թռչում
տյրվածքից, վեր կենում և շոուկով հայհոյելով, խա-
վարի մեջ խարխալելով ասեղն է փնտրում, վոր կա-
րի վերնաշապկի ծակը, թե չե՝ առավոտյան Աննան
կնկատի և այդ ծակի համար յերկու ժամ կտանջի
նրան... Բայց նա ասեղը չի գտնում և նորից է քուն
մտնում:

Չնայած վաղ առավոտ եր, բայց կոլտնտեսության վարչության շենքը լի յեր բաղմությամբ: Բախում, սանդուխտների մոտ, մի դուլդ ձի լծած սահնակը կանդնած սալասում եր Դավիդովին, վոր պատրաստվում եր շրջանային կենտրոն դնալ: Լապչինովի շորորուն ձին թամբած՝ վոտքով ձյունն եր փորփրում, իսկ նրա մոտ՝ փորկապներն ամրացնելով շուռ ու մուռ եր զալիս Լյուբիչկինը: Նա ևս պատրաստվում եր դնալ Տուրյանս, վորտեղ պետք ե տեղի կոլտնտեսության վարչության հետ պայմանավորվել սերմազտիչի մասին:

Առաջին սենյակում սեղանի առաջ կանգնած դրքերն եր քրքրում ստանիցայից ժերջերս յեկած հաշվետարը: Յակով Լուկիչը, վոր վերջին ժամանակները նիհարել ու մռայլել եր, նրա դիմացը նստած ինչ վոր բան եր դրում: Հենց այդտեղ ել հավաքվել էյին մի խումբ կոլտնտեսականներ, վորոնց առաջարկված եր խոտ կրել: Յերրորդ բրիգադի բրիգադիր՝ ծաղկատար դեմքով Ազաֆան Դուբցովը և Արկաշկա Մենոկն անկյունում վիճում էյին դյուղի միակ դարբին Իպոլիտ Շալի հետ: Հարևան սենյակից լսվում եր Ռադմյոտնովի զիլ և ուրախ ձայնը: Նա հենց նոր յեկել եր և

չառապով ու ծիծաղելով պատմում էր Դավիթովին .

— Առավոտը կանուխ ինձ մոտ են դալիս չորս պառավ: Նրանց առաջնորդում է տատմեր Ուլյանան— Միշկա Իդնատենիայի մայրը: Դու ճանաչո՞ւմ ես նրան: Ձե՞: Ենպիսի մի պառավ է, վոր յոթ—ութ փութ կիշոխ, քթին էլ մի դորտնուկ ունի: Յեկան: Տատմեր Ուլյանան փնջում է փոթորկի պես, շունչը կտրվում է դայլույթից և դորտնուկը տմրտմբում և քթի ծայրին: Յեվ անմիջապես վրա յե տալիս. «Ա՛խ, դո՛ւ, եսպես ու ենպես»: Ինձ մոտ՝ խորհրդում ահապին ժողովուրդ կա, խեղ նա ինձ հայհոյում է: Յեւ, ի հարկե, նրան խտուրթյամբ ասում եմ. «Ձենդ կարիր ու վերջ տուր հայհոյանքներիդ, թե չե ստանիցա կուղարկեմ իշխանությանը վիրավորելու համար: Ի՞նչ ես կատաղել դու, հարցնում եմ»: Իսկ նա թե՛ «Դուք եղ ի՞նչ եք պառավներին ձեռք առել: Ի՞նչպես եք համարձակվում մեր ձերությանը ծաղրել»: Հաղիվ կարողացա հասկանալ, թե ինչ է պատահել: Բանից դուրս յեկավ, վոր նրանք լսել են, թե իբր բոլոր պառավներին, ովքեր աշխատանքի անընդունակ են, ում վաթսուն տարին անց է կացել, կուղտնետության վարչությունը փորձել է դարնանը... — Նապուլնովը փրփկեց և ծիծաղը հագլիվ դսպելով շարունակեց. — Իբր թե ճուտ հանելու մեքենաներ չլինելու պատճառով բոլոր պառավներին պիտի նշանակեն այդ աշխատանքին: Յեվ դրա համար ել պառավները կատաղել էյին: Սկսեցի հարց ու փորձ անել, թե վորտեղից են լսել այդ լուրը և պարզվեց, վոր յերեկ չե անցյալ որը Վոյսկովայի վանքից մի կույս է յեկել դյուղը, դիշերը

մնացել է Տիմոֆեյ Բորչչովի մոտ և նրանց պատմել
և, թե՛ ապա չեք ասի հավերը հենց նրա համար են
հավաքել, վոր բոլորը քաղաք ուղարկեն, իսկ պա-
ռավների համար, իբր թե, մի առանձին ձևի աթոռ-
ներ պիտի չինեն, վորոնց տակ ծղոտ պիտի փռեն, ձու-
ղենն և պառավներին ստիպեն թուխս նստել նրանց
վրա, իսկ ուլբեր հակառակվեն, իբր թե, պիտի կապ-
կըպեն աթոռին:

— Վորտե՞ղ ե հիմի այդ կույսը, — զայրացած
հարցրեց Նադուլնովը, վոր ներկա յեր այդ պատմու-
թյանը:

— Չքվել ե: Հիմար 'չե': Կիչի ու պոչը կքաչի:

— Եղպիսի սևապոչ կաշաղակներին պետք ե ձեր-
բուկալել և քշել ուր վոր տեղն ե: Իսկ դու — դյուղ-
խորհրդի նախագահ ես, իսկ քո դյուղում ով ասես
գիշերում ե: Լա՛վ կարգեր են...

— Սատանան միայն կարող ե նրանց բոլորին նկա-
տել...

Դավիդովը վերարկույի վրայից ել մուշտակը հա-
ղած՝ նստած եր սեղանի մոտ: Վերջին անգամ աչքի
ափններով դարնանացանի պլանը, վոր հաստատված
եր կոլտնտեսության ժողովում, առանց աչքերը թղթից
հեռացնելու ասաց.

— Մեզ բամբասելը թշնամու հին միջոցն ե: Իսկ
մենք յերբեմն զենք ենք տալիս նրա ձեռքը, այ, ինչ-
պես որինակ թռչունների հարցն ե:

— Եղ ինչո՞վ այսինքն, — ուռնուներն ուռեցրեց
Նադուլնովը:

— Հենց նրանով, վոր թռչունները համայնացրինք:

— Ճիշտ չե՛:

— Փաստ ե, վոր ճիշտ ե: Չպետք ե մենք այսքան ջրիվ գայինք մանրուքների վրա: Ահա, մեր սերմացուն ել դեռ պատրաստ չե, իսկ մենք՝ թռչունների հեռակից ընկանք: Ի՞նչպիսի հիմարություն: Քիչ ե մնում բաղուկներս կրծեմ: Իսկ շրջկոմում սերմացվի համար են պոչս վոլորում, փաստ ե: Ուղղակի անդուրեկան փաստ:

— Դու ինձ են ասա, ինչո՞ւ չի կարելի թռչունները համայնացնել: Ժողովը հո համաձայնվե՞ց:

— Դե հո բանը ժողովը չե, — կնճռատվեց Դավիթովը: — Ինչպես դու չես հասկանում, վոր թռչունները մանրունք են, իսկ մեզ հարկավոր ե լուծել գլխավոր հարցը — ամրապնդել կոլտնտեսությունը, ցանք անել: Յեվ յես, Մախար, լրջորեն առաջարկում եմ այ թե ինչ. մենք քաղաքական սխալ գործեցինք այդ անիծված թռչունների հարցում, փաստ ե, վոր սխալվեցինք: Ես դիչեր յես մի բան կարդացի կոլտնտեսությունները կազմակերպելու վերաբերյալ և հասկացա, թե Վորն ե մեր սխալը: Ախր մեզ մոտ կոլտնտեսություն ե, այսինքն՝ արտել, իսկ մենք՝ վրա քեցցինք կոմունային: Ճի՞շտ ե: Հենց այդ ել «ձախ» թեքումն ե, փաստ ե: Այ, դու ել մտածիր: Յես լինեյի ջո տեղը (դու անցկացրիր այդ և մեզ ել ագիտացիա եյիր ահում), բոլլեիկյան համարձակությամբ կընդունեյի այդ սխալը և կհրամայեյի հավերն ու մյուս թռչունները հետ տալ տերերին: Հը՞: Դե, յեթե դու այդ չանես, այն ժամանակ յես ինքս կանեմ իմ պատասխանատվությամբ, հենց վոր վերադառնամ: Յես գնացի,

ցտեսութիւն, — և նա դուրս յեկավ լայն ու ծանր քայլերով:

— Գնանք, Մ'ակար, հավերը հետ քշենք իրենց տերերին: Դավիդովը ճիշտ բաներ եւ ասում:

Պատասխանի սպասելով՝ Ռազմյոտնովը յերկար նայում եր նազւելնովին: Վերջինս նստել եր սպասուհանի դոզին, կիսամուշտակի կոճակներն արձակած, ձեռքի մեջ շուռ ու մուռ եր տալիս գլխաքիլը և չըթռններն անձայն շարժում: Այդպես անցավ յերեք րոպե: Ապա Մակարը հանկարծ գլուխը բարձրացրեց և նրա հայացքը հանդիպեց Ռազմյոտնովի հայացքին:

— Գնանք: Սխալվել ենք, ճիշտ ե: Դավիդովը խկասկես վոր ճիշտ ե... — և մի քիչ հսկւմած ժպտաց:

Հավանոցի բակում գուշնդգուշն ճալաքարերի պես ցրիվ եյին յեկեկ հարյուրավոր հավեր: Բեսխւերնով Ակիմ՝ սպալը ճիպտոր ձեռքին չըջում եր բակում: Քամին խաղում եր նրա ճերմակ մորուքի ալիքների հետ, չորացնում ճակատի քրտինքի հառիկները: Նա ճայլում եր, թաղիքի վոտնամաններով հրելով հավերին, իսկ ուսին դցած եր մի պարկ՝ կիսով չափ լիքը կուտով: Պապը նեղ շերտով չաղ եր տալիս կուտը շտեմարանից մինչև սրահը, իսկ նրա վոտքերի տակ վխտում եյին հավերը և՛ անդադար հնչում եր վուրկ-կոտ ու հողատար՝ «ջո՛ւ, ջո՛ւ, ջո՛ւ, ջո՛ւ»:

Յցերով ցանկապատած կալում խիա ցրված կրաքարերի պես սպիտակին եր տալիս սաղերի յերամբ: Ինչպես դարնանային չույի ժամանակ ջրերի միջից՝ աշնտեղ բարձր հնչում եր սաղերի կոնչոցը, թեերի շիկչիկոցը և կախկախոցը:

Սրահի մոտ մարդկանց մի լաղմուխյուն եր
խմբվել: Յերևում էյին միայն նրանց մեջքերն ու հե-
տույքները: Գլուխները թեքել էյին ցած և լարված
ինչ վար բանի էյին նայում իրենց վոտքերի տակ:

Ռաղմյառնովը մոտեցավ և մարդկանց թիկունքի
վրայով նայելով՝ աշխատեց տեսնել, թե ի՞նչ կա ղըր-
ջանի մեջ տեղը: Մարդիկ փախալով, կիսաձայն էյին
խոսում.

— Կարմիրը կհաղթի:

— Իսկի ել չե՛ տե՛ս, նրա կատարն արդեն կախ
և ընկել:

— Ո՛հ, վո՛նց խիեց...

— Կտուցը՝ րաց արեց. հալից ընկել ե...

— Մի՛ բրթի, մի՛ չբրթի, նա ինքը կսկսի: Մի՛
բրթի, խառնակիչ, թե չե ենպե՛ս կբրթեմ՝ կոկոր-
դիդ... — լավեց Շչուկար պապի ձայնը:

Շրջանի մեջ թևերը կախած շրջում են յերկու
աքաղաղ. մեկը՝ վառ կարմիր, մյուսը՝ սև փետուր-
ներով: Նրանց կատարները կտցահարված են ու սևա-
ցած՝ չորացած արգունից: Վոտքերի տակ ցրված են
սև ու կարմիր փետուրներ: Կովոդները հոդնել են:
Նրանք հեռանում են իրարից ու ձևացնում, թե ինչ
վոր բան են կտցահարում, վոտքերով քերում են հալ-
վող ձյունը, խուղարկու հայացքով հետևելով մեկ-
մեկու: Սակայն նրանց ձևացրած անտարբերությունը
կարճատև ե. հանկարծ սեր սյուվում և գետնից ու վեր
թռչում, ինչպես հրդեհից թռած խանձող: Կարմիրն
ել և վեր թռչում: Նրանք խիվում են իրար ուղի մեջ,
նորից ու նորից...

Շէռւկար պապը նայում ե լարված, մոռացած ամբողջ աշխարհը: Հանկարծ, այս լարված վիճակից նրան հանում ե ինչ վոր մեկի ձեռքը, վոր կոստաբար քաշում ե պապի կիսամուշտակի ոճիքից ե դուրս դցում նրան շրջանից: Շէռւկարը հետ ե դառնում, նրա դեմքն այլանդակվել ե անասելի կատաղությունից, աքլորային վճռականությամբ հարձակվում ե իրեն վիրավորողի վրա: Բայց վայրկյանապես փոխվում ե նրա դեմքի արտահայտությունը, դառնում ե բարի ու բարեհամբույր. այդ Նազուլնովի ձեռքն եր, վոր քաշել եր նրան: Նա խոփոռած դեմքով ցրեց հավաքվածներին, քչեց աքաղաղներին ու մոայլված ասաց.

— Գո՛րծ եք գտել ձեզ համար, աքլորնե՛ր եք կռվեցնում: Ապա, մի ցրվեցեք աշխատանքի... լողերե՛ր: Գնացեք գոմերը մաքրելու, թե վոր ուրիշ գործ չունեք: Գոմաղբ կրեցեք բանջարանոցները: Իսկ յերկու հոգի գնացեք տները շրջեցեք ու կանանց ասացեք, վոր դան իրենց հավերը տանեն:

— Յրո՞ւմ եք հավերի կռտնտեսությունը, — հարցրեց աքլորակռվի սիրահարներից մեկը, աղվեսի փափախով մի մենատնտես, Բանիկ անունով: — Տեսաք, վոր նրանց գիտակցությունը դեռ մինչև կռտնտեսություն չի աճել: Իսկ սոցիալիզմի ժամանակ աքլորները պիտի կռվե՞ն թե չե:

Նազուլնովը հարց տվողին չափեց իր թունոտ հայացքով ու դունատվեց:

— Դու հանաք արա, բայց իմացիր, թե ինչի վրա կարելի չե հանաք անել: Սոցիալիզմի համար մարդկային ծաղիկն ե զոհվել, իսկ դո՛ւ, շան կճի՛ր,

նրա վրա՞ յես ծիծաղում: Կորիւր իսկույն ետեղից,
հակա՛, թե չե ենպես կհասցնեմ, վոր են աշխարհը
կզնաս: Կորիւր, դարչելի, քանի մեռելդ չեմ փռել:
Ախր յես ել հանաք անել գիտեմ:

Նա հեռացավ լուռ կանգնած կաղակների մոտից,
վերջին անգամ նայելով դոմի բակին, վոր լի յեր
թռչուններով և ծանր հառաչանքը զսպելով՝ դանդաղ,
դուռիսը կախ գնաց դեպի դռնակը:

ԳԼՈՒԽ XVIII

Արտադրական ընդլայնած խորհրդակցությանը, ինքը կայացավ փետրվարի տասներկուսին, հավաքվել էր ավելի քան քառասուն հոգի՝ կոլտնտեսության ակտիվից: Դրված էյին սերմացույի Ֆոնդ ստեղծելու, դաշտային աշխատանքի արտադրական նորմաների, ցանքի ինվենտարի վերանորոգման և կերի պաշարից, գարնան դաշտային աշխատանքների համար հատուկ Ֆոնդ առանձնացնելու հարցերը:

Դավիդովն առաջարկեց միջին թվով յուրաքանչյուր հեկտարին յոթ փութ սերմացու ցորեն հավաքել, ընդամենը՝ 4669 փութ: Յեւ հենց այդտեղ էլ մի խլացուցիչ աղմուկ բարձրացավ: Ամեն մեկը դռռում էր իր համար, առանց մյուսին լսելու: Աղմուկից Տիտոկի տան ապակիները դողում ու զնգզնգում էյին:

— Չափազանց չա՛տ է:

— Խեղճ քամո՞ւն է տվել:

— Մեր կյանքում եղպես ցանք արած չկանք:

— Յեփած հալն էլ կծիծաղի:

— Հինգ փութ՝ հաղիվ գնա:

— Դե՛, թեկուղ հինգ ու կես:

— Մեղ մոտ դեպյատինին յոթ փութ պահանջո՞ղ

ուժեղ հող չես գտնի: Աջոտատե՞ղը պիտի վարենք,
ինչ է, եղ ինչ է նախատեսել իշխանությունը:

— Թե՞ Պոնյաչկինի մարազի մոտ են եղ հողերը:

— Ո՛ր, ամենախոտավետ տեղե՛րը հերկել... հենց
խիլ գլխին ընկար:

— Դուք հացի մատին ստացեք. հեկտարին քանի՞
կիլո յե հարկավոր:

— Դու կիլոներով մեզ մի շփոթի. չափով, կամ
փթով հաշվիր:

— Քաղաքացիներ, քաղաքացիներ, լռեցե՛ք...
Թո՛ւհ, կատաղել են անիծվածները: Ինձ մի խոսք
տվեք,— դոռաց բրկազիր Լյուբչիկինը:

— Տալիս ենք, վերցրու բոլոր խոսքերը:

— Այ քեզ ժողովուրդ... իսկական անասուններ:
Իգնա՛տ, ի՞նչ ես դոռում ցուլի պես: Քիչ է մնում
պայթեա, ենպես ես փքվել:

— Հենց քո բերանի՛ց է, վոր փրփուրը թափվում
է, վոնց վոր կատաղած չան բերանից:

— Լյուբի՛չկինին ձեն տվեք:

— Համբերելու բան չի. խլացա՛նք:

Խորհրդակցությունը փոթորկում եր աղաշահնե-
րով: Վերջապես, յերբ ամենից բարձր դոռացողները
մի քիչ հանդարտվեցին, Դավիդովն իր համար արտա-
սովոր դայրույթով զոչեց.

— Ո՞վ է ետպես խորհրդակցություն տեսել:
Ի՞նչ գոռգոռոց է: Ամեն՝ մեկը թող կարդով խոսի,
մյուսները՝ լսեն, փաստ է: Նստեղ բանդիտություն
սարքելու տեղը չի: Գիտակցություն պետք է ունենալ:
Ով վոր ուրիշի խոսքի մեջ կընկնի, նրան այ, ես փա-

կանով ենպէս կլիռե՛մ, աստված վկա, վոր սմբակները
կչոխ:— Լյուբիշկինը վեր կացաւ, ճոճեց կաղնի փայ-
տից պատրաստած ահագին փականը:

— Եղ հո մինչև ժողովք վերջը դու մեզ բոլորիս
անդամաւելցծ կանես,— արձագանքեց Դյոմկա Ուշա-
կովը:

Խորհրդակցողները ծիծաղեցին, ծխեցին և արդեն
լրջացած՝ սկսեցին քննարկել ցանքի նորմայի հարցը:
Յեւ, ինչպէս պարզվեց, ամենեւին միճեւաւ և դռաւու-
կարիք եւ չկար: Առաջինը խոսք վերցրեց Յակով Լա-
կիչը և միանգամից լուծեց բոլոր հակասությունները:

— Ի դուր տեղը դռաւուրով կոկորդ ենք պատ-
ռում: Ինչո՞ւ ընկեր Դավիդովն առաջարկեց դեսյա-
տինին յոթ փութ: Շատ պարզ է. եղ մեր բոլորիս
խորհուրդն է: Սերմադտիչով պե՞տք է դտենք ու ախ-
տահանենք: Այո՛: Տականք կլինի՞: Կլինի՛: Յեւ կա-
րող է շատ տականք լինել, վորովհետեւ ենպէս մար-
դիկ կան, վորոնց սերմացուն կուտից չես տարբերի:
Սերմացուն պահում են ուտելու հացահատիկի հետ
միասին, մաքրում են, բայց վո՞նց: Դե, իսկ յեթե
մնացորդ եւ կմնա, հո չի՞ կորչի: Թռչուններին, անա-
սուններին կտանք:

Վորոշեցին դեսյատինին յոթ փութ: Դրությունն
ալեւի վատացաւ, յերբ անցան դութանի արտադրան-
քի նորմային: Այստեղ արդեն կարծիքներ այնպիսի
բաղմաղանություն սկսվեց, վոր Դավիդովը համարյա
մոլորվեց:

— Դու ի՞նչպէս կարող ես ես գլխից ինձ դութանի
արտադրանքի նորմա տալ, քանի վոր չգիտես, թե

ինչպիսի դարուն ե լինելու,— դուռն էր յերրորդ
բրիգադի բրիգադիր, ծաղկատար Ադաֆոն Դուբցովը,
հարձակվելով Դավիդովի վրա:— Իսկ դու գիտե՞ս թե
ձյունն ինչպես կհալվի և նրա տակից ինչ տեսակ հող
կբացվի՝ խոնավ, թե՞ չոր: Ի՞նչ ե, դու հողի միջից
ես գալիս:

— Իսկ դու ի՞նչ ես առաջարկում, Դուբցով,—
հարցրեց Դավիդովը:

— Առաջարկում եմ ի դուր տեղը թուղթ չփչացնել
և վոչինչ չգրել: Յանքը կսկսվի և բանը բան ցույց
դնու:

— Դու ել ի՞նչ բրիգադիր ես, վոր անգիտակիցի
պես դեմ ես դուրս դալիս պլանին: Քո կարծիքով
պլան հարկավոր չե:

— Ձի կարելի առաջուց ասել, թե ինչը՝ ինչպես
կլինի,— անսպասելի կերպով Դուբցովին պաշտպանեց
Յակով Լուկիչը:— Յեղ ի՞նչպես կարելի յե նորմա
սահմանել: Ասենք թե՛ ձեր դուրսանին յերեք դույզ
փորձված, ուժեղ յեղներ են լծած, իսկ իմին՝ աջառ-
ներ: Մի՞թե յես կարող եմ ձեղ չափ վարել: Պարզ
ե՛ չեմ կարող:

Բայց այստեղ միջամտեց Կոնդրատ Մայլաննի-
կովը:

— Շատ զարմանալի յե, վոր անտեսվար Ոստ-
րովնովն եղպիսի բաներ ե ասում: Դու եղ ինչպես
պիտի աշխատես առանց առաջադրանքի: Ինչպես վոր
սիրտդ կուղի՞: Յես ձեռքս մաճից չեմ հեռացնելու,
իսկ դու պառկած մեջքդ պիտի արևին դեմ անես և

ենքան ստանաս, ինչքան յե՞ս: Խեղճ տե՞ղն ե, Յակով
Լուկիչ:

— Փառք ասածու, լավ եմ, կոնդրատ Խրիստա-
ֆորովի՛չ: Իսկ դու ինչպե՞ս պիտի հավասարեցնեա
յեզան ու աջառի ուժը, կամ հենց հողերը: Ասենք՝
քեզ փափուկ հող ե բաժին ընկել, իսկ ինձ՝ պինդ,
քոնը հարթ տեղ ե, իսկ իմը՝ դաք ու փոս: Ասա՛,
վոր դու եղքան խելոք ես:

— Պինդ հողի բանն ուրիշ ե, փափուկինը՝ ու-
րիշ: Յեզներն եւ կարելի չե հավասարեցնել լծելիս:
Ամեն ինչ կարելի չե հաշիւ առնել, դու իմ գլխին
քարոզ մի կարդա:

— Իսկ ղուք, քաղաքացիներ, ինչի՞ յե՞ք լռել:
Ակտիվ եք համարվում, իսկ ձեր ձայնը յես դեռ չեմ
լսել:

Դեմիդ Մոլչունը զարմացած նայեց Դավիդովին
և խուլ բառով պատասխանեց.

— Յես համաձայն եմ:

— Ինչի՞ն:

— Վոր պետք ե վարել, ուրեմն... և ցանել:

— Հետո՞:

— Ուրիշ վոչինչ:

— Վերջացա՞վ:

— Հը՞մ...

— Ա՛յ թե խոսեցիք...

Դավիդովը ժպտաց, ելի մի ինչ վոր բան ասաց,
սակայն ընդհանուր հրահոցի մեջ նրա ձայնը չլսեց:

Պ. Հետո արդեն Դեմիդ Մոլչունի փոխարեն բա-
ցատրեց Շչուկար պապը.

— Նա ընկեր Դավիթով, մեզ մոտ՝ դյուղում Մուշուն*) և կոչվում: Իր ամբողջ կյանքում լուռ և, խոսում և ծայրահեղ դեպքերում, դրա համար ել իր կնիկը թողնեց դրան: Ինքը հիմար կազակ չէ, այլ՝ մի քիչ հիմարի նման, կամ, թե վոր ավելի քնքաւ տանք՝ հիմարավաւն, Լսուեա ասած՝ վոնց վոր ձին չլիսին քացի տված:

— Դե ձենդ կտրի՛ր,— լավեց հետեւից մի ձայն և քրքիջ:

— Մի խոխա յեր, հիշում եմ յես նրան, անպետք, վաղնքոտ մի տղա, վաղվդում եր չըլդր և վոչ մի բանի չնորք չուներ, իսկ յերբ մեծացավ, շարունակ լուռ և: Հին ուեթիմի ժամանակ Տուրյանսկիի տերտերը մի անգամ դրա համար նրան հաղորդեց զրկեց:

— Դու կլռե՞ս ետար, թե չէ,— հարցրեց Նազուլ-նովը.— իսկույն դուրս կանեմ ժողովից:

— Դու, Մակարուչկա, մայրի մեկին դպրոցում համաշխարհային հեղափոխության մասին խոսեցիր կես ուրից մինչև արեամուտ: Չանձրալի եյիր խոսում, խոսք չկա, շարունակ նույնը և նույնը: Յես կամաց գլուխս նստարանի վրա դրի ու քնեցի, իսկ քեզ ընդհատել չհամարձակվեցի, բայց դու, այ, իմ խոսքը կտրում ես... Ե, ի՞նչ կա վոր, ժողովուրդ, Դեմիդը լուռ և, իսկ մենք կխոսենք, եղ մեզ չի վերաբերում: Ասենք՝ լավ խոսքը, վոնց վոր իմն և, արծաթ և, իսկ լուծթյունը՝ վոսկի:

*) Մուշուն— ուսանողն молчаливый բառից և, վոր նշանակում է լռակյաց:

— Լալ կլինեն, դու քո ամբողջ արծաթը վոսդ...
հետ փոխելի, ուրիշներն ել հանգիստ կլինեյին,—
խորհուրդ տվեց Նազուկնովը:

Դրքիջը մեկ բռնկում եր, մեկ լռում: Շչուկար
սլապի սլատմությունը քիչ մնաց գործնական տրամա-
դրությունը խախտի, սակայն Դավիդովը դեմքի
փախուցիցը, հարցրեց.

— Դու ի՞նչ եյիր ուզում ասել արտադրանքի նոր-
մայի մասին, գործից խոսիր:

— Յե՛հ, — և Շչուկար սլապը թևքով քրտնած
ձախտը սրբելով աչքերը ձաճապրեց. — Յես դրա
մասին վոչինչ ել չեյի ուզում... Յես Դեմիդի հարցը
լուսաբանեցի... Իսկ նորման եստեղ գործ չունի:

— Այս խորհրդակցությանը քեզ ձայնից զրկում
եմ: Պետք ե գործի մասին խոսել, իսկ կատակները
հետո կարելի յե անել, փաստ ե:

— Դու թանին արական մեկ դեսյատին, — առաջար-
կեց ազրուխադորներից մեկը՝ կոլտնտեսական Իվան
Բատալչիկովը:

Սակայն Դուբցովը հուզված գոչեց.

— Հիմարացե՛լ ես դու: Եդ հեքիաթները քո
կնիկանը սլատմիր: Որական մի դեսյատին չի վաքվի,
ճաքես ել՝ չես վարի:

— Յես առաջ վարել եմ: Դե, դուցե մի քիչ սլա-
կաս:

— Հենց բանն ել եդ ե, վոք սլակաս:

— Դու թանին կես դեսյատին: Եդ սլինդ հողերում:
Յերկար վեճից հետո կանգ առան հետևյալ նոր-

մայի վրա . պինդ հողերում՝ գութանին 0,60 հեկտար ,
փափուկ հողերում՝ 0,75 հեկտար :

Վորոշեցին սերմֆոնդը հավաքել յերեք-որվա ըն-
թացքում : Լսեցին դարբին Իսուկիտ Շալուլի վոչ ու-
րախալի հայտարարությունը : Նա խոսում եր բարձր ,
վորովհետև ինքը մի քիչ ծանր եր լսում և շարունակ
աշխատանքից սևացած ձեռքերի մեջ շուռ ու մուռ
եր տալիս իր յաւղոտած յեռականջ փափախը՝ քաշ-
վելով խոսել այդքան բազմաթյան մեջ :

— Բոլորն ել կարելի յե նորոգել : Գործն ինձ մոտ
չի կանգնի : Բայց , այ , յերկաթի մասին , վոնց վոր
լինի պիտի ճարել : Գութանների խողիերի ու ձեւիչնե-
րի համար մի կտոր յերկաթ ել չկա : Ինչո՞վ աշխա-
տես : Յանիչները կսկսեմ հենց վաղը : Ինձ մի աշա-
կերտ և հարկավոր , մեկ ել ածուխ և մեկ ել՝ կոլ-
տնտեսությունն ինձ ինչքա՞ն պիտի վճարի :

Դավիթւոյը վճարելու մասին նրան մանրամասն
բացատրեց և Յակով Լուկիչին առաջարկեց հենց հե-
տեւյալ որը գնալ շրջանային կենտրոն՝ յերկաթ և ա-
ծուխ բերելու : Կերի ֆոնդ ստեղծելու հարցը շուտ
լուծվեց :

Դրանից հետո լուծեցին ու խորհրդակցեցին ելի
մի շարք հարցերի մասին : Սկսեցին ցրվել : Դավիթույն
ու Նադուլնույը դեռ դյուղխորհուրդը չեյին հասել , վար
դյուղխորհրդի բակից արագ քայլերով նրանց դեմը
դուրս յեկավ մի յերիտասարդ , կաշվե բաճկոնի կո-
ճակներն արձակած , յունդշտուրմական համադրե-
տով : Վանդակավոր կտորից կարված կեպին ձեռքին

բռնած և քամու ուժեղ հոսանքից պաշտպանելով նա շտապ մոտենում եր:

— Ով վոր ե, չըջանից ե յեկեկ,— աչքերը կկոցելով ասաց Նազուլնովը:

Յերիտասարդը բոլորովին մոտեցավ, զինելորականի պես ձեռքը կեպին մոտեցնելով բարեկեց ու հարցրեց.

— Դուք գյուղխորհրդից չե՞ք:

— Իսկ դուք ո՞ւմ եք ուղում:

— Այստեղի բլլի քարտուղարին, կամ խորհրդի նախագահին:

— Յես բլլի քարտուղարն եմ, սա՛ կոլտնասուսթյան նախագահը:

— Այդ չառ լավ ե: Յես, ընկերներ, ազիտ խմբակիցն եմ: Մենք հենց նոր յեկանք և ձեզ սպասում ենք գյուղխորհրդում:

Ցցաքիթ ու թխաղեմ յերիտասարդը մի արագ հայտնեց զցեց Դավիդովի գեմքին և հարցական ժրպտաց.

— Դու Դավիդովը չե՞ս, ընկեր:

— Դավիդովն եմ:

— Յես քեզ ճանաչեցի: Յերկու շաբաթ առաջ մենք հանդիպեցինք ոկրուդկոմում: Յես ոկրուդկոմն եմ աշխատում, ձեթի գործարանում. մամլոդ եմ:

ԳԼՈՒԽ XIV

Յեպառուլ Պոլովցեք Յակով Լուկիչի մոտ ապրելով՝ յեռանդուն կերպով պատրաստվում էր դարնանը, սպասամբուլթյան: Գիշերները, մինչև աքլորականչ նա նստում էր իր փոքրիկ սենյակում և ինչ-վոր բան էր գրում, քիմիական մատիտով ինչ-վոր քարտեզներ էր գծում ու կարդում: Յերբեմն նրա մոտ մտնելով՝ Յակով Լուկիչը տեսնում էր, թե ինչպես Պոլովցեք իր լայնաճակատ գլուխը սեղանին խոնարհած կարգում է, անձայն շարժելով իր հաստ, շրթունքները: Մեկայն յերբեմն ել Յակով Լուկիչը նրան գտնում էր մտքերի մեջ խորասուզված: Այդպիսի բոպեններին նա նստած էր լինում արմունկները հենած սեղանին, մատները խրած իր նոսր ու արգեն սպիտակող մազերի մեջ: Նրա պիղկ ծնոտները շարժվում էին դանդաղ, կարծես մի ինչ վոր պինդ բան ծամելիս լիներ, իսկ աչքերը կիսախուսի էին լինում: Մի քանի կանչից հետո միայն նա բարձրացնում էր իր գլուխը և նրա մանրիկ, սարսափելիորեն անշարժ բիբերի մեջ փայլատակում էր զայրույթը: «Դե՛, ի՞նչ ես ուզում» հարցնում էր նրա վռնացող բասով: Այսպիսի բոպեններին Յակով Լուկիչը նրա հանդեպ գրում էր ավելի մեծ սարսափ և ակամա հարգանք:

Յակով Լուկիչի պարտականությունների մեջ եր
մտնում՝ ամեն ուր Պոլովցեին հայտնել, թե ինչ է
կատարվում կոլտնտեսությունում ու գյուղում: Նա
ամեն ինչ հաղորդում եր բարեխղճորեն, սակայն յու-
րաքանչյուր ուր մի նոր վիշտ եր բերում Պոլովցեին:

Այն ուր, յերբ Գրեմյաչի Լադից կուլակներին ար-
տաքսեցին, Պոլովցեն ամբողջ գիշերը չքնեց: Մինչև
լուսաբաց հնչում էին նրա ծանր, բայց անաղմուկ
քայլերը և Յակով Լուկիչը մատների ծայրերով մոտե-
նալով փոքրիկ սենյակի դռանը, լսում եր, թե ինչպես
նա ատամները կրճտացնելով մրմռում է.

— Գանդում են մեր վոտքի տակի հողը, դրկում
են հենարանից... Կոտորել, կոտորել, կոտորել ան-
խնա...

Ապա լուծում եր, նորից սկսում քայլել, թաղիքե
վրտնամաններ հագած, անձայն քայլերով ու լավում
էր, թե ինչպես տրորում է իր մատները, ըստ սովո-
րության բորում կուրծքը և նորից խուլ շնչում.

— Կոտորել, կոտորել... — Ապա ավելի մեղմ,
խուլ մրմնջոցով ավելացնում. — վաղորմած աստ-
ված, ամենատես, արդարադատ աստված, դո՛ւ ոգնիր:
Ախր, յե՞րբ պիտի վրա հասնի այն ժամը, տե՛ր,
արադացրու քո դատաստանը:

Անհանգստացած Յակով Լուկիչն արդեն լուսա-
ծեղին մոտեցավ սենյակի դռանը, կրկին ականջը դրեց
փականքի անցքին: Պոլովցեն աղոթք եր մրմնջում,
տնքոցով ծունկ չոգում, յերկրապաղում: Հետո նա
ճրագը հանգրեց, պառկեց և արդեն Վիսաքուն մի
անգամ ևս կամացուկ շնչաց.

«Կոտորել բոլորին... մինչև վերջինը...» — և հա-
ռաչեց:

Մի քանի ուր անց, դիչերով Յակով Լուկիչը լսեց,
վոր թակում են իր լուսամուտի փեղկը և դուրս յեկավ
նախասենյակ:

— Ո՞վ է:

— Բա՛ց արա, տանտե՛ր:

— Ալեքսանդր Անխիմիչի մոտ եմ յեկել, — լսվեց
չչուկը դռան հետևից:

— Ի՞նչ: Եստեղ եղպիսի մարդ չկա՛:

— Ասա նրան, վոր յես Սևի մոտից եմ յեկել,
ծրար եմ բերել:

Յակով Լուկիչը քիչ լսեց, ապա բաց արեց դուռը.
«Ինչ լինելու յե, թող լինի»: Ներս մտավ ինչ վոր
մի ցածրահասակ մարդ, բաշտուղով փաթաթված:
Պոլովցեքը նրան տարավ իր սենյակը, դուռն ամուր
փակեց և մոտ մեկ ու կես ժամ փոքրիկ սենյակից
կամացուկ ու արագ խոսակցութեան ձայն եր դալիս:
Մինչ այդ, Յակով Լուկիչի վորդին յեկվորի ձիուն
խոտ տվեց, սանձը գլխից հանեց և փորկապները թու-
լացրեց:

Այնուհետև համարյա ամեն ուր ձիավոր սուրհան-
գակներ եյին դալիս, սակայն վոչ թե կեսդիչերին,
այլ այդպրացին մոտ, դիչերվա մոտավորապես ժամը
յերեքին—չորսին: Յերևում եր, վար սրանք ավելի հե-
ռու տեղերից եյին դալիս, քան առաջինը:

Արտասովոր յերկվություն եր ապրում Յակով
Լուկիչն այդ որերին: Սրավոտյան դնում եր կու-
տնետնության զրասենյակը, խոսում եր Դավիդովի,

Նազուկնովի, պտաղճադործների հետ: Աշխատանքը հրադարձում էր նրան, դործելու ցանկություն ունելը, գլխում ամեն տեսակ նախադժեր ելին ծնվում: Նա յեռանդով ձեռնամուկս յեղավ գոմերի տաքացմանը, հիմնական ակոռների կառուցմանը, ղեկավարում էր համայնացված շտեմարանների փոխադրությանը և կոլտնտեսության նոր շտեմարանի կառուցումը: Բայց յերեկոյան, հենց վոր աշխատանքային օրվա յեռուզեռ զեռ զադարձում էր և տուն դնալու ժամանակն էր գալիս, այն միտքը, թե այնտեղ՝ իր փոքրիկ սենյակում նստած և Պոլովցեք՝ ինչպես գիշատիչ ցինը՝ մեռելաթմբի վրա, մռայլ ու զարհուրելի իր մենության մեջ, — այդ մտքից Յակով Լուկիչի սիրտը ճմլվում էր, չարժումները ծանրանում, ամբողջ մարմինը համակում էր չտեսնված հոգնածությամբ... Նա տուն էր վերադառնում և ընթերցւոյ առաջ մտնում Պոլովցեքի մոտ:

— Խոսի՛ր, — հրամայում էր նա, ծխախոտ փաթաթելով, ադահորեն լսելու սլատրաստ: Յեւ Յակով Լուկիչը սլատմում էր կոլտնտեսության ընթացիկ դործերի մասին: Սովորաբար Պոլովցեք մինչև վերջ լսում էր լուռ, միայն մի անգամ, յերբ Յակով Լուկիչը հաղորդեց, թե կուլակներից խլված հազուատեղներ բաժանել են չքավորներին, նա ընդհատեց նրան, կատաղի ծկլտոցով գոչեց.

— Գարնանը... գարնանը կսլատառոտենք մենք նրանց կոկորդը, ուլքեր վերցրել են: Այդ բոլոր... դու բոլոր այդ շան վորդիների ցուցակը կաղմիր: Լսո՞ւմ ես:

— Յուզակը կա ինձ մօտ, Ալեքսանդր Անիսիմիչ:

— Հիմա մոտդ ե:

— Մոտս ե:

— Տո՛ւր այստեղ:

Նա վերցրեց ցուցակը և խնամքով հանեց նրա պատճենը, լրիվ գրելով հագուստ վերցնողների անուն, ազգանուն, հայրանունը, վերցրած իրերը, յուրաքանչյուրի անվան դիմաց նշան դնելով:

Պոլովցեի հետ գրուցելուց հետո Յակով Լուկիչը գնում եր ընթրելու, իսկ քնելուց առաջ նորից գնում եր նրա մօտ՝ հրահանգներ ստանալու, թե ինչ պիտի անի հետևյալ որը:

Այդ, Պոլովցեի հրահանգի համաձայն եր, վոր Յակով Լուկիչը փետրվարի 8-ին յերկրորդ բրիգադի կարգադրիչին հրամայեց չորս սայլ ու մաքուրիկ ուղարկել և դետի ավազ կրել տալ յեղների գոմը: Ավազը կրեցին: Յակով Լուկիչը կարգադրեց մաքրել գոմի հողե հատակը և այնտեղ ավազ փռել: Աշխատանքի վերջում Դավիդովը յեկավ յերկրորդ բրիգադի գոմը:

— Այդ ի՞նչ եք անում այս ավազը, — հարցրեց Նա Դեմիդ Մուչունին, — վոր բրիգադի յեղապան եր նշանակված:

— Փռում ենք գոմում:

— Ինչո՞ւ:

Լուսթյուն:

— Ի՞նչու, հարցնում եմ քեզ:

— Ձեմ իմանում:

— Ո՞վ ե կարգադրել այստեղ ավազ փռել:

— Տնտեսվարը:

— Բայց ի՞նչ ես ասել նա:

— Վոր մաքրություն լինի, — ասում ե, — բա՛ն ե հնարել դարչելին:

— Այդ լավ ե, փաստ ե: Յեվ դու իդուր ես այդպես... դժգոհում: Դե ակսր հիմա մարդու քեֆ ե դալիս, վոր նայում ե դոմին: Ավաղ, մաքրություն հը՞: Դու ի՞նչ ես կարծում:

Յերեկոյան դեմ Լյուբիչկինը վազեց Դավիդովի մոտ ու վրդովված հարցրեց.

— Ուրեմն եսորվանից ցամքարի փոխարեն ավա՞ղ ենք փռելու յեղների տակը:

— Այո՛, ավաղ:

— Ախր դա, եդ Ոստրովնովը... դժ...վե՞լ ե, ի՞նչ ե: Վորտե՞ղ ե տեսնված: Յեվ դու, ընկեր Դավիդով, միթե՞ եդ ախմախությունը խրախուսում ես:

— Իսկ դու, մի հուզվիր, Լյուբիչկին: Այստեղ հարցը մաքրությանն ե վերաբերում ե Ոստրովնովը ճիշտ ե արել: Այդպես անվտանգ ե. վոր մաքուր լինի, վարակում ել չի լինի:

— Ախր դա ի՞նչ մաքրություն ե. թքած վրեն: Յեղն ինչի՞ վրա պիտի նստի: Մի տես թե ցուրաբ վոնց ե հուզ տալիս: Ցամքարի վրա հալա տաք կլինի, իսկ ավաղի վրա մի նստի տեսնե՛մ...

— Ձե, դու խնդրեմ, մի հակաճառի: Հարկավոր ե ձեռք քաշել անասունները հին ձեռով պահելուց: Ամեն բան մենք պետք ե դիտական հիմքի վրա դրնենք:

— Ախր եղ ինչ տեսակ հիմք ե, ե՛րխ, — Լյուբիշ-
կինն իր սև փափախը թնփացրեց իր ծնկանը և կառ-
կարմիր կտրած՝ դուրս թռավ Դավիդովի մո-
տից:

Իսկ առավոտյան քսաներեք յեղ նստած տեղից
վեր կենալ չկարողացան: Գիշերը սառած ավազից
յեղների մեղը չէր անցել, յեղները նստել եյին թաց
տեղը և ցրտահարվել: Մի քանիսը վեր կացան, փայ-
տացած ավազին կպած թողնելով իրենց մաշկի կտոր-
ները, չորսի սառած պոչը կտրվեց, մյուսները հի-
վանդ՝ սկսեցին դողալ:

Չափից անցավ Յակով Լուկիչը, Պոլովցեվի պատ-
վերը կատարելիս և քիչ մնաց, վոր զրկվեր անտես-
վարի պաշտանից:

— Յրտահար արա նրանց յեղներն, ահա այս
միջոցով: Նրանք — այդ հիմարները կհավատան, թե
մաքրության համար ես անում: Բայց ձիերին լավ
հսկիր, վորպեսզի հենց ետրվանից բոլորը պատրաստ
լինեն, — մի որ առաջ ասում եր Պոլովցեւը: Յեւ Յա-
կով Լուկիչը կատարեց այդ:

Առավոտյան Դավիդովը նրան իր մոտ կանչեց,
դռան փակը դցեց և առանց աչքերը բարձրացնելու
հարցրեց.

— Այդ ի՞նչ արիր դու:

— Սխալ դուրս յեկավ, սիրելի ընկեր Դավիդով:
Ախր յես... տե՛ր իմ աստված, քիչ ե մնում մազերս
փնտտեմ...

— Դու այդ ի՞նչ արիր, դարչելի՛... և Դավի-
դովը սփրթնեց, զայրույթից արցունքով լցված աչքե-

ըն բարձրացրեց Յակով Լուկիչի վրա. — վնասարարությո՞ւն ես անում: Չգիտե՞յիր, վոր չի կարելի դո՞ւմ ավազ փռել: Չգիտեյի՞ր, վոր յեզները կարող են ցրտահարվել:

— Ուզում եյի յեզները... Ատուած ե վկա՝ չգիտեյի:

— Լուի՛ր դու քո... Չեմ հավատա, վոր դու, այդպիսի տնտես դյուղացի՝ չգիտենայիր:

Յակով Լուկիչը լաց յեղավ, հեկեկալով շարունակ նույնն եր կրկնում.

— Մաքրություն եյի ուզում սարքել... վոր աղբ չհավաքվի... Չգիտեյի, դիսի չընկա, վոր եղպես բան կլինի...

— Դնա՛, դործերը հանձնիր Ուշակովին: Իսկ քեզ կղատենք:

— Ընկեր Դավիդով... .

— Դուրս գնա, ասում եմ քեզ:

Յակով Լուկիչի գնալուց հետո Դավիդովն սկսեց ավելի հանգիստ մտածել պատահած դեպքի մասին: Այժմ արդեն նրան անհեթեթություն եր թվում Յակով Լուկիչին կասկածել վնասարարության մեջ: Չե՞ վոր Ոստրովնովը կուլակ չի յեղել: Յեվ յեթե մեկն ու մեկն ել յերբեմն նրան այդպիսի անուն ե տվել, ապա այդ ուղղակի անձնական հաշիվներին դրդված ե յեղել: Մի անգամ, յերբ դեռ Ոստրովնովը նոր եր տնտեսվար նշանակվել, Լյուբիչկինը մի խոսք նետեց թե՛ «Ոստրովնովը նախկին կուլակ ե»: Դավիդովը դեռ այն ժամանակ ստուգեց և պարզեց, վոր շատ տարիներ առաջ Յակով Լուկիչն, իրոք, ունեւոր ե յեղել,

քայց հետո անբերրիութիւնը քայքայել ե նրան և դարձրել միջակ: Մտածեց, մտածեց Դավիդովը և յեկավ այն յեղրակացութեան, վար Յակով Լուկիչը մեկավոր չէ այս դժբախտ պատահարում, վար տեղի ունեցավ յեղների հետ, համոզվեց, վոր նա իրոք, ստիպել ե դոմում ավաղ փռել, վորպեսզի մաքրութիւն լինի, մասամբ ել դուցե հենց շարունակ նոր ու նոր բաներ վորոնելու իր ձգտումից դրդված: «Յեթե նա վնասարար լիներ, այնպես հարկածայնորեն չեր աշխատի և վերջապես, չե՞ր վոր նրա մի զույգ յեղներն ել են այնտեղ վնասվել», — մտածեց Դավիդովը: — Վո՛չ, Ոստրովնովը նվիրված կոլտնտեսական ե և ավաղի դեպքը պարզապէս մի ցավալի սխալ ե, փաստ ե»:

Ինչպես Դավիդովը նկատել եր, Յակով Լուկիչը ձիերի նկատմամբ այնպես եր հոգ տանում, ինչպես հավանորեն վոչ վոք չեր տանի: Այս ամենը մտածելով՝ Դավիդովն իրեն զգաց ամոթահար և մեղավոր տնտեսւորի մոտ, իր բռնկվելու, անտեղի զայրույթի համար: Նա իրեն անհարմար եր զգում, վոր այնպես կոպիտ կերպով դուռաց այնքան լավ կոլտնտեսականի վրա, իր համադրուղացիների կողմից հարգված՝ կոլտնտեսութեան վարչութեան այդ անդամի վրա և նույնիսկ իրեն մեղավոր զգաց, վոր թյուրիմացութեան պատճառով նրան կասկածել ե վնասարարութեան մեջ: «Ի՞նչ խայտառակութիւն»:

Դավիդովը խառնչտեց իր մազերը, հուզված փնչացրեց և դուրս յեկավ սենյակից:

Յակով Լուկիչը խոսում եր հաշիւետարի հետ,

բանալիներէ մի փունջ ձեռքին բռնած: Հուզմունքից
չրա չըթուենքերը դողում էին:

— Դու, ահա թե ինչ, Ոստրովնով, դու գործերը
մի հանձնիր, շարունակիր աշխատել, փաստ ե: Բայց
յեթե մի անգամ ել այդպիսի մի բան դուրս դա...
Մի խոսքով, այն, ը... չըջանից կանչի անասնաբու-
ժակին, իսկ բրիգադիւններին ասա, վոր ցրտահարված
յեղներն ազատեն աշխատանքից:

Կոլտնտեսութեանը վնասելու առաջին փորձը Յա-
կով Լուկիչի համար հաջողութեամբ վերջացավ: Պո-
լովցեիլը միառժամանակ Ոստրովնովին ուրիշ առաջա-
դրանքներից ազատեց, վորովհետեւ ուրիշ գործով եր
զբաղված. ինչպես միշտ՝ դիշերով նրա մոտ մի նոր
մարդ յեկավ: Նա սայլակը թողեց, մտավ խրճիթ և
Պոլովցեն իսկույն նրան տարավ իր սենյակը, հրա-
մայելով, վոր վոչ վոք ներս չմտնի: Նրանք խոսեցին
շատ յերկար, իսկ առաւոտյան Պոլովցեն դուրս տրա-
մադրութեամբ իր մոտ կանչեց Յակով Լուկիչին:

— Ահա, իմ թանկագին Յակով Լուկիչ, սա մեր
միւլթյան անգամ ե, այսպես ասած՝ մեր զինակիցը.
յենթասպա, իսկ կադակավարի՝ յենթայեսաուլ Վա-
լայ Սվզոստովիչ Լյատենսկին: Սիրիւր նրան և սլատ-
վիւր: Իսկ սա՝ իմ տանտերն ե, յեւիված կադակ, վոր
հիմա Կոլտնտեսութեան տնտեսվարն ե: Կարելի յե
ասել՝ խորհրդային ծառայող...

Այդ ուր Պոլովցեն արտասովոր ուրախ տրամա-
դրութեան ունեւ և նույնիսկ սիրալիւր եր Յակով Լու-
կիչի հետ... Վոչինչ չնշանակող խոսակցութեանը նա

շուտով վերջ տվեց և դառնալով դեպի Ոստրովնովը՝
ասաց .

— Յենթասպա Լյատեվսկին մի յերկու շաբաթ
կմնա քեզ մոտ, իսկ յես այսօր, հենց վոր մթնի,
կգնամ : Ամեն բան, ինչ վոր պետք կդա՝ Վաղլավ Ալ-
դուստովիչին, ճարիր : Նրա բոլոր հրամանները՝ իմ
հրամաններն են : Հասկացա՞ր : Այդպես, ուրեմն, սի-
րելի Յակով Լուկիչ,— և թմբիկի թաթը դնելով Յա-
կով Լուկիչի ծնկին, խորհրդավոր ձևով ընդգծեց .
շուտով սկսում ենք : Ելի մի քիչ համբերություն :
Այդպես ել ասա մեր կադակներին, թող խրախուսվեն :
Պե, իսկ այժմ՝ դնա, մենք դեռ խոսելիք չառ ու-
նենք :

Ինչ վոր մի արտասույն բան եր պատահել, վոր
Պոլովցեին հարկադրել եր յերկու շաբաթով հեռա-
նալ Գրեմյաչի Լոդից : Յակով Լուկիչը վառվում եր
հետաքրքրությունից : Բան իմանալու մտադրությամբ
նա մտավ այն դահլիճը, վորտեղից մի անդամ Պոլով-
ցեյն ահանջ եր դրել իր ու Դավիդովի խոսակցու-
թյանը, մոտեցավ ու ահանջը կսցրեց բարակ միջնոր-
մին : Պատի հետևից, փոքրիկ սենյակից հաղիվ լըս-
վում եր հետևյալ խոսակցությունը .

Լյատեվսկի— Ձեզ անպայման անհրաժեշտ ե կապ-
վել Բիկադորովի հետ... Նորին դերադանցությունը,
հասկանալի յե, վոր տեսակցության ժամանակ կպա-
մի ձեզ թե ծրագիրը... Հարմար սխառացիան... Այդ-
հո հիանալի յե : Սալսկի ոկրուգում... զրահա-
վնացքը... պարտության դեպքում...

• Պոլովցեւ. — Սը՛սսս...

Լյատեվսկի. — Մեզ վոչ վոք չի լսում:

Պոլովցեւ. — Այնուամենայնիւ... Գաղտնապահու-
թյուն ամեն բանի մեջ:

Լյատեվսկի. — (Ավելի կամաց, այնպես, վոր Յա-
կով Լուկինն ակամայից կորցրեց նրա խոսքի կապը)
Պարտություն... Ի հարկե... Այլ զանստան... Նրանց
ողնությամբ հասնել...

Պոլովցեւ. — Բայց միջոցներ... Պետքաղվարչու-
թյունը... (և այնուհետև միալար դ՛ը-դը՛-դը՛-
դը՛...):

Լյատեվսկի. — Վարիանտն է սահմանն անցել...
Մինսկում... Անցնելով... Յես ձեզ հավատացնում եմ,
վոր... Սահմանապահ գորախումբը... Գենչտաբի
բաժանմունքը, անսլայման, կընդունեն... Գնդապետը,
աղբանուկը գիտեմ... սլայմանական ներկայություն...
Յեւ Տո դա վիթխարի ողնություն է... հովանավորու-
թյունը... գործը նպաստին չի վերաբերում...

Պոլովցեւ. — Իսկ հատուկ կարծիքներ:

Լյատեվսկի. — Վստահ եմ, վոր գեներալը կհր-
կնի... չատ: Ինձ բանավոր կարգադրված է... Խիստ
լարված... ոգտադործելով... բոսկեն չփախցնել...

Զայները փոխվեցին չչուկի և Յակով Լուկինն
այնպես եւ վոչինչ չհասկացաւ այդ կցկոտուր խո-
սակցությունից, հառաչեց և դնաց կոլտնտեսության
դրասենյակը: Յեւ յերբ նորից մոտեցաւ Տիտոկի նախ-
կին տանը, ըստ սովորության մի հայացք գցեց դար-
բասի ճակատին խիտած սպիտակ տախտակին, վորի

վրա գրված էր. «Գրեմյաչիի Ստալինի անվան կո-
տնտեսության վարչութիւն» և սրտի խորքում զգաց
սովորական յերկվութիւնը: Իսկ հետո հիշեց յենթա-
սպա Լյատովսկուն և Պոլովցեվի ինքնավստահ խոսքե-
րը՝ «Շուտով կսկսենք» և չարախնդությամբ, ինքն ի-
րեն նեղանալով մտածեց. «Գոնե շուտ լինեք, թե չե-
յես նրանց ու կոտնտեսության արանքում կարող-
վեմ, ինչպես յեղը՝ լարծուն ճամփի վրա»:

Գիշերը Պոլովցեվը ձին թամբեց, իր բոլոր թրդ-
թերը դարսեց խուրջինի մեջ, պաշար վերցրեց և հրա-
ժեշտ տվեց: Յակով Լուկիչը լսեց, թե ինչպես պա-
տուհանի մոտով ուրախ, կայտառ, սմբակների ուժեղ
դոխիցնով խայտալով անցավ Պոլովցեվի յերկար ժա-
մանակ հանգիստ առած ձին:

Նոր տնվորը գուրս յեկավ մի անհանգիստ ու
ղինվորականի պես անպատկառ անձնավորութիւն:
Սմբողջ ուրը նա ուրախ ու ժպտերես թափառում էր
խրճիթում, կատակներ անում կանանց հետ, հանդիսա-
չեր տալիս պառաւ տատին, վորը մահու չափ ասում
էր ծխախոտի ծուխը, չըջում էր, առանց վախենա-
լու, թե վորեւէ մի կողմնակի մարդ կմտնի Յակով
Լուկիչի մոտ, այնպես, վոր Յակով Լուկիչը նույնիսկ
դիտողութիւն արեց:

— Դուք մի քիչ զգուշ լինեք... Ժամանակը
վատ է, ձերդ բարեծնութիւն, վորեւէ մեկը ներս
կմտնի և կտեսնի ձեզ:

— Իսկ ի՞նչ է, իմ ճակատին գրված է, վոր յես
«ձերդ բարեծնութիւն եմ»:

— Զե՛, բայց, ախր կարող են հարցնել, թե ո՞վ էք դուք... :

— Իմ դրպանը, սիրելիս, լիքը կեղծ փաստաթղթեր են, իսկ յեթե բանն այնտեղ կհասնի, վոր չեն հավատա, այն ժամանակ կներկայացնեմ ա՛յ, այս մանդատը: Սրանով ամեն տեղ կարելի յե դնել,— և ծոցից հանեց սև, փայլուն մաուզերը, շարունակ նույն ուրախ ժպիտը դեմքին, վրդովեցուցիչ կերպով նայելով իր անշարժ աչքով, վոր ծածկված եր մարթու թմբաձև ծալքի տակ:

Յերբեմն Լյատեվսկուն ծրարներ եյին բերում: Նա կարդում եր և անմիջապես վառարանի մեջ այրում: Վերջում նա սկսեց դիշերները խմեւ, մոռայլեց և ավելի ու ավելի հաճախ եր Յակով Լուկիչին կամ Սեմյոնին խնդրում «կես լիտրանոց» ողի ճարել, վորի համար նոր, խշխշուն չերվոնեցները նրանց բուռն եր կոխում:

Մի որ, կես դիշերին Վոյսկովո գյուղից, Պուշկինի մոտից մի ինչ վոր ձիավոր սուրհանդակ յեկավ: Լյատեվսկին կարդաց նրա բերած նամակը, վորի վրա նշանակված եր. «Հուլիս չտալ» և արթնացրեց խոհանոցում քնած Յակով Լուկիչին.

— Սհա, առ, կարդա՛:

Յակով Լուկիչն աչքերը տրորելով վերցրեց Լյատեվսկուն հասցեագրված նամակը: Քիմիական մատիտով, ծոցատետրից կտրած թերթի վրա պարզ, տեղատեղ հին ուղղագրությամբ գրված եր.

«Պարոն պորուչիկ,

Մենք հավաստի տեղեկություն ենք ստացել, վոր

բուլեիկներէի կենտրոնը դրուղական բնակչութիւնից
հաց եւ համաքում, իբր թե կոլտնտեսութիւններէ
ցանքի համար: Սակայն իրականում այդ հացն ու-
ղարկվելու յե արտասահման՝ վաճառելու, իսկ գյու-
ղացիները, վորոնց թիւում նաեւ կոլտնտեսականները,
սոսկալի սովի յեն մատնվելու: Խորհրդային իշխա-
նութիւնն զգալով իր անխուսափելի և մոտալուտ
վերջը, վաճառում եւ վերջին հացը, վերջնականապէս
քայքայում եւ Ռուսաստանը: Հրամայում եմ ձեզ ան-
միջապէս կարծեցյալ սերմացույի համաքման դեմ լայն
ադիտացիա ծախալել Գրեմյաչի Լոգի բնակչութեան
մեջ, վորտեղ դուք ներկայումս մեթ միութեան ներ-
կայացուցիչն եք համարվում: Իմ նամակի բովան-
դակութիւնը տեղեկացրեք Յա.Լ.-ին և նրան պարտա-
վորեցրեք անմիջապէս բացատրական աշխատանք սկսել:
Խիստ անհրաժեշտ եւ, ինչ զնով եւ լինի, արդեւք հան-
դիսանալ հացի համաքմանը»:

Առավոտյան Յակով Լուկիչը դեռ վարչութիւն
չմտած՝ զնաց Բաննիկի և իր մյուս համախոհներէ
մոտ, վորոնց ինքը «Դոնի ազատագրութեան միու-
թեան» մեջ եր առել:

ԳԼՈՒԽ XX

Յերեք հոգուց բաղկացած բրիգադը, վորին աղիւսկալունի հրամանատար Կոնդրատենկոն թողել էր Գրեմյուչի Լոգով, ձեռնամուխ յեղալ սերմֆոնդի համարմանը:

Աշխատանքի առաջին իսկ որերից պարզվեց, վոր սերմֆոնդի դանձումը կատարվելու յի մեծ դժվարություններով ու ժամկետի ձգձգումով: Սերմացվի դանձումն արագացնելու ուղղությամբ բրիգադի ու տեղական բջիջի ձեռք առած բոլոր միջոցները դեմ էյին առնում վիթխարի դիմադրության թե կոլտնտեսականների մեծամասնության և թե մենատնտեսների կողմից: Ամբողջ գյուղում լուրեր էյին պատվում, թե հացը հավաքվում է արտասահման ուղարկելու համար, թե այս տարի ցանք չի արվելու, թե ժամ առ ժամ պատերազմ է սպասվում... Ամեն ար նահուլնովը ժողով էր հրավիրում, բրիգադի ողնությամբ լուսարանում, հերքում էր անհեթեթ լուրերը, խիստ պատիժներով էր սպառնում նրանց, ովքեր կբռնակեն «հակախորհրդային պրոպագանդի» մեջ, սակայն և այնպես, հացը շատ դանդաղ էր հավաքվում: Կաղակներն սկսեցին առավոտվանից դուրս դալ տա-

նից, վարեւ տեղ դնալ, կամ անտառ՝ վայտ բերելու, կամ հարեանի մոտ և նրա հետ միասին մի ծածուկ տեղ սպասելու տաղնապալից որն անցնելուն, վորպես-
զի չներկայանան դյուղխորհրդին կամ բրիգադի շտա-
բին: Իսկ կանայք բոլորովին դադարեցին ժողով դը-
նալ, իսկ յերբ դյուղխորհրդից մարդ՝ եր դալիս իրենց
մոտ, նրանից ազատվում էյին կարճ պատասխանով.
«Իմ տան տերը այստեղ է, իսկ յես վոչինչ չգի-
տեմ»:

Կարծես մի ինչ վոր հզար ձեռք պահում եր հա-
յը: Բրիգադի շտաբում սովորաբար այսպիսի խոսակ-
ցություն եր լինում.

— Սերմայ, լեն տվե՞լ ես:

— Չե՛:

— Ինչո՞ւ:

Չունեմ:

— Ինչպե՞ս թե չունես:

— Դե, ինչպես, շատ պարզ... մտածում եյի պա-
հել ցանքի համար, բայց հետո տվեցի հացամթեր-
մանը, ինձ ել ուտելու բան չմնաց: Յեւ ահա՝ սեր-
մացուն կերա, պրծալ:

— Ի՞նչ, ուրեմն դու ցանք անելու միտք չունե-
յի՞ր:

— Միտք ունեյի, բայց ինչո՞վ...

Շատերն էյին պատճառաբանում, թե սերմացուն
ել են տվել հացամթերմանը: Դավիդովը, վարչու-
թյունում, վանյուչկա Նայդենովը շտաբում քրքրում
էյին ցուցակները, մթերման կայանի ստացադրերը,

առուգում և պարզում եյին, վոր այդ համառոտները ճիշտ տեղեկություն չեն տալիս. պարզվում եր, վոր նրանց մոտ սերմացու մնացել և: Սակայն դրանից հետո ել նրանք անձնատուր չեյին լինում:

— Դե, մի քիչ ցորեն մնացել եր, խոսք չկա: Բայց, ախր դիտե՞ք, ընկերներ, ինչ բան և տնտեսությունը: Մենք սովոր ենք հացն ուտել առանց կշեռքի, ծախսել առանց չափի: Ինձ ընտանիքի շնչին ամուսկան մի փութ հաց եյին թողել, իսկ յես, որինակ, որական յերեք-չորս փունտով եմ ուտում: Յեզ ուտում եմ, վորովհետև հետը կարգին կերակուր չկա: Այ, դրանից ել ավելի շատ և ծախսվել ու հիմի հաց չկա, կուզեք խուզարկեցեք:

Բիջլի ժողովում Նադուլնովն ուզում եր առաջարկել, վոր մի քանի ունևոր դյուղացիների խուզարկեն, սակայն Դավիդովը, Լյուբնոն, Նայդենովը, Ռադժյոտնովը դեմ յեղան դրան: Յեվ սերմֆոնդի դանձման մասին չըջկոմի տված հրահանգով ել խիստ արգելվում եր խուզարկություն կատարելը:

Բրիգադի և կոլտնտեսության վարչության յերեք ռովա աշխատանքի արդյունքն այն յեղավ, վոր կոլտնտեսային սեկտորում դանձվեց ընդամենը 480 փութ սերմացու, իսկ մենատնտեսներին՝ 35 փութ: Կոլտնտեսության ախտիվը լրավին հանձնեց իր մասը: Կոնդրատ Մայդաննիկովը, Լյուբիչկինը, Դուրցովը, Դեմիդ Մուլոնը, Շչուկար պապը, Արկաշկա Մենուկը, դարբին Շալին, Անդրեյ Ռադժյոտնովը և մյուսները սերմացուն բերին հենց առաջին օրը: Հետևյալ առավոտը յերկու սայլով դանդաղորեն մոտեցան

Համայնական շտեմարանին Յակով Լուկիչի տղա Սեմյոնը և ինքը՝ Յակով Լուկիչը: Լուկիչն անմիջապես անցավ դրասենյակ, իսկ Սեմյոնն սկսեց լիք պարկերն իջեցնել սայլերից: Ընդունողն ու կշռողը Դյոմկա Ուշակովն եր: Սեմյոնը չորս ջվալը դատարկեց, բայց յերբ հինգերորդի կապը քանդեց, Ուշակովը բաղեյի նման նրա վրա հարձակվեց:

— Եղ քու հերն ես տեսակ ցորե՞ն եր ուղում ցանել,— և մի բուռ հատիկ դեմ արավ Սեմյոնի քրթին:

— Ի՞նչ ե վար,— բռնեց Սեմյոնը,— վոնց վոր յերևում ե, քո չլիկ աչքին ցորենը սիմինդ ե յերեվացել:

— Ձե, սիմինդ չի յերեվացել: Յես չլիկ եմ, բայց քեզ պես սրիկայից ել լավ եմ տեսնում: Դուք յերկուսդ ել քո հոր հետ շա՛ատ լավ պտուղ եք, յի-ի-տե՛-ե՛նք: Ես ի՞նչ ե: Սա սերմացո՞ւ յե: Դու քիթդ մի շուռ տա: Դու մեր մաքուր ցորենի մեջ ես ի՞նչ լցրիր, դարչելի մոութ:

Սյոմկան իր բուռը մոտեցրեց Սեմյոնի դեմքին, իսկ նրա բռնում կեղտառ, հողի ու վիկի հետ խառը ցորեն եր:

— Յես հենց հիմա մարդիկ կկանչեմ:

— Դե դու հիմարություն մի անիր,— վախեցավ Սեմյոնը,— ինչպես յերևում ե, ես պարկը սխալմամբ եմք վերցրել: Իսկույն հետ կտանեմ, կիփխեմ... Զարմանալի բան ե, աստված ե վկա: Դե, դու ել ի՞նչ ես տաքանում համառ ձիու պես: Ասացի՛ կիփխեմ, սխալմամբ ե յեղել...

Բերած տասնչորս պարկի վեցը Դյոմկան անպետք դուրս բերեց: Յեւ յերբ Սյոմկան նրան խնդրեց ողնել իրեն՝ չալակելու հետ տանելիք պարկերից մեկը. Դյոմկան չուռ յեկավ դեպի կշեռքը, վորպէս թէ չի լսում նրան:

— Չես ե՞լ ողնում, ուրեմն, — դողացող ձայնով հարցրեց Սեմյոնը:

— Խեղճ տղա: Եղ ինչպե՞ս ե, տանը բարձրացնում եյիր՝ թեթեւ եր, իսկ հիմա հանկարծ ծանրացա՞վ: Ինքդ բարձրացրու, քո հասն ե:

Լարուժից կարմրատակած՝ Սեմյոնը պարկն առավ թեի տակ ու տարավ...

Հետեյալ յերկու ուրը համարյա վոչինչ չստացվեց: Բջջի ժողովում վարդավեց տները չըջել: Նախորդ ուրը Դավիդովը գնացել եր հարեան չըջանը՝ սելեկցիոն կայան: Նա վերադարձավ մարտի 4-ին, իսկ նրա վերադարձից մի ուր առաջ հետեյալ դեպքը պատահեց: Մահար Նադուլնովը, վոր կցված եր յերկրորդ բրիգադին, առավոտվանից Լյուբիչկինի հետ մոտ յերեսուն տուն չըջեց, իսկ յերեկոյան, յերբ Ռազմյանովն ու քարտուղարը գլուխորհրդից գնացին, սկսեց կանչել այն գյուղացիներին, վորոնց տները ցերեկով դրնալ չէր կարողացել: Չորս հոգու բաց թողեց առանց պրական արդյունքի հասնելու: «Սերմացու չունեմ: Թող պետուժյունը տա»: Սկզբում Նադուլնովը հանդարտ եր համոզում, հետո սկսեց բռունցքով սեղանը ծեծել:

— Եղ ինչպե՞ս թե ասում եք սերմացու չունենք:

Այ, հենց որինակ դու, Կոնստանտին Գալրիլովիչ,
ախր աչնանը յերեք հարյուր փութ կալսեցիր:

— Իսկ պետութեանը դո՞ւ հաց տվիր իմ տեղը:

— Ինչքա՞ն տվիր:

— Նու, հարյուր յերեսուն:

— Մնացածն ո՞ւր ե:

— Չե՞ս իմանում ուր ե. կերանք:

— Փչում ես: Կճաքեցիր դու, յեթե եղբան հաց
լափեցիր: Ընտանիքդ վեց հոգի յե ու եղբան հա՞ց
ուտես: Բե՛ր առանց խոսքի, թե չե իսկույն դուրս
կշարժեմ կոլտնտեսութիւնից:

— Դուրս արեք կոլտնտեսութիւնից, ինչ կուզեք՝
արեք, միայն թե՛ հաց, քրիստոսը վկա, չկա՛: Թող
իշխանութիւնը դոնե տոկոսով տա...

— Դու սովորեւ ես խորհրդային իշխանութիւ-
նից ծծել: Իսկ են փողը վոր վարկ ես վերցրել ցանող
ու խոտ հնձող մեքենաներ առնելու համար, վերա-
դարձրե՞լ ես վարկային ընկերութեանը: Այ, տեսնո՞ւմ
ես: Եդ փողերը տակով արիր, հիմա ել ուղում ես
սերմացո՞ւն տակով անել:

— Հիմա մի հաշիւ ե, խոտ հնձիչն ել, ցանիչն ել
հիմա կոլտնտեսութեանն են, ինձ հաջողվեց ոգտա-
դործել, ի դուր ես յերեսովս տալիս:

— Դու սերմացուն բեր, թե չե վատ կլինի: Ի
դուր մի համառի: Մեղք ես:

— Ախար յես մեծ սիրով կրեբեցի, թե վոր ունե-
նայի...

Ինչքան ել չարչարվեց Նազուլնովը, ինչքան ել
փորձեց համոզել, ինչով ել սպառնաց, այնուամենայ-

նիւմ, ստիպւած յեղալ բաց թողնել սերմացու չհանձնողներին: Նրանք դուրս յեկան, մի յերկու բոսի նախասենյակում զրուցեցին, ապա սանդուխքները ճռուռացին: Մի քիչ անց՝ ներս մտաւ մենատնտես Գրիգորի Բաննիկը: Նա հավանորեն արդեն գիտեր, թե ինչով է վերջացել քիչ առաջ կոլտնտեսականների հետ յեղած խոսակցությունը և նրա շրթունքների անկյուններում խաղում էր ինքնադատահ ու վրդավեցուցիչ ժպիտը: Նադուլնովը դողդոջուն ձեռքերով ցուցակը փռեց սեղանին ու խուլ ձայնով ասաց.

— Նստիր, Գրիգորի Մատվեյիչ:

— Շնորհակալ եմ:— Բաննիկը նստեց վոտքերը լայն չռելով:

— Նդ ինչպե՞ս է, Գրիգորի Մատվեյիչ, վոր սերմացուն չես բերում:

— Իսկ յե՞ս ինչու բերեմ:

— Ախր ընդհանուր ժողովի վորոչւմն այդպես եր— սերմացուն պիտի հանձնեն և՛ կոլտնտեսականները, և՛ մենատնտեսները: Դու հո ունե՞ս:

— Բա վո՞նց. ի հարկե, ունեմ:

Նադուլնովը ցուցակում նայեց, Բաննիկի աղդանվան գիմաց՝ «նախատեսվող փարնանացանի տարածությունը» սյունյակում գրված եր 6 թվանշանը:

— Դու այս տարի վեց հեկտար ցորեն ցանելու մի՞տք ունեյիր:

— Ճիշտ եղպես:

— Նշանակում է քառասուն յերկու փուլ սերմացու ունեմ:

— Ամբողջը լքելով ունեմ, մաղած ու մաքրած ցորեն, վոնց վոր վոսկի:

— Դե, ուրեմն դու հերոս ես,— թեթեւացած շունչ աւնելով գովեց Նազուլնովը:— Վաղը փոխադրիր համայնական շտեմարանը: Կարող ես քո պարկերում թողնել: Մենք մենատնտեսներից նույնիսկ իրենց պարկերով ենք ընդունում, յեթե չի ցանկանում իր սերմացուն խառնել:

— Դե՛, դու, ընկեր Նազուլնով, ձեռք քաշի,— Բաննիկը հանդգնորեն ժպտաց ու շոյեց իր սպիտակավուն բելսերը:— Քո եղ. նոմերը, չի անցնի: Յես ձեզ սերմացու չեմ տա:

— Եղ ինչո՞ւ վոր, թույլ տուր հարցնել:

— Նրա համար, վոր ինձ մոտ ավելի լավ կմնա: Իսկ ձեզ վոր տամ, դարնանը դատարկ պարկերն ել հետ չեմ ստանա: Հիմա մենք ել ենք գիտնական դարձել, թաց տեղ չենք պառկի:

Նազուլնովը կիտեց իր խիտ հոնքերը և փոքր ինչ շառագունեց:

— Դու ինչպե՞ս ես կարողանում խորհրդային իշխանությանը կասկածել: Ձե՞ս հալատում ուրեմն:

— Հենց հա՛, չեմ հալատում: Մենք շատ ենք լսել ձեր փչոցները:

— Եղ ո՞վ ե փչել և ի՞նչ:— Նազուլնովն զգալիորեն դունատվեց և դանդաղորեն վեր բարձրացավ: ցավ:

— Ի՛նքդ ես փչում, դարչելի՛,— Մալարը բռնունցքը դարկեց սեղանին:

Հաշվիչն ընկավ հատակին, թանաքամանը շուտ

յեկավ: Մանուշակագույն շիթը թղթի վրայով սահելով թափվեց Բաննիկի դաբաղած կիսամուշտակի փեշին: Նա թանաքը թափ տվեց ու վեր կացավ: Նրա աչքերը կծկվեցին, չրթունքների անկյուններում սպիտակ փրփուր գոյացավ: Զսպված կատաղությամբ նա խոխոաց.

— Դու ինձ վրա մի՛ գոռա: Դու քո կնիկա՝ Լուչկայի վրա բռնեցք թափ տուր, իսկ յես քո կինը չեմ: Հիմի քսան թիվը չե: Հասկացա՞ր: Իսկ սերմացուն չեմ տա...

Նազուկնովը քիչ մնաց սեղանի վրայով հարձակվի նրա վրա, բայց իսկույն որորվելով ուղղվեց:

— Դու եղ... ո՞ւմ խոսքերը... Դու եղ... հակա՛, ինչե՞ր ես խոսում: Սոցիալի՞զմն ես ծաղրում, զարչելի՛: Յես իսկույն... — Նա բռներ չեր գտնում, չնչախուր եր լինում, բայց մի կերպ իրեն տիրապետելով, թաթի հետեվով ճակատի կաշուն քրտինքը սրբելով ասաց. — իսկույն ստորագրություն տուր, վոր վաղը կրեբես սերմացուն և հենց վաղը յես քեզ կուղարկեմ ուր վոր պետք ե: Ենտեղ կիմանաս, թե դու վորտեղ ես եղպիսի ճառեր սերտել:

— Դու ինձ ձերբակալել կարող ես, իսկ ստորագրություն չեմ տա և սերմացուն ել չեմ բերի:

— Գրի՛ր, ասում եմ:

— Կամա՛յ:

— Յես քեզ խաթրով եմ խնդրում:

Բաննիկը գիմեց դեպի դուռը, սակայն, ըստ յերեվույթին, այնքան եր կատաղել, վոր ել չհամբերեց, բռնելով դռան բռնակը՝ գոչեց.

— Իսկույն կզնամ ու եդ հացն ել խողերի առաջը , կլցնեմ : Այլելի լավ ե նրանք խժոեն , քան թե ձեզ պես ճրիակերներին տամ :

— Խողերի՞ն , սերմացո՞ւն :

Նադուլնայը յերկու վոստյունով դռանը հասավ , գրպանից դուրս քաշեց նադանը և կոթով խփեց Բաննիկի քունքին : Նա յերեւաց , թեքվեց դեպի պատը և մեջքով կավիճը սրբելով , գլորվեց հատակին :

Նադուլնովն ուղղակի ջրամանից խմեց անդուրեկան , տաքացած ջուրը՝ ատամները չխկացնելով ամանի պոււնիկն : Խեթ-խեթ նայելով բարձրացող Բաննիկին , մոտեցավ նրան , ունելիքի պես ամուր բռնեց դաստակը , հրեց սեղանի մոտ և մատիտը բոււր կոխեց :

— Գրի՛ր :

— Յես կգրեմ , բայց այս կհայտնվի դատախազին... Նադանի դուռով ինչ ուղես՝ գրել կտաս... Խորհրդային իշխանության որով ծեծելն արգելված ե... Նա— կուսակցությունն ել սրա համար ճակատող չի պաշի...— խռպոտ ձայնով մոմուաց Բաննիկը՝ ուժասպառ նստելով նստարանին :

Նադուլնայը կանգնեց նրա դիմաց ու նադանի վոտը բռնեց :

— Ոհո՛ , հակա՛ , խորհրդային իշխանություն ու կուսակցություն հիշեցիր : Քեզ վոչ թե ժողդատաբանը նկատի դատի , այլ յես , իմ դատաստանով : Թե վոր չգրես կզնդակահարեմ վորպես զգվելի արարածի , իսկ հետո թող գնամ ու մի տասը տարի բանտ նստեմ : Յես չեմ թողնի խորհրդային իշխանությանը

Հայհոյես: Գրի'ր. «ստորագրություն»: Գրեցի՞ր:
Գրի'ր. «Յես, նախկին ակտիվ սպիտակ դվարդիական—
մամանտովականս, վոր զենքը ձեռքիս կարմիր բանակի
դեմ էյի դուրս յեկել— հետ եմ վերցնում իմ խոս—
քերը...» Գրեցի՞ր: «Իմ խոսքերը, վորոնք ծանր
վերավորանք էյին Համկոմկուսին» Համկոմկուսը
դիտատառերով: Յեղա՞վ: «Յեմ խորհրդային իշխանու—
թյանը, ներողություն եմ խնդրում նրանցից և սլար—
տավորում եմ աշտուհետե, թեև յես թաղնված հա—
կա յեմ...»

— Չե՛մ գրի: Ի՞նչ ես դոռում ինձ:

— Չե՛, կղբես: Բա ի՞նչ էյիր կարծում. վոր յես՝
սպիտակների կողմից վիրավորվածս, իրշտանդվածս
կներե՞մ քո խոսքերը: Դու իմ աչքի առաջ հաջես
խորհրդային իշխանության վրա, իսկ յես լռե՞մ:
Գրի՛ր, թե չե հոգիդ կհանեմ...

Բաննիկը թեքվեց սեղանի վրա և նրա ձեռքի մա—
տիտը նորից սկսեց դանդաղորեն սահել թղթի վրա—
յով: Նազուկնովն առանց մատը նաղանի չնիկից հե—
ռացնելու, հատ-հատ թելադրում եր.

«Թեև յես թաղնված հակա յեմ, սակայն խոր—
հրդային իշխանությունը, վորը թանգ է բոլոր աշ—
խատավորների համար և ձեռք է բերվել աշխատավոր
ժողովրդի թափած արյունով, յես չեմ մնասելու վոչ
բանավոր, վոչ դրավոր, վոչ իմ դարձերով: Չպետք է
Հայհոյեմ ու վիրավորեմ նրան, այլ համբերությամբ
սլիտի սպասեմ համաշխարհային հեղափոխության,
վորը մեզ բոլորիս— համաշխարհային մասշտաբով
նրա թշնամիներին կհասցնի սառեցման կետին: Պար—

տալորվում եմ նաև արգելք չլինել խորհրդային իշխանության ճանապարհին, չտապալել ցանքը և վաղը, 1930 թվի մարտի 3-ին համայնական շտեմարանը տանել...»

Այդ ժամանակ սենյակ մտան գյուղխորհրդի հերթապահը և յերեք կոլտնտեսական:

— Մի քիչ սպասեցեք նախասենյակում, — դռնեց Նազուկնովը և դառնալով դեպի Բաննիկը, շարունակեց. «... Քառասուն յերկու փուլի սերմացու ցորեն: Վորին և ստորագրում եմ»: Ստորագրի՛ր:

Բաննիկը, վորի դեմքն արդեն չառագունել էր, խաղմղեց ու վեր կացավ:

— Դու սրա համար պատասխան կտաս, Մակար Նազուկնով:

— Մեզնից յուրաքանչյուրն իր համար պատասխան կտա, բայց յեթե վաղը սերմացուն չբերես՝ կսպանեմ:

Նազուկնովն ստորագրության թերթը ծալեց և դրեց կանաչավուն վերնաշապկի ծոցազրպանը, նազանը նետեց սեղանին և Բաննիկին հետեց մինչև դուռը: Մինչև կես գիշեր նա մնաց գյուղխորհրդում: Հերթապահին հրամայեց չհեռանալ և նրա ողնուլթյամբ դատարկ սենյակում փակեց ելի յերեք կոլտնտեսականի, վորոնք հրաժարվում էին սերմացու բերել: Արդեն կես գիշերին հոգնածությունից ու ցընցումնալից սպրումներից հոգնած՝ քնեց, գյուղխորհրդի սեղանի մոտ նստած, գզգզված մազերով գլուխը յերկար թաթերի վրա դրած: Մինչև արշալույս Մակարը յերազում տեսնում էր տոնական հագուստ-

ներով մի ահագին բազմութիւն, վոր վարար ջրի նման անընդհատ շարժվում եր տափաստանում: Մարդկանց արանքներով արշավում եր հեծելազորը: Խայտաբղետ ձիերն իրենց սմբակներով տրորում եյին տափաստանի վափուկ հողը, սակայն չգիտես ինչու, նրանց սմբակների զնգացող դղրդոցը ծանր եր, կարծես, ամբողջ եսկադրոններ եյին անցնում փոխած թիթեղի վրայով: Նվազախմբի արծաթադուլն փողերը հանկարծ հնչեցին «Ինտերնացիոնալ», Մակարին շատ մօտ և նա, ինչպես միշտ իրականութեան մեջ, զգաց սրտազրգիւ մի հուզում, կոկորդի կծկում...

Ամբողջ գիշերը դարնանային քամուց խաղացող լուսամուտի փեղկերի ճռինչը Մակարին յերազում յերաժշտութիւն եյին թվում, իսկ տանիքի թիթեղի դղիւրդը՝ ձիերի սմբակների հատու դուփիւն... Առավոտյան ժամը վեցին Ռազմյոտնովը դյուզխորհուրդ գալով՝ Նադուլնովին դեռևս քնած գտավ: Մակարի դեղին այտի վրա, վոր լուսավորված եր դարնանային առաւոտովա մանուշակադուլն լույսով, դրոշմվել եր լարված ու սպասողական ժպիտը և լարվածութեամբ շարժվում եր նրա թափ հոնքը... Ռազմյոտնովը հրեց Մակարին ու հայհոյեց.

— Գործերը խառնել ես ու քնել: Քաղցր յերազներ ես տեսնում ու ժպտում: Ինչո՞ւ յես ծեծել Բաննիկին: Նա հենց լուսադեմին սերմացուն բերեց, հանձնեց և իսկույն շտապեց շրջան: Լյուբիշկինը վաղեց ինձ մոտ, գնաց, ասում և Բաննիկը քո մասին միլիցիային հայտնելու: Հիմա կգա Դավիդովը, ի՞նչ կսի քեզ, ե՛հ, Մակար...

Նազուկնովը թաթերով տրորեց անհարմար քնից ուռած յերեսը և մտախոհ ժպտաց .

— Անդրյուշա՛, ի՞նչ յերազ եյի տեսնում յես :
Շա՛տ սքանչելի յերազ :

— Դու քո յերազների մասին մի խոսի : Դու ինձ
Բաննիկի մասին պատմիր :

— Յես եղպիսի թունավոր ոճի մասին չեմ ել խոսի : Ասում ես նա սերմացուն բերե՞լ և : Դէ, նշանակում ե ազդել և վրան : Քառասուն յերկու փութ սերմացու — հանաք բան չի : Յեթե ամեն մի հակայից էարելի լինե՞ր նազանի մի հարվածով քառասուն յերկու փութ սերմացու ստանալ, յես իմ ամբողջ կյանքում հենց դրանով ել կդրադվեյի — չարունակ չչըջեյի ու կհարվածեյի : Նրան, իր խոսքի համար եղբանն ել քիչ եր : Թող ուրախ լինի, փոր յես նրա վատքերը իր հետույքով չհանեցի : — Յեվ կատաղորեն աչքերը փայլեցնելով՝ վերջացրեց . — Ախր նա, այդ դարչելին դեներալ Մամոնտովի հետ եր քարշ դալիս : Նա այնքան կուլեց մեր դեմ, մինչև փոր Սև ծովում չլողացրին, և դեռ հիմա ել փորձում ե ճանապարհը կտրել, միաս հասցնել համաշխարհային հեղափոխու-թյանը : Գիտե՞ս թե նա այստեղ ինչ խոսքեր ասաց խորհրդային իշխանության ու կուսակցութեան մա-տին : Վիրավորանքից մազերս բիզ բիզ եյին կանդ-նում :

— Շատ բան կարող ե պատահել : Իսկ դու չպետք ե ծեծեյիր, ավելի լավ կլիներ, յեթե ձերբակալեյիր նրան :

— Ձե, վոչ թե ձերբակալել, այլ սպանել եր պետք
երան:— Նազուկնովը կոտորված տարածեց ձեռքերը.—
Յեվ ինչո՞ւ չթրխկացրի յես նրան: Ուղղակի չեմ
հասկանում: Այ թե հիմի ինչն եմ ախոսում:

— Հիմար անվանեմ քեզ՝ կնեղանաս, բայց հի-
մարությանդ չափ ու սահման չկա: Այ, կգա Դավի-
դովը, նա խրատ կտա եղպիսի բաների համար:

ԳԼՈՒԽ XXI

Սեւեկցիոն կայանից Դավիդովը վերադարձավ տաաներկու փութ տեսակավոր սերմացույով, ուրախ, հաջողությունից զոհ: Տանտիրուհին նրա համար ճաշի պատրաստություն տեսնելով պատմեց, թե ինչպես նրա բացակայության ժամանակ Նադուլնովը ծեծել է Գրիգորի Բաննիկին և մի գիշեր յերեք կողմնտեսականի պահել է դյուղխորհրդում: Ըստ յերևույթին այդ լուրն արդեն լայնորեն տարածվել էր Գրեմյաչի Լոգում: Դավիդովն շտապ ճաշեց և վրդովված գնաց վարչություն: Այնտեղ հաստատեցին տանտիրուհու պատմածը՝ լրացուցիչ մանրամասնություններով: Նադուլնովի վարմունքը յուրաքանչյուրը տարբեր կերպ էր դնահատում: Վոմանք խրախուսում էյին, վոմանք պարտավում, վոմանք էլ զսպված լռություն էյին պահպանում: Որինակ Լյուբիշկինը կտրականապես Նադուլնովի կողմը կանդնեց, իսկ Յակով Լաւկիչը չրթունքները սեղմեց և արտաքուստ այնքան նեղացած էր, վոր կարծես հենց ինքն էր ճաշակել Նադուլնովի հարվածը: Շուտով ինքը՝ Մակարն էլ յեկավ վարչություն: Արտաքուստ նա սովորականից ավելի դաժան տեսք ուներ: Նա Դավիդովին վողջունեց

ղսպւլած և նայեց նրան թաղնւլած տաղնապւլ ու ըս-
պասողականությամբ: Յերբ յերկուսով մնացին, Դա-
վիդովն իրեն զսպել չկարողանալով՝ խստությամբ
հարցրեց.

— Այդ ի՞նչ նորություններ եր սկսել:

— Լսել ես. ել ի՞նչ ես հարցնում:

— Այդպիսի մեթոդներով ես սկսում ազխտացի-
անել սերմացուն հավաքելու համար:

— Իսկ նա թող այդպիսի ստորություններ չանի:
Յես հո պարտավոր չե՞մ համբերել թշնամու, սպի-
տակ դարչելու ծաղրը:

— Իսկ դու մտածեցի՞ր թե քո վարմունքն ինչպես
կաղդի մյուսներն վրա, թե քաղաքական տեսակետից
ինչպես կբացատրվի այդ:

— Են ըստեյին մտածելու ժամանակը չեր:

— Այդ պատասխան չե, փաստ ե: Դու նրան պետք
ե ձերբակալելիք իշխանությանը վերալորելու համար
և վոչ թե ծեծելիք: Դա կոմունիստին վարկաբեկող
վարմունք ե: Փաստ ե: Յեւ մենք հենց այսօր քո հար-
ցը կդնենք բջիջում: Դու մեղ, այ թե ինչպիսի վնաս
հասցրիր քո վարմունքով: Մենք պետք ե քննենք այդ:
Յեւ դրա մասին յես պետք ե խոսեմ կոլտնտեսության
ժողովում, առանց չըջկումի վորոշմանն սպասելու,
փաստորեն եմ խոսում յես: Վորովհետև, յեթե մենք
լուենք, կոլտնտեսականները կկարծեն, թե մենք քո
արածին համաձայն ենք և այդ դործում նույնպիսի
դիրք ենք բռնում: Վո՛չ, ախպերս, այդ հարցում մենք
քեզանից բաժանվում ենք և կդատապարտենք: Դու
կոմունիստ ես, բայց ժանդարմի պես ես վարվել:

Դա խայտառակություն է: Դրողը տանի քեզ քո պատահարներով:

Սակայն Նազուլնովը յեզան պես համառեց: Դավիդովի բալոր պատճառաբանություններին, վորոնցով ուղում եր նրան համոզել, վոր նրա վարմունքն անթույլատրելի չէ կոմունիստի համար և քաղաքականապես վնասակար, — Նազուլնովը պատասխանում եր.

— Տեղին եմ ծեծել յես նրան: Են ել վոչ թե ծեծել եմ, այլ մի անգամ թխկացրել, այնինչ ավելին եր հարկավոր: Ձեռք քաշիր: Ինձ վերադաստիարակելն ուչ է: Յես պարտիզան եմ և ինքս գիտեմ, թե ինչպես պիտի իմ կուսակցությանը պաշտպանեմ առհասարակ սրիկաների հարձակումներէց:

— Դե յես հո չեմ ասում, թե այդ Բաննիկը մեր մարդն է. դրողը նրան տանի: Իմ ասելն այն է, վոր դու չպետք է ծեծեյիր նրան: Իսկ կուսակցությանը վիրավորանքից պաշտպանել կարելի չէր ուրիշ ձևով, փաստ է: Դու դնա, հանդարտվի՛ր մի քիչ և մտածիր, իսկ յերեկոյան կդաս բջիջ և կասես, վոր յես ճիշտ եմ ասում, փաստ է:

Յերեկոյան, բջջի ժողովն սկսելուց առաջ, հենց վոր Մակարը հանքերը կիտած ներս մտավ, Դավիդովն առաջին հերթին հարցրեց.

— Մտածեցի՞ր:

— Մտածեցի:

— Նո՞ւ:

— Քիչ եմ դնքսել յես այդ շան վորդուն: Նրան սպանել եր հարկավոր:

Ս.գիտ կալոնի բրիգադն ամբողջովին Դավիդովի

կողմն անցալ և քվեարկեց Նազուլնովին խիստ հան-
դիմանություն անելու ոգովին: Անդրեյ Ռազմյոտնովը
քվեարկելիս ձեռնպահ մնաց, շարունակ ըստ եր, սա-
կայն, յերբ դուրս գնալուց առաջ ել Մակարը մռն-
չաց. «Հաստատ եմ մնում իմ կարծիքին», Ռազմյոտ-
նովը վեր ցատկեց և վրդովված թքելով ու հայհոյե-
լով դուրս վազեց սենյակից:

Մութ նախասենյակում ծխախոտը վառելով և
լուցկու լույսով Նազուլնովի դռնատված դեմքին նա-
յելով՝ Դավիդովը հաշտվողաբար ասաց.

— Դու, Մակար, իզուր ես նեղանում մեղանից,
փաստ ե:

— Յես չեմ նեղանում:

— Դու հին, պարտիզանական մեթոդներով ես
աշխատում, բայց այժմ նոր ժամանակ ե և վոչ թե
հանկարծակի հարձակումներ, այլ դիրքային մարտեր
են տեղի ունենում: Մենք բոլորս պարտիզանականու-
թյամբ ենք տարված յեղել, մանավանդ մերոնք՝ նա-
վատորմայինները, դե, ի հաջկե և յես: Դու թեև
ձգային հիվանդություն ունես, բայց, սիրելի Մա-
կար, հարկավոր ե քեզ մի քիչ... ենպես... սանձել:
Այ, դու մի նայիր փոխարինողներին. մի տես, թե
ինչ հրաշքներ ե դործում կոմյերիտական Վանյուշկա
Նայդենովը՝ ազիտ կալոնից: Նրա թաղում ամենից
չատ սերմացու յե հավաքվել. համարյա բոլորը բերել
են: Դու հենց հետաքրքրության համար վաղը նրա
հետ տները շրջիր և տես, թե ինչ միջոցներով ե նա
իր նպատակին հասնում, — շարունակեց Դավիդովը, —
դա, աստված վկա, ամենեվին վիրավորական բան չի

քեզ համար: Մենք, ախպերս, յերբեմն յերիտասարդ-
ներից ել սովորելու բան ենք ունենում, միաստ ե:
Նրանք, ինչ վոր, մեզ նման չեն աճում, ինչ վոր՝
ավելի լավ են հարմարված...

Նազուկնուրը չպատասխանեց, բայց առաջնության,
հենց վոր վեր կացավ, դտավ Վանյուչկա Նալդենուլին
և, վորպես թե ի միջի ալոց, ասաց.

— Նսոր յես աղատ եմ, ուզում եմ քեզ հետ դալ
և. ողնել քեզ: Քո յերրորդ բրիգադում ելի ինչքա՞ն
սերմացու յե մնացել բերելու:

— Չնչին բան ե մնացել, ընկեր Նազուկնուլ: Գը-
նանք, յերկուսով ավելի ուրախ կլինի:

Գնացին: Նալդենուրը քայլում եր Մակարի համար
անսովոր արագությամբ, յորովելով, բաղի նման
ճոճվելով: Նրա կաշվե բաճկոնի կոճակներն արձակ-
ված եյին, վանդակավոր կտորից կարված կեպին քա-
շած մինչև հոնքերը: Նազուկնուլն աչքի տակով մի հա-
յացք դցեց այդ կոմյերիտականի վորևե բանով աչքի
չընկնող դեմքին, վոր ծածկված եր ինչ վոր մանկա-
կան պեպեններով: Դեռ յերեկ Դավիդովը նրան իրեն
վաչ հատուկ քնքշանքով «Վանյուչկա» անվանեց: Նրա
դեմքին կար մի ինչ վոր խիստ մոտիկ, մի դրավիչ
բան. նրա լայն բացված վալլուն աչքերն եյին ար-
դյո՞ք, թե համարձակորեն առաջ ցցված կզակը, վոր
դեռ չեր կորցրել իր պատանեկական կլորությու-
նը...

Նրանք նախկին «հավարած» Բեսիլբնով Ակիմ
պապի տուն յեկան այն ժամանակ, յերբ նրանց ամ-
բողջ ընտանիքը նախաճաշում եր: Ինքը՝ ծերունին

սեղան եր նստել առաջին անկյունում, նրա կողքին՝ մոտ քառասուն տարեկան տղան եր, վոր նույնպես Ակիմ եր կոչվում, Կրտսեր մականունով:

— Բարե ձեզ, տանտերե՛ր, — Նայդենովը հանեց իր յուզոտ կեպին և շոյեց իր վեր ցցված մազի փըն-ջերը:

— Բարե, թե վոր կատակ չեք անում, — հազիվ նկատելի ժպիտով պառտասխանեց պարզ ու հասարակ բնավորության տեր Ակիմ Կրտսերը:

Այս կատակով ասված վողջույնին վորպես պատասխան՝ Նազուկնովը զայրույթով լցված հոնքերը կկիտեր ու կասեր. «Մենք կատակներ անելու ժամանակ չունենք: Ինչո՞ւ մինչև հիմա սերմացուն չեա հանձնել», սակայն Նայդենովը, իբր թե չնկատելով տանտերերի սառն դստվածությունը՝ ժպտալով ասաց.

— Բարի ախորժակ:

Ակիմը դեռ չեր հասցրել բերանը բանալ, վորպեսզի առանց սեղանի մոտ հրավիրելու մի ժլատ «չնորհավալ եմ» ասի, կամ գլուխն աղատի «ուտում ենք մեր աշխատածը, իսկ դու կանգնիր ու դիտիր» կոպիտ կատակով, յերբ Նայդենովն արագությամբ շարունակեց.

— Դե լավ, միք անհանդստանա, հարկավոր չէ: Ասենք, կարելի յե և մի քիչ նախաճաշել... Յես, պետք ե խոստովանեմ, այսոր դեռ վոչինչ չեմ կերել: Ընկեր Նազուկնովը տեղացի յե, նա, ի հարկե, արդեն գոտին պնդացրել և, իսկ մենք որ ու մեջ ել հազիվ ենք ուտում, ինչպես յերկնքի թռչուններ:

— Վոչ ցանում եք վոչ հնճում, բայց կուշտ եք լինում ուրեմն,— ծիծաղելով ասաց Ակիմը:

— Կուշտը՝ կուշտ չենք լինում, բայց միշտ ուրախ ենք լինում,— և այդ խոսքերով, ի զարմանս Նադուլնովի, Նայդենովն անմիջապես ուսերից դենը նետեց կաշվե բաճկոնն ու նստեց սեղանի մոտ:

Նրան կերակուր մատուցեցին: Լսվում եր միայն, թե ինչպես են չփչփում բերանները և ամանի հատակին քսվում փայտե դդալները: Լուսթյունը միայն այն ժամանակ եր խախտվում, յերբ յերեխաներից վորևե մեկի դդալն սկսում եր ամանի մեջ պտույտներ դործել, յեփած տանձեր վորոնել: Այդպիսի դեպքերում Ակիմ պապն իր դդալը լիզում եր և նրանով ամուր շրխկացնում մեղանչած յերեխայի ճակատին ու խրատում:

— Վորս մի՛ անի:

— Ենպես լռեցեք, վոնց վոր յեկեղեցում,— խոսեց տանտիրուհին:

— Յեկեղեցումն ել միշտ լուռ չեն լինում,— ասաց Վանյուշան, ախորժակով ուտելով կերակուրը:— Այ, դատկից առաջ մեզ մոտ այնպիսի մի բան պատահեց, վոր մարդ ծիծաղից կճաքեր:

Տանտիրուհին դադարեց սեղանը սրբել: Ակիմ Կրտսերը ծխախոտ փաթաթեց ու թախտին նստեց, պատրաստվելով լսել, և նույնիսկ Ակիմը զկրտալով ու յերեսը խաչակնքելով սկսեց ահանջ դնել Նայդենովին: Նադուլնովը, վար անհամբերության բացահայտ նշաններ եր ցույց տալիս, մտածեց. «Սա յե՞րբ պիտի սերմացույի մասին սկսի: Ինչպես յերևում ե,

այստեղ մեր դործը փթռուկ է: Յերկու Ակիմներին եւ հեշտությամբ կոտորել չի լինի. ամենահամառ սատանաներն են ամբողջ Գրեմյաչիում: Իսկ վախեցնելով եւ ինչպե՞ս կարող ես վերցնել, քանի վոր Ակիմ Կըրտսերը ծառայել է Կարմիր բանակում և ընդհանրապես վերցրած՝ մեր մարդն է այդ կաղակը: Իսկ սերմացուն չի հանձնի և սեփականությանը պինդ կպած լինելու և ժլատության պատճառով: Նրանից ձմեռվա կեսին ձյուն եւ չես կարող ստանալ, լավ դիտեմ յես»: Մինչդեռ, Վանյուշա Նայդենովը մի փոքր լուրուց հետո շարունակեց.

— Յես ծնունդով Տացինսկի շրջանիցն եմ և ահա, մի անգամ դատիկ արերին յեկեղեցում այսպիսի մի դեսպք պատահեց: Յեկեղեցական արարարողություն եր տեղի ունենում: Հավատացյալ մարդիկ հավաքվել եյին յեկեղեցում, նեղվածքությունից խեղդվում եյին: Տերտերն աւ տիրացուն, ի հարկե, յերգում ու կարգում եյին, իսկ ցանկապատի մոտ ջահելները խաղ եյին անում: Մեր գյուղում մի հորթ կար, մի տարեկան մողի, ենպես հարու տվող եր, վոր հենց մի քիչ ձեռք տայիր թե չե՝ ճարսկորեն կհարձակվեր, վոր մի լավ սղոզահարի: Այդ հորթը հանդիստ արածում եր ցանկապատի մոտ, բայց յերեսաները նրան այնքան դրդուցին, վոր նա մեկի հետեից ընկավ և քիչ մընաց, պիտի հասներ: Յերեսան թռավ ցանկապատի ներսը, հորթը նրա հետեից, տղան ընկավ յեկեղեցու պալիթը, հորթը՝ հետեից: Գալիթում՝ լիքը ժողովուրդ... Հորթը վրա վաղեց ու եդ տղայի հետուքին ենպե՛ս մեկ հասցրեց... Տղան ամբողջ թափով ըն-

կամ մի պառավի վոտքերի տակ: Պառավն ել մեջքի վրա թրխկաց ու գոռում ե. «Ողնեցե՛ք, բարե՛ մարդիկ, ո՛ր, մեռա՛...» Պառավի մարդը դազանակով սկսեց շրխկացնել տղայի թիկունքին: «Ա՛յ, երվես դու, սատանի ծնունդ»: Իսկ հորթը՝ բե՛-բե՛-բե՛... Յեւ այն ե, հա, իր պողերը ծերունուն ե հասցնում: Յեւ այնպիսի մի խուճա՛պ սկսվեց: Խորանին մոտ կանգնածները չեն հասկանում, թե ինչ ե պատահել, միայն լսում են, վոր դավթում աղմուկ ե, շաղարել են աղոթել, կանգնել են, հուզվել, իրար անցել, մեկը մյուսին հարցնում ե. «Ի՞նչ են աղմկում ենտեղ, ի՞նչ ե պատահել»:

Վանյուշան վուկեվորվելով այնքան կենդանի յեր նկարագրում դեմքերը, այնքան ճիշտ եր արտահայտում իր համադյուղացիների սարսափած շշնջոցը, վոր Ակիմ Կրտսերը չգլխմանալով՝ առաջինն սկսեց քրքջալ:

— Այ թե բան ե արել հորթը հա՛...

Ժպտալով ու իր սալտակ ատամները մերկացնելով՝ Վանյուշան շարունակեց.

— Մեկը կատակով ասաց. «Գուցե կատաղած շուն ե ընկել ենտեղ, փախչե՛նք»: Նրա կողքին մի հղի կին եր կանգնած, նա սարսափեց ու յեկեղեցովը մեկ վո՛նց ե գոռում. «Ո՛խ, մերա ջա՛ն... Հիմի մեղ կատաղած շունը կկծի...» Հետեւիլիները սեղմում են առաջիկներին: Մոմակալները չառ տվին, մոմերը հանդան, մութը պատեց: Մեկը գոռաց. «Այրվո՛ւմ ենք...» Յեւ՝ սկսվեց: «Կատաղած շո՛ւն», «այրվում ենք», «ախր ի՞նչ ե պատահել եղտեղ», «աչխարհի

վերջն ե»։ Ի՛ր-ի՛ր-ի՛նչ։ «Աշխարհի վերջը, կնիկ, տուն հասի՛ր»։ Վրա ընկան կողքի դռներին և այնպես խս-
 ռնվեցին, վոր վոչ մեկը դուրս գալ չեր կարող։
 Մոմավաճառի սեղանը չուռ տվին, փողերը թափ-
 վեցին, մոմավաճառն ընկավ, աղմկում ե. «Թա-
 լանո՛ւմ են»։ Կանայք վոչխարի պես դեպի խորան,
 իսկ տիրացուն բուրվառով խփում ե նրանց գլուխնե-
 րին. «Թո՛ւ, անիծվածներ, ո՞ւր եք գնում, ո՞ւր, պիղ՝
 արարածներ։ Ձեք իմանում, վոր կանանց իրավունք
 չկա խորան մտնել»։ Իսկ գյուղի տանուտերը՝ հաս-
 տափորի մեկը, չլիթան կրծքին դռում ե դեպի դու-
 րը, հրմշտում մարդկանց ու գոռում. «Ճանապա՛րհ,
 անիծվածներ։ Ձե՞ք իմանում, վոր յես գյուղի տերն
 եմ»։ Բայց ինչպես հետ քաշվեն, քանի վոր «աշխարհի
 վերջն ե»։

Քրքիջն ընդհատելով, վանյուչան շարունա-
 կեց.

— Մեր գյուղում մի ձիու դող կար, Արխիպ Չո-
 խով անունով։ Ամեն չաբաթ ձիեր եր դողանում և
 վոչ վոք չեր կարողանում նրան բռնել։ Արխիպը յեկե-
 ղեցում մեղքերն եր քափում։ Յեվ ահա, յերբ դռա-
 ցին «Աշխարհի վերջն ե», «Կորա՛նք, յեղբայրներ»,
 այդ Արխիպը նետվեց դեպի պատուհան, ապակիները
 փչեց և ցանկացավ դուրս թռչել, բայց պատուհանը
 յերկաթե վանդակով եր պատած։ Ամբողջ ժողովուրդը
 տրորվում ե դռների մեջ, իսկ Արխիպը վաղվղում ե
 յեկեղեցում։ Կանգ ե առնում, ձեռքերն իրար խփում
 ու գոռում. «Ո՛խ, յեթե յես բռնվեցի, ուրեմն հիմա
 բռնվեցի»։

Աղջիկները, Ակիմ Կրտսերն ու նրա կինն այնքան ծիծաղեցին, վոր սկսեցին ծկլթալ, արցունքը հոսեց նրանց աչքերից: Նույնիսկ Ակիմ պապը անձայն ծըն-
դոնած՝ բաց եր արել անատամ լինդերը: Միայն պա-
պին եր, վոր խուլ լինելու պատճառով պատմության
կեսը չլսելով և վռնիչ չհասկանալով, չգիտես ինչու
լաց յեղավ և կարմրատակած աչքերը սրբելով մըր-
մըռաց:

— Աչել ե թե բռնվեչ խեղճը: Շո՛ւրբ աշտվաճա-
ճի՛ն... բա ի՞նչ արին նրան:

— Ո՞ւմ տատիկ:

— Դե, են ուխտավորին:

— Ախր ի՞նչ ուխտավոր, տատիկ:

— Են վոր դու աչում եյիր, բալիկչ... են ուխ-
տավորին:

— Ախր ի՞նչ ուխտավոր:

— Դե յես ինչ գիտեմ, ջանիկա... Ճանրացել են
աղանջներս, ճանրացել են, աժիժս... Լավ չեմ լը-
չում...

Տատիկի ասածը քրքիջի մի նոր պոռթկում առա-
ջացրեց: Ակիմ Կրտսերը ծիծաղից արցունքակալած
աչքերը սրբելով մի քանի անգամ հարցրեց.

— Ինչպե՞ս ասաց եդ գողը՝ «Ուրեմն հիմա բըռ-
նվեցի»: Ե՛հ, յերիտասարդ, զարմանալի ուրախ բան
պատմեցիր դու մեզ, — մտերմորեն հիացավ նա՝ Վան-
յուշայի մեջքին խիլելով: Իսկ նա հանկարծ արագորեն
լրջացավ ու հռաչեց.

— Ե՛հ, ի հարկե, ծիծաղելի պատմություն ե սա,
բայց հիմա ենպես բաներ կան, վոր ծիծաղելու հա-

վես չի մնում... Հենց եսոր վոր յես լրագիրը կար-
դացի, սիրտս մղկտաց:

— Մղկտա՞ց, — հարցրեց Ակիմը, վար մի նոր
ուրախ պատմություն եր սպասում:

— Այո՛: Նրա համար մղկտաց, վոր կապիտալիս-
տական յերկրներում այնպես դաղանաբար խոչտանդում
են մարդուն: Եսպիսի մի բան կարդացի յես. Ռումի-
նիայում յերկու կոմյերիտական՝ դյուղացիների աչքերն
եյին բաց անում, ասում եյին, վոր հարկավոր ե հո-
ղը կալվածատերերից խել և բաժանել իրենց մեջ:
Ռումինիայում հողագործները շատ աղքատ կյանք են
վարում...

— Վոր աղքատ են՝ գիտեմ, յես ինքս եմ տեսել,
յերբ տասնյոթ թվին մեր գնդի հետ ուումինական ճա-
կատումն եյի, — հաստատեց Ակիմը:

— Յեւ ահա, նրանք աղիտացիա եյին մղում կա-
պիտալիզմի տապալման և Ռումինիայում խորհրդա-
յին իշխանություն հաստատելու համար: Բայց դա-
ժան ժանդարմները բռնեցին նրանց. մեկին այնքան
ծեծեցին, վոր մահացավ, իսկ մյուսին սկսեցին տան-
ջել: Հանեցին աչքերը, սրկոտեցին գլխի մազերը,
իսկ հետո մի բարակ յերկաթե թիթեղ չիկացրին ու
սկսեցին խրել յեղունդների տակ:

— Անիծ-ված-նե՛ր, — հառաչեց Ակիմի կինը՝
ձեռքերն իրար խփելով: — Յեղունդների տա՛կ...

— Յեղունդների տակ... հարցնում են. «Ասա, թե
ելի ուլ կա ձեր բջիջում և հրաժարվիր կոմյերիտի ու-
թյունից»: «Ձե՛մ ասի, դաղաններ, և չեմ հրաժարվի»,
անվեհեր պատասխանում ե կոմյերիտականը: Այն

Ժամանակ ժանդարմները սկսեցին թրերով կտրտել նրա ականջները, քիթը: «Կասե՞ս»:—«Վո՛չ,—ասուք ե,— կմեռնեմ ձեր արնաշաղախ ձեռքով, չե՛մ ասի: Կեցցե՛ կոմունիզմը»: Այն ժամանակ նրանք նրա ձեռքերը կապեցին, կախեցին առաստաղից ու տակը կրակ վառեցին...

— Ա՛յ, անխիղճներ, ի՞նչ արնախումբներ են: Ի՞նչ գաղանթոթյուն,— վրդովված խոսեց Ակիմ Կըրոսերը:

—...Այբում են նրան խարույկի վրա, իսկ նա միայն արյուն արցունք է թափում, սակայն իր ընկեր կոմյերիտականներից վոչ մեկին չի մատնում և շարունակ կրկնում է. «Կեցցե՛ պրոլետարական հեղափոխությունն ու կոմունիզմը»:

...Տանջում են նրան, խաչտանդում ամեն կերպ, իսկ նա լուռ է: Յեւլ այդպես մինչև յերեկո: Նա հորցնում է դիտակցությունը, բայց ժանդարմները չուր են լցնում վրան, ուշքի բերում և շարունակում իրենց դործը: Յերբ տեսան, վոր այդպիսով բան չի դուրս գալիս, դնացին, ձերբակալեցին նրա մորը և բերին իրենց պաշտոնատուն: «Տես,— ասում են,— թե քո տղային մենք վոնց ենք խրատում: Ասա նրան, վոր հնազանդվի, թե չե կսպանենք ու դիակը չներին կռցենք»: Այդտեղ մայրն ուշադնաց յեղավ, իսկ յերբ նորից ուշքի յեկավ, նեավեց դեպի իր դավակը, դրկեց, նրա արնոտած ձեռքերը համբուրեց...

Գունատված վանյուշան լուեց, իր խոշոր աչքերով մի հայացք դեց ունկնդիրներին. աղջիկների բերանները բաց եյին մնացել, շրթունքները կապտեյ եյին,

խակ աչքերուամ արցունքներ եյին փայլում, Ակիմի կինը
դողնոցով քիթն եր սրբում ու հեծեծալով մըմնջում.
«Անբաղիտ մեր... տեր աստված... վոնց եր նայում
բըր զավակին...» Ակիմ Կրտսերը հանկարծ հառաչեց
և թութունի տոսրակը վերցնելով՝ շտապ սկսեց ծը-
խախտ փաթաթել: Միայն Նազուկնուլն եր, վոր սըն-
դուկի վրա նստած արտաքուստ հանդարտություն եր
պահպանում, սակայն, պառուզայի ժամանակ նրա այ-
տին ևս ինչ վոր կասկածելի մի ցնցում յեղավ, վորից
նրա բերանը մի կողմի վրա ծովեց...

«... Աղի՛ս բալաս, իմ խաթեր, քո մոր խաթեր
հնազանդւիլիւր այս քարասիրտներին», ասում եր մայ-
րը, սակայն նա մոր ձայնը լսելով պատասխանեց.
«Վո՛չ, սիրելի մայրիկ յես չեմ մատնի իմ ընկերնե-
րին, կմեռնեմ իմ դաղափաղի համար, իսկ դու ավե-
լի լավ ե մահիցս առաջ համբուրիլ ինձ, այն փա-
մանակ ինձ ավելի հեշտ կլինի մեռնել»:

Վանյուշան կերկերուն ձայնով ավարտեց իր պատ-
մությունը, թե ինչպես ուռածինացի կոմյերիտականը
մեռավ դահիճ ժանդարմների տանջանքներից:

Մի բոսկե լռություն տիրեց, իսկ հետո տանտի-
քուհին լալով հարցրեց.

— Քանի՞ տարեկան եր խեղճը:

— Տասնյո՛թ, — վրա բերեց Վանյուշան և անմի-
ջապես աչքերին քաշեց իր վանդակավոր կեպին: —
Այո՛, մեռավ բանվոր դասակարգի հերոսը, մեր սի-
րելի ընկեր, ուռածինացի կոմյերիտականը... Մեռավ
նրա համար, վոր աշխատավորներն ավելի լավ ապ-
րին: Մեր խնդիրն ե՝ ոգնել նրանց, տապելել կապի-

տալիզմը, բանվորա-գյուղացիական իշխանությունն ստեղծել, իսկ դրա համար հարկավոր ե կոլտնտեսություններ հիմնել, ամրացնել կոլեկտիվ տնտեսությունը: Բայց մեզ մոտ կան այնպիսի հանցադործներ, վորոնք իրենց անգլխակից լինելու պատճառով ողնում են այդպիսի ժանդարմներին և արգելք են լինում կոլտնտեսային շինարարությանը— սերմացուն չեն հանձնում պահեստ... Դե, շնորհակալ եմ նախաճաշի համար: Այժմ խոսենք դործի մասին, ինչի համար վոր մենք յեկել ենք ձեզ մոտ: Դուք պետք ե հենց հիմա սերմացուն տանեք: Ձեր ընտանիքին ուղիղ յոթանասուն Եթ փութ սերմացու յե հասնում: Դե, տանտեր, սկսիր կրելը:

— Դե ո՞վ ե իմանում... Իսկի հաց ել չի քնացել... — անվճռականորեն սկսել ուղեց Ակիմ Կըրտսերը, վոր շփոթվել եր այդ անսպասելի նախաբանից, սակայն կինը մի խեթ հայացք դցեց նրա վրա ու կտրուկ ընդմիջեց.

— Ել մի սկսի՛, դնա պարկերը լցրու ու տար:

— Ձի լինի յոթանասուն փութ, համ ել մաղած չե ախր,— թույլ կերպով հակառակեց Ակիմը:

— Տա՛ր, Ակիմ ուշկա, վոր ասում են, ուրեմն՝ պետք ե տանել: Ի՞նչ կա հակառակելու,— հարսին պաշտպանեց Ակիմ պապը:

— Մենք դռող մարդիկ չենք. կողնենք, կմաղենք,— սիրով արձագանքեց Վանյուչկան:— Իսկ մաղ ունե՞ք:

— Կա, բայց մի քիչ սարքին չե...

— Մեծ դժբախտություն չե, կսարքենք: Դե չուտ,

չուտ, տանտեր: Թե չե, առանց այն ել մենք ձեզ մոտ
չատ խոսքով ընկանք...

Կես ժամ անց Ակիմ Կրտսերը կոլտնտեսության
գոմի բակից յերկու սայլ եր տանում, իսկ Վանյուշ-
կան պեպենի նման մանր քրտինքի կաթիլները յերե-
սը պատած՝ մարադից դեպի շտեմարանի ծակն եր
տանում մաղված ցորենով լի պարկերը, տուռը հա-
տիկներով ցորեն, վոր դեղին վոսկու փայլ ուներ:

— Եդ ինչո՞ւ յեք ձեր ցորենը մարադում պահել:
Շտեմարան ունեք, իսկ ցորենն ալսպես անխնամ եք
պահում,— խորամանկությամբ աչքով անելով հարց-
րեց նա Ակիմի աղջիկներից մեկին:

— Եդ հերս եր եղպես մտածել... չիոթված պա-
տասխանեց նա:

Յերբ Բեսիլերնովն իր յաթանասուն յոթ փութ
սերմացուն տարավ համայնական շտեմարանը, իսկ
Վանյուշկան ու Նադուլնովը հրաժեշտ տալով ճանա-
պարհ ընկան մի ուրիշ տուն, Նադուլնովն ուրախ հա-
մոզմունքով նայելով Վանյուշկայի հոգնած դեմքին՝
հարցրեց.

— Եդ կոմյերիտականի մասին ի՞նքե հնարե-
ցիր:

— Չե,— ցրված պատասխանեց նա,— վաղուց,
մի անգամ կարդացել եմ ՄՈՊՐ-ի Ժուռնալում այդ
դեպքի մասին:

— Բայց դու ասացիր, վոր եսո՞ր ես կարդա-
ցել:

— Դե միևնույն չե՞: Այստեղ գլխավորն այն է,

վոր այդպիսի դեպք յեղել ե. այ թե ինչն ե ցալալի,
ընկեր Նազուլնով:

— Լավ, իսկ դու... խղճալու համար քեզանից
բան ավելացնո՞ւմ եյիր,— հետաքրքրվեց Նազուլնո-
վը:

— Դե, այդ կարևոր չե,— տհաճությամբ կարճ
կատեց Վանյուշկան և ցրտից կծկվելով ու կաշվե
բաճկոնի կոճակները դցելով ավելացրեց.

— Կարևորն այն ե, վոր մարդիկ առեղութուն
զգան դեպի դահիճներն ու կապիտալիստական կար-
գը, իսկ դեպի մեր մարտիկները՝ համակրանք զգան:
Կարևորն այն ե, վոր սերմացուն հանձնեն, իսկ մնա-
ցածը՝ դատարի բան ե... Ասենք յես համարյա վո-
չինչ ել չավելացրի... Բայց տանտիկնոջ կերակուրը
հիանալի յեր: Դու, ընկեր Նազուլնով, ի զուր հրա-
ժարվեցիր:

ԳԼՈՒԽ XXII

Մարտի տասի իրիկվանից Գրեմյաչի Լոգի վրա մառախուղ իջավ: Մինչև առավոտ խրճիթներէ կը-
տուրներից չռչուում եր հալվող ձյան ջուրը: Հարա-
վից, տափաստանից փչում եր տաք ու խոնավ քամին:
Գարնան առաջին դիշերն իջավ Գրեմյաչի վրա, վար
փաթաթվել եր լողացող ամպերի սև մետաքսով և
խաղաղ լուսթյան մեջ հողմահարվում եր դարնանա-
յին քամիներով:

Յերեք որ անց՝ արդեն մերկացել եյին քամի-
ներին յենթակա բոլոր բլուրները, հեղեղված լանջե-
րին փայլում եր խոնավ կալը, բլուրներից հոսող
ջուրը պղտորվում ու իր կարկաչուն ալիքների վրա
տանում եր փրփուրի կույտերը, հեղեղված արտերից
սլոկած ցորենի արմատները, հերկած հողերից դուրս
քաշած բաղմաճյուղ չոր փշախոտերը:

Գյուղի այն կողմը հրապուրիչ կերպով սևին եր
տալիս ձյունից ազատված աշնան հերկը: Շուռ տը-
ված սևահողի շերտերից ամպանման դուրբի յեր
բարձրանում: Կեսորվա ժամերին տափաստանում ան-
սահման անդորր ու խաղաղալթյուն եր տիրում:

Բրիդադիրներ Դուբցովը, Լյուբիշկինը, Դյոմկա

Ուշակովն ամեն որ ձին հեծած, տափաստան եյլն
դուրս դալիս, տեսնելու, թե արդյոք հողը պատրաստ
է՞ն՞ վար ու ցանքի: Քամիների ուժեղ շնչով փռվում
էր դարունը տափաստանում: Պարզ ու ջինջ որերն
սկսվեցին և առաջին բրիգադն արդեն պատրաստվում
էր վարելու իր հողամասն՝ յեղած գորշավաղային հո-
դերը: Ագիտիսմբակի բրիգադը հետ կանչվեց Վոյս-
կովո դուղը, սակայն Նադուլնովի խնդրանքով վան-
յուշկա Նայդենովը մնաց Գրեմյաչիում մինչև ցանքի
վերջը:

Վարչության բակում հնչեց ավտոմոբիլի ազդա-
նշանը: Որորովելով ու շտանդով լցված ջուրը ճեղքե-
լով ներս մտավ շրջգործերմի ավտոսեքենան: Դռնակը
բացվեց և նրա միջից դուրս յեկավ Շրջանային Վեր-
ստուգիչ Հանձնաժողովի նախագահ Սամոխինը:

— Ես իմ գործով ե յեկել, — կնճռոտեց Նադուլ-
նովը: — Տանել չեմ կարող եղ լայնաճակատ սատանա-
յին: Ո՛հ, եղ Բաննիկն ել... Սպանել եր պետք դար-
չելուն և...

Սամոխինը սենյակ մտավ, ձեռքից բաց չթողնե-
լով բրեզենտե պորտֆելը, առանց բարելվելու, կիսա-
կատակով ասաց.

— Ե՛հ, Նադուլնով, դո՞րժ ես սարքել: Յեվ ա-
հա, յես քո պատճառով ստիպված եմ յեղել այսպիսի
հալհույցին այստեղ հասնել: Իսկ այս ընկե՞րն ով ե:
Դավիդովն ե կարծեմ: Դե՛, բարե ձեղ: — Նա Նա-
դուլնովի ու Դավիդովի ձեռքը սեղմեց, նստեց սեղա-
նի մոտ: — Դու, ընկեր Դավիդով, մի կես ժամ մեղ
մենակ թող, յես պետք ե այս խենթի հետ խոսեմ, —
ու նա դլխի նշանով ցույց տվեց Նադուլնովին:

ԳԼՈՒԽ XXIII

Գիշերը Յակով Լուկիչը քնի մեջ վրտնաձայներ ու թմիթմիտոց լսեց դռնակի մոտից, բայց վոչ մի կերպ չկարողացավ արթնանալ: Յեւ յերբ մեծ ջանքով քնից ազատվեց, արդեն պարզ կերպով լսեց, թե ինչպես ցանկապատի տախտակը ճոճուաց ինչ վոր մեկի ծանրության տակ և կարծես ինչ վոր մետաղե բան զոնգաց: Շտապով պատուհանին մոտենալով՝ Յակով Լուկիչը հսկեց լուսամուտի անցքին և ուշադիր նայեց. նախալուսաբացի խորին մթության մեջ նկատեց, թե ինչպես մեկը ներս ցատկեց ցանկապատի վրայով (լսվեց նրա թռիչքի ծանր թմիտոցը): Խափարի մեջ սպիտակին տվող փափախից ճանաչեց Պոլովցեվին: Յակով Լուկիչը սեթթուկն ուսերին դցեց, թաղիքի վրտնաձայները հազավ և դուրս յեկավ: Պոլովցեվին արդեն ձին ներս եր քաշել, դարբասը փականքով կողպել: Յակով Լուկիչը նրա ձեռքից սանձն առավ: Ձին քրտնած եր մինչև իր բաշը և խզզում ու դողում եր: Պոլովցեվը Յակով Լուկիչի վողջույնին չպատասխանելով՝ խռպոտ ձայնով հարցրեց.

— Այդ... Լյատեյսկին այստե՞ղ ե:

— Քնած ե: Խաթա մարդ ե... ինչ գնացել եք, չարունակ ողի յե խմում...

— Սատանան իր հետ: Ձիւս, կարծես, չափից ավելի յեմ քշել...

Պոլովցեւի ձայնն անճանաչելիորեն ցածր եր, նրա մեջ Յակով Լուկիչը նկատեց ինչ վոր անհանդստաւթյուն, տազնապ ու հոգնածություն:

Մի յերկու անգամ ծխախոտի ծուխն ազահորեն ներս քաշելուց հետո Պոլովցեւն աշխուժացաւ: Նրա աչքերից քունը փախաւ, ձայնն ուժեղացաւ:

— Ե՛հ, ինչպես են եստեղ դործերը:

Յակով Լուկիչը համառոտակի պատմեց, ապա իր հիւրթին հարցրեց.

— Իսկ ինչպե՞ս են ձեր հաջողությունները: Շո՞ւտ կլինի:

— Այս որերս, կամ... բոլորովին չենք սկսի: Վաղը յերեկոյան քեզ հետ կգնանք Վոյսկովո: Այնտեղից պիտի սկսել: Ստանիցային ավելի մոտ ե: Ագիտկալոնը հիմա այնտեղ ե: Հենց նրանից ել կիորձենք: Իսկ դու այնտեղ ինձ հարկավոր ես: Կազակներն այնտեղ ճանաչում են քեզ, քո խոսքը կվողեւորի նրանց:— Պոլովցեւը լռեց, նրա դեմքը մռայլեց. ապա կտրուկ, դործնականորեն հարցրեց.

— Փոստը վաղո՞ւց ե յեղել:

— Ձյունհալ ե հիմա, բոլոր ձորակներով սեւալ ե անցնում, ճանապարհ չկա: Մեկ ու կես շաբաթ կլինի՝ փոստը չի յեկել:

— Գյուղում Ստալինի հաղվածի մասին վոչինչ չե՞ն լսել:

— Ի՞նչ հոգւած:

— Թերթերում տալիս եր նրա հողվածը կոլտնտեսությունների մասին:

— Ձե, չենք լսել: Յերևի եղ թերթերը մեզ չեն հասել: Իսկ ի՞նչ եր դրած եղ հողվածում, Ալեքսանդր Անիսիմիչ:

— Դատարկ բաներ... ի՞նչ հետաքրքիր ե վոր: Դե, գնա պառկիր քնելու: Զիտն կըրես յերեք ժամից հետո: Իսկ վաղը դիշերը կճարես յերկու ձի կոլտնտեսության ձիերից և հենց վոր կմթնի, կգնանք Վոյսկովոյ:

Առավոտյան Պոլովցիք յերկար զրուցեց ուշքի յեկած Լյատեսկու հետ: Զրույցից հետո Լյատեսկին դուրս յեկավ խոհանոց, ամբողջապես գունատված ու զաղաղած:

— Գուցե կուղեյիք խմե՞լ մի բաժակ, — զգուշությամբ հարցրեց Յակով Լուկիչը, սակայն Լյատեսկին նրա դիմի վրայով նայելով հեռուն, կտրուկ պատասխանեց.

— Այժմ արդեն վոչինչ հարկավոր չե, — և անցնելով փոքրիկ սենյակը, յերեսի վրա ընկավ մահճակալին:

Դիշերը կոլտնտեսության գոմում հերթապահ եր Իվան Բատալչիկովը, մեկը նրանցից, վորոնց Յակով Լուկիչը ներդրավ եր՝ «Դոնի աղատության միության մեջ»: Սակայն Յակով Լուկիչը նրան ել չասաց, թե ուր և ինչի յեն գնում: «Մեր գործով մի մոտիկ տեղ պետք ե գնալ», խուսափողական պատասխան տվեց նա Բատալչիկովի հարցին: Յեվ նա առանց տատանվելու լավագույն ձիերից արձակեց մի

դուռը: Կալերն անցկացնելով՝ Յակով Լուկիչը ձիերը կապեց ցանկապատից ու դնաց Պոլովցեին կանչելու: Ճեղ յերբ մոտեցավ փողբրիկ սենյակի դռանը, լսեց, թե ինչպես Լյառեակին դռնաց. «Բայց ախր դա մեր պարտությունն է նշանակում, հասկացե՛ք»: Պոլովցեն իր բամբ ձայնով ինչ վոր պատասխան տվեց նրան և Յակով Լուկիչը ինչ վոր դժբախտության նախա-
պագումով կամացուկ բախեց դուռը:

Պոլովցեը թամբը դուռս բերեց: Գնացին: Ձիերը հեծան ու քչեցին: Գետակն անցան դյուղի հետևը, ծանծաղուտով: Ամբողջ ճանապարհին Պոլովցեը լուռ էր, ծխելն արդելել էր և հրամայել էր դնալ վոչ թե ճանապարհով, այլ կողքով, մի հիսուն սաժեն ճա-
նապարհից հեռու:

Վոյսկովոյում նրանց սպասում էին: Յակով Լու-
կիչին ծանոթ մի կաղակի տանը նստած էին մոտ
քսան դյուղացի: Մեծ մասամբ ծերունիներ էին: Պո-
լովցեը բոլորին ձեռք տվեց, ապա մեկի հետ առանձ-
նացավ, առ պատուհանի մոտ կանգնած չչուկով զրույց
արավ նրա հետ: Մյուսները լուռ նայում էին մեկ
Պոլովցեին, մեկ Յակով Լուկիչին: Իսկ նա, չեմքի
մոտ նստած, իրեն կորցրած ու անհարմար էր զգում
այդ ոտար, քիչ ծանոթ կաղակների մեջ...

Պատուհանները ներսից ամուր ծածկված էին
թանձր վարադույրներով, փեղկերը փակված, իսկ բա-
կում պահակ էր կանգնած տանտիրոջ փեսան, սա-
կայն, չնայած դրան, Պոլովցեն սկսեց խոսել կիսա-
ձայն.

— Դե, պարոնայք կաղակներ, մոտ է ժամը:

Վերջանում է ձեր ստրկության ժամանակը, պետք է վրտքի յեկնել: Մեր մարտական կազմակերպությունը կազմ ու պատրաստ է: Դուրս ենք դալիս վաղը չե, մյուսը որը գիշերով: Ձեզ մոտ Վոյսկովոյ կգա ձիավորների մի հիսնյակ և հենց առաջին կրակոցին դուք պետք է հասնեք բոլոր տները և այդ... ագիտ կալոնի անդամներին ձերբակալեք: Այնպես՝ վոր վոչ մեկը կենդանի չաղատվի այստեղից: Գրեմյաչի Լոգից ինձ հետ յեկել է ձեզ բոլորիդ հայտնի կաղակ Յակով Լուկիչ Ոստրովնովը, վոր ինձ հետ միևնույն դնդումն է յեղել: Նա ձեզ կասի, թե ինչպես գրեմյաչիցիների մեծ մասը պատրաստ է մեզ հետ դալու, մեզ հետ միասին կովելու կոմունիստների լծից Դոնի աղատության մեծ դադախարի համար: Խոսի՛ր, Ոստրովնով:

Պոլովցեի համառ հայացքը վրտքի հանեց Յակով Լուկիչին: Նա շտապ վեր կացավ, ծանրություն դդալով իր վողջ մարմնի մեջ և տապ՝ իր ցամաքած բերանում, սակայն նա խոսել չկարողացավ. նրան կանխեց ժողովին ներկա կաղակներից մեկը, արտաքինով ամենահասակավոր կաղակը, յեկեղեցական խորհրդի անդամ, վոր պատերազմից առաջ շարունակ Վոյսկովոյում ծխական դպրոցի հոգաբարձու յեր յեղել: Նա վրտքի յեկավ Յակով Լուկիչի հետ միասին և նրան խոսելու ժամանակ չտալով՝ հարցրեց.

— Իսկ դուք, ձերո՞ւ բարեծնություն, պարոն յեսաուլ, լսե՞լ եք են, վոր... Այ, եստեղ, ձեր դալուց առաջ մենք մեր մեջ խորհուրդ եյինք անում... Եստեղ մի շատ հետաքրքիր թերթ է յեկել...

— Ի-ի-ի՛նչ, ի՞նչ ես ասում, ծերուկ,— խուզում
ձայնով հարցրեց Պոլովցեւը:

— Թերթ, ասում եմ, թերթ ե յեկեկ Մոսկվայից
և նրա մեջ տարված ե ամբողջ կուսակցութեան նախա-
գահի հողվածը:

— Քարտուղարի,— ուղղեց ինչ վոր մեկ վառա-
րանի մոտ խմբավածների միջից:

— Հա, քարտուղարի, ամբողջ կուսակցութեան
քարտուղար ընկեր Ստալինի հողվածը: Այ, հենց ես
թերթը: Ես ամսի չորսից,— առանց շտապելու, ծե-
րունու տենոր ձայնով ասաց պապը և բաճկոնի ծո-
ցադրպանից հանեց խնամքով ծալված թերթը:— Ձեր
գալուց քիչ առաջ մենք մեր մեջ բարձր ձենով կար-
դում եյինք և... դուրս ե գալիս, վար ես թերթը
մեզ բաժանում ե ձեզանից: Դուրս ե գալիս, վոր մեր՝
հողադործներին կյանքի ճանապարհն ուրիշ ե... Մենք
եւ թերթի մասին յերեկ լսեցինք, իսկ ետոր առավոտ
յեւ ձի նստեցի ու, ծերութեանս չնայելով, քշեցի
ստանցիա: Լեւչեի ձորակով սելավ եր անցնում, ճիշտ
ե շատ դժվարացա, բայց անցա եղ սելավը: Ստա-
նիցայում մի ծանոթի աղաչեցի, պաղատեցի ու ասածու
որուն գնեցի ես թերթը. վճարեցի... տասնհինգ
ռուբլի վճարեցի նրան... Հետո տեսանք, վար վրան
գինը հինգ կոպեկ ե նշանակած: Դե, ինչ կա վոր,
փողը դյուղը կհատարի, կտա ինձ. ամեն տանը տաս
կոպեկ ե ընկնում: Մենք եղպես ել վորոշեցինք:
Բայց թերթն եղ գինն արժե, դեռ դուցե մի բան ել
ալելի...

— Ինչե՞ր ես խոսում դու, ծերուկ: Յեւ տաքին

ես փչում և սառնին: Մեծացել, թոցրե՞լ ես խելքդ: Բեզ ո՞վ ե իրավունք տվել բոլորի կողմից խոսել,— բարկությունից դողացող ձայնով հարցրեց Պոլովյեկը:

Այն ժամանակ վեր կացավ կարճահասակ մի կաշակ, արտաքինով մոտ քառասուն տարեկան, չիկավուն նաք բեխերով ու տափակ քթով: Պատի մոտ կանգնած բազմության միջից առաջ յեկավ նա և խոսեց վրդովված, դայրացած.

— Դուք, ընկեր նախկին սպա, մեր ծերունիների վրա միք դուռա, առանց են ել հին բանակում դուք շատ եք դուռացել: Բավական ե, ինչքան աղայություն արիք, իսկ հիմա պետք ե խոսել առանց կոպտության: Մենք խորհրդային իշխանության ժամանակ խամացել ենք եղպիսի վերաբերմունքից, հասկանալի՞ յե ձեզ: Յեվ մեր ծերունին ճիշտ ե ասում, վար մենք մեր մեջ խորհուրդ ենք արել և «Պրավդա»-յի եդ հոդվածի համար ել մենք բոլորս վորոչեւ ենք չապստամբել: Բաժանվեցին մեր ու ձեր ճամփեքն իրարից: Մեր գյուղի իշխանությունը հիմարություններ ե արել, սրան-նրան հիմարաբար կոլտնտեսություն ե քշել, շատ միջակների ի դուր տեղը կուլալաթավ ե արել: Դե մեր խորհրդի նախագահն ենպես եր սեղմել, վոր ժողովում նրան հակառակ մի խոսք ասել չեր լինի: Մենք ել առաջ կարծում եյինք, թե եդ բոլորը կենտրոնից ե եղպիսի հրաման գալիս, մեր յուղը քամել են ուղում, ենպես եյինք կարծում, թե եդ պրոպագանդը կոմունիստների կենտկոմիցն ե տրված, խոսում եյինք իրար մեջ, թե՝ «առանց կրակի ծուխ չի լինի»: Հենց դրա համար ել վորոչեւ եյինք ասըս-

տամբել և մտնել ձեր «միության մեջ»։ Հասկանալի՞
 յե ձեզ։ Իսկ հիմի ենպես ե դուրս դալիս, վոր Ստա-
 լինը այդ տեղական կոմունիստներին, վորոնք ժո-
 դովրդին զոռով կոլտնտեսությունները քչեցին և յեկե-
 ղեցիններն առանց հարցնելու փակեցին, եղպիսի կոմու-
 նիստներին Ստալինը պախարակում ե անխնա, հե-
 ռացնում ե իրենց պաշտոնից։ Յեւ հաղապործի դրու-
 թյունն ել թեթևանում ե, նա ազատ ե թողնվում.—
 կուզես՝ մտիր կոլտնտեսություն, կուզես՝ նստիր քո
 անհատական տնտեսության վրա։ Յեւ դրա համար ել
 մենք վորոշեցինք ձեզ հետ դործը խաղաղ վերջաց-
 նել... Տվեք մեզ մեր ստորագրությունները, վոր մեր
 հիմարության պատճառով տվել ենք ձեզ և դնացեք
 ուր ուզում եք, մենք ձեզ վնաս չենք հասցնի, քանի
 վոր մենք ել ենք կեղտոտվել...

Պոլովցեր մոտեցավ պատուհանին, մեջքը դեմ ա-
 րավ հենակին, դունատվեց այնպես, վոր բոլորը նկա-
 տեցին, սակայն նրա ձայնը հնչում եր ուժեղ, չոր,
 յերբ նայելով բոլորին՝ հարցրեց.

— Այդ ի՞նչ ե, կազակներ։ Դավաճանությա՞ն։

— Հասկացեք, ինչպես կուզեք, — պատասխանեց
 մի ուրիշ ծերունի, — ինչ անուն կուզեք տվեք, բայց
 մեր ճանապարհը ձեզ հետ չի։ Քանի վոր ինքը՝ մեծա-
 վորը մեզ պաշտպան ե կանգնել, մենք ինչո՞ւ պիտի
 փախչենք նրանից։ Այ, ինձ իզուր տեղը զրկել եյին
 ձայնից, արտաքսել եյին ուզում, իսկ իմ տղան կար-
 միր բանակում ե, ուրեմն՝ յես իմ ձայնի իրավունքը
 կստանամ։ Մենք խորհրդային իշխանությանը հակա-
 ռակ չենք, այլ մեր դյուզում յեղած անկարգություն-

ներին ենք հակառակ, իսկ դուք ուզում եյիք մեզ ամբողջ խորհրդային իշխանության դեմ շուռ տալ: Ձե՛, եղ մեզ ձեռնտու չե: Հետ տվեք մեզ մեր ստորագրությունները, քանի դեռ խաթրով ենք ուզում...

Ոոսեց մի ուրիշ հասակավոր կազակ ևս, ձախ ձեռքով դանդաղորեն շոյելով իր դանդուր մորուքը.

— Սխալվել ենք մենք, ընկեր Պոլովցե, աստիճան ել ե տեսնում, վոր սխալվել ենք: Դուք ասում եյիք. թե, աղստամբելու դեպքում, դաշնակիցներն անմիջապես զենք ու ռազմամթերք կհասցնեն մեզ: Մեր դործը, ասում եյիք, միայն են կլինի, վոր կրակենք, կոտորենք կոմունիստներին: Բայց հետո մենք փոշմանեցինք. ախր ի՞նչ դուրս կգա դրանից: Ձենք, ձիշտ ե, կրեբեն նրանք, դա դժվար բան չե, բայց արի տես, վոր նրանք իրենք ել մեր հողը կմտնեն: Իսկ վոր ներս մտան, ել նրանցից աղատվել չես կարող: Հետո դուրս կգա, վոր նրանց ել պիտի զենքով դուրս քշես ռուսական հողից: Կոմունիստները մեզ ցեղակից են, եսպես ասած՝ մեր մարդիկն են, հարազատ, իսկ նրանք, սատանան գիտի թե ինչ լեզվով են խոսում, ենպես ել վիճված են ման գալիս, ձմեռվա կեսին ձյուն ել չեն տա մարդու, նրանցից բարիք սպասել չի լինի: Եղ դաշնակիցներին մենք փորձել, նրանց համը տեսել ենք: Ձե, ավելի լավ ե մենք եստեղ մեր իշխանության հետ մի կերպ կհաշտվենք և մեր դժգոհությունը մեր տանից դուրս տանելու կարիք չկա... Դուք բարեհաճեցեք մեր ստորագրությունները հետ տալ:

«Հիմի նա դուրս կթռչի պատուհանից, իսկ յես

կմնամ եստեղ, վոնց վոր խեցդետինը ցամաքի վրա։ Այ թե խրվեցի՝... Ոհ, մայր իմ հարազատ, չար ժամի յես ծնել դու ինձ։ Կապվեցի նդովյալի հետ, խճճեց ինձ չար սատանան», մտածում եր Յակով Լուկիչը, քմամսվելով նստարանին, աչքը չհեռացնելով Պալովցեվից։ Իսկ նա հանգիստ կանգնած եր պատուհանի մոտ և այժմ արդեն վոչ թե դուռնատուխյունն եր փայլում նրա աչտերին, այլ դայրույթն ու վճռականությունը։ Նրա ճակատին ուռել էյին լայնությամբ անցնող յերկու հաստ յերակները և ձեռքերն անընդհատ սեղմում էյին պատուհանի գոգը։

— Դե, ինչ արած, պարտնայք կաղակներ, կամքը ձերն ե։ Ձե՞ք ուղում դալ մեղ հետ, չենք խնդրում, չենք աղաչում։ Ստորագրությունները յես չեմ վերադարձնի, նրանք ինձ մոտ չեն, այլ շտաբումն են։ Ասենք դուք իզուր եք անհանգստանում, յես հո չեմ դնա Պետքաղվարչություն՝ ձեր մասին հայտնելու... —

— Եդ, ի հարկե, եդպես ե, — համաձայնվեց ծերունիներից մեկը։

— Յեվ դուք Պետքաղվարչությունից չե, — վոր պիտի վախենաք... — Պոլովցեղը, վոր մինչ այդ խոսում եր դանդաղ, կամաց, հանկարծ դուռաց կոկորդուլը մեկ — Մեղնի՛ց պիտի վախենալ։ Մենք կզնդակահարենք ձեզ, վորպես դավաճանների... Հապա, մի հեռո՛ւ ճանապարհից։ Գալվեցե՛ք, պատերին կպե՛ք... — և նազանը դուրս քաշելով, ձեռքն առաջ պարզած՝ ուղղվեց դեպի դուռը։

Կաղակները չլմած հետ-հետ քաշվեցին, իսկ Յակով Լուկիչը, Պալովցեի առաջն ընկնելով, ուսով

խիւնեց, բաց արեց դուռը և պարսատիկով նետւած քա-
րի պես դուռս թռաւ նախասենյակը:

Աթուլթյան մեջ նրանք արձակեցին ձիերը և սրար-
չաւ դուռս յեկան բակից: Խրճիթից լսւում էր հուզ-
ված ձայների աղմուկը, սահաճն վոչ վոք դուռս չե-
կաւ, կաղակներէջ վոչ մեկը. չիորձեց բռնել նրանց...

Յերբ վերադարձան Գրեմյաչի Լոդ և Յակով Լու-
կիչը արագ վազքից քրտնամխած ձիերը կոլտնտեսու-
թյան դռը տարաւ, Պոլովցիք կանչեց նրան իր մոտ՝
փոքրիկ սենյակը: Նա վոչ կիսամուշտակն էր հանել,
վոչ փափախն էր վերցրել. ներս մտնելուն պես Լյա-
տեմսիկուն հրամայեց պատրաստվել մեկնելու: Կար-
դաց իրենց դալուց առաջ ձիավոր սուրհանդակի բե-
րած նամակը, վառեց ծխնելույղի մեջ և իր ունեցածն
սկսեց հաւաքել խուրջինի մեջ:

Յերբ Յակով Լուկիչը ներս մտաւ, նա նստած էր
սեղանի մոտ: Դռան ճուռոցի վրա Պոլովցիք ձեռքը հետ
քաշեց ճակատից և շուռ յեկաւ դեպի Յակով Լու-
կիչը:

— Մենք գնում ենք, Յակով Լուկիչ: Ահա իմ
հրահանգը քեզ. կոլտնտեսությունից դուրս չգաս,
վնասիր նրանց ամեն կերպ, իսկ նրանց, ովքեր մեր
«միության» մեջ ելին, առա իմ հաստատ խոսքը. մենք
առաջիմ նահանջում ենք, սակայն մենք ջախջախւած
չենք: Մենք դեռ կվերադառնանք և վայ նրանց, ով-
քեր կհեռանան մեզանից, կղաւթաճանեն մեր դորժին...
Կաղակային թրից հասած մահը կլինի նրանց վար-
ձատրությունը, այդպես եւ ասա՛:

— Կասեմ, — չչնջաց Յակով Լուկիչը:

Պոլովցեի խաւքերը հուղեցին նրան, սակայն սրտի խորքում խիստ ուրախ եր, վոր աղատութեամբ և այդ վտանգավոր կեցութենէրից, վոր այդ ամենն այդքան բարեհաջող վերջացավ, վոր այսուհետև վտանգի չի յենթարկւի իր դուքսն ու սեփական կաշին:

— Կասեմ, — կրկնեց նա և համարձակվեց հարցնել. — Իսկ ո՞ւր եք գնում դուք, Ալեքսանդր Անխիմի՛չ:

— Իսկ ինչի՞՞դ ե հարկավոր այդ, — լարված ու շաղկապեցամբ հարցրեց Պոլովցեը:

— Ենպես, կարող ե պատահել, պետք կլինեք դուք, կամ վորեւէ մարդ կղա ձեզ մոտ:

Պոլովցեը գլուխն ուրրելով վրաքի յելավ:

— Վո՛չ, յես այդ քեզ ասել չեմ կարող: Սակայն, եսպես, մի յերեք շաբաթից հետո սպասիր ինձ: Մնաս բարեւ, — և իր պաղ ձեռքը մեկնեց Յակով Լուկիչին:

ԳԼՈՒԽ XXIV

Մարտի 20-ի առավոտյան փոստը Գրեմյաչի Լոդ
 ւերեց ջրերի վարարելու պատճառով ուչացած թեր-
 թերը՝ Ստալինի «Գլխապտույտը Հաջողություննե-
 րից» հոդվածով։ «Մոլոտ» թերթի մարտի 4-ի համա-
 րի յերեք որինակները մի որում չըջեցին բոլոր տները
 և յերեկոյան դեմ արդեն դարձել էյին կեղտոտված,
 տրորված, դղզված լաթեր։ Գրեմյաչի Լոդի դոյու-
 թյան ընթացքում յերեք թերթն իր շուրջն այնքան
 բազմաթիվ ունկնդիրներ չեր հավաքել իր շուրջը,
 վորքան այդ որը։ Կարդում էյին խմբերով հավաքված,
 խորհուրդներում, փողոցներում, պատերի տակ, շտեմա-
 ջանների ծածկերի տակ։ Մեկը կարդում եր բարձրա-
 ձայն, մյուսները լսում էյին, պահպանելով կատար-
 յալ լռություն, վախենալով, թե վորևե բառ բաց
 կթողնեն։ Ամենուրեք հոդվածի առթիվ տաք վիճա-
 րանություններ էյին սկսվում։ Յուրաքանչյուրն իր
 ձևով եր բացատրում, մեծ մասամբ այնպես, ինչպես
 իր սրտին դուր կգար։ Յեվ, համարյա ամեն տեղ,
 հենց վոր Նադուլնովը կամ Դավիդովը յերևում

էյին, չգիտես ինչու, շտապով թերթը ձեռքից ձեռք
էյին տալիս, մինչև վոր սպիտակ թռչունի նման
Ֆոֆոալով անհայտանում էր վորեւե մեկի լայն գըր-
պանում:

— Դե, հիմի ցրիվ կզան կոլտնտեսությունները
քրքրված շորի պես, — առաջինը հրձվանքով գուշա-
կություն արեց Բաննիկը:

— Սղբը կզնա, իսկ ինչ վոր ծանր է, կմնա, —
առարկեց նրան Դյոմկա Ուշակովը:

— Տես, վոր հանկարծ հակառակը, թարսը չստաց-
վի, — քմծիծաղ տվեց Բաննիկը և շտապեց հեռանալ,
վորպեսզի մի տերիչ տեղ վստահելի մարդկանց ական-
ջին չընջա. «Աղմկիր, դուրս յեկ կոլտնտեսությանից,
քանի ճորտերի համար աղատություն են հայտարա-
րել»:

— Չուխել է միջակը: Մի վրոքը կոլեկտիվումն է,
մյուսը վեր է քաշել, ճոճում է ու մտածում դուրս
պրծնել կոլտնտեսությունից, նորից իր տնտեսության
մեջ ընկնել, — ասում էր Պավլո Լյուբիչկինը Մինկի-
նին՝ ցույց տալով աշխուժորեն զրուցող միջակ կւ-
տնտեսականներին:

Կանայք, վոր շատ բան լրիվ չէյին հասկացել,
իրենց կանացի սովորության համաձայն յենթադրու-
թյուններով ու գուշակություններով էյին զբաղված:
Յեվ գյուղովը մեկ շարունակ լավում էր.

— Յրվում են կոլտնտեսությունները:

— Մոսկվայից հրամայված է հետ տալ կովերը:

— Կուլակներին հետ են դարձնում ու կոլտնտե-
սություններում ընդունում:

— Ում վրէ ճայնադուրի էյին արել, նորից ճայնի
խրտւունք են տալիս:

— Տուրյանսկում յեկեղեցին բաց են անում, իսկ
նրա մեջ հալաքած սերմացուն բաժանում են կոլտնտե-
սականներին՝ ուտելու:

Մեծ դեսպեր էյին վրա հասնում: Բոլորն զգում
էյին այդ: Յերեկոյան, կուտակցական բջջի դռնիակ
ժողովում Դավիդովը վրդովված ասում էր.

— Շատ լավ ժամանակին է գրվել ընկեր Ստալինի
հողվածը: Այդ հողվածը, որինակ՝ Մակարի վոչ թե
հոնքը, այլ ուղիղ աչքն է ծակում: Գլխապտուկս է
յեկեղ Մակարը հաջողություններից և նրա հետ միա-
սին մենք ել մի քիչ գլխապտուկսի յենք յեկել: Յե-
կեք, ընկերներ, առաջարկություններ արեք, թե ինչը
պիտի ուղղենք: Նու, թուգունքը մենք հետ տվինք,
ժամանակին գլխի ընկանք, բայց, ա՛յ, վոչխարները,
կովե՞րն ինչ անենք: Ինչպե՞ս անենք, ձեզ եմ հարց-
նում: Յեթե այդ քաղաքականությունով չանենք, ա-
պա, փաստ է, կստացվի... կստացվի մի աղդանչանի
պես բան, թե՛ «Ով կարող է, թող գլուխն աղատի»,
«փախեք կոլտնտեսությունից»: Յեվ կփախչեն, կտա-
նեն բոլոր անասունները և մենք կմնանք կոտրած տաշ-
տակի առաջ, շատ հասկանալի յե:

Նազուկնովը, վոր ամենից վերջն էր ժողովի յե-
կել, վեր կացալ, արտասովալից ու արնակալած աչքե-
րով շեշտակի նայեց Դավիդովին ու խոսեց և Դավի-
դովն զգաց, թե ինչպես ողու սուր հոտ է փչում Մա-
կարից:

— Ասում ես իմ ա՞չքն է ծակում եդ հողվածը:

Վա՛հ: Վոչ թե աչքս, այլ՝ ուղիղ սիրտս: Յեւ սրտիս
խորքն ե խորովում: Յեւ իմ գլուխը պտույտ յեկաւ
վոչ թե են ժամանակ, յերբ մենք կոլանտեսություն
եյինք ստեղծում, այլ, ա՛յ, հիմա, ես հողվածից հե-
տո...

— Մի շիշ ողուց հետո յե պտուտ յեկել քս գլու-
խը, — կամացուկ նկատեց Վանյուշա Նալդենովը:

Ռազմյոտնովը ժպտաց ու հավանության նշան ա-
րավ, Դավիդովը գլուխը կախեց սեղանին, իսկ Մա-
կարը սարդնած ուռնդերն ուռեցրեց, վայրկենապես
կատաղությունը փայլատակեց նրա պղտոր աչքերում:

— Դու, դեռ չատ ջահել ես ինձ աւիրեցնելու և
նկատողություն անելու համար: Գո պորտը դեռ չեր
չորացել, յերբ արդեն յես կովում եյի խորհրդային
իշխանության համար և կուսակցության մեջ եյի...
Եղպես: Իսկ վոր յես ետոր խմել եմ, եղ փաստ և,
ինչպես մեր Դավիդովն ե ասում: Յեւ են ել վոչ թե
մեկ, այլ յերկու շիշ:

— Բա՛ն գտաւ պարծենալու: Դրա՛ համար ե վոր
եղպես հիմար բաներ ես դուրս տալիս... — մռայլո-
րեն նկատեց Ռազմյոտնովը:

Մակարը միայն խեթեց նրա կողմը, սակայն խա-
սեց ալեկի մեղմ և դադարեց ձեռքն անխմաստ թա-
փահարելուց, այլ ամուր սեղմեց կրծքին և ալդպես
Էլ կանգնած մնաց մինչև իր անկապ, տաք ճառի վեր-
ջը:

— Հիմար բաներ չեմ դուրս տալիս, Անդրյուշ-
կա, փչում ես: Իսկ յես խմել եմ նրա համար, վոր
Ստալինի եղ հողվածը գնդակի պես ծակեց ինձ ու

իմ մեջ յեռաց արյունը...— Մակարի ձայնը դողաց,
 ավելի ցածրացավ:— Յես եստեղ բջջի քարտուղարն
 եմ, չե՞: Յես դիմեցի ժողովրդին և ձեզ՝ սատանա-
 ներիդ, վոր հավերը, սազերը կոլտնտեսություն քչեք.
 այո՞: Յես ինչպե՞ս եյի ազիտացիա մղում կոլտնտե-
 սության համար: Այ թե ինչպես. մեր չարագործ-
 ներից սրան կամ նրան, թեև միջակ ել եր համար-
 վում, ուղղակի ասում եյի «կոլտնտեսություն չե՞ս
 մտնում»: Նշանակում ե դու դե՞մ ես խորհրդային
 իշխանությանը: Տասնիններ թվին մեզ հետ կովում,
 դիմադրում եյիր և հիմա դե՞մ ես: Վոր եղպես ե,
 ինձնից ել լավ բան չսպասես: Յես քեզ՝ դարչեղուդ
 ենպես կղաղեմ, վոր սատանաներն ել կսարսափեն»:
 Նսպես եմ ասել յես. ասել եմ: Նույնիսկ նազանս եմ
 թրխկացրել սեղանին: Չեմ ժխտում: Ճիշտ ե, վոչ
 բալորին, բայց վոմանց ասել եմ, ովքեր իրենց հոգու
 խորքում մեր դեմ լարված են յեղել: Յեվ յես հիմի
 հարբած չեմ: Խնդրեմ հիմարություններ միք ասի:
 Յես եղ հողվածը տանել չկարողացա, դրա համար ել
 խմեցի, ես կես տարվա մեջ առաջին անգամ... Յեվ
 ի՞նչ տեսակ հողված ե դա: Դա ենպիսի հողված ե,
 վոր ընկեր Ստալինը դրել ե, իսկ յես, այսինքն՝ Մա-
 կար Նազուկնովա թավազլոր եմ յեղել ու վեր ընկել
 ցեխի մեջ յերեսնիվար, տրորված, հալից ընկած:
 Եղ ի՞նչպես, ընկերներ: Չե՞ վոր յես համաձայն եմ,
 վոր յես հավերի ու մյուս կենդանիների հարցում դե-
 սի ձախ եմ ծռել... Բայց յեղբայրներ, ինչո՞ւ յեմ
 յես ծռել, յեղբայրներ: Յեվ ինչո՞ւ յեք դաւք Տբաց-

Յլուն իմ վղին փաթաթում, կապում եք ինձ նրա հետ,
վոր յես նրա հե՞տ քայլեմ:

— Դու ըստ ելության խոսիր, Մակա՛ր: Ի՞նչ ես
չուր ծեծում: Ժամանակը թանդ ե: Դու առաջարկու-
թյուններ արա, թե մենք ինչպե՛ս ուղղենք մեր ընդ-
հանուր սխալները, թե չե ի՞նչ ես Տրոցկու պես մի
չլուխ կրկնում՝ «յես կուսակցության մեջ եմ, յես
ու. կուսակցությունը...»

— Թող տուր խոսեմ, — մռնչաց Մակարը, բոր-
բորվելով և աջ ձեռքն ավելի ամուր սեղմելով կրծ-
քին: — Տրոցկուց յես խորշում եմ: Ինձ համար խայ-
տառակություն ե նրան հավասարվելը: Յես դավաճան
չեմ և ձեզ նախազգուշացնում եմ. ով ինձ տրոցկիստ
անվանի, նրա մուլթը կջարդեմ: Յեվ յես հավերի
հարցում ձախ թեքվեցի վոչ թե Տրոցկու համար, այլ
չտապում եյի համաշխարհային հեղափոխության հաս-
նելու: Դրա համար ե, վոր յես ուզում եյի ամեն
ինչ շտապ անել, ավելի ամուր սեղմել մանր բուր-
ժուա սեփականատերին: Ամեն բան մի քայլով ավելի
յեր մոտեցնում դատաւտանը համաշխարհային կապի-
տալիզմի նկատմամբ: Դե՞: Ի՞նչ եք լռել: Իսկ հիմա
Ֆասեա. ո՞վ եմ յես ընկեր Ստալինի հողվածի համա-
ձայն: Այ թե ինչ ե դրած եդ հողվածի մեջ, — Մա-
կարը կիսամուշտակի դրպանից «Պրավդա»-ն հանեց,
բաց արեց և դանդաղորեն սկսեց կարդալ. «Ո՞ւմ են
պետք այդ խեղաթյուրումները, կոլտնտեսային շարժ-
ման այդ չինովնիկական դեկրետավորումը, այդ ան-
վայել սպառնալիքները գյուղացիներին: Վաչ վոքի,
բացի մեր թշնամիներից: Ինչի՞ կարող են հասցնել

նրանք, այդ խեղաթյուրումները: Մեր թշնամիները ուժեղացմանը և կոլտնտեսային շարժման պսակաւդերծ անելուն: Պարզ չե արդոք, վոր այդ խեղաթյուրումների հեղինակները, վորոնք իրենց «ձախ» են համարում, իրականում ջուր են լցնում աջ ուղորտունիղմի ջրաղացին»: Յեւ ահա, դուրս ե դալիս, վոր յես նախ և առաջ դեկրետային չինովնիկ եմ և խեղաթյուրումների հեղինակ, վոր յես պսակաւդերծ եմ արել կոլտնտեսականներին և վոր յես ջուր եմ լցրել աջ ուղորտունիստների ջրաղացին, դործի յեմ գցել նրանց ջրաղացը: Յեւ եդ բոլորն ինչ վոր վոչխարների, հավերի համար, այ գետինն անցնեն դրանք: Յեւ մեկ ել նրա համար, վոր վախեցրել եմ մի քանի նախկին սպիտակի, վորոնք արդեւ եյին լինում կոլտնտեսությանը: Ճիշտ չե եդ: Յես եսկադրոն եմ առաջադրել և՛ լեհեղի վրա, և՛ վրանդելի վրա և՛ գիտեմ, յեթե հարձակման ես անցել, կես ճանապարհից հետ մի՛ դառնա:

— Դու հենց եսկադրոնից մի հարյուր քայլ առաջ ես արշավել... — հոնքերը կխտելով ասած Ռադճոտնովը, վոր վերջին ժամանակները համառութեն Դավիդովի կողմն եր պահում, — և դու, Մակար, խնդրեմ վերջացրու, դործի մասին պիտի խոսել: Այ, յերբ քեզ Կենտեմի քարտուղար կընտրեն, են ժամանակ կարող ես գլուխդ առած դրոհի դիմել, իսկ հիմի դու շարքային մարտիկ ես և պետք ե կարդ պահպանես, թե չե՝ մենք քո կապը կքաշենք:

— Դու ինձ մի ընդհատիր, Անդրեյ: Յես կուսակցության ամեն մի հրամանին յենթարկվում եմ,

խիկ հիմի վոր ուզում եմ խոսել, վոչ թե նրա համար, վոր ուզում եմ դեմ գնալ իմ հարազատ կուսակցութեանը, այլ նրա համար, վոր յես նրա լաւն եմ տեսնում: Ընկեր Ստալինը գրել է, վոր հարկավոր եր աշխատել հաշվի առնելով տեղի պայմանները: Այդպե՞ս է: Ել ինչո՞ւ յես դու, Դավիդով, ասում, թե այդ հոգւածն ուղիղ իմ աչքն է մտնում: Նրա մեջ հո ուղղակի գրված չե՞, թե Մակար Նազուլնովը խեղաթյուրումների հեղինակ է և չինովնիկ: Գուցե թե եղ խառքերը բոլորովին ել ինձ չեն վերաբերում: Այ, յեթե ընկեր Ստալինը դար Գրեմյաչի Լոզ, յես նրան կասեյի. «Մեր թանկագին Իոսիֆ Վիսսարիոնովիչ, ուրեմն դու դե՞մ ես, վոր մեր միջակներին հուպ տանք: Դու նրանց հետ մեղմ ես վարվում և ուզում ես քնքշությամբ համոզել: Իսկ յեթե եղ միջակը անցյալում սպիտակ կաղակների մեջ է յեղել և մինչև որս ել ամուգ կալած է իր սեփականութեանը, եղ դեպքում յես նրա վորտեղը պաչեմ, վոր նա կոլեկտիվ տնտեսութուն մտնի ու հանդիստ կերպով մոտենա համաշխարհային հեղափոխութեանը: Ախր նա, եղ միջակը կոլտնտեսութուն ել վոր մտնի, ելի չի կարող սեփականութունից հրաժարվել, այլ շարունակ նպատակ կընի մի կերպ անի, վոր իր անասուններին ալելի լալ կերակրի: Այ, թե ինչ տեսակ մարդ է նա»:

— Դե լալ, բալական է:— Դավիդովը վեր կացավ, մտեցավ Մակարին, իրեն համար անսովոր սառն տոնով հարցրեց.— Ստալինի նամակը, ընկեր Նազուլնով, այդ կենտկոմի գիծն է: Ի՞նչ է, դու համաձայն չե՞ս այդ նամակին:

— ԶԻ :

— Իսկ քո սխալներն ընդունում ես : Յես , որինալ , իմ սխալներն ընդունում եմ : Փաստին հաղառակել չես կարող : Յես վոչ միայն ընդունում եմ , վոր մենք չափն անցել ենք մանր անասուններն ու թռչունները համայնացնելով , այլ և պիտի ուղղեմ իմ սխալները : Մենք չափից ավելի տարվեցինք կոլեկտիվացման տոկոսներով , թեև դրանում չըջանային կոմիտեն ել մեղք ունի . և չատ քիչ աշխատեցինք կոլտնտեսության ամրապնդման վրա : Դու ընդունում ես այս , ընկեր նադունով :

— Ընդունում եմ :

— Դե՛ , ել ի՞նչ կա վոր :

— Հողվածը ճիշտ չե :

Դավիդովը մի բոպե ձեռքով հարդարեց սեղանին փռած կեղտոտ մոմլաթը , չդիտես ինչու պատեցրեց կանոնավոր վառվող լամպի պատրույգը ,— ըստ յերեւույթին ջանում եր դսպել իր վրդովմունքը և չկարողացավ .

— Դու հաստադրո՛ւիս ես , հաստակո՛ղ : Մի ուրիշ տեղ քո եղ խոսքերիդ համար քեզ դուրս կշարտե՛լին կուսակցությունից : Դե , փա՛ստ ե : Դու գժվե՞ր ես , ի՞նչ ե : Կամ դու անմիջապես վերջ կտաս քո այդ... քո այդ... քո ոսկողիցիային , կամ մենք քո մասին... փա՛ստ ե : Մենք բավական դիմացանք քո այդ դատարկաբանություններին , իսկ յեթե դու այդ լուրջ ես դնում ,— խնդրե՛մ : Մենք պաշտոնապես կհայտնե՞նք չըջանային կոմիտեյին , վոր դու յերեւույթ ես ունեցել կուսակցության դժի դեմ :

— Հայտնի՛ր: Յես ինքնս կասեմ շրջանային Կոմիտեյին: Յեվ Բաննիկի և բոլորի մասին միանգամից կպատասխանեմ...

Ծանր, ճնշող լռության մեջ Դավիդովը մատնե-րով թմբկահարեց սեղանը: Վանյուշկա Նայդենովը, վոր շարունակ տարակուսական ժպիտով Մակարին նր նայում, մեջ ընկավ:

— Վերջացնե՞ք, ընկեր Դավիդով:

— Այսպես ուրեմն, ընկերներ, — աշխուժորեն խոսեց Դավիդովը, — յես հետեյալն եմ առաջարկում. մանր անասուններն աւ կովերը վերադարձնել կոլտնտե-սականներին, բայց ով վոր յերկու կով ե հանձնել, նրան աշխատե՞նք համոզել, վոր մեկը թողնեն համայ-նացված նախրի մեջ: Վաղը հենց առավոտվանից պետք ե ժողով հրավիրել և բացատրական աշխա-տանք կատարել: Այժմ ծանրության կենտրոնը բա-ցատրական աշխատանքը պիտի դարձնել: Յես վախե-նում եմ, թե կսկսեն դուրս դալ կոլտնտեսությունից, իսկ մենք այսօր վաղը դաշտ պիտի դուրս գանք... Այ, թե վորտեղ պիտի ցույց տաս քո վերաձված լինե-լը, Մակա՛ր: Համոզիր, բայց առանց նազանի, վոր կոլտնտեսությունից դուրս չգան, այ, այդ վիստ կլինի: Դե, ուրեմն քվեարկե՞նք: Քվեարկե՞նք իմ ա-ռաջարկությունը: Ո՞վ ե «կողմ»: Դու ձեռնպա՞հ ես, Մակա՛ր: Այդպես ել կարձանադրենք՝ «մեկի ձեռնպա-հությամբ»...

Դավիդովը շարունակ ներքուստ տատանվում եր. արդյոք սեղմե՞լ Մակարին: Դեն՞լ արդյոք նրա հար-ցը՝ կուսակցական պատասխանատվության յենթար-

կերու կարգով, այն բանի համար, Վոր յեւույթ ունեցավ ընկեր Ստալինի հողվածի դեմ, Վոր չի ցանկանում կոլտնտեսութիւն ստեղծելու ընթացքում կատարած «ձախ» սխալների հետևանքները վերացնել: Սակայն ժողովի վերջում նայելով Մակարի մեռելի պես գունատ դեմքին, Վոր քրտնել եր ու քունքերի վրա յերակներն ուռել, Վորոչեց. «Վո՛չ, հարկավոր չէ: Ինքը կհասկանա: Այլելի լավ է, նա առանց ճնշման գիտակցի: Խճճվել է, բայց ախր մե՛ր մարդն է: Յեւ մեկ ել, նրա այդ հիվանդութիւնը... Ընկնա՝ վորութիւնը: Ձե, կկոծկենք եզ դործը»:

Իսկ Մակարը մինչև ժողովի վերջը նստել եր լուռ և արտաքուստ վոչ մի բանով ցույց չեր տալիս իր հուզումը: Դավիդովը նրան նայելով միայն մեկ անգամ նկատեց, թե ինչպես մի ուժեղ դող անցավ ուժասպառ ծնկներին ընկած Մակարի թևերով:

— Նազուկնովին տար քեզ մոտ քնելու, հետևիր, Վոր չխմի, — չնչաց Դավիդովը Ռադմյոտնովին և նա դլխով համաձայնութեան նշան արավ:

Դավիդովը տուն եր վերադառնում մենակ: Լուսկաչկա Չերակովի տան մոտ, քանդված ցանկապատին նստել եյին կազակները և այնտեղից աշխույժ դրույցի ձայն եր դալիս: Դավիդովը դնում եր փողոցի հակառակ կողմով և յերբ նրանց հալասարվեց, լսեց, թե ինչպես մեկը խավարի մեջ վստահորեն, բամբ ձայնով ասում է.

— ... Ինչքան ուզում ես տար, ինչքան ուզում ես վճարիր, ելի դո՛հ չեն:

Իսկ մյուսն ասում է.

— Հիմի ել խորհրդային իշխանությանը յերկու
թեւ ե դուրս յեկեւ. աջ ու ձախ: Բա յե՞րբ կթռչի ու
Վհեռանա մեզանից:

Պոռթկաց բաղմաձայն ծիծաղը և իսկույն ել հան-
կարծակի կտրվեց:

— Սըս-ս'ս'ս'-ս-ս... Դավիդովը, — լսվեց տաղ-
նապալից: Յեվ անմիջապես նախկին բամբ ձայնն ար-
դեն առանց նենգ ակնաբոկի նշույլի, ձեւացրած դոր-
ծիմացութեամբ ասաց:

— Հա'-ա'-ա'... ա'յ թե անձրեւ չլիներ, ցանքը
չաւտ կվերջացնէինք... Հողն ենպես ե չորանում,
վոր իսկի տեսնված չե... Եհ, տղերք, ցրվեցեք հան-
դրստանալու: Բարի գիշեր հալա...

Հազ: Վոտնաձայներ...

ԳԼՈՒԽ XXV

Հետեյալ ուր կոլտնտեսությունից դուրս գալու մասին քսաներեք դիմում ստացվեց: Դուրս յեկան, հլխավորապես միջակները, վորոնք վերջինն եյին մըտել կոլտնտեսություն, ժողովներում առվորաբար լուռ եյին մնում, շարունակ վիճում եյին դործի նշանակողների հետ և դժկամությամբ եյին աշխատանքի դընում: Դրանց մասին եր, վոր նադուլնովն ասում եր. «Դե մի՞թե դրանք կոլտնտեսականներ են: Դրանք վոչ ձուկ են, վոչ միս»: Դուրս յեկան նրանք, ուլքեր եյապես մեռած մարմիններ եյին բրիգադներում, վորոնք կոլտնտեսական եյին դարձել կամ յերկյուղից, թե հանկարծ չլինի իշխանությունը խեթ նայի իրենց վըրա, կամ ուղղակի ընկել եյին դեռ հունալարին սկսված կոլեկտիվացման ուժեղ հոսանքի մեջ:

Դավիդովը դիմումներն ընդունելիս փորձեց նրանց ել համոզել, խորհուրդ տվեց նորից մտածել, սպասել մի քիչ, սակայն դուրս յեկողները համառեցին և Դավիդովը վերջ ի վերջո թափ տվեց ձեռքը.

— Գնացե՛ք, քաղաքացիներ, բայց հիշեցե՛ք, նորից պիտի խնդրե՛ք, վոր կոլտնտեսություն ընդունենք և այն ժամանակ մենք կմտածենք, ընդունե՞նք ձեզ, թե վոչ:

— Դժվար թե մենք նորից խնդրենք: Հույս ունենք, վոր նորից առանց կոլտնտեսության եւ կապւենք... — շաղանակադույն, դանդուր բեխերի տակ ժպտալով բոլորի փոխարեն պատասխանեց յերեկվեալ կոլտնտեսական Իվան Բատալչչիկովը:

— Մենք եւ առանց ձեզ մի կերպ կապւենք, լաց ու կոծ չենք անի ձեզ համար, փաստ ե: Պառաւր սայլակից ցած դա՝ ձին անելի հեշտ կքաշի,—կտրուկ պատասխանեց Դավիդովը:

— Լավն եւ են ե, վոր սիրով բռնանանք: Կճուճը կճուճին կսլչի՝ առանց վնասի չի անցնի: Թույլ տալի՞ս եք մեր անասունները բրիգադներից հետ վերցնել:

— Վո՛չ. այդ հարցը մենք վարչության նիստում պիտի դնենք: Սպասեցեք մինչեւ վաղը:

— Մենք սպասելու ժամանակ չունենք: Դուք ձեր կոլեկտիվով դուցե թե հողեզալուստից հետո սկսեք ցանքը, իսկ մենք՝ դաշտ պիտի դուրս դանք: Մինչեւ եդուց կսպասենք, բայց յեթե դուք վաղն եւ փորձեք մեր անասունները պահել, են ժամանակ ինքներս կվերցնենք:

Բատալչչիկովի ձայնի մեջ բացահայտ սպառնալիք կար եւ Դավիդովը նրան պատասխանելիս թեթեակի կարմրեց բարկությունից.

— Կտեսնեմ, թե դու ինչպես կհամարձակվես փորեւ բան վերցնել կոլտնտեսության դոմից, առանց վարչության թույլտվության: Առաջին, վոր չենք տա, իսկ յերկրորդ՝ յեթե վերցնես, դատարանով պատասխան կտաս:

— Իմ անասունի՞ համար:

— Առայժմ նա կոլտնտեսութեանն է :

Այդ նախկին կոլտնտեսականներէրէց Դավիդովը, քաժանկեց առանց մաղաչափ ավստասանքի, սակայն նրան, խիստ վշտացրեց, յերբ Դեմիդ Մուլչունից ել դիմում ստացվեց դուրս գալու մասին: Նա յեկավ արդեն իրիկնապահին, բոլորովին հարբած և սովորականի պես լուռ: Առանց բարեկեցութեան, Դավիդովի բոլոր կոխեց լրադրի թղթի մի կտոր, վարի վրա տողերի հակառակ ուղղութեամբ ինչ վոր խաղաղված եր ու սաց. «Բաց թողեք կոլտնտեսութեանից»:

Դավիդովը տարակուսանքով ձեռքերի մեջ շուռ ու մուռ տվեց Մուլչունի կարճառոտ դիմումը և անբավական տոնով հարցրեց.

— Դո՞ւ այդ ինչ ես անում, հը՞ :

— Հեռանում եմ, — մըթմըթաց Մուլչունը:

— Ո՞ւր, ինչո՞ւ :

— Ուրիշները դուրս են գալիս... Դե, յես ել նրանց հետեից:

— Իսկ յեթե ուրիշները ժայռից ցած գլորվեն, դու ե՞լ նույնը կանես, — մեղմ ժպիտով հարցրեց Ռադմյոնովը:

— Դե, ախպերս, եդ արդեն հաղիվ թե, — Մուլչունը խուլ քրքջաց: Նրա ծիծաղը զարմանալի նման եր դատարկ տակառի դղրդոցի:

— Դե, ի՞նչ արած: Դուրս յեկ, — հառաչելով սաց Դավիդովը, — քո կովը կարող ես վերցնել: Քեյ, վորպես չքավորի, անխոս կվերադարձնենք, փաստ է: Կտանք չե՞, Ռադմյոնով:

— Պետք է վերադարձնել, — համաձայնվեց Ռադ-

մյոտնովը, սակայն Դեմիդը նորից լայնաբերան ծիծաղեց ու վրա բերեց։

— Ասենք եղ կովը ինձ պետք էլ չի։ Կոլտնոթ-սուրճյանն եմ նվիրում։ Յես յերեւի տնիեսա կղնամ։ Ի՞նչ ե. դուք զարմանում եք յերեւի։— Յեւ նա դուրս յեկավ առանց հրաժեշտ տալու։

Դավիդովը լուսամուտից նայեց։

Մոլչունն անշարժ կանգնած եր սանդուխդներէ մոտ։

Հետաքրքրությամբ դիտելով նրան՝ Դավիդովը տեսավ, թե ինչպէս Մոլչունը պատի մոտից լինող վերցրեց, մոտեցավ դարբասին։

— Զլինի՞ եղ արջը մտածել ե քարուքանդ անել մեր շենքը, — ծիծաղելով ասաց Ռադմյոտնովը, վոր մոտեցել եր լուսամուտին։ Նա միշտ ջերմ վերաբերմունք ունէր դեպի Մոլչունը, կապված եր նրա հետ, անսահման հարգանք եր դէպքում դեպի նրա Ֆիդիքա-կան վիթխարի ուժը։

Մոլչունը դարբասը բաց արեց և սառույց կտրած ձյունակույտին աշնպիտի ուժով հարվածեց, վոր միան դամից յերեք վիթաչափ սառույցի մի խոշոր կտոր պոկեց։ Սառույցի կտորտանքը կարկուտի պէս թափվեցին դարբասի վրա և շուտով յերկաթե նիւղով բացած հունի միջով հանդարտ հոսել սկսեց բակում լճա-յած ջուրը։

— Դե, սա ելի կոլեկտիվում կլինի, — խոսեց Ռադմյոտնովը, ըննելով Դավիդովի ուսերից և ցույց տալով Մոլչունին։— Անկարգ բան նկատեց, ուղղեց, նոր դնաց։ Նշանակում ե նրա սիրտը մեր կոլտնոթ-սուրճյունում մնաց։ Ծիշտ չե՞մ ասում։

ԳԼՈՒԽ XXVI

Մի շաբաթվա ընթացքում Գրեմյաչի Լոգում մոտ հարյուր տնտեսություն դուրս յեկան կոլտնտեսությունից։ Առանձնապես ուժեղ մաղում յեղավ յերկրորդ բրիգադում, վորի մեջ մնացին ընդամենը քսան հինգ տնտեսություն, նրանցից ել մի քանիսի արդեն «Կիսիսչոդներէ թեկնածու եյին», ինչպես ասում եք բրիգադիր Լյուբիշկինը։

Դեպքերը ցնցում եյին դյուղը։ Յուրաքանչյուր որը նոր անասորժություններ եր բերում Դավիդովին։ Նրա կրկնակի հարցումին, թե դուրս յեկողների լրծկանն ու դյուղատնտեսական գործիքները հիմա՞ պիտի վերադարձնել, թե՞ ցանքից հետո, շրջանային դաշտավարական միությունն աւ կուսակցական կոմիտեն պատասխանեցին բարձրագոյ մի հրամանով, վորի իմաստն այն եր, թե՛ դրեմյաչինցիները բոլոր ուժերով աւ միջոցներով պետք ե կոլտնտեսության քայքայման առաջն առնեն, հնարավորին չափ ամելի մեծ թվով կոլտնտեսականների պահեն կոլտնտեսության մեջ, իսկ դուրս յեկողների հետ բոլոր հաշիւները մաքրելը, ինչպես և նրանց դույքը վերադարձնելը պետք ե հետաձգել աշնանը։

Ինչպես յեղավ՝ շուտով Գրեմյաչի յեկավ շրջա-
նային հողբաժնի վարիչ, շրջկոմի բյուրոյի անդամ
Բեգլիխը: Նա շատաւ ծանոթացավ դրուժյանը (այդ
որը նա մի քանի դժուար պիտի շրջեր) և ասաց.

— Այժմ վոչ մի պայմանով դործիքներն ու անա-
սունները դուրս յեկողներին միք վերադարձնի: Մնա
մինչև աշուն, իսկ հետո՝ կտեսնենք:

— Ախր մարդիկ մեր բկին են չողում, — փորձեց
առարկել Դավիդովը: Բեգլիխը, վոր մի վճռական ու
հաստատամիտ մարդ էր, միայն ժպտաց.

— Դե, դու ել քո հերթին չողիր: Ըստ եյու-
թյան, ի հարկե, պետք է վերադարձնենք, սակայն
սկզբնական կոմիտեյից այդպիսի հրահանգ կա
վերադարձնել միմիայն բացառիկ դեպքերում, հաշ-
վի առնելով դասակարգային սկզբունքը:

— Այսինքն:

— Դե, այդ արդեն դու ինքդ պիտի հասկանաս
առանց «այսինքն»-ի: Չքաղորին վերադարձնել, իսկ
միջակին խոստանալ աշնանը: Հասկանալի՞ յե:

— Բայց, Բեգլիխ, դրանից հարյուր տակոսանոց
կոլեկտիվացման նման բան չի՞ ստացվի: Չե՞ վոր
շրջանային կոմիտեյում այդպիսի դրույթ ել կար-
գինչ դնուլ ել լինի քչիք մինչև հարյուր և վորքան կա-
րելի յե՝ շուտ»: Յեվ դուրս յեկավ գլխապետույթ:
Միջակի անասունը չվերադարձնել՝ այդ նշանակում
է փաստորեն սեղմել նրան: Ապա նա ինչո՞վ վար ու
ցանք կանի:

— Նրանց դարձը քեզ չեն ասել: Դու մենատնտեսի
մասին մի մոռո՞՛ւր, այլ քո կոլտնտեսության: Ապա

դէ՞ր ինչով պիտի աշխատես, յեթե անասունները վերադարձնես: Յանքի պլանը չես կատարի՝ գլուխդ կսոկենք:

Յեւ արդեն սայլակը նստելով կարծես ի միջի այլոց ասաց.

— Ընդհանուր առմամբ դըժ-վա՛-ա՛-ր ե մի քիչ: Շեղումների համար, ախպերս, ստիպված ենք քայլել, օրան-նրան զոհաբերել... Եղպես ե կարգը: Մեր շրջկենտրոնի մարդիկ խիստ են կատաղած Նազուլնովի վրա: Այդ ինչե՞ր ե սարքել նա այստեղ. ծեծել ե մի ինչ վոր միջակի, ձերբակալել ե, նազանով սպառնացել: Ինձ Սամոխինն ասաց: Դրա մասին մի ամբողջ գործ ունի նա: Հ-ա՛-ա՛, բանից դուրս ե գալիս, վոր Նազուլնովը մեծ մասշտաբով ձախլիկ ե: Իսկ հիմա գիտե՞ս ինչ դրույթ կա. պատժել, մինչև՝ իսկ կուսակցությունից վտարել: Դե, մնաք բարև: Անասունները, անասունները պահպանի՛ր:

Բեգլիխը քչեց գեպի Վոյսիովոյ: Դեռ քամին չեր չորացրել նրա սայլակի անիվների հետքերը, վոր վաղելով, հուզված ներս ընկավ Աղաֆոն Դուբցովը՝ յերբորդ բրիգադի բրիգադիւրը:

— Ընկեր Դավիդով, յեղներն ու ձիերը տարան, նրանք, վոր դուրս են յեկել, զոռով տարան:

— Ի՞նչպէս թե տարան, — շառագունած դոչեց Դավիդովը:

— Շատ պարզ. տարան: Յեղապանին մարադում փակեցին և յեղներն արձակեցին ու տափաստան քչեցին: Տասնութ դույզ յեղ ու յոթ հատ ձի տարան: Ի՞նչ պիտի անենք:

Մ

— Իսկ դո՞ւ, ապա դու ի՞նչ եյիր անում, թմբած :
Վորտե՞ղ եյիր դու, ինչո՞ւ թույլ տվիր, վո՞րտեղ եյիր
չքվել, հը՞... :

Չնայած անասունները պահպանելու համար ձեռք
առած բոլոր միջոցներին, յերկու որվա ընթացքում
կոլտնտեսությունից դուրս յեկածները կարողացան
փախցնել յոթ դույզ յեղ և յերեք ձի : Նրանք անասուն-
ները քչեցին տափաստան, հեռավոր ձորակների կողմը
և, վորպեսզի հասակավորների բացակայությունն աչքի
չընկնի, նախրապան ուղարկեցին անչափահասներին :
Առավոտից մինչև գիշեր կոլտնտեսության վարչությու-
նում ու գյուղխորհրդում բազմություն եր վխտում :
Արդեն լուրջ վտանգ կար, թե հեռացածները կխլեն
կոլտնտեսության հողերը :

— Կամ հենց հիմա մեզ հող տվեք, կամ թե չե՛
մենք ելի մեր նախկին հողամասերը կսկսենք հեր-
կել, — պահանջում եյին Դավիդովից հեռացածները :

— Ձեզ հող կտանք, միք հուզվի, քաղաքացի մե-
նատնտեսներ : Վաղը կսկսենք բաժանել : Դիմեցեք
Ռատրովնովին, այդ դործը նա պիտի կարգավորի,
փաստացի յեմ ասում, — հանգստացնում եր Դավիդո-
վը :

— Իսկ վո՞րտեղից պիտի մեզ հող տաք և ի՞նչ
տեսակ :

— Վորտեղ աղատ հող կլինի :

— Գուցե թե եդ աղատ հողը գյուղի հողամասի
ծայրումն է, եդ վոնց կլինի :

— Դու, ընկեր Դավիդով, հիմարի տեղ մի դնի
մեզ : Բոլոր մոտիկ հողերը կոլտնտեսության ձեռքն

անցան. դուրս ե գալիս, վոր մեզ հեռու տեղերի՞ց պիտի հող տաք: Լծկանը չեք տալիս, դուք ե թե մենք ինքներս պիտի լծվենք կամ կովերը լծելով պիտի ցանք անենք և են ել հեռու հողե՞րն եք մեզ տալիս: Ե՛հ, այ թե ի՞նչ արդարադատ իշխանություն ե...

Դավիթովը համոզում, հասկացնում եր, վեր ինքը չի կարող ամեն մեկին իր ցանկացած տեղից հող տալ, վորովհետեւ չի կարող կոտնտեսության հողային ամբողջական տարածությունը կտրել և դժվարացնել աշնանը կատարվելիք հողաշինարարությունը: Հեռացածներն աղմուկով դուրս եյին գնում, բայց մի քանի բուսեյից հետո ներս եր թափվում մի նոր ամբոխ, վոր հենց շեմքից դուռում եր.

— Հող տվե՛ք: Ես ի՞նչ կարգ ե: Դուք ի՞նչ իրավունք ունեք մեր հողը պահելու: Ա՛յ, դուք մեզ. չեք թողնում ցանք անել, իսկ ընկեր Ստալինն ինչպե՞ս ե գրել մեր մասին: Մենք նրան ել կարող ենք գրել, վոր վոչ միայն անասունները չեք տալիս, այլ և հողը, վոր մեզ ապրուստի բոլոր հնարավորություններից զրկել եք: Նա ձեր ճակատը չի պաչի դրա համար:

— Յակով Լուկիչ, եդուց առավոտը սրանց հողաբաժին հատկացրու խեցդետնի լճակի այն կողմը:

— Են խոպա՞նը, — դռացին հեռացածները:

— Հանդստացած հող ե, ի՞նչ խոպան: Եդ հողը վարվել ե, բայց վաղուց, մի տասնհինգ տարի առաջ, — բացատրեց Յակով Լուկիչը:

Յեւ միանգամից փոթորկալից աղաղակ բարձրացավ.

— Չենք ուզո՞ւմ, ամուր հող ե...

— Ինչո՞ւ պիտի վարենք եղ տեսակ հողը...

— Փափուկ հող ավե՛ք...

— Հետ ավեք լծկանը, են ժամանակ պինդ հողն
ալ կմշակենք:

— Մարդ կուղարկենք ուղիղ Մոսկվա, Ստալինի
մո՛տ:

— Ի՛նչ եք մեր ուր սեացնում:

Կանայք ճղճղում էյին: Կաղակները սիրով ու միա-
համուռ ձայնակցում էյին նրանց: Շատ ջանք եր հար-
կալոր լինում այդ աղմուկը դադարեցնելու համար:
Այսպիսի դեպքերում սովորաբար վերջ ի վերջո Դա-
վիդովն իրեն կորցնելով գոռում եր.

— Ի՛նչ, իսկ դուք ուղե՞ւմ եք, վոր ամենալավ
հողե՞րը ձեզ տան: Այդ չի՛ լինի, փաստ է: Խորհրդա-
յին իշխանությա՜նը բոլոր առավելությունները, կոյ-
տնտեսություններին է տալիս, վա՛չ թե նրան, ով դեմ
է գնում կոլտնտեսությանը:

Տեղ-տեղ մենատնտեսներն արդեն սկսեցին հերկել
ու մշակել այն հողերը, վորոնք մի ժամանակ իրենց
եյին պատկանել, իսկ հետո կոլտնտեսության հողա-
յին զանգվածի մեջ էյին մտել: Լյուբլիչկինը նրանց
դուրս քչեց կոլտնտեսության հողերից, իսկ Յակով
Լուկիչը փայտի սաժենանոցը ձեռքին դնաց տափաս-
տան և խեցգետնի լճակի այն կողմը յերկու ու չարու-
նակ հողակտորներ եր բաժանում մենատնտեսներին:

Դյոմկա Ուչակովի բրիգադն ամսի 25-ին դուրս
յեկավ դորչ-ավաղահողը վարելու: Դավիդովը դաշ-
տավարների տրամադրության տակ դրեց ամենից ա-
վելի աշխատանակ կոլտնտեսականներին, դասավո-

րեց ուժերը: Ծերունիներից շատերը հաճությամբ
բրիգադները մտան վորպես ցանքարար, մաճկալ, տա-
փանող: Վորոշեցին ձեռքով ցանք չանել: Նույնիսկ
Լախկին «հալ մատնահարող» Ակիմ Բեսխլերնովը, այդ-
դառամյալ ծերունին ցանկություն հայտնեց դնալ
շարքացանով աշխատելու: Շշուկարին Դավիդովը կոլ-
տնտեսության վարչության ձիապան նշանակեց: Ամեն
ինչ պատրաստ եր: Ցանքը ձգձգում եյին միայն հորդ-
անձրենները, վոր յերկու որ շարունակ առատորեն
վողողում եյին Գրեմյաչի բլուրները, աչնանացանը,
վորն առաւիտները պարուրված եր լինում սպիտա-
կավուն գոլորշու մեջ:

Կոլտնտեսությունից դուրս դալը դադարեց: Մնաց
մատահելի, ամուր կորիզը:

ԳԼՈՒԽ XXVII

Շչուկար պապը ցնծությամբ համաձայնիկեց իրեն ձուլվարչության մշտական ձիապան նշանակելուն։ Պաշտոնական ուղևորությունների համար վարչությունում թողնված նախկին կուլակային յերկու հովատակը հանձնելով նրան, Յակով Լուկիչն ասաց.

— Աչքիդ լույսի պես պահպանիր ես ձիերը։ Ենպես արա, վոր չնիհարեն. տես, վոր արագ չքչես, չհոգնեցնես։ Տես, Տխտկի ես մոխրադույն հովատակը ցեղական ե։ Ասենք ես չեկն ել Դոնի լավ տեսակի ձիերից ե։ Մեղ մոտ ենքան ել շատ նստող չի լինի։ Ծուտով ես հովատակները զամբիկներին ենք խառնելու։ Դո՛ւ յես նրանց համար պատասխանատու։

— Ասա՛ խնդրեմ, — պատասխանեց Շչուկար պապը, — ի՞նչ ե, յես չեմ իմանում, թե ձիերի հետ ինչպես պիտի վարվել։ Ինչքա՛ն ձի յեմ տեսել յես իմ կյանքում... դի՛տա ենքան մազ չկա, ինչքան վա՛ր ձի յե անցել իմ ձեռքի տակով։

Բայց իսկությունն այն ե, վոր Շչուկար պապի ամբողջ կյանքում «նրա ձեռքով» ընդամենը յերկու ձի յեր անցել, այն ել մեկը փոխանակել եր կովի հետ, իսկ յերկրորդի հետ հետևյալ պատմությունն եր տեղի ունեցել։

Բսան տարի առաջ Շչուկարը խիստ հարբած Վոյսկովի դյուղից վերադառնալիս այդ ձին գնել եր քոչվոր գնչուներից, յերեսուն ուրբով: Գնելու ժամանակ յերբ նա ձին գննեց, կլորիկ տեսք ուներ, լավ դույն, ականջները կախ եյին, աչքի մեջ ել հատ կար, յայց շատ արագաշարժ եր, աշխույժ: Մինչև կեսօր Շչուկար սլապը սակարկեց գնչույի հետ, մի քառասուն անգամ ձեռք-ձեռքի խփեցին, ելի բաժանվեցին, նորից մոտեցան իրար:

Լավ ե, գնչուն բարեհոգի մարդ դուրս յեկավ, յերկար սակարկելուց հետո մի ուրբլի ևս իջեցրեց, սանձը հանձնեց Շչուկարին և ձևացնելով, թե ամսոսում ե՝ հառաչեց ու իր յերկար, բաց կապույտ սերթուկի թևքով սրբեց շաղանակադույն ճակատը:

Հենց վոր սանձն անցավ Շչուկարի ձեռքը, ձին կորցրեց իր քիչ առաջվա աշխուժութունը: Նա Շչուկարի հետևից քայլում եր դժկամությամբ յենթարկվելով նրա լարված ջանքին, դժվարությամբ փոխելով իր չուված վոտքերը:

Դեռ Տյուբանսկ չհասած՝ ձիու հետ սկսեցին հրաչքներ տեղի ունենալ: Պատահաբար հետ նայելով՝ Շչուկարը չմեց. նրա հետևից քայլում եր վոչ իր գնած մեծամոր, տուուզ ձին, այլ մի նիհար, հալից ընկած ձի, ներս ընկած փորով, գավակի վոսկորների մոտ խորունկ վռսերով: Ընդամենը մի կես ժամում նա կիսով չափ նիհարել եր: Շչուկարը յերեսին խաչ քաշեց ու չչնջաց. «տե՛ր վողորմյա, տե՛ր վողորմյա, տե՛ր վողորմյա»: Սանձը ցած ընկավ նրա ձեռքից, նա կանգ առավ, զգալով, թե ինչպե՞ս միանգամից ան-

ցալ իր հարբածությունը: Ձիու շուրջը պտտվելուց
 հետո միայն նա գլխի ընկալ, թե ինչն եր նրա այդքան
 աջագ նիհարելու պատճառը. ձիու գզգզված պոչի
 տակից, վոր սատանան գիտե, թե ինչ ձևով թեքված
 եր մի կողմի վրա ու դեպի վեր, շաչյունով ու սու-
 րոցով դուրս ելին ժայթքում խեղդուկ ողն ու հեղուկ
 թրիթի շիթերը: «Ա՛յ քեզ բա՛ն...» հառաչեց Շչու-
 կարը՝ յերկու ձեռքով բռնելով իր գուխը: Իսկ հետո,
 սանձը բռնելով՝ տասնապատիկ ուժով ձիւ տվեց
 ձիուն: Մինչև Տյուբանսկ հասնելը նրա ստամոքսի
 հրաբխային ժայթքումները չեյին դադարում և ճա-
 նապարհին այլանդակ հետք եյին թողնում: Գուցե և
 Շչուկարը հաջողությամբ մինչև Գրեմյաչի Վոդ հաս-
 ներ, յեթե ձին չարունակ քաշելով տաներ, սակայն
 հենց վոր հասավ Տուբյանսկի գյուղի առաջին տներին,
 վորտեղ իր քալորն ու շատ ծանոթ կազակներ եյին
 սպրում, վորոշեց նստել իր դնած ձին, գոնե դանդաղ
 քայլով քշել և վոչ թե քաշ տալ հետևից: Նրա մեջ
 հանկարծ մի չտեսնված հպարտություն բռնկեց և
 արթնացավ իրեն հատուկ ցանկությունը՝ պարծենալ,
 ցույց տալ, վոր ինքը՝ Շչուկարը արդեն դուրս և
 յեկել աղքատությունից և արդեն ձիով է դնում, թեև
 վատ, բայց և այնպես՝ իր սեփական ձիով: «Հը՛ո՛ւ՛ս՛,
 անիծված, հենց թռչկոտում ես մի գլուխ», ասաց նա,
 աչքի տակով նայելով ծանոթ կազակին, վոր դուրս
 եր գալիս կողքի տանից: Յեւ սանձը ձիւ տալով նա
 կանգ առավ: Նրա ձին, վոր հավանաբար խաղացել ու
 թռչկոտել եր իր հեռավոր ջահելության տարիներին,
 իրականում ամենևին միտք եւ չունեւ թռչկոտելու:

Նա կանգ առավ և տխուր-տրտում գլուխը կախ դրեց, հետևի վտաքերը ծալեց «Քալորի տան մոտով պետք է անցնել, թող տեսնի», մտածեց Շչուկարը և ցատկելով՝ իր փորը դրեց ձիւ մեջքի սուր վոսկորներին։ Յեվ հենց այստեղ էլ պատահեց այն, ինչի մասին հետազայում յերկար ժամանակ խոսում էյին Տուրյանսկի կազակները։ Հենց այդտեղ էր, վոր Շչուկարը կրեց չլսված մի խայտառակություն, վորի մասին հիշողությունը հասել է մինչև մեր որերը և հավանորեն կանցնի նաև գալիք սերունդներին... Հապիվ էյին Շչուկարի վտաքերը դետնից պոկվել ու ինքը կախվել իր ձիու վրա, նրա մեջքի լայնությամբ ընկած, ջանալով վեր բարձրանալ ու նստել վրան, յերբ ձին յերերաց, նրա ներսն ինչ-վոր բան դուռաց և ձին հենց տեղն ու տեղը կարծես փլեց, ընկավ ճանապարհի մեջ տեղն ու պոչը յերկարեց։ Շչուկարը ձեռքերը տարածած ընկավ ճանապարհի մյուս կողմը, փռվեց փոշու մեջ։ Ապա արագ վեր ցատկելով և նկատելով, վոր կազակը տեսավ իր խայտառակությունը, դործն ուղղեց գոչելով. «Խոնչ ես մի գլուխ քացի դցում, դրողի տա-ա-րած», դռաց նա վտաքով խփելով ձիուն, Ձին վեր կացավ և կարծես վոչինչ չեր պատահել, դունչը մեկնեց թառամած մոլախոտին։

Շչուկարին նայող կազակը շատ կատակասեր և ուրախ մարդ էր։ Նա ցանկապատի վրայով ցատկեց, մոտեցավ Շչուկարին։ «Բարի որ, Շչուկար, եդ ի՞նչ է, ձի յես դնել».— «Գնել եմ, բայց կարծես մի քիչ սխալվել եմ. կատաղած է սատանան. հենց ուղում ես

հեծնել— հալ, գետին ե թմփացնում: Յերևում ե, դեռ չեն հեծել սրան, սուլոր չե»: Կազակն աչքերը կկոցելով մի յերկու անգամ պտտվեց ձիու շուրջը, թեթևակի նայեց ատամներին, ասլա միանգամայն լրջորեն ասաց. «Դե, ի հարկե, խամ ե: Բայց, յերևում ե, աղնվացեղ ձի յե: Ատամներն նայես՝ հիսուն տարեկանից պակաս չի լինի, բայց հենց նրա համար, վոր աղնվացեղ ե, վոչ վոք չի կարողացել տանձել նրան»: Շշուկարը համակրական վերաբերմունք տեսնելով նրա մեջ, համարձակվեց հարցնել. «Բայց մի ինձ ասա, Իգնատ Պորֆիրի՛չ, ինչու եսպես շուտ նիհարեց: Յես քաշում եմ նրան, իսկ ինքն ուղղակի կարծես աչքիդ առաջ հալվում ե, ծանր հոտ ե փչում նրանից, թրիքն ել կարծես անդունդից՝ ե դուրս ժայթքում, ամբողջ ճանապարհին նկատել եմ»:— «Իսկ դու վո՞րտեղ ես առել ես ձին. հո գնչուներից չե՞ս առել»:— «Նրանցից եմ առել. քոչը հենց ձեր գյուղի մոտ եր կանգնած»:— «Դե հենց նրանից ե նիհարում,— բացատրեց կազակը, վոր ե՛ ձիերն եր ճանաչում, ե՛ գնչուներին,— նրանից ե նիհարում, վոր քեզ վաճառելուց առաջ փչել են: Ձին վոր պառավությունից նիհարում ե, նրանք վաճառելուց առաջ հետալքը մի ծակ յեղեգ են կոխում ե բոլորը հերթով ենքան են փչում, մինչև վոր ձիու կողերն ուռչում են ե կլորիկ տեսք ե ստանում: Յեվ յերբ արդեն աջառի տլի պես փչած են լինում, յեղեգն իսկույն հանում են ու տեղը կարոտած մի լաթ խրում կամ մի ուրիշ բան, վորպեսզի փուքը դուրս չգա: Ահա, դու հենց եղ տեսակ փքած, ուռեցրած ձի յես առել»:

Վողրաց Շչուկարը և այլևս չհամարձակվեց նրստել գնչույի տված «հրեղենին»։ Նա դուրս յեկավ զյուզից, ուղղվեց դեպի բլրակը, սակայն բլրակի վրա արդեն հոգնեց սանձը քաշելուց և վորոշեց ձին քշել իր առաջին արած։ Բայց այդտեղ ել պարզվեց, վոր այնքան ղեփարությամբ գնած ձին յերկու աչքից ել կույր ե։

Յերբ Շչուկար պապը Յակով Լուկիչին հավատացնում եր, թե ինքն իր կյանքում անթիվ ձիեր ե անցկացրել, հաստատ համոզված եր, վոր Յակով Լուկիչը չի կարող հավատալ իրեն, քանի վոր Շչուկարի ամբողջ կյանքը նրա, Յակով Լուկիչի աչքի ադաջ եր անցել։ Սակայն բնականից այդպես եր Շչուկար պապը. չեր կարող չպարծենալ ու սուտ չխոսել։ Մի ինչ վոր ներքին մղում նրան ստիպում եր ասել այնպիսի բաներ, վորոնցից մի քանի բոսպե հետո ինքն ել հաճույքով կհրաժարվեր։

Մի խոսքով Շչուկար պապը դարձավ ձիապան և միաժամանակ կառապան։ Յեվ պետք ե ասել, վոր նա իր վոչ բարդ պարտականությունները վատ չեր կատարում։ Միակ բանը, վոր դուր չեր գալիս արագ վազք սիրող Նադուլնովին, այդ հաճախակի կանգ առումներն եյին։ Դեռ բակից դուրս չեկած, մեկ ել կտեսնեյիր յերասանակները քաշեց. «Հըռ՝-ռ՝-ռ՝, կա՛ց...» — «Ի՞նչ պատահեց», կհարցնի Նադուլնովը։ «Ենպես, ձիու բնական կարիքի համար», կպատասխանի Շչուկար պապը և այնքան յերկար կսկսեր սուրբել, մինչև Նադուլնովը դուրս կքաշեր մտրակը նրա նստատեղից ու կշրխացներ հովատակի մեջքին։ «Հի-

մի ցարի ժամանակները չեն, վոր կառապանը առջևի չոր տեղը լինի նստած, իսկ ուղևորը հետևի փափուկ բարձի վրա ճոճվի: Հիմի, այ, յես կառապան եմ, բայց ընկեր Դավիդովի հետ մի շարքում եմ նստում: Պատահում ե, ծխել եմ ուղում և ասում եմ. «Ապա մի յերասանակը բռնի՛ր, ծխախոտ պիտի փաթաթեմ»:— «Խնդրեմ, մեծ սիրով», ասում ե: Պատահում ե, վոր ձեռքիցս առնում ե յերասանակները ու մի ամբողջ ժամ քշում ձիերը, իսկ յես նստում եմ առոք, փառոք ու բնությանը նայելով հիանում», պարծենում եր Շչուկար պապը կաղակների մոտ: Նա մի տեսակ պատկառելի տեսք եր ընդունել և նույնիսկ մի քիչ սաղավախոս եր դարձել:

Նա այնքան արագ լծել սովորեց, վոր իր արագությամբ մրցում եր նույնիսկ Գրեմյաչի հրչեջ խմբի հետ: Ամեն անգամ յերբ ձիերը դուրս եր բերում լծելու, վրնջացող ու վոտքերով դուրս հովատակներին հանգստացնելիս անդադար կանչում եր բարձրաձայն. «Հո՛-ո՛-ո՛, կատաղել ե սատանա՞ն... դե սա ել հո դամբիկ չե՛, հենց են պտուղն ե, ինչ վոր դո՛ւ...» Իսկ լծելն ավարտելուց հետո սայլակին նստելով՝ ինքնագոհությամբ ասում եր. «Դե, գնում ենք ուրեմն և մի դծիկ^{*}) ել կվաստակենք: Չե, ախպեր, ես կյանքը ինձ սկսել ե դուր գալ»:

^{*}) 1930 թվին սովորաբար կոլտնտեսականի յուրաքանչյուր աշխատած որվա համար բրիգադիրն իր ծոցատետրում նրա անվան դիմաց մի դծիկ եր քաշում:

ԳԼՈՒԽ XXIII

Նազուկնովն առաւոտոյան վաղ արթնացաւ, յերկու բաժակ կաթ խմեց ու գնաց / կոլտնտեսութեան գոմը:

— Մի ձի դուրս քաշիր ինձ համար, միայն լաւը, — խնդրեց գոմի հերթապահին:

Նա դուրս քաշեց դեղնավուն մի ձի, կախ ընկած հետույքով, վոր հայտնի յեր բացառիկ դիմացկունութեամբ ու կայտառութեամբ, և հարցրեց.

— Հեռո՞ւ յեք գնալու:

— Շրջան: Դավիդովին կասես, վոր յես ետոր դիւշերվա դեմ կվերադառնամ:

— Հեծա՞ծ եք գնալու:

— Հա, դուրս բեր թամբը:

Մակարը ձին թամբեց, նոխտան գլխից հանեց, հաղցրեց սանձը, վոր մի ժամանակ Տիտոկին եր պատկանում, դյուրութեամբ վոտքը դցեց ատամնաւոր ասպանդակեն:

Շրջանային կոմիտեյի բյուրոյի նիստն սկսվեց ժամը տասնմեկին: Որակարգում դրված եր չրջանային հողբաժնի վարիչ Բեգլիսի ղեկուցումը՝ ցանքի ընթացքի մասին, առաջին հնդորյակում: Բացի բյու-

լոյի անդամներին ներկա եյին նաև շրջանային վերահսկիչ հանձնաժողովի նախագահ Սամոխինը և շրջանային դատախազը:

— Քա հարցն առանձին ե դրվելու, չգնաս,— նախադեռչացրեց Նազուլնովին կազմբաժնի վարիչ Խոմուտովը:

Բեգլիսի կես ժամ տևող զեկուցումը լավեց լարված, ծանր լուսթյամբ:

— Այժմ, ահա, Նազուլնովի մասին:— Քարտուղարն ամբողջ նիստի ընթացքում առաջին անգամ նայեց Մակարին, մի քանի վայրկյան նրա թափառող, վանող հայացքը կանգ առավ նրա վրա:— Ձեզ հայտնի յե, վոր նա Զրեմյաչիի կուսակցական բջջի քարտուղար լինելով՝ մի շարք ծանր հանցանքներ ե գործել կուսակցության դեմ: Հակառակ շրջանային կոմիտեյի ցուցումներին՝ կոլեկտիվացման ու սերմֆոնդ գանձելու ժամանակ ձախ դիժ ե տարել: Նա հազանով ծեծել ե մի մենատնտես միջակ գյուղացու, ցուրտ սենյակում կալանավորել ե մի քանի կոլտնտեսականի... Ընկեր Սամոխինն անձամբ գնացել ե Գրեմյաչիում, քննել աքս գործը ե պարզել, վոր Նազուլնովը հեղափոխական որինականության խախտման, կուսակցական դժի վնասարարական աղավաղման աղաղակող գործեր ե արել: Խոսքը տանք Սամոխինին: Ընկեր Սամոխին, հայտնի բյուրոյին, թե դու ինչ ես պարզել Նազուլնովի հանցագործությունների վերաբերյալ:— Քարտուղարն աչքերը փակեց իր ծանր կոպերով և ծանրորեն հենվեց արմունկների վրա:

Նազուլնովը դեռ շրջանային կոմիտե գալու

ըրպէյից հասկացել եր, վոր իր գործը վատ ե, վոր ներողամտության սպասել չի կարող: Շըջանային կոմիտեյի քարտուղարն արտասովոր զսպվածությամբ վողջունեց նրան և, ըստ յերևույթին խոսակցության բռնվելուց խուսափելով՝ անմիջապէս ինչ վոր հարցով դիմեց շըջանային գործադիր կոմիտեյի նախագահին:

— Ի՞նչպէս ե իմ գործը, ընկեր կորչի՞նսկի, — վարանումով հարցրեց նրան Մակարը:

— Բյուրոն կվճռի, — դժկամությամբ պատասխանեց նա:

Ասենք, մյուսները ևս խուսափում եյին Մակարի հարցական հայացքից և հեռու քաշված նրանից: Ըստ յերևույթին նրանք իրենց մեջ նախապէս արդեն լուծել եյին նրա հարցը: Միայն միլիցիայեւ Բալարինն եր, վոր կարեկցաբար ժպտաց Մակարի յերեսին և ամուր սեղմեց նրա ձեռքը:

— Մի վախի, Նազուլնո՛ւյ: Դե, սխալվել ես, խճճվել ու կացինդ քարին ես խփել: Դե, ախր մենք քաղաքականապէս այնքան ել լայլ կոփված չենք: Քեզանից լայլ դուրս ունեցողներն ել են սխալվել:

Յերբ Սամոխինը պորտֆելից հանեց հաստափոր թղթապանակը, Նազուլնովը սրտի խորքում տազնալ զգաց: Լսելի ձայնով բախեց նրա սիրտը, արյունը գլուխը խփեց, քունքերն ալրվեցին, չմեցնող մի ծանրություն զգաց սրտում ու կոկորդում: Այդպիսի վիճակ նա միշտ ունենում եր ընկնելուց մի քիչ առաջ: «Միայն թե հանկարծ չընկնեմ»: Խորապէս ցնցվում եր նա ականջ դնելով Սամոխինի դանդաղ ճառին:

— Շրջանային կոմիտեյի և վերահսկիչ հանձնա-
ժողովի հանձնարարությամբ յես հետաքննեցի այդ
դործը: Հարցաքննելով հենց իրեն՝ Նազուլնովին,
նրա արարքներից տուժած Գրեմյաչի Լոդի կոլտնտե-
սականներին ու մենատնտեսներին, ինչպես և վկա-
ների ցուցմունքների համաձայն յես պարզել եմ
հետևյալը. ընկեր Նազուլնովն, անկասկած, չարդա-
րացրեց կուսակցության վստահությունը և իր ա-
րարքներով՝ վիթխարի վնաս հասցրեց նրան: Այսպես,
կոլեկտիվացման ժամանակ, փետրվար ամսին, նա
չըջել է տները և նազանով սպառնալով՝ հարկադրել
կոլտնտեսություն մտնել: Այդ ձևով նա, ինչպես ա-
ռաւ են, կոլտնտեսություն է «դրավել» յոթ միջակ
գյուղացի: Այդ ինքը՝ Նազուլնովն ել չի ժխտում:

— Նրանք մինչև ուղ ու ծուծը սպիտակներ են, —
աթոռից վեր բարձրանալով՝ խռոտ ձայնով ասաց
Նազուլնովը:

— Յես քեզ խոսք չեմ տվել: Կարդի յեմ հրավի-
րում, — խստությամբ ընդհատեց նրան քարտուղարը:

— Այնուհետև, սերմֆոնդի գանձման ժամանակ
նա նազանով ուշաթափ լինելու աստիճանի ծեծել է
մեկ միջակ մենատնտեսի և այդ ներկա յեղող կոլ-
տնտեսականների ու գյուղխորհրդի հերթապահների ա-
ռաջ: Ծեծել է նրա համար, վոր այդ գյուղացին հրա-
ժարվել է անմիջապես ներկայացնել սերմֆոնդը...

— Խայտառակություն, — բարձր ձայնով ասաց
դատախազը:

Նազուլնովն իր թաթով կոկորդը տրորեց, գու-
նատվեց, բայց լռեց:

— Այդ նույն դիշերը, ընկերներ, նա նախկին
սլոբոտայի նման ցաւրտ սենյակում կալանավորել ե-
յերեք կողտնտեսականի և այդտեղ պահել ամբողջ
շիշերը, միաժամանակ նաղանով սպառնացել և, յեթե
հրաժարվեն անմիջապես տանել, հանձնել սերմացուն։

— Յես նրանց չեմ սպառնացել...

— Յես այդ նրանց խոսքն եմ ասում, ընկեր Նա-
յուկնով, և խնդրում եմ ինձ չընդհատել։ Նրա պնդու-
մով կուլակաթափ ե արվել և արտաքսվել միջակ
գյուղացի Գաեվը, վորն ամենևին կուլակուլթյան յեն-
թակա չե, վորովհետև իր դուշքային դրուլթյամբ նա
վոչ մի դեպքում կուլակների շարքը դառնել չի կա-
րող։ Ահա, ընկերներ, այն հերոսական արարքների
համառոտ ցուցակը (այստեղ Սամոխինը կծու կեր-
պով ժպտաց), վոր կարճ ժամանակամիջոցում կա-
րողացել և կատարել բջի պատուհաս քարտուղար
Նադուկնովը նա, որինակ, վոչ միայն միջակին կու-
լակաթափ անելու և նաղանի սպառնալիքով կողտնտե-
սուլթյուն քշելու հնարն ե գտել, այլ և վորոչում ե
անցկացրել՝ համայնացնել ընտանի թուչունները և բո-
լոր մանր ու կաթնատու անասունները։

— Թուչունների ու անասունների վերաբերյալ
չըլկոմից դիրեկտիվ չի յեղել, — կամացուկ ասաց Նա-
յուկնովը։

Նա արդեն կանգնել, ձգվել եր հասակովը մեկ,
ծախ ձեռքը ջղայնորեն սեղմելով կրծքին։

— Վո՛չ, այդ արդեն ներիր, — բռնկեց քարտու-
ղարը — չըլկոմը ցուցում տվել ե։ Մեղքը հիվանդ
դիւից առողջի վրա գցելու կարեք չկա։ Արտելի կա-

նոնադրություն կա և դու ծծկեր յերեխա չես, վոք
չկարողանայիր հասկանալ այն:

— Գրեմյաչիի Կոլտնտեսությունում ինքնաքննադա-
տության ճնշումն ե թագավորում, — շարունակեց
Սամոխինը: — Նազուլնովը ահաբեկել ե բոլորին, վոչ
վոքի չի թողնում մի խոսք ասել: Բացատրական աշ-
խատանք կատարելու փոխարեն նա դուռում ե դյու-
ղացիների վրա, նազանն ե թխկթխկացնում, ղենքով
ե սպառնում: Դրա համար ել Գրեմյաչի ընկեր Ստա-
լինի անվան Կոլտնտեսությունում մեծ իրարանցում
կա: Այնտեղ հիմա մասրայորեն դուրս են գալիս Կոլ-
տնտեսությանից, ցանքը նոր են միայն սկսել և վորո-
չակի կերպով գլուխ բերել չեն կարողանում: Շրջա-
նային վերստուգիչ հանձնաժողովը, վորի կոչումն ե
մաքրել Կուսակցությանը ամեն տեսակի քայքայված
տարրերից, բոլոր դույնի ոպորտունիստներից, վո-
րոնք խանդարում են մեք մեծ շինարարությանը, ան-
կասկած իր յեղրակացությունները կանի Նազուլնովի
մասին:

— Վերջացրի՞ր, — հարցրեց քարտուղարը:

— Այո՛:

— Խոսք տանք Նազուլնովին: Թող պատմի թե
ինչպես հասավ այդ աստիճանին: Խոսի՛ր, Նազուլ-
նով:

Սոսկալի զայրույթը, վոր Սամոխինի ճառի վեր-
ջում համակել եր Նազուլնովին, հանկարծ անհայ-
տացավ, նրան փոխարինեց անվստահությունն ու յեր-
կյուղը: «Շա ինչպե՞ս են վարվում ինձ հետ: Ինչպե՞ս
կարելի յե: Թաղե՞լ են ուղում ինձ», մի վայրկյան

ցրված մտածեց նա՝ մոտենալով սեղանին։ Սամսոնի յեղույթի ժամանակ իր պատրաստած կծու հակաճառություններից վռչինչ չմնաց։ Նրա գլուխը դատարկությամբ լցվեց և նշանիսկ վռչ մի համապատասխան բառ չմնաց նրա մտքում։ Մակարի հետ մինչ վոր արտասուվոր բան եր տեղի ունենում։

— Յես, ընկերներ, հեղափոխության ուրերից կուսակցության մեջ եմ... Կարմիր բանակումն եմ յեղել...

— Այդ ամենը մեզ հայտնի յե։ Գործին մոտեցիր, — անհամբերությամբ ընդհատեց նրան քարտուղարը։

— Յես բոլոր ճակատներում կռվել եմ սպիտակների դեմ... Յեվ Առաջին հեծյալ բանակում... ինձ չբանջան տվին...

— Դու գործի մասին խոսի՛ր։

— Իսկ ես գործ՝ չե՞մ։

— Դու խոսքը կտուրը մի՛ գցի, Նազուլնով։ Հիմա անցյալի ծառայությունների մասին խոսելու կաքիք չկա, — ընդհատեց չրջանային գործադիր կոմիտեյի նախագահը։

— Թողե՛ք, վերջապես, ընկերը խոսի։ Ի՞նչ եք լեզվակոխ անում նրան, — հուղված դաչեց Բալաբինը և նրա կլոր, ճաղատալուն գլխի գազաթը վայրկյանապես ծածկվեց մորեգուլյն փայլով։

— Թող կոնկրետ խոսի։

Նազուլնովը շարունակ կանգնած եր նույն դիրքով, ձախ ձեռքն առանց հեռացնելու կրծքից, իսկ ավը՝ դանդաղորեն մեկնեց դեպի կոկորդը, վոր կար-

ձեռն չորացել եր տապից: Նա դունատվեց և դժվարությամբ շարունակեց.

— Թույլ տվեք խոսել: Յես հո թշնամի չեմ, ինչո՞ւ յեք եղպես վարվում ինձ հետ: Յես բանակում վերավորվել եմ... Կաստորնոյի տակ կանտուղիա յեմ ստացել... ծանր հրանոթից... — և լռեց, նրա սևացած շրթունքները չչոցով եյին ողբ ներս ծծում:

Բալարինն արագորեն ջուր լցրեց ջրամանից, բաժակը մեկնեց Մակարին, առանց նրան նայելու:

Կորչժինսկին նայեց Նադուլնովին և անմիջապես հայացքը հեռացրեց նրանից. Նադուլնովի ձեռքը, վոր սեղմել եր բաժակի կողերը, դողում եր անդուստ:

Լուսթյան մեջ պարզ լավում եր, թե ինչպես չխկ-չխկում ե ապակին՝ զարկվելով Մակարի ատամներին:

— Դե, դու մի՛ հուզվիր, խոսիր, — տրամոթյամբ ասաց Բալարինը:

Կորչժինսկին մոռալվեց: Խղճահարությունը դադարագողի նրա սիրտը սողոսկեց, սակայն նա իրեն հազարեց: Նա հաստատ համոզված եր, թե Նադուլնովը պատուհաս ե կուսակցության համար և վոր նրան վոչ միայն պիտի աշխատանքից հանել, այլ և կուսակցությունից վտարել: Յեվ նրան համամիտ եյին բոլորը, բացի Բալարինից:

Մակարը միանգամից կուլ տվեց բաժակի ջուրը, շունչ առավ ու սկսեց խոսել.

— Յես ընդունում եմ այն ամենը, վոր ասաց Մամոնինը: Ճիշտ ե, եդ բոլորը յես արել եմ: Բայց վոչ նրա համար, վոր ցանկացել եմ դեմ դնալ կու-

սակցութեանը: Եդ արդեն հնարում ե Սամոխինը: Բայց այդ ամենը յես արել եմ... Յես հեղափոխութեան ոգուտն եյի ուզում: Գուցե յես սխալվել եմ... Ձգիտեմ... Դուք ինձանից ավելի ուսումնական եք: Դուք կուրսեր եք անցել, ավելի լավ եք հասկանում: Յես իմ մեղքը չեմ փոքրացնում: Դատեցեք, ինչպես ուզում եք: Միայն մի բան խնդրում եմ հասկանալ... — Նրա շունչը նորից կտրվեց, բառը կիսատ մնաց և մի կես բոպե լուռ մնաց: — Հասկացեք, յեղբայրներ, վոր եդ բոլորն արել եմ առանց կուսակցութեան դեմ չար մտքեր ունենալու: Յես Բաննիկին նրա համար եմ ծեծել, վոր նա ծաղրում եր կուսակցութեանը և ուզում եր սերմացուն խողբելի առաջ լցնել...

— Ասա՛, — ծաղրով վրա բերեց Սամոխինը:

— Ասում եմ են, ինչ վոր յեղել ե: Մինչև հիմա ել ամսոսում եմ, վոր յես եդ Բաննիկին չեմ սպանել: Ել ասելու բան չունեմ:

Կորցե՛ինսկին ուղղվեց, բաղկաթոռը ճռճոաց նրատակին: Նա ուզում եր շուտ վերջացնել այդ ծանր գործը: Յեվ շտապ խոսեց.

— Դե, ել ի՞նչ, ընկերներ, ամեն ինչ պարզ ե: Ինքը՝ Նազուկնովը խոստովանեց: Թեև մանր-մունր բաների մասին նա արդարանալու ճիշդ ե անում, սակայն նրա արդարացումներն անհամոզեցուցիչ են հնչում: Յուրաքանչյուր վոք, ով ստիպված ե լինում արդարանալ, ճգնում ե իր մեղքի մի մասից ազատվել, կամ պատասխանատվությունն ուրիշների վրա դրել: Յես գտնում եմ, վոր Նազուկնովին, վոր-

պես կոշտնտեսային շարժման մեջ կուսակցության գի-
ծը չարամտորեն խախտողի, պետք է վտարել կու-
սակցության շարքերից: Ո՞վ է կողմնակից, վոր Նա-
պոլեոնովը կուսակցությունից վտարվի: Հասկանալի
յե, քվեարկում են միայն բյուրոյի անդամները:
Այդպես, ուրեմն չո՞րս հոգի: Դու դե՞մ ես, ընկեր
Բալաբին:

Բալաբինը թաթը զարկեց սեղանին: Նրա քոճ-
քերին առավ յերակների խճճված ցանցը:

— Յես վոչ միայն դեմ եմ, այլ և կտրականապես
առարկում եմ: Այդ հիմնովին սխալ վորոշում է:

— Դու կարող ես քո առանձին կարծիքին մնալ,—
սառն կերպով ասաց Կորչժինսկին:

— Վոչ, դու թույլ տուր ինձ խոսել:

— Խոսելն ուշ է, Բալաբին: Նազուկնովին վտա-
րելու վորոշումն ընդունված է ձայների մեծամասնու-
թյամբ:

— Այդ չինովնիկական մոտեցում է մարդուն:
Նե-րե-ցե՛ք, յես այդ այդպես չեմ թողնի: Յես ոկրու-
գային կոմիտեյին կղրեմ: Վտարել կուսակցության
հին անդամին, կաքմրաղբորոշին... Յնդեկ եք դուք, ըն-
կերներ: Մի՞թե պատժի ուրիշ միջոցներ չկան:

— Այդ մասին դիսկուսիա սարքելու կարիք չկա.
քվեարկեցինք հո:

Այդ ժամանակ Կորչժինսկին իր ուռած կողերի
առիկից զայրույթով լի մի հայացք դեցեց Մակարի վրա
և արդեն ահնհայտ թշնամանքով ասաց.

— Հարցը փակված է, Նազուկնով: Բյուրոյի վո-
րոշմամբ դու վտարված ես մեր շարքերից: Ձեզ նման-

ները կուսակցությանը հարկավոր չեն: Դի՛ր այստեղ կուստոմսը,— և չեկ մազերով ծածկված իր թաթով բաղխեց սեղանը:

Նազուկնովը մեռելի դուռն ստացավ: Ուժեղին դողը ցնցեց նրան, իսկ ձայնը համարյա չեր լսվում, յերբ նա սկսեց խոսել:

— Կուստոմսը յես չե՛մ տա:

— Կհարկադրենք տալ:

— Գնա ուղրուդային կոմիտե, Նազուկնով,— անկյունից դոչեց Բալաբինը և չրջդործկոմի նախագահի հետ սկսած իր զրույցը կիսատ թողնելով՝ դուռը յեկավ, ամուր չրկկացնելով դուռը:

— Կուստոմսը յես քեզ չե՛մ տա,— ասաց Մակարը: Նրա ձայնն ուժեղացավ, ճակատից ու վոսկրոտ այտերից դանդաղորեն չքացավ կապտավուն գունատությունը: — Յեվ կուսակցությանը յես դեռ պետք կգամ... Յեվ յես առանց կուսակցության ապրել չեմ կարող: Իսկ քեզ չեմ յենթարկվում... Այ, եստեղ ե տոմսը, ծոցադրպանումս... փորձիր մի վերցնել: Կոկորդղ կսպտռեմ:

— Վողբերդական գործողությունն սկսվում ե,— ուսերը թոթվեց դատախազը:— Դու ավելի լավ ե՛ առանց հիստերիկայի...

Առանց նրա խոսքին ուշադրություն դարձնելու՝ Մակարը նայում էր Կարչժինսկուն, խոսում էր դանդաղ, կարծես ինքն իրեն:

— Ախր յես ո՞ւր գնամ առանց կուսակցության: Յեվ ինչո՞ւ: Չե՛, կուստոմսը յես չեմ տա: Յեռ իմ ամբողջ կյանքն եմ դրել... ամբողջ կյանքը... — և

հանկարծ ինչպես մի անդոր ծերունի, անհասկանալի
արագությամբ ձեռքը քսեց սեղանին ու բառերը խառ-
նելով շտապ ու անհասկանալի մրմնջաց. — Են ժա-
մանակ ավելի լավ ե դու ինձ... հրամայիր աղերան-
ցը... են ժամանակ ինձ պետք ե փշրել: Վռչինչ չի
մնում... Այժմ ինձ կյանք ել պետք չե, կյանքից ել
դրկեցեք...

Մակարի դեմքն անշարժ եր գիպսի դիմակի պես,
միայն չրթունքներն եյին դողդողում ու շարժվում,
սակայն վերջին խոսքերն ասելիս նրա սառած աչքե-
րից իր յերկարամյա կյանքում առաջին անգամ հո-
սեցին արցունքի շիթերը: Նրանք հոսեցին առատո-
րեն թրջելով այտերը և կանդ առնելով խիտ բուսած ու
վաղուց չսափրված մորուքի վրա, սև պուտերով
նախշելով վերնաշապիկի կուրծքը:

— Բավական ե: Դրանով հո դործին չես ոգնի,
ընկեր, — ցավակցելով մռայլվեց քարտուղարը:

— Յես իմ արդարութունը կհաստատեմ, կենտ-
կոմ կգնամ:

— Այ, այ, գնա՛: Այնտեղ ամեն ինչ մի ըրպեյում
կլուծեն: Գեղ վաղուց են սպասում այնտեղ... —
Ժպտալով վրա բերեց Խոմուտովը:

Մակարը դանդաղ մոտեցավ դռանը, ճակատը
խից դռան շրջանակին, տնքաց:

Ձայրույթի վերջին պուրթկումը նրան վերջնա-
կանապես ուժասպառ եր արել: Անդա, առանց վորեւ
բան մտածելու նա մոտեցավ դարբասին, արձակեց
ցանկապատին կապված իր ձին, չգիտես ինչու՝ սկսեց
քաշել իր հետեից: Գյուղից դուրս գալիս ուղեց հեծ-

նել, բայց չկարողացաւ. չորս անգամ վտար դցնց ասպանդակին, բայց հարբածի պէս որորովելով՝ պոկվեց թամբից:

Ամենածայրի խրճիթի մօտ հողաթմբի վրա նըստած եր մի կայտառ ծերունի: Իր կազակային գլխաբկի պոկված հովհարի տակից նա ուշի ուշով դիտում եր, թե ինչպէս Մակարը ճիգ ե անում հեծնել ձին, քալա խրախուսական ժպիտով խոսեց.

— Լա՛վ պտուղ ես: Արևը դեռ նոր ե բարձրացել, իսկ նա արդեն վտարները բարձրացնել չի կարողանում: Եդ ի՞նչ պատճառով ես վաղ առավոտից եղջան խմել: Տոն հո չի՞ ետոր:

— Տոն ե, Զյուդոր պապի, ձայն տվեց նրա հարևանը, վոր նայում եր ցանկապատի հետևից:— Եսոր անբան—Սիմոնի տոնն ե, գինետները չըջելու որ ե:

— Ախր տեսնում եմ յես ել... — Ժպտաց ծերունին:— Նշանակում ե գինուց ամելի կտրիճը չկա: Տե՛ս մի թե գինին վոնց ե նրան ցած գլորում թամբից: Պինդ կաց, կաղա՛կ:

Մակարն ատամները կրճտացրեց և կոշիկի ծայրը հազիվ ասպանդակին դնելով՝ թռչունի պէս թամբի վրա թռաւ:

ԳԼՈՒԽ XXIX

Այդ որն առավոտյան Յարսկի դյուղից կուտնտե-
ռային քսանյերեք ձիասայլ յեկան Գրեմյաչի Լոգ:
Հողմաղացի մոտ նրանց հանդիպեց Բաննիկը: Պարանն
ուսը դցած՝ նա դնում եր տափաստան, իր ձին փընտ-
րելու: Առաջին ձիասայլը հավասարվեց նրան:

— Բարի ուր, քաղաքացի կաղակներ, վո՞նց եք:

— Փառք ասածու,— պատասխանեց սևամորուք
կաղակը, վո՞ր վարում եր կարճապոչ ձիերը:

— Ես վորտեղի՞ սայլերն են:

— Յարսկիից:

— Ես ի՞նչ ե, ձեր ձիերը պո՞չ չունեն: Ինչի յեք
դուք՝ նրանց ալլանդակել:

— Հը՛—ո՛ւ—ո՛ւ—ո՛ւ, վա՛ց: Լա՛վն ե տատանան. պոչն
եւ կտրեցինք, իսկ նա ելի ցատկըտում ե... Ինչու
պոչ չունե՞ն, ասում ես: Կտրել ենք պետությանը տա-
լու համար: Քաղաքի կանայք պոչերով ճանճ պիտի
քշեն... Ծխելու բան չե՞ս ունենա, լավ մարդ: Հյու-
րասիրիւր մեզ, թե չե մենք ծխախոտի կողմից շատ
աղքատ ենք:

Կաղակը ցած ցատկեց ռայլակից: Հետևի սայլերն
եւ կանդ առան: Բաննիկը խիստ ափսոսաց, վոր խոս-

քի բռնվեց: Նա դժկամությամբ հանեց քիտան, յերբ տեսավ, թե ինչպես հինգ հոգի սայլերից դեպի իրեն են մոտենում, ճանապարհին լրագրի թուղթը կտրատելով ծխախոտ վաթաթելու համար:

— Հիմի քիտես կղարդակեք... — դռնեց առանց աչքի ել ժլատ Բաննիկը:

— Հիմի կոլեկտիվ ե գիտե՞ս: Ամեն բան ընդհանուր պիտի լինի, — խստությամբ ասաց մորուքավորն ու վրոնց վոր իր քիսայից՝ դուրս քաշեց լիքը սլաքովն ծխախոտ:

— Եդ ո՞ւր եք գնում դուք:

— Գրեմյաչի:

— Մեզ մոտ ուրեմն: Իսկ ի՞նչ գործով:

— Սերմացուչի:

— Եդ... այսինքն ինչպե՞ս:

— Շրջանից հրամայել են ձեզանից սերմացու վերցնել, չորս հարյուր յերեսուն վուլթ: Նո՛ւ-ո՛ւ, հալա՛... —

— Ախր յես եղպես ել գիտեյի՛ր... — բացականչեց Բաննիկը: Պարանը թափահարելով նա վազեց դեպի գյուղ:

Յարսկիի սայլերը դեռ կոլտնտեսության վարչության դրասենյակը չեյին հասել, բայց արդեն գյուղի կեսը գիտեր, վար յարսկեցիք յեկել են սերմացուն տանելու: Բաննիկը չեր խնայել իր վոտքերը տնից սու՛ն վաղելիս:

Սկզբում կանայք հավաքվեցին փողոցներում, ճվճվացին, աղմկեցին վախեցած կաքավի խմբերի պես:

— Տանում են մեր հացը, ձե՛ղ մատա՛ղ...

— Ել մենք ի՞նչ պիտի ցանենք:

— Վա՛յ իմ խեղճ գլուխ...

— Ասում եյին ակսր խելքը դլխին մարդիկ, թե հարկավոր չե սերմացուն հավաքել համայնական ամբարում...

— Թե վար կաղակները մեղ լսեյի՛ն...

— Գնանք, ասենք կաղակներին, վոր հացը չըտան:

— Հենց մենք լինենքս ել չենք տա: Գնանք, կնանիք, զնանք ամբարները: Յեղանները վերցնենք ու չթողնենք, վոր կողպեքներին մոտենան:

Հետոյ յերևացին կաղակները: Նրանց միջև ևս եռւյնալիսի խոսակցություններ յեղան: Փողոցից փողոց անցնելով՝ մի ահագին բաղմություն հավաքվեց ու շարժվեց դեպի շտեմարանները:

Մինչ այդ Դավիթովը կարդաց յարսկեցիների բերած պաշտոնական թուղթը, վոր դրել էր շրջանային դաշտավարական միության նախագահը:

«Ընկեր Դավիթով, — գրում էր Լուսեատովը, — քեզ մոտ հացամթերումից մնացած կա 73 փութ ցորեն: Առաջարկում եմ այդ ցորենը (ամբողջ 73 ցենտները) հանձնել Յարսկիի կալոնտեսությանը: Նրանց սերմացուն պակասում է: Սոյուզիսիների դրասենյակի հետ յես խնդիրը համաձայնեցրել եմ»:

Դավիթովը դրությունը կարդաց և կարդադրեց ցորենը հանձնել: Յարսկեցիները վարչության բակից զնացին դեպի շտեմարանները, սակայն շտեմարանների մոտ փողոցում ահագին բաղմություն էր հավաք-

վել: Մոտ յերկու հարյուր կին ու կաղակներ շրջապատեցին սայլերը:

— Ո՞ւր եք գնում:

— Մեր հացը տանելու, դո՞ւք վորտեղից բուսաք:

— Հետ դարձե՛ք:

— Չե՛նք տա:

Դյոմկա Ուշակովը նետվեց դեպի Դավիդովը, վորը վազում էր դեպի շտեմարանները:

— Ի՞նչ ե պատահել, քաղաքացիներ, ինչո՞ւ յեք հավաքվել:

— Դու մեր հացն ինչո՞ւ յես տալիս յարակիցիներին: Մենք նրանց համա՞ր ենք հավաքել:

— Քեղ ո՞վ ե եղ իրավունքը տվել, Դավիդով:

— Իսկ մենք ի՞նչ պիտի ցանենք:

Դավիդովը բարձրացավ մոտակա շտեմարանի սանդուխքին և՝ հանգիստ բացատրեց, վոր շրջանային դաշտավարական միության կարգադրությամբ ինքը հանձնում ե վոչ թե սերմացուն, այլ հացամթերումից մնացած ցորենը:

— Դուք, քաղաքացիներ, մի՛ք անհանդատանա, մեր հացն անչարժ կմնա: Իսկ դուք, փոխանակ անդործ նստելու և արևածաղկի անրժ չըթելու, ասվելի լավ ե դաշտ գնաք: Նկատի ունեցեք, վոր բրիդադիրները հաշիվ են պահում, թե ով չի դաշտ դուրս յեկել: Ով չգնա՝ կտուգանվի:

Կաղակների մի մասը փողոցը թողեց: Շատերը, Դավիդովի հայտարարությանից հանդատացած՝ դաշտ

դնացին: Պահաստապետն սկսեց ցորենը բաց թողնել յարակեցիներին, Դավիդովը դնաց վարչություն: Սակայն կես ժամ հետո դեռևս շտեմարանները մոտ հավաքված կանանց տրամադրության մեջ ուժեղ փոփոխություն յեղավ: Յակով Լուկիչը նպաստեց դրան մի քանի կաղակի ականջին փախալով:

— Փչում ե Դավիդովը, սերմացուն են տանում: Կոլտնտեսությունը կցանի, իսկ ինչ վոր մենատնտեսներն են տվել, ուղարկում են Յարսկիի կոլտնտեսությանը:

Կանայք ալեկոծվեցին: Բաննիկը, Դեմիդ Մուչունը, Դոնեցկով պապը և ելի մի յերեսուն կաղակ իրար հետ խորհուրդ անելով մոտեցան կշեռքին:

— Ձենք տալիս հացը, — բալոբի անունից հայտաբարեց Դոնեցկովը:

— Քեղ հարցնող չկա, — բարկացավ Դյոմկա Ուշակովը:

Նրանց միջև վեճ սկսվեց: Յարսկեցիք Դյոմկայի կողմից անցան: Նույն այն սևամորուք կաղակը, վորին ճանապարհին Բաննիկը ծխախոտ տվեց, կանդնել երսայլի վրա հասակովը մեկ և մի հինգ ըոպե կատաղի հայհոյանքներ եր թափում, իսկ հետո ել սկսեց դռնալ:

— Դուք եղ ի՞նչ ե, իշխանությա՞նն եք հակառակում: Ի՞նչ եք մեր դժուրը տանում: Մենք աշխատանքի ես յեռուն չըջանում քառասուն վերստ ճանապարհ ենք յեկել, իսկ դուք պետական հաճոյս եք պահում: Խի՛ստ եք կարոտել Պետքադվարչությանը. ձեղ հարկավոր ե Սոլովիիում նստեցնել: Շան պես նստել

Քե խոտի դեղի վրա ու վոչ ինքներդ եք ուտում, վոչ
ուրիշներին եք մոտ թողնում: Ինչի՞ չեք դաշտ գնում:
Տո՞ն ե ձեզ համար, ի՞նչ ե:

— Իսկ քո ի՞նչ գործն ե: Մորուքդ քո՞ր ե դալիս,
ի՞նչ ե: Կքորենք,— գոռում եր Բեսսիբենով Ակիմ
Կրասնոր թեմերը քշտելով աւ մոտենալով սայլին:

Յարսկեցի մորուքավոր կաղակը սայլակից ցած
ցատկեց: Նա իր դարչնագուլն գունաթափված վերնա-
շապկի թևերը քշտեց, սակայն Ակիմ Կրասնորին հան-
դիպեց այնպիսի մի ուժեղ ու ճարպիկ ապտակով, վոր
Ակիմը մի յերկու սաժեն հետ-հետ ընկավ, հողմաղացի
թևերի պես իր թևերը թափահարելով ընկավ բաղմու-
թյան մեջ:

Սկսվեց մի այնպիսի տուր ու դմբոյց, վորպիսին
վաղուց ի վեր Գրեմյաչի Լոգը չէր տեսել: Յարսկե-
ցիներին մի լավ դնքսեցին և նրանք արյունաշաղախ՝
թողին ցորենով լի պարկերը, լցվեցին սայլերի մեջ,
մտրակեցին ձիերին, ճեղքեցին ճղճղացող կանանց
բաղմությունն ու փախան:

Հենց այդ րոպեյից եւ հողմունքի ալիքը տարած-
վեց ամբողջ Գրեմյաչի Լոգում: Ուղում եյին Դյոմկա
Ուշակովից խլել հացի շտեմարանների բանալին, սա-
կայն չըջահայաց Դյոմկան հենց կովի ժամանակ
ծլիվել եր բաղմության միջից ու վաղել կովարչու-
թյան դրասենյակը:

— Վորտե՞ղ պահեմ բանալիները, ընկեր Դալի-
դովը, մերոնք յարսկեցիներին ծեծում ենք և ինչպե՞ս
յերևում ե, հենց հիմի մեզ եւ կհասնեն:

— Տղւր ինձ բանալիները, — հանգիստ առաց Դա-
վիդովը:

Նա բանալիները վերցրեց, գրպանը դրեց ու գնաց
չտեմարաններէ մօտ: Իսկ այդ ժամանակ կանայք ար-
դեն Անդրեյ Ռադմյոտնովին դուրս ելին քաշել դյուղ-
խորհրդից ու կատաղած դռում ելին.

— Բա՛յ արա միտինդը:

— Տատիկներ՛ր, մորաքուրներ՛ր, մայրիկներ՛ր, իմ
անուշիկներ՛ր, հիմա միտինդներ չկա՛ն, ցանել ե հար-
կալոր, վոչ թե միտինդախաղ անել, — փորձեց կա-
նանց բան հասկացնել Ռադմյոտնովը:

Սակայն նրանք նրան չեյին լսում. անդրավար-
տիկից, թեքերից, փեշերից բռնած քաշքշելով դպրոց
տարան մուտքոված Անդրեյին՝ դռաւով.

— Բաց արա միտինդը, թե չե մենք ինքներս կը-
բանանք:

— Փչում ես, թի՛ չի կարելի. դու նախադահ ես,
քեզ կարելի յե:

Անդրեյը հետ եր հրում կանանց, ականջները փա-
կում և աշխատում եր նրանցից ավելի բարձր դո-
ռաւ.

— Լռեցե՛ք, դեե՛ր, հետ քաշվեցե՛ք մի քիչ, ձեր
ինչի՞ն ե պետք միտինդը:

— Հացի՛, հացի մասին պիտի խոսենք ձեզ հետ:
Վերջ ի վերջն Ռադմյոտնովը ստիպւած յեղաւ ա-
սել.

— Ժողովը հայտարարում եմ բացված:

— Մի խոսք տուր ինձ, — պահանջեց այրի Յեկա-
տերինա Գուլյաշչայան:

— Դե խոսիր, սատանա՛ :

— Դու, նախադահ, ուրիշին սատանա մի անվա-
նի, թե չես յես ել քեզ կհայհոյեմ... Դուք ի՞նչ իրա-
վունքով եք թույլ տվել մեր հացը ցրելով տալ : Եդ ո՞վ
ե կարդադրել հացը յարսկեցիներին տալ ե ինչի՞ հա-
մար :

Գուլյաշչայան ձեռները կողին դրած մի քիչ առաջ
կռացավ՝ սպասելով պատասխանի :

Անդրեյը ձեռքը թափ տվեց նրա վրա, վոնց վոր
ձանձրացնող ճանճի վրա :

— Ընկեր Դավիդովը հեղինակավոր կերպով բա-
ցատրել ե ձեզ : Յեվ յես ժողովն եդ հիմարություն-
ների համար չեմ բաց արել, այլ նրա համար... —
Անդրեյը հառաչեց, — վոր, սիրելի քաղաքացիներ,
հարկավոր ե մեր բոլոր ուժերով դաւրա դալ դաշտա-
մկների դեմ :

Անդրեյի մանյովրը չհաջողվեց :

— Ի՞նչ մուկ :

— Մկների ժամանակը չի :

— Հացը հետ տվեք :

— Խորամանկ, դրողի տարած, խոսքը մկան վրա
յես շուռ տալիս, իսկ հացի մասին ով պիտի խո-
սի :

— Դրա մասին խոսելու բան չկա :

— Հա՛-ա՛, չկա, հա՞ : Հետ տվեք հացը :

Կանայք Գուլյաշչայայի գլխավորությամբ սկսե-
ցին մոտենալ բեմին : Անդրեյը կանգնած եր հուշա-
րարի թիթեղյա բուդկայի մոտ : Նա ժպիտով եր նա-
յում կանանց, սակայն հոգու խորքում վորոշ տաղնապ

եր զգուժ. խիստ խոթող տեսք ունեյին կաղակները, վարոնք հավաքվել էյին սպիտակ լաջակավոր կանանց բաղմուխյան հետեւ:

— Դու ամառ—ձմեռ սապողներով ես ման գալիս, իսկ մենք տրեխի փող ել չունենք:

— Կամիսա՛ր ես դարձել:

— Տողե՞լ ես...

— Տկլորացրեք դրան, կնանի՛ք...

Դղրդացին բացականչություններն անկանոն համադարկի պես: Մի քանի տասնյակ կին հավաքվեցին ուղիղ բեմի մոտ: Ի դուր եր Անդրեյը փորձում լռեցնել. նրա ձայնը չեր լսվում աղմուկի մեջ:

— Քաշեցե՛ք նրա սապողը, կնանի՛ք, ապա միանգամի՛ց:

Վայրկենապես բաղմաթիվ ձեռքեր մեկնվեցին դեպի բեմը: Բռնեցին Անդրեյի ձախ վոտքը: Նա կալավ բուդկայից, դունատվեց զայրույթից, սակայն սապողն արդեն հանել էյին վոտքից ու դցել հետեւին չ վոր մի տեղ: Բաղմաթիվ ձեռքեր խլեցին այդ սապողը, նետեցին հեռու, տարածվեց մի չարախիռե ծիծաղ: Հեռվից, հետևի շարքերից տղամարդկանց խրախուսական ձայն էյին լսվում:

— Մերկացրեք նրան:

— Թող առանց դալիֆե մնա:

— Մյուսն ել քաշեցե՛ք:

— Գոբժի անցեք, կնանիք, դլորեցեք դրան:

Անդրեյի մյուս սապողն ել հանեցին: Նա վոտքերի փաթաթանները թափ տվեց ու գոչեց.

— Փաթաթաններն ե՞լ են հարկավոր: Գուցե մեկը ջնջոց կշինի:

Շտապով բեմին մոտեցան մի քանի յերիտա-
սարդ: Նրանցից մեկը— մենատնտես Յեֆիմ Տուբա-
չովը, հաստապուռչ մի տղա, ինքն ատամանի վորդի,
մոտ մի սաժեն հասակով— կանանց դես ու դեն հըն-
լով բեմ բարձրացավ:

— Մեզ քո փաթաթանները պետք չեն,— խոսեց
նա ժպտալով ու ծանր շնչելով,— բայց այ, նախա-
պահ, քո շալվարը մենք կհանենք:

— Շալվարը մեզ հափաղանց հարկավոր է: Չքա-
վորությունն անշալվար է շրջում, իսկ կուլակներինը
չբավականացավ,— կցկտուր խոսեց մի ուրիշը, ավե-
լի յերիտասարդ ու փոքրահասակ, ավելի սպառնալից
ու հաղթ տեսքով մի տղա, Դիմոկ անունով:

— Շալվարը տո՛ւր... — Դիմոկն ուժգին հառա-
չեց.— Ապա՛, հանի՛ր:

Բեմը լցվեց կանանցով: Բաղմակուռ ամբոխը կըր-
կին շրջապատեց Անդրեյին, տաք շնչելով նրա դեմ-
քին, ծոծրակին, շրջափակելով նրան ամուր ողա-
կով:

— Յես նախապահ եմ,— դռչեց Ռադմյոտնովը,—
ինձ ծաղրել, նշանակում է խորհրդային իշխանությա-
նը ծաղրել: Հեռացե՛ք: Յես ձեզ չեմ թաղնի հացը
վերցնել: Ժողովը հայտարարում եմ փա՛-ա՛կ-վա՛ծ:

— Ինքներս կվերցնենք:

— Հա՛, հա՛, հա՛... Փակե՛ց...

— Կբացեն՞ք:

— Գնանք Դավիդովի մոտ, նրան ել թափ
տանք:

— Ապա, դեպի վարչություն...

— Ռազմյոտնովին պետք է բռնել:

— Խիեք նրան, տղերք...

— Ել ի՞նչ եք սպասում:

— Նստեցնե՛լ նրան:

Կանանցից մեկը նախադահուկյան սեղանից քաշեց կարմիր սատինե ծածկոցը, հետևի կողմից մոտեցավ Ռազմյոտնովին ու փաթաթեց նրա գլխին: Յեւ մինչդեռ Ռազմյոտնովը ճգնում էր պոկել իր գլխից թանաքի աւ փոշու հոտ բուրոյ ծածկոցը, Դիմոկն առանց ձեռքը հետ տանելու մի հարված իջեցրեց նրա արտին:

Դավիդովը, լսելով շտեմարանների մոտից յեկող միահամուռ ու ահուկի վոռնոցը, ահամա դանդաղեցրեց իր քայլերը: «Ա՛-ա՛յ-ա՛յ» բարձր հնչում էր կանացի մի սուր ճիչ, տղամարդկանց բամբ ձայնի ընդհանուր աղմուկի մեջ:

«Հարկավոր է մարդ ուղարկել յերկրորդ բրիգադի հետևից, թե չե ցրիվ կտան հացը», մտածեց Դավիդովը: Նա վորոշեց վերադառնալ վարչություն, վարպետի վորեւ տեղ թաղցնի շտեմարանների բանավինները:

Շտապով նրան մոտեցավ Մայդաննիկովը: Դեռ հեռվից նա ճոճում էր մտրակն ու գոռում.

— Ժողովուրդն Անդրեյ Ռազմյոտնովին ձերբակալեց: Նստեցրել են նրան ներքնատանը ու հիմի դռնում են դեպի շտեմարաններ: Դու թաղնվիր, ընկեր

Դավիդով, թե չե վատ բան դուրս կդա... Ժողովուրդըն ուղղակի դադարել ե:

— Յես չեմ թազնվի, դժվե՞լ ես, ինչ ե: Առ բանալիներն ու վազիր բրիգադի մոտ: Լյուբիչկինին ասա, վոր մի տասնհինգ մարդ ձի նստեցնի ու անմիջապես այստեղ հասնի: Տեսնո՞ւմ ես, եստեղ, մեզ մոտ... զալմաղալ ե սկսվում: Մի ձի արձակիր, նրստիր ու հասի՛ր:

— Եդ հենց իսկույն կանեմ:— Մայդաննիկովը բանալին դրպանը կոխեց ու նեղ փողոցով վազեց:

Դավիդովն առանց շտապելու մոտեցավ շտեմաբաններին: Ամբոխը մի քիչ հանդարտվեց, սպասելով նրան: «Դավիս ե դեւ», բարձր ճչաց մի ինչ վոր կին, ցույց տալով Դավիդովին: Սակայն նա չեր շտապում բոլորի աչքի առաջ կանդ առավ ծխախոտ վառելու, մեջքը շուռ տվեց քամու կողմը, լուցկին վառեց:

— Արի, արի՛, ծխելու ժամանակ կգտնես:

— Են մյուս աշխարհում կծխես:

— Բանալիները բերում ե՞ս թե չե:

— Բերո՞ւմ ե յերեւի: Կատուն իմանում ե, թե ում միտն ե կերել:

Ծուխը փստացնելով ու ձեռքերը դրպանը կոխելով Դավիդովը մոտեցավ առաջին շարքերին: Տեղացիներացահանչությունները, ինչպես թիթեղյա տանիքին թափվող կարկուտ.

— Տո՛ւր բանալիները:

— Յրիր կոլանտեսությունը:

— Չքվիր եստեղից. ո՞վ ե քեզ կանչել...

— Հետ տուր սերմացուներ:

— Ինչո՞ւ մեզ չես թողնում ցանել:

— Դուք, ես ի՞նչ ե, քաղաքացիներ, — հանդարտ
սկսեց Դավիթովը, — դադարե՞լ եք խորհրդային իշ-
խանության կարգադրություններին յենթարկվել: Եդ
ինչո՞ւ յարակիցներին չեք թողել հացը տանեն: Իսկ
դուք չեք մտածում, վոր դրա համար դուք դատական
պատասխանատվության կենթարկվեք, վորպես դար-
նանադանի կամպանիան տապալողներ: Փաստ ե, վոր
կենթարկվեք: Խորհրդային իշխանությունը ձեզ չի
ների այդ բանը:

— Քո խորհրդային իշխանությունը հիմի բան-
տարկված ե մեզ մոտ: Նստա՛ծ ե անուշիկը նկու-
ղում, — պատասխանեց մենատնտես Միրոն Դորբո-
դեկը, մի ցածրահասակ, կաղ կազակ, ակնարկելով
Ռազմյոտնովի ձերբակալությունը:

Ինչ վոր մեկը ծիծաղեց, իսկ Բաննիկն առաջ յե-
կավ ու ցատկումով դռնեց:

— Խորհրդային իշխանությունն ենպես չի անում,
ինչպես դուք եք անում եստեղ: Մենք չենք յենթարկ-
վում ենպիսի խորհրդային իշխանությանը, վոր դուք
ու Մակար Նազուլնովն եք հնարել: Եդ որե՞նք ե, վոր
դյուրացիներին չեք թողնում ցանք անել: Եդ ինչի՞
նման ե: Եդ կուսակցության աղավաղում ե:

— Քե՞զ չենք թողնում ցանք անել:

— Ապա ի՞նչ, թողնո՞ւմ եք:

— Դու սերմացու հանձնե՞լ ես համայնական
չտեմարանին:

— Հանձնե՛լ եմ:

— Հետ ստացե՞լ ես:

— Ստացել եմ, հետո ի՞նչ:

— Ապա ել ո՞վ չի թողնում քեզ ցանք անել: Եւ ինչո՞ւ յետ շտեմարանների մոտ պտուղս դալիս:

Խոսքի այս անսպասելի ընթացքից Բաննիկը մի քիչ շփոթվեց, սակայն իսկույն և յետ փորձեց դուրս պրծնել:

— Իմ սիրտն ինձ համար չի ցավում, այլ ժողովրդի համար, վորոնք դուրս են յեկել կոլտնտեսութունից ու դուք սերմացուն ու դույքը հետ չեք տալիս: Այ թե ինչ: Յեւ հենց ինձ ել ի՞նչ հող եք տվել: Ինչո՞ւ յեք հեռու հողերից տվել:

— Հեռացիր այստեղից, — չհամբերեց Դավիդով: — Քեզ հետ մենք հետո կխոսենք, փաստ ե: Իսկ կոլտնտեսության գործերի մեջ քեթդ մի՛ կոխիր, թե չե մենք կտրորենք քո քիթը: Դու ժողովրդին դրզուե՞ր ես փորձում: Հեռացի՛ր, ասում են քեզ:

Բաննիկը սպառնալիքներ մըթմրթալով հետ քաշվեց, բայց կանայք միահամուռ կերպով առաջ յեկան նրան փոխարինելու: Նրանք բոլորը միաձայն աղաղակեցին, Դավիդովին թույլ չտալով գեթ մի խոսք ասել: Նա աշխատում եր ժամանակ չահել, վոդաբանդի Լյուբիչկինն իր բրիգադով վրա հասնի, սակայն կանայք չըջալատեցին նրան և կազակների լուծթյունից քաջալերված խլացուցիչ կերպով գոռացին:

— Տո՛ւր բանալիները: Խաթրով ենք ասում, լըսո՞ւմ ես:

Կանանցից մեկը կախվեց Դավիդովի մեջքին, ձեռքը կոխեց նրա անդրավարտիկի դրապնը:

Դավիդովն ուժեղ հրեց նրան: Կինը հետ-հետ

դնաց, մեջքի վրա ընկալ և ձեացնելով՝ աղաղակեց.

— Ո՛ր, սպանե՛ց, սպանե՛ց, ձեզ մատա՛ղ, աղա-տեցեք ի՛նձ:

— Ե՛ս ինչ ե, — դողացող ձայնով դռնեց մեկը ամբոխի հետևի շարքերից: — Տուր ու դմիւ՞ց ես կսում ուրեմն: Ապա մի ենպես հասցրեք դրան, վոր արյունը շոռա դրա քթից:

Դավիդովն ուղեց մի քայլ անի, վոր վայր ընկած կնոջը բարձրացնի, սակայն կեպին դցեցին նրա գլխից և ձեռքերը բռնելով՝ մի քանի հարված հասցրին նրա դեմքին ու մեջքին: Նա թափ տվեց իր գլխին հավաքված կանանց, սակայն նրանք կրկին աղաղակով վրա թափվեցին, սլառոեցին վերնաշապկի ոճիքը և մի քանի վայրկյանում խուղարկելով՝ շուռ տվին նրա գրպանները:

— Բանալիները չկա՛ն:

— Վարտե՞ղ են բանալիները:

— Տո՛ւր, մեկ ե, կողպեքները կջարդենք:

— Շտեմարանների բանալիներն ինձ մոտ չեն, քաղաքացիներ: Բանալիները պահվում են... — Դավիդովը լռեց. նա ուղղով եր առել, վոր բանալիներն ինքը չի պահում, բայց անմիջապես մոտածեց, վոր յեթե ինքը հրաժարվի, ամբոխը կվաղի Դյոմկա Ուշակովին վնտրելու, հավանորեն կգտնի և այն ժամանակ բանը վատ կլինի, կսպանեն նրան: Նա լռեց, չանդռած դեմքի արյունը թևքով սրբելով ասաց.

— Բանալիներն իմ տանն են պահվում, բայց յես չեմ տա ձեզ, իսկ կռղպեքները կոտրելու համար դուք

խիստ պատասխանատուության կենթարկվեք: Այդպես ել խմացեք, փա'ստ ե:

— Դու առաջ ընկի՛ր: Մենք ինքներս կվերցնենք բանալիները, — վրա տվեց Միշկա Իգնատենկոյի մայրը:

Հուզմունքից դողում էյին նրա կնճռոտ ալյուրն ու քթի ծայրի խոշոր դորտնուկը: Նրա կնճռոտ յերեւոյթ քրտինք եր հոսում: Նա առաջինը հրեց Դավիդոյի և վերջինս հոժարությամբ, բայց դանդաղ քայլել սկսեց դեպի իր բնակարանը:

— Բայց ենտե՞ղ են բանալիները: Գուցե թե դու մոռացե՞լ ես, — հարցրեց Ավդոտիան — Բաննիկի կինը:

— Այնտեղ ե, այնտեղ ե, մորքուր, — հավատացնում եր Դավիդովը, գլուխը յլախելով և ժպիտը թաղցնելով:

Չորս կին բռնել էյին նրա ձեռքերը, հինգերորդը մի մեծ մահակ ձեռքին դնում եր հետևից, աջ կողմից ամբողջ մարմնով ցնցվելով, խոշոր, տղամարդու քայլերով դնում եր պառավ Իգնատենկովան, իսկ ձախ կողմից խմբերի բաժանված քայլում էյին ուրիշ կանայք: Կադակները մնացին շտեմարանների մոտ՝ ըստ պասելով բանալիներին:

— Ձեռքերս թողեք, մորաքուրներ: Յես չեմ փախչի, — խնդրեց Դավիդովը:

— Ով գիտի քեզ, ապա թե հանկարծ փախչես:

— Դե չե, ասում եմ:

— Արի մեզ հետ, եսպես ավելի ապահով կլինենք:

Հասան Դավիթովի տուն, ճյուղերից դործած դռնակը ցած դցելով բակը լցվեցին:

Դավիթովը մտավ իր սենյակը և իմանալով, վոր իրեն ուշադիր հետևում են, ձևացրեց, թե խնամքով վորոնում ե: Նա պայուսակի մեջ ու սեղանի վրա մեն ինչ տակն ու վրա արեց, թափ տվեց բոլոր թըղ-թըրը, մտալ թախտի ու ծուռ վոտքերով սեղանի տակ...:

— Չկան բանալիները, — հայտարարեց նա սանդուխքների գլուխը դուրս դալով:

— Հապա վորտե՞ղ են:

— Յերևի Նադուլնովի մոտ են:

— Բայց նա զնացել և ախր...

— Ինչ անենք զնացել ե: Ինքը զնացել և, իսկ բանալիները կարող ե թողած լինել: Յեվ հավանաբար թողել ե: Եսոր մենք հաց պիտի բաց թողնեյինք յերկրորդ բրիգադին:

Նրան տարան Նադուլնովի բնակարանը: Ծանապարհին սկսեցին ծեծել: Սկզբում միայն կամաց հըրմըլում ու հայհոյում եյին, իսկ հետո կատաղելով, վոր նա շարունակ ծիծաղում ու կատակում ե, սկսեցին արդեն ծեծել ինչպես պետք ե:

Անխնա հարվածում եյին նրա կռացրած լայն ու վողորկ մեջքին, սակայն նա միայն քրքջում եր, ուսերը թոթվում և չնայած ցավին՝ ելի փորձում եր կատակի տալ:

— Տատի՛կ, քո մեռնելու Ժամանակը հասել և ար-

դեն, իսկ դու դեռ կռւում ես: Արի յես քեզ դռնէ մի անգամ խփեմ, հա՞:

— Անդգա կուռք, քարի կտոր, — համարյա արդենքն աչքերին դռնեց ջահել Նաստենկա Դոնեցկովան, վոր իր փոքրիկ, բայց ամուր բռունցքներով թխթըկահացնում եր Դավիդովի մեջքին: — Զեռքերս փշրվեցին նրան խփելով, իսկ նա, կարծես վռչինչ:

— Փայտերով չխփել, — միայն մեկ անգամ սեղմած ատամների միջից խստորեն մրմնջաց Դավիդովը և կանանցից մեկի ձեռքից մի չոր փայտ խլելով՝ դեմ տվեց ծնկին ու կոտրեց:

Արյունոտվելու չափ քաշքշեցին նրա ականջները, սլատուեցին չրթունքներն ու քիթը, սակայն նա դեռևս ժպտում եր իր ուռած չրթունքներով, ցույց տալով իր առջևի ատամներից մեկի սլակասը, անշտապ ու թեւյլ կերպով հետ եր հրում առանձնապես կատաղորեն հարձակվող կանանց:

Լյուբիշկինն իր ձիավորներով դեռևս չեր յերևւում: Մոտեցան Նադուբնովի բնակարանին: Այս անգամ Դավիդովի հետ միասին կանայք ել սենյակ մը տան: Նրանք ամբողջապես փորփրեցին, դեռ ու դեն գցեցին թղթերը, դրքերը, սպիտակեղենը, նույնիսկ տանտիրոջ մոտ վորոնեցին բանալին: Սակայն, ի հարկե, չդտան և Դավիդովին հրեցին դուրս, սանդուխքների գլուխը:

— Ո՞ւր են բանալիները, կսպանենք:

— Ա՛խ, քաղաքացուհիներ, — Դավիդովը մատներով շոշափեց իր խիստ ուռած քիթը, մեղմ ժըպտաց. — Քաղաքացուհիներ, բոլորովին ի դուր եք դուք

ինձ ծեծել... բանալիները վարչությունումն են, իմ սեղանի դարակում, փաստ ե: Հիմա յես լավ եմ հիշում:

— Դու ի՞նչ ե, ձեռ ես առել մեղ,— ծղրտաց շտեմարանների մոտից հենց նոր այդտեղ հասած Յեկատերինա Գուլյաշչայան:

— Տարեք ինձ ենտեղ, ի՞նչ ձեռ առնել: Միայն, խնդրում եմ, առանց տուր ու դմիոցի:

Դավիդովը սանդուխդներից ցած իջավ: Ծարավը տանջում էր նրան, հուսահատ կատաղությունը համակում: Նա քիչ չէր ծեծվել, սակայն առաջին անգամն էր, վոր ծեծում էյին կանայք և այդ նրան շատ ծանր էր դալիս: «Միայն թե չգլորվեմ, թե չե կգաղաղեն և— լավ բան չի դուրս դա,— մահու չափ կկտցահարեն ինձ: Այ թե հիմար մահ կլինի հա, փաստ ե», մտածում էր նա հույսով լի աչքերը հառելով բլուրնե-րին:

Բլուրների վրա մարդ չէր յերևում. հեռու հորիզոնում յերևում էր միայն կուրդանը: Դատարկ էյին նաև փողոցները: Բոլորը հավաքվել էյին շտեմարանների մոտ, վորտեղից բաղում ձայների խուլ աղաղակ էր լսվում:

Մինչև վարչություն հասնելը Դավիդովին այն-քան ծեծեցին, վոր վոտքի վրա հազիվ էր կանդնում: Նա արդեն չէր կատակում, այլ ավելի ու ավելի հաճախ էր սայթաքում նույնիսկ հարթ տեղում, ավելի հաճախ էր գլուխը բռնում և գունատված խնդրում խուլ ձայնով.

— Բավական ե, կսպանեք ախր... Գլխին չի կա-

քելի... Ինձ մոտ չեն բանալիները: Մինչև գիշեր
կպտտեցնեմ, բայց բանալիները չկան... Ձե՛մ տա...

Ուղղակի կոլտնտեսության վարչության բակի
մոտ Դավիդովը նստեց ճանապարհի մեջ տեղը:

— Ախր ձեզ, շան վորդիներիդ համար—անսպա-
սելի դիլ ձայնով խոսեց նա և արտասովոր փայլով
աչքերը դարձրեց չորս կողմը,— ձեզ համար ենք ա-
նում ախր: Յեւ դուք ինձ սպանում եք... Ա՛խ, շան
վորդիք: Ձե՛մ տա բանալին, հասկանալի՞ յե: Փա՛ստ
և, չե՛մ տա:

— Թողե՛ք դրան,— մոտ վազելով ճչաց մի աղ-
ջիկ,— կազակներն արդեն կողպեքները կոտրել են ու
հացը բաժանում են:

Կանայք Դավիդովին թողին վարչության դարբասի
մոտ ու վաղեցին դեպի շտեմարանները:

Նա մեծ ջանքով վեր կացավ, մտավ բակը, մի ա-
ման դոլացած ջուր տարավ սանդուխքների դուռիսը,
կուշտ խմեց, իսկ հետո սկսեց ջուրը դլխին լցնել:
Ճնքալով ու հառաչելով լվաց դեմքի ու պարանոցի
արյունը, սրբվեց ճաղին դցած լաթով ու նստեց շեմ-
քին:

Ձիու սմբակի խուլ դուրյուն լսելով՝ Դավիդովը
դուռիսը բարձրացրեց: Սրարչավ բակը մտավ թամբած,
կախ հետույքով շեկ ձին: Նա շուռ յեկավ, հետևի
վոտքերով դետինը փորեց, վրնջոցով ստույտ դործեց
բակում՝ ազդերերից տաքացած դետնին թափելով քրո-
տինքի սպիտակ փրփուրը: Գոմի դռանը կանգ առավ,
սկսեց տախտակները հոտոտել:

Նրա շքեղ, արծաթազոծ սանձը կտրտված էր,

ծայրերը ծափ ելին տալիս, թամբն ընկել եր ուղղակի բաշին, իսկ կրծկալի կտրտված փոկերը կախվել ելին մինչև դետին և կաշում ելին սև սմբակներին: Նա շնչում եր ծանր, վարդագույն ուռնդերը չոռնում: Նրա ճակատի վռակեգույն փնջի ու փարթամ բաշի մազերին կաած ելին անցյալ տարվա խոտի դորշ կոծիծներ:

Դավիդովը զարմանքով նայեց ձիուն: Այդ ժամանակ յերկար ճուռաց մարադի դուռը և այնտեղից դուրս սողաց Շչուկար պապի դուռիս: Քիչ անց նա ինքն ել դուրս յեկամ՝ մեծ զդուռն թյամբ դուռը բանալով և վախեցած չորս կողմը նայելով:

Խոտի փոշին խիստ ծածկել եր Շչուկարի քրտինքից թրջված վերնաշապիկը, գզգզված մորուքը լցվել եր փշախոտի կոծիծներով, չոր խոտի փշուրներով ու տերեւներով, կորնկանի դեղին, չոր ծաղկի փշուրներով: Շչուկար պապի դեմքը բալի սկես կարմիր գույն ուներ, անսահման յերկյուղի կնիք եր կրում, իսկ ճուռքերից դեպի այտերն ու մորուքն ելին ծորում քրտինքի շիթերը...

— Ընկեք Դավիդով,— աղաչական շշուկով խոսեց նա, մատները ծայրերով մոտենալով սանդուխքներին:— Թաղնվեցեք դուք, ի սեր աստծու: Քանի վոր սկսել են մեղ ջարդել, նշանակում ե վորտեղ վոր ե դործը մահվան կհասնի: Ինչքա՛ն են ջարդել ձեզ— ուղղակի ճանաչել չի լինի: Յես խոտի մեջ թաղնվելով փրկվեցի... Շոգ ե այնտեղ, դիմանալ չի լինի, յես ամբողջովին քրտինք եմ կտրել, բայց և այնպես՝ հողիս փրկվել ե, աստված վկա: Յեկեք մի կերպ անց կացնենք ես խառնակությունը, միասին թաղնվենք,

հը՞: Մենակ, ինչ վոր ծանր ե թվում... Դե, ախր ինչ ոգուտ կա մեռնելուց, ինչի՞ համար— հայտնի չե: Մի լսեցեք, թե կնանիքը վոնց են վռնում, վոնց են ճվճվում չաչանակի պես: Այ, վոնց վոր յերեվում ե, Նադուլնովին ել են տրորել: Ախր Վեդ նրա ձին և, վոր յեկել ե...

— Ուրեմն նա արդեն կարող ե տուն յեկա՞ծ լինել,— անվճռականորեն հարցրեց Դավիդովը:

— Տո՛ւ-ո՛ւն: Իսկ ինչո՞ւ յե ձին մենակ յեկել ու խոխոացնում ե, վոնց վոր մեռելի հոտ առած: Ես որինակներն ինձ չատ լավ հայտնի յեն: Պարզ բան ե. նա հետ ե յեկել շրջանից, տեսել ե, վոր ամբարի մոտ հավաքված հացը թալանում են, թե, հակառակ խոսք ե ասել, չի համբերել նրա տաք սիրտը, դե, և սպանել են մարդուն...

Դավիդովը լուռ եր: Շտեմարանների մոտ առաջվա պես աղմուկ եր բաղմամայն աղաղակներից, լըսվում եր սայլերի ճոնչոցը և սայլակների անխլների թխթխկոցը:

«Հացը կտանեն...» մտածեց Դավիդովը: «Բայց, իսկապես ի՞նչ ե պատահել Մակարին: Զլինի սպանել են: Գնամ մի»: Նա վեր բարձրացավ:

Շչուկար պապը՝ կարծելով, թե Դավիդովը վորոշեց իր հետ միասին մարադում թաղնվել, աշխուժացավ:

— Գնանք, աղատվենք վորձանքից: Թե չե մի սատանի մեկը կղա, ինձ ու քեզ կտեսնի եստեղ ու մեր դիակը կիռի: Եդ նրանք մի վայրկյանում կանեն: Իսկ մարադում չատ հիանալի կմնանք: Խոտի

Հատը նուրբ ե, դուրեկան. յես ենտեղ մի ամիս ել
կիմնայի, թե վոր ուտելիք լինեիր: Միայն թե, այ, այ-
ծըն ինձ տեղահան արեց... Մարդ հենց սատկացնի
եդ վնասարարին: Լսեցի, վոր կնանիքը կոլտնտեսու-
թյան վրա յեն հարձակվել և ձեզ դղդղում են հացի
համար: «Դե, ասում եմ ինքս ինձ, կորա՛ր դու, Շչու-
կար, վոնց վոր մի պտղունց բռնոթի»: Ախր չե՞ բոլոր
կնանիք ել դիտեն, վոր միայն յես, ընկեր Դավիդով,
մեկ ել դու յենք հեղափոխության որից պլատֆորմի
վրա կանգնած և մենք ենք Գրեմյաչիում կոլտնտեսու-
թյուն ստեղծել ու Տիտոկին կուլակաթափ արել: Ել
ո՞ւմ պեսք ե ամենից առաջ սպանեն, պարզ բան ե—
ինձ ու ձեզ: «Վատ են մեր բաները,— մտածում եմ,—
հարկավոր ե թաղնվել, թե չե Դավիդովին կսպանեն
ու ինձ ել կհասնեն, իսկ են ժամանակ քննիչին ո՞վ
տեղեկուցյուններ կտա Դավիդովի սպանության մա-
սին»: Մի վայրկյանում խրվեցի խոտի մեջ, դուխս
ծածկեցի, պառկել եմ և ուժեղ շունչ ել չեմ քաշում,
ևդ ել ե վտանդավոր... Բայց դուք եդ ո՞ւր եք գնում,
ընկեր Դավիդով:

Դավիդովն առանց պատասխանելու անցավ մա-
րադի մոտով և ուղղվեց դեպի դարբասը:

— Եդ ո՞ւր,— վախեցած չչնջաց Շչուկար պա-
պը:

Կիսաբաց դռնակով նայելով՝ նա տեսավ, թե
ինչպես Դավիդովը քայլում ե դեպի համայնական
շտեմարանները, անհաստատ, բայց արագ քայլերով,
ինչպես քամին լինի հրելիս նրա հետևից:

ԳԼՈՒԽ XXX

Ճանապարհի յեզրին ընկած է մի շիրիմաթումբ։
Երա հողմնահարված դադաթին աղիողորմ սվավում
են անցյալ տաղավա բարձմենակի ու իշատվույտի մերի
ճյուղերը, փշարույսի առատ փնջերը տխուր ու տըր-
տում խոնարհվել են դետին ու փռվել են դեղին փետ-
րախառի փնջերը։

Չոր քամիները քերում են շիրիմաթումբը, միջո-
րեյի արևն այրում է նրան, հեղեղները վողողում,
ճաքճաքեցնում են դեկտեմբերյան սառնամանիքները,
սակայն հողաթումբը դեռ չարունակում է անխախտ
տիրապետել տափաստանին, ինչպես հինդ հարյուր
տարի առաջ, յերբ ստեղծվեց այդ թումբը սպանված
ու զինվորական հարդանքով թաղված պոլովեցյան իշ-
խանի աճյունի վրա։

Նազուկնուլն ատանիցայից քսան վերատ միանգա-
մից զլեց իր դեղնավուն ձին և կանգ առավ միայն
մահվան շիրիմի մոտ։ Նա ցած իջավ, իր թաթով քե-
րեց ձիու պարանոցի փրփրակալած քրտինքը։

Գարնան սկզբի համար արտասովոր կերպով այ-
րում եր տաքությունը։ Սրեգակը չիկացնում եր հո-
ղը, ինչպես մայիսին։ Հորիզոնի ալեծուփ շրջապա-

տում ծխի նման դալարվում եր տոթը: Տափաստանի հեռավոր լճակից քամին բերում եր սաղերի կղկղտը, բաղերի բաղմաձայն կանչը, կտցալի յերկար ու գլի հիչը:

Մակարը սանձը ձիու բերանից հանեց, փոկը կապեց նրա առջևի վոտքից ու փորկապները թուլացրեց: Ձին ադահաբար վրա պրծավ նորաբույս խոտին, միաժամանակ սլոկոտելով անցյալ տարվա սեղախոտի չորացած ցողունները:

Շիրիմաթմբի վրայով, բութ ու կցկտուր կռինչով անցավ թռչունների մի յերամ: Նրանք իջան լճակի վրա: Մակարն անտարբեր հետևում եր նրանց թռիչքին, տեսավ, թե ինչպես թռչունները քարի պես նետվեցին լճակը, ինչպես նրանց ճեղքած ջուրը բլդբլդաց յեղեղնածածկ կղզյակի մոտ: Լճակի ափից անմիջապես վեր բարձրացավ զուխ սաղերի անհանդստացած յերամը:

Տափաստանը լուռ եր ու անմարդ: Յերկար պառկեց Մակարը շիրիմաթմբի ստորոտին: Սկզբում նա լսում եր, թե ինչպես վոչ հեռու փնչացնելով քայլում ե իր ձին ու զնդացնում սանձի յերկաթամասերը, իսկ հետո ձին մտավ ձորակը, վարտեղ ավելի առատ եր խոտը և չրջակայքում տիրեց այնպիսի մի լուռթյուն, ինչպիսին լինում ե միայն ուշ աշնանը, բերքը հավաքած հեռավոր դաշտերում:

«Գհասնեմ տուն, մնաս բարեւ կասեմ Սնդրեյին ու Դավիդովին, կհաղնեմ այն շինելը, վորով վերադարձա լեհական ռազմաճակատից, ու ինճասպանություն կդործեմ: Յես այլևս վոչ մի կապ չունեմ կյան-

քի հետ: Իսկ հեղափոխությունը չի տուժի դրանից: Քի՞չ մարդ է դնում նրա հետևից. մեկով ավել, մեկով պակաս...», միանգամայն անտարբեր, կարծես բոլորովին կողմնակի մարդու մասին մտածում էր Մակարը, յերեսնիվայր պառկած, աչքերը հառած փետրախոտի խճճված ճյուղերին: Յեվ արտասույնոր պարզությամբ Մակարը պատկերացնում էր, թե ինչպիսի ինքնադոհ ժպիտով պիտի չրջի Բաննիկը բաղմության մեջ և իր սպիտակավուն բեխերը սղալելով՝ ասի. «Մեկը վոտքերը ձգեց. դե, փառք ասածու, շունը շան մահով ել կմեռնի»:

—Ո՛ր, չե, իժի ծնունդ, չեմ սպանի ինձ: Քեզ պեսներին կհասցնեմ եդ կետին, — ատամները կրճտացնելով բարձրաձայն գոչեց Մակարը և վոտքի թռավ խայթվածի պես: Բաննիկի մասին մտածածը շուտովեց նրա վորոշումը և աչք ածելով իր ձիուն, մտածեց. «Վոչ մի դեպքո՛ւմ: Նախ ձեզ բոլորիդ կգլորեմ, իսկ հետո արդեն յես ել կմսխվեմ: Դուք իմ մահով խրախճանալ չեք կարող: Իսկ Կորչժինսկին, ինչ, նրա խոսքն որե՞նք ե, ի՞նչ ե: Կավարտենք ցանքը, կքչեմ ոկրուդային կոմիտե: Կվերականդնե՛ն: Յերկիրային կոմիտե կգնամ, Մոսկվա: Իսկ թե չեղավ՝ վորպես անկուսակցական կալայքարեմ եդ իժերի դեմ»:

Պայծառացած աչքերով նա դիտեց իր շուրջը փռված աշխարհը: Նրան արդեն թվում էր, վոր իր դրությունն ամենեկին այնքան անուղղելի ու հուսահատական չե, ինչպես թվում էր մի քանի ժամ առաջ:

Հազիվ էր Մակարը մոտեցել ձիուն, յերբ նա

տւթեղ ցնցեց գլուխը, վոտքին կապած սանձի փոկը կտրւեց:

— Հըռ՝ռ՝ռ՝ռ՝, Վասկա, Վասկա, հըռ՝ռ՝ռ՝ռ՝, կա՛ց, — կիսաձայն համոզել սկսեց Մակարը, փորձելով հետևի կողմից մոտենալ թռչկոտող ձիուն ու բռնել նրա բաշից կամ ասպանդակից:

Սակայն չեկլիկը գլուխը թափահարելով ու խեթ-խեթ նայելով հեծվորին՝ արագացնում եր իր քայլերը: Մակարն սկսեց վազել, սակայն ձին նրան մոտ չթողեց, փնչացրեց ու սլացավ դեպի գյուղ:

Մակարը հայհոյեց ու սկսեց քայլել նրա հետևից: Յերեք վերստի չափ ճանապարհից դուրս քայլելով՝ ուղղվեց դեպի գյուղի մոտ յերևացող աշնանավարը:

Հոյակապ, բեղուն աշխատանք եր կատարւում. փարթամորեն աճում եր խոտը, վխտում եյին թռչուններն ու դադանները, միայն մարդկանցից մոռացված հերկած հողերն եյին, վոք համրորեն դեպի յերկինք եյին տարածում դալորչին՝ իրենց չցանւած կրծքից...

Մակարը քայլում եր չորացած, ամրացած աշնանավարի միջով, զայրույթն ու ցասումը սրտում: Նա արագ կռացավ, հողը վերցրեց ու փշրեց բռի մեջ: Սևահողի փոշին չորացած խոտերի փխրուն արմատների մեջ չոր եր ու տաք: Աշնանավարը չափից ավելի անդադադործելի յեր մնացել: Անհրաժեշտ եր ժամ անդամ չկորցնելով՝ յերեք չորս յերես ցաքանել, յերկաթե ժանիքներով փորփորել պառկած հողը, իսկ հետո արդեն փխրուն ակոսներով զշել շարքացանները, վոք

սկսողի ամբիւի խորն ընկնեն ցորենի վոսկե հատիկները:

«Ուշացել ենք. փախցնում ենք հողը», մտածեց Մակարը, սրտամորմոք ամսոսանքով նայելով սև, իրենց մերկությամբ սոսկալի, անմշակ ցեղերին: «Յերկու ուր ել մնա՝ կորած ե աշնանավարը: Բայց, ահա, չեն դալիս ցանելու, վարովհետև սեփականությունն արմատներ ե դցել նրանց մեջ... Անիծվածնե՛ր: Տեղ կհասնեմ ու բոլորին դաշտ կքչեմ, բոլորին՝ մինչև վերջին մարդը»:

Նա շարունակ արագացնում եր քայլերը, յերբեմն ել՝ ուղղակի վազում: Նրա գլխարկի տակից ծորում եր քրտինքը, թիկունքին վերնաշապիկը մուգ դույն եր ստացել, շրթունքները ցամաքել էյին, իսկ այտերին ամբիւի ու ամբիւի սլարդ էյին յերեւում կարմրին տվող անառողջ բծերը:

Նա դյուղ մտալ սերմացուն բաժանելու ամենատաք ժամանակ: Լյուբլիչկինն իր բրիգադով դեռևս դաշտումն էր: Շտեմարանների մոտ մեծ հրմշտոց էր: Յորենով լի ջլալներն շտապ-շտապ կշեռքի վրա ելին գցում, սայլերն անընդհատ մոտենում էին, կազակներն ու կանայք հացը տանում էին պարկերով, ջլալներով, շտեմարանների մուտքի մոտ, կշեռչի շուրջը, ամենուրեք փռվել էր թափված ցորենը:

Նազուկնովն անմիջապես հասկացավ, թե ինչ է պատահել: Գյուղացիներին դես ու դեն հրելով մոտեցավ կշեռքին:

Հացը կշռում ու բաց էր թողնում նախկին կուտնտեսական Իվան Բատալչչիկովը, նրան ոգնում էր վտիտ Ապոլլոն Պեսկովատսկովը: Վոչ Դավիդովը, վոչ Ռադմյոտնովը և վոչ բրիգադիւններից վորևե մեկը չկար շտեմարանների մոտ: Մի վայրկյան միայն բաղմության մեջ յերեկաց տնտեսվար Յակով Լուկիչի շիրթված դեմքը, բայց նա ել իսկույն ծածկվեց խիտ հալաքված սայլերի հետևը:

— Ո՞վ է թույլ տվել հացը բաժանել,— գոչեց Մակարը, հետ հրելով Բատալչչիկովին ու կանգնեալով կշեռքի վրա:

Ամբոխը լուռ եր:

— Քեզ տ^ով ե լիազորել հացը կշռել, — առանց ձայնի իջեցնելու հարցրեց Մակարը Բատալչչիկովին:

— Հասարակությունը...

— Վորտե^ող ե Դավիդովը:

— Յես նրա հետևից չեմ ման դալի:

— Վորտե^ող ե վարչությունը: Վարչությունը թույլ տվե^ոլ ե:

Դեմիդ Մուչունը, վոր կանգնած եր կշեռքի մոտ, ժպտաց, թեքով սրբեց քրտինքը և նրա ուժեղ բամբ ձայնը հնչեց վստահ ու միամտաբար.

— Մենք ինքներս ենք առանց վարչության թույլ տվել: Ինքներս ենք վերցնում:

— Ինքներդ... Ա՛յ թե ինչ:— Նազուլնովը յերկու վոստոկնով հասավ չտեմարանին, բռնեցքի մի հարվածով դեն չալրտեց շեմքում կանգնած յերիտասարդին, դուռն ամուր չբխկացրեց ու մեջքը դեմ տըվեց նրան:

— Յրվեցե՛ք: Չե՛մ տալիս հացը: Բոլորին, ով կմոտենա չտեմարանին հայտարարում եմ խորհրդալին իշխանության թշնամի...

— Ոհո՛, — ծիծաղով ասաց Դիմոկը, վա՛ր հարեւաններից մեկին ոգնում եր ջվալները բարձել սայլակին:

Նազուլնովի յերեւալը մեծ մասի համար անսպասելի բան եր: Մինչև նրա շրջան դնալը Գրեմյաչիում համառ լուրեր եյին պտտում, թե Նազուլնովին պիտի դատեն Բանսիկին ծեծելու համար, թե նրան կըհանեն պաշտոնից և հալանորեն բանտ կնստեցնեն:

Բաննիկը, վոր դեռ առավոտովանից լսել էր, թե Մակարը գնացել է, հայտարարել էր.

— Նագուլնովն ալլևս չի վերադառնա: Ինքը՝ դատախազն ինձ ասաց, վոր նրան կդատեն ամենայն խստությամբ: Թող հիմի համն առնի Մակարուչկան: Դուրս կչարտեն նրան կոչսակցությունից, են ժամանակ կիմանա, թե ինչ է նշանակում դյուղացուն ծեծել: Հիմի հին որենքը չե:

Դրա համար ել կշեռքի մօտ Մակարի լույս ընկնելը դիմավորվեց այդպիսի դարմանքով ու անճարակ լուրթյամբ: Սակայն յերբ արդեն նա կշեռքի մօտից նետվեց շտեմարանի մօտ և՝ դուռը փակելով կանգնեց նրա դեմ, մեծ մասի տրամադրությունը միանգամից փոխվեց: Դիմոկի բացականչությունից հետո լսվեցին աղաղակներ.

— Մեզ մօտ հիմի մե՛ր իշխանությունն է:

— Ժողովրդակա՛ն:

— Ջարդեցեք նրան, տղե՛քք:

— Կորիւր այնտեղ, վորտեղից յեկել ես:

Առաջինը շտեմարանին մոտենալ փորձեց Դիմոկը, ինքնավստահ՝ ուսերը շարժելով ու ժպտալով հետ-հետ նայելով: Նրա հետեից համարձակորեն շարժվեցին ելի մի քանի կազակ: Նրանցից մեկը հենց ճանապարհին մի քար վերցրեց:

Նագուլնովը դանդաղորեն դուրս քաշեց նազանն իր գրպանից ու հրահանը քաշեց:

— Յոթ դարչելի կսպանեմ, հետո միայն շտեմարան կմտնեք: Ապա՛, ո՞վ է առաջինը: Մո՛տ արի:

Ցանկացողներ կարծես թե չդառնվեցին... Մի

վայրկյան ընդհանուր շփոթություն ընկալ: Դիմոկը
կարծես թե տատանվեց ու չհամարձակվեց մոտենալ
չտեմարանին: Նազուկնովը նազանի փողը ցած կա-
խելով, դռնեց:

— Յրվեցե՛ք: Յրվեցեք խնույն, թե չե կրակել
կսկսեմ...

Այդ բոպեյին անկյունից յերևաց Դավիդովը:
Սոսկալի ծեծված, ամբողջապես սպինների չանդու-
վածքների ու արյունի մեջ նա քայլում եր անհաս-
տատ, սայթաքուն քայլերով: Նազուկնովը նայեց նը-
րան ու առաջ նետվեց խուսոտ ճիչով. «Ա՛—ա՛, —ա՛,
գարշելի, խարե՞լ եք ուղում. խիե՞լ եք ուղում մեզ»:

Բատալչչիկովն ու Ատամանչուկովը փախան: Նա-
զուկնովը յերկու անգամ կրակեց նրանց հետևից,
սակայն վրիպեց: Դիմոկը, մի կողմը քաշված՝ ցան-
կապատից մի ցից եր դուրս քաշււմ, մյուսներն ան-
նահանջ խուլ մռնչում եյին:

— Չեմ թողնի... տրորել... խորհրդային իշխա-
նությունը... — ատամների արանքից ճչաց Մակարը
վազելով դեպի ամբոխը:

— Ջարդեցե՛ք նրան:

— Գոնե մի վորեւե հրացան լինե՛ր... — մատները
տրորելով հառաչեց Յակով Լուկիչը հետևի չարքե-
րում, անխճելով այդքան անժամանակ անհետացած
Պոլովցեկին:

Յեվ հանկարծ ամբոխը ճեղքվեց, նետվեց յերկու
կողմերի վրա ու առանձին-առանձին դեմ յեկալ Մա-
կարին...

— Միլիցիա՛... — վայրենի սարսափով ճչաց

Նաստենկա Դոնեցկովան: Բլուրի վրայից լավայի նման դեպի գյուղն եյին արշավում մոտ յերեսուն ձիավոր: Նրանց ձիերի սմբակների տակից ծխի փոքրիկ քուլաների պես բարձրանում եր գարնանային փոշին...

Հինգ րոպե հետո շտեմարանների մոտ դատարկված հրապարակում մնացին միայն Դավիդովն ու Մա-կարը: Զիերի դուրյալնն ավելի ու ավելի յեր մոտե-նում: Գյուղի մոտի արոտատեղում յերևացին ձիա-վորները: Ամենից առաջ Լապչինովի չորորուն՝ ձիու վրա նստած արշավում եր Պավլո Լյուբիչկինը: Նրա աջ կողմում, մահակով զինված՝ արշավում եր ծաղ-կատար դեմքով, իր վճռականությամբ սոսկալի Ադա-ֆոն Դուբցովը, իսկ նրանց հետևը խառն ի խառն, բաղմադույն ձիերը հեծած՝ արշավում եյին յերկրորդ ու յերրորդ բրիգադների կոլտնտեսականները...

Յերեկոյան դեմ չըջանային կենտրոնից յեկավ նաև մի մելիցիոներ, վորին կանչել եր Դավիդովը: Իվան Բատալչիկովին, Սաբլոն Պեսկովատսկուն, Յեֆիմ Տրոբաչևին և ելի մի քանի «ակտիվիստների» նա ձերբակալեց դաշտում: Պառավ Իգնատենկովային ձերբակալեցին տանը: Նրանց բոլորին հատուկ հսկո-ղությամբ ուղարկեցին չըջանային կենտրոն:

Մակար Նադուևովը չըջեց այն գյուղացիներին տները, այլքեր նախորդ ուրը հաց եյին վերցրել շտեմարանից, առանց բարեկեղու և առանց յերեսներին նայելու հարցնում եր.

— Հաց վերցրե՞լ ես:

— Վերցրել եմ...

— Հետ կտանե՞ս :

— Ինչպես յերևում է, պիտի տանեմ...

— Տա՛ր, — և առանց հրաժեշտի խոսք ասելու դուրս եր դալիս տանից :

Կոլտնտեսությունից դուրս յեկածներից շատերն ավելի շատ հաց եյին վերցրել, քան թե հանձնել էին : Բաշխումը կատարվել եր հարց ու փորձի հիման վրա : «Ինչքա՞ն ցորենն ես հանձնել», հարցնում էր անհամբեր Բատալչչիկովը : «Յերկու վոտք, ամեն անգամ յոթ փութ» : — «Տար պարկերը կշռիր» :

Մինչդեռ իրականում այդ ցորենն ստացողը սերմ-Փոնդ հավաքելիս ավելի պակաս եր հանձնել :

Բացի այդ, մոտ հարյուր փութ ել առանց կշռելու կանայք փախցրին իրենց գողնոցներով ու տոպրակներով :

Յերեկոյան դեմ ամբողջ ցորենը հավաքվել եր, բացի մի քանի փթից : Նույն յերեկոյան մենատնտեսներին պատկանող սերմացուն ամբողջապես իրենց վերադարձրին :

Մութն ընկնելուն պես Գրեմյաչիում սկսվեց դյուղական ժողովը : Դավիդովը դիմելով դպրոցում հավաքված չտեսնված բազմությանն՝ ասաց .

— Մի քանի որ առաջվա կոլտնտեսականների ու մենատնտեսների մի մասի յերեկվա յելույթն ի՞նչ է նշանակում, քաղաքացիներ : Այդ նշանակում է, վար նրանք հակվել են կուլակային տարրերի կողմը : Այդ փաստ է, վար նրանք թեքվել են մեր թշնամիների կողմը : Յեւ այդ խայտառակ, ամոթալի փաստ է ձեզ համար, քաղաքացիներ, ովքեր վոր յերեկ թալան և-

յին տալիս շտեմարանների հացը, վոտի տակ եյին տալիս, հողին եյին խառնում այնքան թանկագին ցորենը: Ձեր միջից, քաղաքացիներ, անգիտակից բացականչություններ եյին լսվում, վորպեսզի կանայք ինձ ծեծեն: Յեւ նրանք ծեծում եյին ինձ ամեն բանով, ինչ վոր ճանկներն եր ընկնում, իսկ կանանցից մեկը նույնիսկ լաց եր լինում նրա համար, վոր յետ թուլության նշան անգամ չեյի ցույց տալիս: Յես քո մասին եմ ասում, քաղաքացուհի,—և Դավիդովը մատը մեկնեց Նաստենկա Դոնեցկովան, վոր կանգնած եր պատի մոտ և հենց վոր Դավիդովն սկսեց խոսել, ընտապ իր դեմքը փաթաթեց դիտաշորի մեջ:—Այն դու եյիր, վոր բռնեցքներով թակում եյիր իմ մեջքը և հենց ինքդ ել լաց եյիր լինում ու ասում. «խիտ եմ, խիտ եմ, իսկ նա վոնց վոր քարի կուռք լինի»:

Նաստենկայի փաթաթված դեմքն այրվում եր սաստիկ ամոթից: Ամբողջ ժողովը նրան եր նայում, իսկ նա շփոթմունքից ու անհարմար վիճակից բխւյած՝ միայն ուսերն եր թոթվում, իր մեջքով սրբելով պատի կավիճը:

— Կծկվել և դարչելին, վոնց վոր ոճը յեղանի տակ,— չհամբերեց Դյոմկա Ուշակովը:

— Ամբողջ պատը սրբեց մեջքով,— ճայնակեց նրան ծաղկատար Ադաֆոն Դուբցովը:

— Մի՛ ճմրտվիր, չոված աչքեր, վոր ծեծել կարողանում եյիր, հիմի ել կարողացիր ժողովի աչքին նայել,— մոռացաւ Լյուբիչկինը:

Դավիդովն անողորմաբար շարունակեց, սակայն նրա ուռած չրթունքին արդեն ժպիտ խաղաց, յերբ ասում եր.

— Նա ազդում եր յես ծոռնկ չոքեմ, փրկություն հայցեմ, շտեմարանի բանալին իրեն հանձնեմ: Սա-
փայն, քաղաքացիներ, մենք բոլշևիկներս այնպիսի
խմորից չենք, վոր վորեւե մեկը մեղ ձե տալ կարողա-
նա: Քաղաքացիական կռիւում ինձ յունկերները ծե-
ծեցին, բայց նրանք եւ վոչինչ դուրս քաշել չկարողա-
ցան: Բոլշևիկները վոչ վորի առաջ ծոռնկի չեն յեկել
ու չեն դա, փախտ ե:

— Ճիշտ ե,— սրտի խորքից հնչեց Մակար Նա-
գուլնովի խռպոտ ու հուզված ձայնը:

— Մենք, քաղաքացիներ, ինքներս ենք վարժվել
պրաքտարիատի թշնամիներին ծոռնկի բերել: Յեւ
մենք ծոռնկի կբերենք նրանց:

— Յեւ ծոռնկի կբերենք համաշխարհային մաս-
շտարով,— նորից մեջ ընկաւ Նագուլնովը:

— Յեւ համաշխարհային մասշտարով կանենք
այդ: Իսկ դուք յերեկ թեքվել եյիք դեպի այդ թըշ-
նամին ու ողնություն եյիք ցույց տալիս նրան: Ինչ-
պե՞ս անվանել, քաղաքացիներ, այնպիսի յելույթը,
յերբ շտեմարանների կողպեքները կոտրեցիք, ինձ ծե-
ծեցիք, իսկ Ռազմյոտնովին նախ կապկպեցիք, կա-
լանավարեցիք նկուղում, իսկ հետո տարաք դյուղխոր-
հուրդ ու ճանապարհին ուղում եյիք խաչ դնել նրա
վրա: Այդ ուղղակի հակահեղափոխական յելույթ ե:
Նրանք, ովքեր այդ յելույթի նախաձեռնողներն եյին
և ովքեր ակտիվորեն մասնակցում եյին, ձերբակալ-
ված են, սակայն մյուսներն եւ, վորոնք կուգակի թա-
կարդն եյին ընկել, պետք ե ուշքի դան ու հասկա-
նան, վոր իրենք մոլորության մեջ են յեղել: Յես այդ

փաստորեն եմ ասում... Մի անհայտ քաղաքացի մի
պրուֆյուն ե դցել այստեղ, նախադահուկթյանը, վո-
րով հայտնում ե. «Ճիշտ ե արդյոք, վոր բոլոր հաց
վերցնողները պետք ե ձերբակալվեն, նրանց դուքը
սկիտի բռնադրավի, իսկ իրենք՝ աքսորվեն»: Վո՛չ,
այդ ճիշտ չե, քաղաքացիներ: Բոլշևիկները վրեժ չեն
առնում, այլ անողորմաբար պատժում են միայն թըշ-
նամիներին, իսկ ձեզ, թեև դուք յենթարկվելով կու-
լակներին քարոզներին, դուրս եք յեկել կոլտնտեսու-
թյունից, թեև դուք թալան եք տվել հացն ու մեզ
ծեծել, բայց մենք ձեզ թշնամիներ չենք համարում:
Դուք՝ տառանդող միջակներ եք, ժամանակավորապես
մոլորված ե մենք ձեր նկատմամբ վարչական միջոց-
ներ չենք դործադրի, այլ փաստորեն ձեր աչքերը կը-
բանանք:

Դալիճովը մեկ ծավալվեց ձայների դսպված ալի-
քը: Դալիդովը շարունակեց.

— Յեվ դու, քաղաքացուհի, մի վախենա, բաց ա-
րա յերեսդ, վոչ վոք քեզ ձեռք չի տա, թեև յերեկ
դու ինձ լավ ծեծեցիր: Բայց, այ, յեթե վաղը ցաֆի
դուրս գանք ե դու վատ աշխատես, այն ժամանակ
յես դրողի փայ կանեմ քեզ, այդ լավ իմացիր: Մի-
այն թե յես կծեծեմ վոչ թե քո մեջքը, այլ ավելի
ցածր, վորպեսզի դու վոչ նստել կարողանաս, վոչ
սլառկել:

Սկիզբ առավ մի անհամարձակ ծիծաղ, վորը սա-
կայն, մինչև վերջին շարքերը հասնելն աճեց ու դար-
ձավ թեթևացնող մի քրքիջ:

— Ինչքան կամայականություն արիք, քաղաքա-

ցիներ, բաւական ե: Աշնանաւարը փչանում ե. ժամանակն ննջնում ե, հարկավոր ե աշխատել և վոչ թե հիմարություններ անել: Փա՛ստ ե: Յես հարցը կըտրուկ եմ դնում. ով խորհրդային իշխանության կողմն ե, նա հենց վաղը դաշտ դուրս կդա, ով դեմ ե, թող մնա աւարեածաղկի սերձ՝ չըթի: Բայց ով դաշտ չըդնա, մենք, այսինքն կոլտնտեսությունը, նրա հողը կվերցնի ու ինքը կցանի իր համար:

Դավիդովը հետ քաշվեց բեմի յեղրից, նորից նախագահության սեղանի մոտ և յերբ ձեռքը մեկնեց ջրամանին, հետևի շարքերից, լամպի որանժադույն լույսով թույլ լուսավորված կիսախավարի միջից հնչեց ինչ վոր մեկի ջերմ և ուրախ բամբ ձայնը.

— Դավիդով, բերանդ մեղրածոր ե: Քանի վոր սրտիդ մեջ չաղություն չունես... չաբիքը չես հիշում... Եստեղ ժողովուրդը հուզվում ե... և չեն իմանում վորտեղ թաղցնեն իրենց հայացքը, ամոթից մեռնում են... Կնանիք ել են շփոթության մեջ ընկել... Ախր չե՞ մենք ելի միասին պիտի ապրենք... Յեկ, Դավիդով, պայման անենք՝ ով անցածը միտքը բերի, նրա աչքը դուրս դա: Հը՞:

Կոլտնտեսությանից դուրս յեկածներից հիսունյոթ հոգի առավոտյան դիմում ներկայացրին, խընդրելով իրենց կրկին կոլտնտեսություն ընդունել: Դեռ լուսածեղին մենատնտեսներն ու կոլտնտեսության բոլոր յերեք բրիգադն ել դուրս յեկան դաշտ՝ աշխատանքի:

Չորս որվա ընթացքում կոլտնտեսությունն իր աշնանաւարի համարյա կեսը ցանեց: Ապրիլի 2-ից յերկ-

լորդ բրիգադը գարնանավարի անցավ: Այդ ամբողջ
ժամանակամիջոցում Դավիդովը միայն մեկ անգամ
յեղավ վարչությունում: Նա աշխատանքի ուղարկեց
բոլոր աշխատողներին, և նույնիսկ Շչուկար պա-
սին ժամանակավորապես հանեց ձիապանի աշխատան-
քից և ուղարկեց յերկրորդ բրիգադը, իսկ ինքը լու-
սաբացից շրջում եր բրիգադների հողամասերում և
գլուղ եր վերադառնում կես դիշերից անց, յերբ
խրճիթներից արդեն լսվում եր աջադադների կանչը:

ԳԼՈՒԽ XXXII

Կոլտնտեսութեան վարչութեան խոտակալած բա-
կում այնպէս խաղաղ եր, ինչպէս գլուղի մօտի արո-
տաւայրում: Միջոցեյի արեւի տակ շիկացած աղօտ
փայլում եյին շտեմարանի տանիքի ժանդաղւոյն կըղ-
մինդրները, բայց սրահների ստվերում, տրորված
խոտերից դեռեւս կախված եյին ցողի ամպա-մանիչա-
կադույն հատիկները:

Լյուբիշկինը բակը մտաւ փոքրիկ, ծծմայր դամ-
բիկը հեծած: Մռայլ ու դայրացած եր Լյուբիշկինը:
Դյոմկա Ուշակովը, վոր նայում եր նրան սանդուխք-
ների դէնից, ուրախ կանչեց.

— Կարծես եչաւ Յերուսաղեմ մտած Հիսուս Քր-
իստոսը լինես: Զարմանալի նման ես նրան:

— Դու ինքդ ես եչաւորը,— բարկացած պատաս-
խանեց Լյուբիշկինը, ձին մօտ քաշելով սանդուխքնե-
րին:

— Վոտքերդ վեր քաշի, թե չե դու նրանցով հողն
ես փորում:

Լյուբիշկինը Դյոմկային պատասխանի չարժանաց-
նելով՝ ցած իջաւ ձիուց, սանձը կապեց սանդուխքի
ճաղին ու խիստ տոնով հարցրեց.

— Դավիթովն ետե՞ղ ե :

— Ետեղ ե : Նստել ե տխուր ու քո կարոտն է քաշում : Յերեք որ ե , վոչ ուտում , վոչ խմում , մի գլուխ ասում ե . «Ո՛ւր ե իմ անմոռանալի Պավլո Լյուրիչիկնը : Առանց նրան յես չեմ ապրի ու պայծառ որք խավար ե թվում ինձ» :

— Մի քիչ ել եղպես շարունակես լեզուդ քոքահան կանեմ :

Դյոմկան խեթ-խեթ նայեց Լյուրիչիկին մտրակին ու լռեց , իսկ Լյուրիչիկնը մտավ խրճիթ :

Դավիթովն ու Ռադմյոտնովը կանանց ժողովի ներկայացուցիչների հետ հենց նոր ելին վերջացրել մանկական մսուրներ կազմակերպելու հարցի քննարկումը : Լյուրիչիկնն սպասեց , մինչև վոր կանայք դուրս յեկան , ապա մոտեցավ սեղանին : Նրա չթի վերնաշապիկից , վոր հագել եր առանց դուրսի կապելու և վորի մեջքը փոշոտվել եր , քրտինքի , արևի և փոշու հոտ եր բուրում :

— Բրիգադիցն իմ յեկել...

— Ինչո՞ւ յես յեկել.— Դավիթովը հոնքերը շարժեց :

— Բան չի դուրս գալիս : Ինձ մոտ մնացել ե քսանութ հոգի աշխատունակ մարդ , նրանք ել չեն ուզում աշխատել , լողորություն են անում... Վոչ մի կերպ նրանց խելքի բերել չի լինում : Հիմի ինձ մոտ տասներկու դուրսն ե աշխատում : Մաճկալներին հուղիվ եմ հավաքել : Միայն Կոնդրատ Մայդաննիկովն ե , վոր յեղան պես աշխատում ե , իսկ Ակիմ Բեսխլենո-վը , Կրուժենկովը , Սամիսը , կամ են խռպոտ կռվա-

լարը՝ Ատամանչուկովը և մյուսները, ուղղակի պատուհաս են, վոչ թե մաճկալ: Կարծես թե իրենց որո՞ւմ մաճ բռնած չլինեն: Վո՞րն են վարում: մի վոտք քչում են, նստում, սկսում ծխել և տեղից չարժել չես կարող նրանց:

— Որակա՞ն վորքա՞ն եք վարում:

— Յես ու Մայդաննիկովն ամեն մեկս յերեք քառորդի յենք հասցնում, իսկ նրանք... ընդամենը կես հեկտար: Թե վոր եսպես վարենք, յեղիպտացորենն աստիածածնի տոնին հաղիվ ցանենք:

Դավիդովը լուռ, մատերի ծայրով թխթխկացրեց սեղանը, ասլա ծաղրական հարցրեց.

— Իսկ դու ինչո՞ւ յես յեկել, վորպեսզի մենք քո արցունքները սրբենք, — և չարուժյամբ աչքերը վալորեց:

Լյուբիչկինը բորբոքվեց:

— Յես արցունքներով չե՛մ յեկել: Դու ինձ մարդիկ տուր ու գալթաններն ավելացրու, իսկ կատակներ անել՝ յես առանց քեզ ել կարող եմ:

— Կատակ անել՝ դու կարող ես վրաստ ե, բայց, ա՛յ, աշխատանքը կարգավորելու համար քո զսպանակը թռչել է: Բրիդադիրի՛ս նայեցե՛ք: Լողրերի՛ դեկտվարել չի՛ կարողանում: Փաստ ե, վոր չես կարող, յեթե քեզ մոտ դիտցիպլինա չկա և սկսել ես մեղմուժյուն անել:

— Արի մի դո՛ւ դտիր եդ դիտցիպլինան, — ձայնը բարձրացրեց վրդովմունքից քրտնած Լյուբիչկինը: — Ենտեղ դիտվորն Ատամանչուկովն ե, նա յե իստնակուժյուն հցում, մարդկանց հորդորում ե դուրս

զաւ կ'ալտնտեսությունից, իսկ վոր նրան դուրս գցես :
նա ուրիշներին եւ կքաշի իր հետեւից : Ախր ի՞նչ ես ա-
սում, Սեմեոն Դավիդով, իսկապէս, ծաղրո՞ւմ ես
ինձ, ինչ ե: Կաղ ու թոփալները վզիս ես գցել ու
գո՞րծ ես պահանջում ինձանից : Հենց Շչուկար պա-
պին, ի՞նչ անեմ յես : Մենք յերեկ արդեն նրան ճաշ
յեփող նշանակեցինք, բայց նա հետեղ եւ բանի պետք
չեղավ : Յես նրան ճարպ տվի, վոր ճաշի մեջ գցի,
իսկ նա լալիել եր ճարպը, ճաշն եւ աղի յեր արել ու
ինչ վոր փրփրակալած : Դե ասա, ի՞նչ անեմ յես նը-
րան :— Լյուբիշկինի սև բեխերի տակ դողացին չըր-
թունքները : Նա մտրակը բարձրացրեց ու հուսահատ
ասաց. — Հանեցեք ինձ բրիգադիրությունից . յես
համբերություն չունեմ եդ տեսակների հետեւից քաշ
դալու : Նրանք իմ վոտքերն եւ են կապել եդ տեսակ
աշխատանքով...

— Դու ետեղ անձար մի ձեանա, փա՛ստ ե :
Մենք գիտենք, թե քեզ յերբ պիտի հանել, իսկ այժմ
դաշտ դնաւ և, վորպէսդ յերեկոյան արդեն տասներ-
կու հեկտար հերկված լինի : Իսկ թե չհերկես՝ եւ չը-
նեղանա՛ս : Յերկու ժամից հետո յես կգամ, կստու-
դեմ : Գնա՛ :

Լյուբիշկինն իր հետեւից դուռը չրխկացնելով
դուրս յեկավ, ցած վազեց սանդուխներից և դրոհի
դնացողի պէս սրարչավ դուրս թռավ դարբասից ու
քշեց ձին դեպի տափաստան : Դեռևս քուռակի վզին
կախած դանդակի ձայնը չեր լուել, յերբ սանդուխի
դուռից դուրս յեկավ Դավիդովը և չտապ ասաց Դյոմ-
կային .

— Յես մի քանի որով յերկրորդ բրիգադն եմ
գնում, քեզ թողնում եմ տեղակալ: Հետևիւր մսուրներ
կազմակերպելուն, ոգնիր նրանց, յերրորդ բրիգադին
վարսակ չտաս: Լսո՞ւմ ես: Վորեւն դժվարություն լի-
նե՛րու դեպքում շտապիր ինձ մոտ: Հասկացա՞ր: Հի-
մա լծիր ձին ու Ռազմյոտնովին ասա, վոր քչի ինձ
մոտ. յես իմ տանը կլինեմ:

Ռազմյոտնովը Դավիդովի տանը մոտեցաւ վար-
չութեան հովատակներէց մեկով, վար լծված եր
սայլակին: Դավիդովն արդեն դարբասի մոտ կանգ-
նած, թեւի տակ մի փոքրիկ կապոց սեղմած՝ սպա-
սում եր նրան: Ռազմյոտնովը մտրակով հարվածեց
հովատակին: Հանկարծակի ցնցումից Դավիդովը հետ
ընկաւ և արմունկն ուժեղ զարկիւնց մեջբախտախն,
անիմները փափուկ թկթկոցով գլորվեցին դեպի տա-
փաստան:

Մինչև բլուրին հասնելը նրանք գնում եյին լուռ:
Տախտատանի վրա, դենթութում, արեգակը ծածկել եր
մուգ մանիշակադույն կարկտաբեր մի ամպ: Նրա յեզ-
րերի սպիտակ քուլաները շողշողում եյին ձյունի պես,
սակայն սևադույն կտտարն ահալոր եր իր ծանր ան-
չարժութեամբ: Ամպի ճեղքվածքից, արևի շողերով
նարնջադույն ներկված նրա յեզրերից լայն հովհարի
պես փռվում եյին արեգակի շեղ ճառագայթները:
Անծայրածիր յերկնքից բարակ նիզակների պես հոր-
դում եյին նրանք դեպի ցած, ցրվում և մոտենալով
յերկրին ու փռվելով տախտատանի հեռու, անծայր
հորիզոնի վրա, ներկում եյին նրան հիասքանչ յերկ-
ներանդութեամբ:

Ամպի ստվերով պարուրված տափաստանը լուռ ու խոնարհ՝ անձրև եր տենչում: Քամին ճանապարհի վրա փոշու դարչ սյուճն եր պտտեցնում: Քամին արդեն անձրևային տաք խոնավություն եր շնչում: Իսկ մի բոպե անց՝ սկսեց տեղալ մանրահատ, բարակ անձրևվր: Սրընթաց, սառը կաթիլները խրվում եյին ճապարհի փոշու մեջ, կծկվում ու կաղմում ցեխի մանրիկ գնդիկներ: Տաքնապահար սվսվում եյին դաշտամկները, պարզ քաղվորոչակի հնչում եր լորերի կվկվոցը, լռել եր տենչավառ արոսի հրապարիչ կանչը: Կորեկի արտի վրայով հորդեց գետնահուպ քամին և ծղոտները փչաքաղելով՝ սվսվացին: Տափաստանը յցվեց անցյալ տարվա փշախոտերի չոր խշխշոցով:

Բլրակի վրա յերևաց յերկրորդ բրիգադի դաշտակայանը, յերբ Խաղմյատնովը նկատեց զառիվայրով դեպի իրենց յեկող մի մարդ: Նա քայլում եր առանց ճանապարհի նայելու, փոսերի վրայով ցատկերով, յերբեմն անցնելով ծերունու մանրաքայլ վաղճի: Խաղմյատնովը հուլատակը քչեց նրա կողմը և դեհ՝ հեռվից ճանաչեց Շչուկար պապին: Բոլոր նշանները ցույց եյին տալիս, վոք Շչուկա՞ր պապի հետ մի ինչ վոր անհաճո բան եր տեղի ունեցել: Նա մոտեցավ սայլակին: Նրա բաց գլխին մաղերը բոլորովին թրջված եյին անձրևից, թաց մորուքին, հոնքերին, ամենուրեք յեկված ձավար եր քսված: Շչուկարն ամբողջապես սփրթնած եր, սարսափած և Ռավիդովը արտնդությամբ գուչակեց. «Բրիգադա՞ն դրությունը վատ ե... Կուի՞վ ե յեղել»:

— Ի՞նչ եւ պատահել,— հարցրեց նա:

— Հաղիւլ աղատուեցի մահից,— հառաչեց Շչու-
կարը,— սպանել եյին ուղում...

— Ո՞վ:

— Լյուբիշկինը և մյուսները:

— Ինչի՞ համար:

— Իրենց հակառակության համար... Կերակուրի
պատճառով սկսվեց... Յես խոսքի տակ մնացող մարդ-
չեմ, չհամբերեցի... Նու, իսկ Լյուբիշկինը դանակն
առավ ու իմ հետեւից... Թե վոր իմ ճարպիկությու-
նը չլիներ, հիմի դանակը սիրտս խրած կլիներ: Նդ-
պես եւ կլիներ:

— Գնա դյուռ, հետո կքնենեք,— հրամայեց Դա-
վիդովը թեթեացած շունչ առնելով:

Իսկ դաշտակայանում կես ժամ դրանից առաջ տե-
ղի յեր ունեցել հետեյալը. Շչուկար պապը, վորք
նախորդ որը ճաշը չատ աղի յեր արել, այժմ վորո-
շել եր հաճոյանալ բրիգադին և յերեկոյան դյուռ դը-
նալով գիշերել եր այնտեղ, իսկ առավոտյան տանից
մի սլարկ վերցրեց և բրիգադ դնալիս ճանապարհը
թեքեց դեպի Կրասնոկուտովի կալը, վոր գտնվում եր
դյուռի ծայրին: Շչուկար պապը չափարի վրայով ան-
ցավ և գաղտագողի թաղնվեց դարմանի կույտի
մօտ: Շչուկար պապի ծրագիրը չափազանց սլարդ եր.
աչքով պահել հավերին, զգուշությամբ ճանդել նրան-
ցից մեկը, գլուխը թռցնել և հավի շիւր յեփել ու
բրիգադում հարգ ու պատիւ ձեռք բերել: Նա շունչն
իրեն քաշած մի կես ժամ պառկեց, բայց հակառակի
պես հավերը քշուջ եյին անում հեռու, ցանկապատի

մատ և կարծես չեյին ել մտածում մոտենալ դարմանի
կուլյտին: Այն ժամանակ Շչուկար պապն սկսեց կա-
մացուկ կանչել. «Ջո՛ւ, Ջո՛ւ, Ջո՛ւ, Ջո՛ւ, վառեկնե՛ր,
կո՛ւտ, կո՛ւտ, կո՛ւտ», կանչում եր նա շշուկով, իսկ
ինքը վորսի յելած դաղանի պես դարան եր մտել դար-
մանի կուլյտի հետեւը: Վերջապես հավերը մոտեցան,
Շչուկարը վիթխարի ժանտաքիսի պես վրա թռավ
խեղդեց նրանցից մեկը, բռնեց յերկրորդն ել և ցատ-
կեց ցանկապատի վրայով: Յերկու ժամում նա դաշ-
տակայան հասավ, իսկ յերբ Լյուբիշկինը գլուղից վե-
րադարձավ, յերեք դուլանոց կաթսայի մեջ արդեն
խուռն եր ջուրը, քլթքլթում եր յեփած ձավարը և
հավի կտրտած միսը քափոտ յաղ եր արձակում: Փա-
ռավոր շիշա յեր դուրս գալիս: Միակ բանը, վորից
յերկուղ եր կրում Շչուկար պապը, այդ այն եր, վոր
վախենում եր, թե չիլայից ճահճաջրի հոտ կղա, վո-
րովհետեւ ջուրը վերցրել եր մոտակա ծանծաղ լճա-
կից, իսկ այդ անհոսանք ջուրն արդեն ծածկվել եր
հազիվ նկատելի կանաչով: Սակայն նրա յերկուղը
չարդարացավ՝ ըստին ուտում ու հիացմունքով գո-
վում էյին, իսկ ինքը՝ բրիգադիր Լյուբիշկինը նույ-
նիսկ ասաց. «Իմ որում ես տեսակ չիլա չեյի կերել:
Ամբողջ բրիգադի կողմից շնորհակալություն եմ
հայտնու՞մ քեզ, պապի»:

Կաթսան արագությամբ դատարկում էյին: Ամե-
նից յեռանդուններն արդեն սկսել էյին կաթսայի տա-
կի թանձր մասն ու մսի կտորները հանել: Ահա հենց
այդ ժամանակ ել կատարվեց այն, ինչ վոր ընդմիջտ

խորտակեց Շչուկարի հաջողությունը խոհարարության մեջ: Լյուբիշկինը մի կտոր միս հանեց, ուզեց մոտեցնել բերանին, բայց հանկարծ ցնցվեց ու դուռնափակեց:

— Ե՞ս ինչ բան եմ, — չարագուշակ կերպով հարցրեց նա Շչուկարին, մատներին ծայրերով վեր բարձրացնելով մի կտոր սպիտակ, քրքրված միս:

— Յերևի թե՛ն եմ, — հանդիստ պատասխանեց Շչուկար պապը:

Լյուբիշկինի դեմքը դանդաղորեն ծածկվում էր դայրույթի կապտա-կարմիր գույնով:

— Թե՛-վը՞, ապա մի եստեղ՝ նայի՛ր խո-հա-րա-ա՛ր, — մոնչաց նա:

— Ո՛ր, ձեզ մատաղ, — դռնեց կանանցից մեկը — ախր նրա վրա չանչեր կան...

Շչուկարը դժպիտ նետեց գետնին փռած քաթանի վրա, ուշադիր նայեց. Լյուբիշկինի դադացող ձեռքին ճոճվում էր մի փխրուն վոսկոր, վաղի ծայրին կպած եյին լողաթաղանթ ու մանրիկ ճանկեր:

— Տղե՛րք, — դռնեց չժամ Ակիմ Բեսխլերնովը, — ախր մենք դորտ ենք կերել:

Ահա հենց այստեղ էր, վոր սկսվեց խառնաշփոթությունը: Զղվացող կանանցից մեկը հեծկլտալով վեր ցատկեց տեղից, յերկու թաթով բերանը փակելով թաղնվեց դաշտակայանի տնակի հետևը:

Սոսկալի աղմուկ սկսվեց: Կանայք միահամուռ ձեռքերը մեկնեցին դեպի Շչուկարի մորուքը, ուշադրությամբ չդարձնելով, թե ինչպես իրեն կորցրած ու սարսափած Շչուկարը համառորեն դռում եմ:

— Սպասեցե՛ք մի քիչ, եդ գորտ չի՛, քրիստոսը վկա, գորտ չի...

— Սպա ի՞նչ ե, — գոռաց սոսկալի դայրացած նաստենկա Դոնեցկովան:

— Ախր վճռեղից կարող եր գորտը կաթսայի մեջ ընկնել, — հարցրեց Լյուբիչկինը:

— Դե նա ջուրը լճակից ե վերցրել, նշանակում ե չի նայել...

— Եդ ձեզ թվում ե, ձեր աչքին ե յերևում, — փռթեց խորամանկություն բանեցնել Շչուվարը:

Սակայն ինքն ել կտրականապես հրաժարվեց կրծել «թվացող» վոսկորը, վոր առաջարկեց նրան Լյուբիչկինը: Գուցե հենց սրանով ել գործը վերջանար, յեթե վերջում կանանց վրա գազազած Շչուվարը չգոչեր:

— Թաց՝ պոչավորնե՛ր, յուբկավոր սատանաներ, ենքան չեք հասկանում, վոր սա հասարակ գորտ չե, այլ վոստրե յե:

— Ի՛-ի՛-ի՛-նչ — զարմացան կանայք:

— Վոստրե՛, պարզ եմ ասում ձեզ: Գորտը պիղծ ե, իսկ վոստրեն աղնվարյուն կենդանի յե: Իմ հարազատ քավորս հին ռեժիմի ժամանակ դեներալ Ֆիլի-ժոնովի մոտ եր ծառայում և պատմում եր, վոր դեներալը հարյուրներով եր կուլ տալի: Ուտում եր ուղղակի վողջ-վողջ: Վոստրեն դեռ խեցիկից դուրս չեկած՝ նա արդեն պատառաքաղով դուրս եր քաշում, ծակում մեջ տեղից ու՝ գնա՛ց. վոստրեն Փչչում եր վողբաղին, իսկ նա՝ արդեն կոկորդն եր կոխում: Իսկ դուք ի՞նչ գիտեք, դուցե ես անիժյալն ե՛լ վոստրեյի

ցեղից ե: Գեներալները դուրս ելին ու յետ ել դուրս
դիտմամբ, համեղ լինելու համար շիլայի մեջ դրե-
ցի:

Այստեղ արդեն Լյուբիչկինը չհամբերեց. վերց-
նելով պղնձյա քամիչը, նա վեր թռավ ու կոկորդովը
մեկ դռաց:

— Գեներալները, համեղ լինելու համար. Յես
կարծիր պարտիզան եմ, իսկ դու ինձ, վոնց վար մի
դեներալի, գորտով ես կերակրում:

Շչուկարին թվաց, թե Լյուբիչկինի ձեռքին դա-
նակ եւ և չուրջը նայելով ամբողջ ուժով սկսեց փախ-
չել:

Դավիդովն այս ամենն իմացավ դաշտակայան
դառնալ հետո, իսկ մինչ այդ, Շչուկարին ճանապարհ
դրելով, Ռազմյոտնովին խնդրեց քշել և չուտով հասավ
բրիգադի դաշտակայանը: Անձրեւ դեռ ևս զրնդում եր
տափառտանում: Գրեմյաչի Լոգից մինչև հեռավոր
լճակը յերկինքը կիսել եր դույնդույն ծխածանը:
Դաշտակայանում մարդ չկար: Ռազմյոտնովին հրա-
ժեշտ տալով՝ Դավիդովը դնաց դեպի մոտակա վարե-
լահողը: Նա նայեց շտեմարանի այն կողմն ընկած
հեղամասին և տեսավ, վոր այնտեղ կովի նման ինչ
մոր մի բան ե տեղի ունենում: Մայդանն իւր թրի
նման պտտեցնում ե յերկաթի սամին, իսկ բարձրա-
հասակ Ատամանչուկովը մի ձեռքով հեռու յե հրում,
նրան լծից, իսկ մյուսը բռունցք արած՝ բռնել ե իր
թիկունքում: Ջայները չեր լավում: Շտապ այն կողմը
դնալով՝ Դավիդովը դեռ հեռվից դռնաց:

— Ելի ի՞նչ ե պատահել:

— Ախր վո՞նց կլինի, Դավիդով, անձրև ե գալիս, իսկ նա վարում ե: Ախր եղպիսով նա յեղների վիզը կտրորի: Յես առում եմ. «Արձակիր, քանի անձրևը չի կտրվել», իսկ նա ինձ մեր ե հայհայում. «Քո գործը չի»: Ապա ո՞ւմ գործն ե, ո՞ւմ, խոսպոտ սատանա, — դուռաց Մայդաննիկովը, արդեն դառնալով դեպի Ատամանչուկովը և սամին թափահարելով նրա վրա:

Ըստ յերևույթին նրանք արդեն կպել եյին իրար. Ամայդաննիկովի աչքի վերը կապտել եր սև սալորի նման, իսկ Ատամանչուկովի շապիկի ոճիքը պատռված եր շեղակի և մաքուր սպիրված, ուռած շրթունքի վրա արյան հետքեր եյին յերևում:

— Չեմ թողնի կոլտնտեսությանը վնաս հասցնել, — Դավիդովի յերևալով քաջալերված դուռաց Մայդաննիկովը: — Նա ասում ե «իմ յեղները հո՞ չեն, կոլտնտեսությանն են»: Իսկ յեթե կոլտնտեսությանն են, ուրեմն նրանց կաշին պիտի քերթե՞լ: Հեռացիր յեղներից, դե՛:

— Կարելի՞ յե անձրևի ժամանակ վարել, — հարցրեց Դավիդովը Ատամանչուկովին, Կոնդրատի ձեռքից սամին առնելով ու վատքի տակ դցելով:

Ատամանչուկովի աչքերը փայլատակեցին: Իր բարակ վիզը պտտացնելով նա դադարած մոռնաց.

— Մարդ իր տնտեսությունում չի վարի, իսկ կոլտնտեսությունում հարկավոր ե:

— Ի՞նչպես թե «հարկավոր ե»:

— Շատ պարզ. պլան պիտի կատարել: Անձրև ե թե չե՝ պիտի վարես: Իսկ թե չվարես՝ Լյուբիչկինը մի ամբողջ որ՝ մարդու կմաշի, վոնց վոր ժանդը յերկաթին...

— Դու եղ խոսքերը... Իսկ յերեկ, հաջողակ յիշանակին, քո պլանը կատարեցիր:

— Վարեցի, ինչքան վոր կարողացա:

Մայրաննիկովը մոռնաց:

— Քառորդ դեսյատին ե վարել: Մի տե՛ս, ինչ յեղներ ունի. ձեռքդ պողերին չի հասնի, իսկ ի՞նչ ե վարել: Գնանք, Դավիդով, ինքդ տես:— Նա բռնեց Դավիդովի վերարկույի թաց թևը, տարավ նրան ահոսով և հուղմունքից խոսքերն ավարտել չկարողանալով մըթմըթաց. — վորոչեւ ենք յերեք ու կես վերջիկից պակաս խորությամբ չվարել, իսկ սա ի՞նչ և, ինքդ լափիր:

— Դու ես ի՞նչ ես արել... եսպե՞ս են վարում, — փշրված ատամով բերանը կիսաբաց անելով՝ կամաց հարցրեց Դավիդովը:

— Ապա վո՞նց կուղեյիք: Ութ վերջո՞ղ քչել. — չարությամբ աչքերը կկոցեց Ատամանչուկովը և մաքուր խուզված գլխից գլխարկը վերցնելով՝ խոնարհվեց. — չատ շնորհակալ եմ: Ինքներդ փորձեցեք ավելի խոր վարել: Խոսքի ժամանակ մենք բոլորս մեծ-մեծ ենք բրդում, իսկ դործի ժամանակ՝ մարդ չի յերևում:

— Մենք ինչպե՞ս կուղեյինք քեզ նման սրիկային քչել կոլտնտեսությունից, — չարունակելով գոչեց Դավիդովը. — և կվռնդե՞նք:

— Խնդրե՛մ: Ինքս կգնամ: Յեւ նղովված չեմ, փշր եստեղ կյանքս փչացնեմ ձեզ համար... Հալիք ընկնեմ, ինչի՞՞ համար — չգիտեմ. — և սուլելով դնաց դեպի դաշտակայան:

Յերեկոյան, յերբ ամբողջ բրիգադը հավաքվեց
դաշտակայանում, Դավիդովն ասաց.

— Բրիգադին առաջ հարց եմ դնում. ինչպե՞ս վար-
վել այն կեղծ կոլտնտեսականի հետ, վորը խաբում
է կոլտնտեսութեանն ու խորհրդային իշխանութեանը,
յերեք ու կես վերջոյի խորութեամբ վար անելու փոխա-
րեն փչացնում է հողը, վարում է մեկ ու կես վերջոյի:
Ինչպե՞ս վարվել նրա հետ, ով վոր դիտավորյալ կեր-
պով փչացնել է ուղում յեղներին, անձրելի տակ վար
անելով, իսկ պայծառ յեղանակին իր նորմայի միայն
կեսն է կատարում:

— Դուրս քեզ՛ը,— ասաց Լյուբիշկինը:

Կանայք հատուկ յեռանդով ձայնակցեցին նրան:

— Այդպիսի վնասարար-կոլտնտեսական կա ձեռ-
մեջ: Ահա նա:— Դավիդովը ցույց տվեց Ատաման-
չուկովին, վոր նստած էր սայլի գլխին:— Բրիգադը
լրիվ ներկա յէ: Քվեարկութեան եմ դնում. ո՞վ է
կողմնակից, վոր վնասարար ու լողը Ատամանչուկո-
վին հեռացնենք:

Գանյոթ հողուց «կողմ» քվեարկեցին քսաներե-
քը: Դավիդովը ձայները հաշվելով՝ սառն կերպով
ասաց Ատամանչուկովին.

— Հեռացի՛ր: Դու հիմա կոլտնտեսական չես,
փաստ է: Իսկ մի տարի հետո՝ կնայենք. յեթե ուղղ-
վես՝ նորից կընդունենք: Այժմ, ընկերներ, լսեցե՛ք
իմ կարճ ու խիստ կարեւոր խոսքը: Դուք, համարյա
բոլորդ վատ եք աշխատում: Շատ վատ: Վոչ վորք,
բացի Մայրաննիկովից, նորման չի կատարում: Սա
խայտառակ փաստ է, ընկերներ, յերկրորդ բրի-

գա՛ղ: Այսպիսի աշխատանքով անմիջապես սև տախտակին կբարձրանանք և նրա վրա ել կչորանանք: Ստալինի անվան կոլտնտեսութՅունում այդպիսի դրութՅո՞ւն... ամոթ, խայտառակութՅուն ե այդ: Արմատից պետք ե չու. տալ այս դրութՅունը:

— Յերևի նորման ուժից վեր ե: Յեղները չեն քաշում,— ասաց Ակիմ Բեսխլերնովը:

— Ուժից վե՞ր ե: Յեղների՞: Դատարկ բան ես ասում: Իսկ ինչո՞ւ Մայդաննիկովի յեղների ուժը պատում ե: Յես մնում եմ ձեր բրիգադում, վերցնում եմ Ատամանչուկովի յեղները և կենդանի որինակով ձեզ ցույց կտամ, վոր արական կարելի յե վարել մեկ հեկտար, նույնիսկ մեկ ու մի քառորդ:

— Ե՛, Դավիդով, չատ խորամանկն ես, դու լավ գիտես, թե ինչ ես ասում,— ծիծաղեց Կուժենիկովը: ձեռքի մեջ տրորելով իր ալեհեր, կարճ մորուքը:— Ատամանչուկովի յեղներով սատանայի պոչը կարելի յե վորոնել: Նրանցով մի հեկտար յես ե՛լ կվարեմ...

— Իսկ քո՞ յեղներով, չե՞ս վարի:

— Ամենևի՛ն:

— Դե, յեկ փոխենք: Դու Ատամանչուկովի յեղներով, իսկ յես քո: Լա՞վ:

— Յեկ փորձենք,— լուրջ ու զգուշ մտածելով պատասխանեց Կուժենիկովը:

Լուսարացին Դավիդովին արթնացրեց Կոնդրատ Մայդաննիկովը: Նա արդեն ամբողջ բրիգադը վորոնի յեր հանել: Դավիդովը դուրս թռավ տնակից: Յերկնքի արևմտյան կողմը աղոտ փայլում եյին աստղերը, աղեղնաձև նորարուսինը շողշողում եր յերկնքի սողադա-

տադուէն՝ վահանի վրա։ Դավիթովը լվացվում էր
ուղղակի լճակի ջրով, իսկ Կոնդրատը նրա մօտ կանգ-
նած, մտմտանքով կծելով իր շեկ բեխի ծայրը ասաց։

— Որական մի դեսյատին ու դեռ մի բան ել ա-
վելի... Եդ չատ մեծ բան ե... Յերեկ դու մի քիչ
չափն անց կացրիր, ընկեր Դավիթով։ Հանկարծ յես
ու դու չխայտառակվե՞նք։

— Ամեն ինչ մեզանից ե կախված, մեզանից։ Ի՞նչ
ես վախենում, խե՛նթ, — քաջալերեց նրան Դավի-
թովը, իսկ իր մասին մտածեց. «Կմեռնեմ վարատե-
ղում. բայց կկատարեմ։ Գիշերով, լապտերի լույսով
կվարեմ, բայց կվարեմ մեկ ու մի քառորդ հեկտար,
ուրիշ կերպ չի կարելի. խայտառակություն կլինի ամ-
բողջ բանվոր դասակարգի համար»։

Մինչդեռ Դավիթովը քաթանի վերնաշապկի փե-
շով յերեսն էր սրբում, Կոնդրատը լծեց և իր և նրա
յեզներն ու կանչեց.

— Գնա՛նք։

Կոնդրատը սարքի դցեց Դավիթովի դուլթանը,
կեռը բարձրացնող բարձիկի վրա տեղափոխեց, կանդ-
նեցրեց յերեք ու կես վերջով խորության վրա և իր
խոսակցությունն աննկատելիորեն «դու»-յի շուռ տա-
լով՝ ճանապարհին բացատրեց.

— Կսկսենք վարը և դու կնայես. յեթե յեզները
դժվարանան, դու մեկ ու կես անգամ պտտեցրու ես
դատը։ Մենք սրան տակառիկ ենք ասում։ Տեսնո՞ւմ
ես, հիմի նա անջատող շղթայի վրա յե։

Դավիթովի հոտաղը — մի ջահել տղա — մտրակը
չրխկացրեց և դուլթանի դլխի յեզները միահամուռ

ուժով ձեռք տվին: Դավիդովը վերոջ հուղմունքով ձեռքերը դրեց մաճին ու քայլեց դուժանի հետևից, դիտելով, թե ինչպես ձեռքով ձեռքով հողը դուրս ե տալու խոփի տակից սև, փայլուն շերտերով ու թմբած ձկան պես շուռ դալիս կողքի վրա:

Ծիրը վոր վերջացավ, Մայրանիկովը վաղեց Դավիդովի մոտ ու բացատրեց.

— Գուժանը ձախ շուռ տուր, վոր սահելով դնա, իսկ վորպեսզի դու խոփը մաքրես, այ, եսպես արա, տե՛ս.— նա ընկավ մաճի աջ կոթի վրա, դուժանը թեքեց և հողի շերտը շեղակի ու ամուր քսվելով խոփին, կարծես լիզում էր խոփին կպած ցեխը.— Այ թե ինչպես պիտի անել:— Կոնդրատը դուժանը շուռ տվեց ու ժպտաց.— եստեղ ել ե տեսնիկա: Իսկ յեթե դուժանը չքերես, մինչև յեղները դիմացի ծերը հասնելը դու պետք ե խոփի ցեխը մաքրես մաքրելով: Իսկ հիմի, տես, քո դուժանը կարծես լվացված լինի և դու կարող ես գնալիս քո քեֆին ծխախոտ ել փաթաթել: Դե, ա՛ռ:

Նա Դավիդովին մեկնեց թուժունի քիսան, մի ծխախոտ փաթաթեց և գլխով ցույց տալով իր յեղները՝ ասաց.

— Մի տես, վո՛նց ե շուռ տալիս իմ կնիկը: Գուժանը չատ սարքին ե, քիչ ե պատահում, վոր դուրս ընկնի: Նրանով մենակ մարդն ել կարող ե վարել:

— Եդ քո կի՞նն ե հոտաղդ,— հարցրեց Դավիդովը:

— Կինս ե: Նրա հետ լավ յուրա կդնանք: Թե վոր մեկ-մեկ կծու խոտք ել ասեմ՝ չի նեղանա:

Կոնդրատը ժպտաց և լայն ու յերերուն քայլերով
գնաց դեպի իր դուժմանը:

Մինչև նախաճաշ Դավիդովը մոտ քառորդ դեսյա-
տին վարեց: Նա չլիան խաշտեց և յերբ յեզները կը-
սացան, աչքով արեց Կոնդրատին.

— Սկսե՞նք:

— Յես սլատրաստ եմ: Սնյուտկա, քչիր յեզները:

Յեւ նորից, ահոս ահոսի հետեից շուռ ե դալիս
ձեւիչներով ու խոփով ճեղքված հողը, վոր ամրացել ե
հարյուրամյակների ընթացքում, դեպի վեր են ցցվում
խոտերի մերկացած արմատները, հողի խոտածածկ,
փշրված յերեսը ծածկվում ե սև փոսերի մեջ: Հողը
խոփի մոտ ալեկոծվում, շուռ ե դալիս, կարծես լո-
ղալիս լինի: Սեահողի անուշ բուրմունքը կենսարար ե
ու հաճելի: Արևը դեռ բարձրումն ե, բայց հոտաղի
յեղան մեջքն արդեն մուգ դույն ե ստանում քրտին-
քից: Յերեկոյան Դավիդովի տրորված վոտքերը տըն-
քում եյին ծանր, ցավում եր գոտկատեղը: Սայթա-
քելով նա չափեց իր հողամասը ու ժպտը փայլեց
նրա չորացած, փուշուց սեացած չրթանքների վրա.
մի որում վարել եր մեկ դեսյատին:

— Ե՛, ինչքան շուռ տվիր, — հաղիվ նկատելի
նենդ ժպտով հարցրեց Կուժենկովը, յերբ նա վոտ-
քերը քարշ տալով մոտեցավ դաշտակայանին:

— Իսկ դու ինչքա՞ն ես կարծում:

— Կես դեսյատին վարեցի՞ր:

— Չե, դրողը քեզ տանի, մի դեսյատին ու մի առ:
Կուժենկովը, վոր ճարպ եր քսում իր ճաքճաք
վոտքերին, տնքաց, գնաց Դավիդովի հողամասը չա-

փելու: Կես ժամ հետո, յերբ արդեն պատել եր թանձր աղջամուղջր, նա վերադարձավ ու նստեց կրակից հե-
ռու:

— Հը՞, ինչ ես լուել, Կուժենկով,— հարցրեց
Դավիդովը:

— Վոտքս ե ցավում... Դե, ի՞նչ ասեմ, վարել
ես— վարել ես... Գործ ե ելի՛,— ահամայից պա-
տասխանեց նա ու պառկելով կրակի մոտ, սերթուկը
դիխին քաշեց:

— Ծեփե՞ց բերանդ: Հիմի ել չես կուռա,—
քրքջաց Կոնդերատը, սակայն Կուժենկովը չլսելը դնե-
լով՝ լուեց:

Դավիդովը պառկեց տնակի մոտ, աչքերը փակեց:
Կրակից փայտի մոխրի հոտ եր բուրում: Յերկար
քայլելուց հոգնած վոտքերի ներբաններն այրվում
եյին, սրունքներում ծանր մղմղոց եր զգում և ինչ-
պես ել մեկնում եր վոտքերը, ելի անհարմար եր թը-
վում և շարունակ դիրքը փոխել եր ուզում... Յեւ
պառկելուն պես նրա աչքի առաջով սկսեց լողալ ալե-
կոծվող սևահողը. խոփի փայլուն բերանը սահում
եր անլսելի, խոկ նրա մոտ կուպրի նման յեռալով սո-
ղում եր սևահողը: Թեթևակի դիսապտույտ ու սրտի
խառնոց զգալով՝ Դավիդովն աչքերը բացեց ու ձայն
տվեց Կոնդերատին:

— Քունդ չի՞ տանում,— հարցրեց Կոնդերատը:

— Հա, ինչ վոր դուլիսս պտտվում ե, աչքիս առաջ
գուլթանի տակի հողն ե շարունակ...

— Միշտ եղպես ե լինում,— Կոնդերատի ձայնի
մեջ զգացվեց կարեկից ժպիտը:— Ամբողջ ուրը վուս-

քերիդ տակն ես նայում, դրա համար ել գլուխդ պտտւում ե:

Հետեյալ որը մինչև յերեկո Դավիդովը վարեց մի դեսյատին ու յերկու ծիր, Լյուբիշկինը՝ ուղիդ մի դեսյատին, Բուժենկովը՝ մի դեսյատինից մի քիչ պակաս, և միանգամայն անսպասելի կերպով առաջին տեղը բռնեց Անտիպ Գրաչը, վոր մինչ այդ հետ մնացողներէ շարքումն եր, վորոնց Դավիդովը կատակով «թուլլերի խումբ» անունն եր կպցրել: Նա աշխատում եր Տիտոկի նիհարած յեղներով: Կեսորվա հանգստի ժամին նա լռեց, չսաց, թե ինչքան ե վարել, ճաշից հետո նրա կինը, վոր իր հետ հոտաղու-թյուն եր անում, յեղներին հասնող խտացրած կերն իր փեշը լցրեց ու այդպես ել կերակրեց նրանց, իսկ Անտիպը նույնիսկ ճաշից մնացած հացի փշրանքները հավաքեց և կնոջ փեշը լցրեց, վոր յեղներն ուտեն: Լյուբիշկինը նկատեց այդ ու ծիծաղեց.

— Նե՛ղ ես լծվել, Անտիպ:

— Յեվ կլծվե՛մ: Մեր ցեղն աշխատանքի մեջ հետիններից չի, — սառն պատասխանեց դարնան արե-վից ե՛լ ավելի սևացած Գրաչը: Յեվ նա այդպես ել արավ. յերեկոյան նա արդեն մեկ ու մի քառորդ դես-յատին եր վարել:

Բայց յերբ մուլին ընկել եր արդեն, Կոնդրատ Մայդաննիկովը յեղները քշեց դաշտակայան, Դավի-դովը հարցրեց.

— Ի՞նչքան վարեցիր:

— Մեկ ու կես դեսյատինից մի ծիր սրակաս, — խուսուտ ձայնով պատասխանեց նա. — մի պապիրոսի

Թուլթուն տվեք... ճաշից դեսը չեմ ծխել... — և նայեց Դավիդովին թափանցող ու ինքնագոհ հայացքով։
Ընթրիքից հետո Դավիդովն արդյունքներն ի մի ամփոփեց։

— Սոցիալիստական մրցությունը, յերկրորդ բրիգադի ընկերներ, ծավալվել է մեզ մոտ հիանալի։ Շատ պատվաբեր տեմպեր են վերցրած։ Վարի համար կոլտնտեսության վարչության կողմից բուլճևիկյան շնորհակալություն եմ հայտնում բրիգադին։ Մենք, թանկագին ընկերներ, դուրս ենք դալիս ճեղքվածքից, փախտ ե։ Յեվ ինչո՞ւ չպիտի դուրս դանք, յերբ դործնականում ապացուցված է, վոր կարելի չէ կատարել նորման։ Հիմա պետք է ցաքանին զոռ տալ։ Սյնպես վոր անսլայման յերեք յերես ցաքանվի։ Հատուկ շնորհակալություն Մայդանիկովին, վորովհետև փաստորեն նա ամենահարվածայինն է։

Կանայք ամանները լվացին, գութանավորները պառկեցին քնելու, յեղներին քչեցին արոտ։ Կոնդրատն արդեն ննջում էր, յերբ կինը նրա կողքին բրթեց ու հարցրեց։

— Կոնդրաշա՛, Դավիդովը կարծես թե քեզ դովեց... Բայց ի՞նչ է նշանակում եղ խոսքը — հարվածայինը։

Կոնդրատը շատ անգամ էր լսել այդ բառը, բայց բացատրել չկարողացավ։ «Հարկավոր է Դավիդովից իմանալ», մտածեց նա։ Սակայն նա չէր կարող կնոջը չբացատրել ու նրա առաջ իր հեղինակալթյունը դրել, դրա համար ել բացատրեց ինչպես կարող էր։

— Հարվածայինը։ Եղ... այ դու հիմար կնիկ...

Հարվածայի՞նը: Հը՞մ... եդ... Դե վո՞նց ասեմ, վոր
դու հասկանաս: Այ, որինակ հրացանն ունի մի զար-
կան, վորը հարվածում ե պատիճին ու կրակում:
Հրացանի մեջ եդ մասը ամենագլխավորն ե, առանց
նրան կարել չի լինի... Եդպես ել կոլտնտեսությու-
նում. հարվածայինը ամենագլխավոր դեմքն ե: Հա-
յկացա՞ր: Դե՛, հիմի քնի՛ր:

Յերկու շաբաթ Նազուլնովը մնաց վարպես անկուսակցական, բայց այդ ժամանակամիջոցում շրջանային կոմիտեյում ղեկավարության փոփոխություն տեղի ունեցավ. Կորչեֆինսկուն և Խոմաշևտովին հանեցին աշխատանքից:

Շրջանային կոմիտեյի նոր քարտուղարը Կիրուդային վերահսկիչ հանձնաժողովից ստանալով Նազուլնովի բողոքագիրը՝ բյուրոյի անդամներից մեկին սղարկեց Գրեմյաչի Լոդ, նորից քննություն կատարելու, վորից հետո բյուրոն վորոշեց փոխել իր նախկին վորոշումը՝ Նազուլնովին կուսակցությունից վտարելու մասին: Մակարին նկատողություն դրեցին և դրանով ել գործը վերջացավ:

Աքսորից Գրեմյաչի Լոդ վերադարձավ կուլակաթափ արված Գաեվը: Յերկրային ընտրական հանձնաժողովը վերականգնել եր նրա քաղաքացիական իրավունքները: Յեվ հենց վոր բաղմանդամ ընտանիքի տեր Գաեվը գյուղ յեկավ, Գավիդովը կանչեց նրան կոլտնտեսության դրասենյակ.

— Ինչպե՞ս ես մտածում ասլրել, քաղաքացի Գաեվ: Մենատնտե՞ս ես մնալու, թե կոլտնտեսություն ես մտնելու:

— Վոնց վոր պատահի,— պատասխանեց Գաւը,
վոր դեռ չեր մոռացել ապորինի կուլակաթափման վի-
րավորանքը:

— Բայց, ելի՛:

— Յերևում ե՛ առանց կոլտնտեսութեան չի՛ լինի:

— Դիմում ներկայացրու:

— Իսկ իմ ունեցվածքը:

— Անաստուններդ կոլեկտիվումն են, դյուղատնտե-
սական դործիքները՝ նույնպէս: Բայց, այ, քո խա-
ռախուռան բաժանել ենք, մի քիչ դժվար ե: Վորոշ
բան դու հետ կստանաս, իսկ մնացածի դիմաց փող
կստանաս:

— Իսկ հացս... տարել եք ամբողջը...

— Դե, դա հարարակ բան ե: Գնա տնտեսավարի
մոտ նա, պահեստապետին կասի, վոր քեզ առայժմ
մի տասը փութ ալյուր տան:

— Սկսել եք սարից ու ձորից մարդ հավաքել
կոլտնտեսութեան մեջ,— տրտնջաց Մակարը, յերբ
իմացավ, վոր Դավիդովը մտադիր ե Գաւին կոլտնտե-
սություն ընդունել:— Են ժամանակ, թող Դավիդովը
«Մոլոտ»-ում մի հայտարարություն տա, վոր բոլոր
աքտրականներին, ովքեր վերադառնան, կոլտնտե-
սություն կընդունի...— ասում եր նա Անդրեյ Ռադ-
մյոտնովին:

Ցանքից հետո Գրեմյաչիի բջիջը կրկնապատկւեց.
կուսակցութեան թեկնածու ընդունւեցին Պավլո Լյու-
սիչկինը, վոր յերեք տարի բատրակ եր յեղել Տխո-
կի մոտ, Նեստոր Լոչչիլինը՝ յերբորդ բրիգադի
կոլտնտեսական և Դյոմկա Ուչակովը:

Բջջի ժողովի որը, յերբ Լյուբիչկինին ու մյուսներին կուսակցութեան շարքերն ելին ընդդէմում, Նազուլնովը Կոնդրատ Մալդաննիկովին առաջարկեց

— Մտի՛ր կուսակցութեան մեջ, Կոնդրատ, քեզ մեծ սիրով կերաշխաւորեմ յես։ Դու ծառայել ես իմ եսկադրոնում և ինչպէս են ժամանակ հերոս բանակային ելիր, ենպէս ել հիմի առաջնակարգ կուտնտեսական ես։

Կոնդրատը հառաչեց ու սրտի դաղտնիքը հայտնեց.

— Ձե՛, ընկեր Նազուլնով, խիղճս ինձ թույլ չի տալիս հիմա կուսակցութիւն մտնել... խորհրդային իշխանութեան համար յես հիմա ել կգնամ կովեշու, կուտնտեսութիւնումն ել բարեխիղճ կաշխատեմ, իսկ կուսակցութեան մեջ մտնել չեմ կարող...

— Եղ ինչո՞ւ վոր, — մոռալվեց Մակարը։

— Նրա համար, վոր, ա՛յ, յես հիմա կուտնտեսութեան մեջ եմ, բայց իմ տան ու տեղի մասին եմ մտածում։— Կոնդրատի շրթունքները դողացին, նա շարունակեց արագ շշուկով։— Սիրտս իմ յեղների համար ե ցաւում և ափսոսում եմ։ Նրանց ենպէս չեն խնամում, վոնց՝ վոր պետք ե։ Յաքանի ժամանակ Ակիմ Բեսխլեքնովը խամուտով տրորեց իմ ձիու վիղը, յես տեսա ու դրա համար մի ամբողջ որ բերանս հաց չդրի։ Փոքրիկ ձիուն կարելի՞ յե եղպիսի մեծ խամուտ հաղցնել։ Այ, դրա համար ել չեմ կարող։ Քանի դեռ յես սեփականութիւնից չեմ կտրվել, նշանակում ե խիղճս ել չի թողնի, վոր կուսակցութեան մեջ մտնեմ։ Յես եղպէս եմ հասկանում։

Մակարը մտածեց և ասաց .

— Դու եղ ճիշտ ես ասում : Մի քիչ սպասիր , մի մտիր : Կոլտնտեսության մեջ յեղած բոլոր անկարգությունների դեմ մենք անողորձաբար կպայքարենք , բոլոր խամուտներն ել կարգի կբերենք : Բայց յեթե դու քնում ես և յերազումդ քո յեզներն ես տեսնում , են ժամանակ քեզ չի կարելի կուսակցության մեջ մտնել :

Գրեմյաչի Լոգոմ լայնորեն տարածվեց այն լուրը , վոր Լյուբիշկինը , Ռեշակովն ու Լոչչիլինը կուսակցության մեջ են մտել : Կաղակներից ինչ վոր մեկը կատակով ասաց Շչուկար պապին .

— Ե' , իսկ դո՞ւ ինչու կուսակցության մեջ չես մտնում : Ախր դու ակտիվներից ես : Դիմում տուր : Քեզ պաշտոն կտան , կաշվի պորտֆել կառնես , թևիդ տակ կդնես ու կշրջես :

Շչուկարի խելքում մտավ և յերեկոյան , հենց վոր միջեց , դնաց-Նազուլնովի տուն :

— Բարե , Մակարուշկա :

— Բարե : Ի՞նչ կա , ինչի՞ յես յեկել :

— Մարդիկ կուսակցության մեջ են մտնում . . .

— Ե՞

— Խոսքս մի' կտրիր , սպասիր :

— Հետո՞ :

— Հետո են , վոր քուցե յես ել եմ ուզում մտնել : Յես , ախպերս , ամբողջ կյանքս հո ձիերի հետ չեմ քարշ տալու : Յես հո նրանց հետ պսակված չեմ :

— Լավ , բայց դու ի՞նչ ես ուզում :

— Ասացի հասկանալի լեզվով . ուզում եմ կուսակ-

ցության մեջ մտնել: Հետո, յեկել եմ իմանամ, թե
կոչվե՞լ եմ: Կոչումս հորովքի եմ ստացել բաներ: Դուք ինձ
ևս տեսակ մի որինակ տուր, թե ինչ դրեմ և վոնց
դրեմ:

— Ուրեմն ի՞նչ... Դու կարծում ես, թե պաշտոնի
համար են կուսակցության մեջ մտնում:

— Մեզ մոտ բոլոր կուսակցականները պաշտոն
ունեն:

Մակարն իրեն զսպեց և խոսքը շուտ տվեց.

— Զատկին տերտերը յեկա՞վ քո տուն:

— Բա վո՞նց.

— Բան տվի՞ր նրան:

— Դե, ի հարկե: Յերկու ձու և մի կտոր խոզի
ճարպ, մոտ կես ֆունտ:

— Նշանակում ե մինչև հիմա դու հավատում ես
աստծուն:

— Դե, ի հարկե, ենքան ել պինդ. չեմ բռնած,
բայց վոր հիվանդանում եմ, կամ վորեւե վատ բան ե
սլատահում, կամ, որինակ՝ յեթե կայծալն ուժեղ ե
խփում, են ժամանակ, հասկանալի յե, աստծու ող-
նությունն եմ խնդրում:

Մակարն ուղում եր քաղցր խոսել Շչուկար պա-
պի հետ, ուղում եր միայն հասկացնել նրան, թե ին-
չու նրան չեն կարող կուսակցության մեջ ընդունել,
սակայն Շչուկարին խոսեցնելով՝ համբերությունը
չտարավ, դրա համար ել հանկարծ դողաց.

— Կորիւր դրողի ծոցը, քալթառ կաշաղա՛կ: Տեր-
տերներին ձվեր ես նվիրում, ինչ վոր պաշտոնների
մասին ես յերազում, իսկ ինքդ ձիերի տակը մաքրել

ԳԼՈՒԽ XXXIV

1930 թվին առաջին անգամ չքացավ «խուլ ժամանակը»*) : Նախորդ տարիներին, յերբ ապրում եյին Հին ձևով, այդ յերկու ամիսն ի դուր չեր կոչւում «խուլ ժամանակ» : Յանքն ավարտելուց հետո գոյաւորներն առանց շտապելու խոտհնձին եյին պատրաստւում : Արոտներում շրջում և ուժ եյին հավաքում յեղներն ու ձիերը, իսկ կաղակները փոցխերն եյին արում, սայլերն ու հնձիչները նորոգում : Քիչ եր պատահում, վար վորեւե մեկը դնար մայիսյան ցել անելու : Ծանր լուսթյան մեջ հանգստանում եյին գյուղերը : Կես ուրին մեռած փողոցով անցնելիս վոչ մի մարդ չեր հանդիպի : Կաղակները կամ վորեւե տեղ պնացած եյին լինում, կամ հանգստանում եյին խրճիթներում, նկուղներում, կամ թե ծուլորեն կացինն էյին թրխկացնում : Թմրած կանայք վորեւե դով տեղ պատսպարւած՝ քութութ եյին անում : Ամայությունն ու նիրհող հանգստությունն եր թազավորում գյուղերում :

Սակայն կոլտնտեսային կյանքի առաջին իսկ տա-

*) Կաղակներն այդպես են կոչում գարնանացանի և խոտհնձի միջև ընկած ժամանակամիջոցը :

ըին Գրեմյաչի Լոգոսմ խախտեց «խուլ ժամանակը» : Դեռ արտերը նոր էյին բարձրացել, վոր սկսվեց քաղ-
հանը :

— Յերեք անգամ պիտի քաղհանենք, վորպեսզի
կոլտնտեսության դաշտերում վոչ մի մոլախոտ չլի-
նի, — ժողովում հայտարարեց Դավիդովը :

Այն բանից հետո, յերբ գրեմյաչեցիները կոլ-
տնտեսության շտեմարանից խլխլեցին սերմացուն,
Դավիդովն ուղում եր Ոստրովնովին հեռացնել տնտես-
վարի պաշտոնից : Ծանր կասկած եր աղոսկել Դա-
վիդովի սիրտը : Նա հիշում եր, յերբ շտեմարանների
վիդովի սիրտը : Նա հիշում եր, յերբ շտեմարանների
մոտ, ամբոխի մեջ ինքը տեսավ Ոստրովնովին, ծե-
րունու դեմքով ստվերի պես անցավ վոչ միայն չիթ-
մունք, այլև չարամիտ ժպիտով սպասողականություն :
Համենայն դեպս, այդպես թվաց Դավիդովին :

Հենց հետևյալ ուրը նա Յակով Լուկիչին իր մաս
կանչեց, կողմնակի մարդկանց դուրս հանեց և նրանց
մեջ հետևյալ խոսակցությունը տեղի ունեցավ կի-
սաձայն .

— Յերեկ դու ի՞նչ էյիր անում շտեմարանների
մոտ :

— Ժողովրդին էյի համոզում, ընկեր Դավիդով :
Հասկացնում էյի թշնամիներին, վոր ուշքի դան, ինք-
նազլուխ չվերցնեն կոլտնտեսության հացը, — վրա
տվեց Յակով Լուկիչը :

— Իսկ կանա՞նց... Դու կանանց ինչո՞ւ էյիր ա-
սել, վոր շտեմարանների բանալիներն ինձ մոտ պիտի
լինեն :

— Ի՞նչ եք ասում, տեր ընդ ձեզ... Ո՞ւմ եմ եղ-

այնս բան ասել: Յես վրչ վրքի եղպես բան չեմ ասել:

— Իրենք՝ կանայք եյին ասում այդ, յերբ տա-
նում եյին ինձ...

— Փչել են... Յերդում կուտեմ: Բամբասում են...
նախանձից են անում:

Յակով Լուկիչի կյանքը նորից վորոշ համասա-
լակշռութիւն ձեռք բերեց: Նա հասկանում եր, վոր
բոլոր այն ուժերը, վորոնք կանգնած եյին Պոլովցեի
թիկունքում ու ղեկավարում եյին ապստամբութեան
նախապատրաստութիւնը, այս անգամ տանուլ են
տուել: Նա հաստատ համոզված եր, վոր այժմ արդեն
ապստամբութիւն չի լինելու, վորովհետեւ հարմար
տուիթը փախցրել են արդեն և նույնիսկ խորհրդային
խշխանութեան դեմ թշնամական վերաբերմունք ունե-
ցող կադակներէ տրամադրութեան մեջ վորոշ բեկում
ե տեղի ունեցել: «Ինչպես յերևում ե, Պոլովցեն ու
Լյատուսկին անցել են սահմանը», մտածում եր Յա-
կով Լուկիչը և այն խիստ ամոսոսանքին, վոր չհաջող-
վեց խորհրդային իշխանութիւնը թոթափել, խառն-
վում եր այն հանգստացուցիչ բավականութիւնը, վոր
այսուհետեւ այլևս վրչինչ չի սպառնում Յակով Լու-
կիչի բարեհաջող դոյութեանը: Այժմ արդեն Գրեմյա-
չի Լոգ յեկած չրջանային միլիցիոներին նայելիս նրա
սիրտը չեր ճմլվում սարսափից, իսկ առաջ հենց միայն
միլիցիոներէ սև զգեստի յերեմալը չտեսնված ահ ու
դողի մեջ եր գցում նրան:

Սակայն, շատ շուտ ու անսպասելի վրա հասաւ
Յակով Լուկիչի խաղաղ կյանքի վերջը:

Գրեմյաչի Լոգում հորդառատ անձրև գալու հետեւյալ որը Յակով Լուկիչը ձիով դնաց Կարմիր կաղնուտը: Նա ուզում էր անձամբ նշանակել այն կաղնիները, վոր պետք է կտրվեյին, վորովհետև հետեւյալ որը համարյա ամբողջ յերրորդ բրիգադը պետք է դնար կաղնուտ՝ ամբարտակի համար ծառեր կտրելու:

Յակով Լուկիչը դուրս յեկավ առաւիտը վաղ: Նրա ձին իր կանոնավոր կշիւած պոչը խաղացնելով քայլում էր դանդաղ: Նրա առջևի վոտքերը, վորոնց պայտերն ընկած էյին, սայթաքում էյին լարծուն ցեխի մեջ, բայց Յակով Լուկիչը վոչ մի անգամ մտրակը չբարձրացրեց: Նա շտապելու կարիք չուներ: Սանձը թամբի դլուխը դցելով նա ծխեց, դիտեց Գրեմյաչի Լոգի շուրջը փոված տափաստանը, վորի յուրաքանչյուր փոսը, յուրաքանչյուր հեղեղատը մանկությունից ծանոթ էր նրան ու սրտին այնքան մոտ: Նա հիանում էր հերկերի փխրուն, ուռճացած խոնավությամբ, վողողված ու հորդ անձրևից պարարտացած արտերով և մեծ ցավով ու վշտով մտածում. «Կաճի

կուրանկան: Կարծես թե բոլորը, և աստվածն ել ես
անիծյալ իշխանության կողմն են: Առաջ շարունակ յե-
րաշտ ու անբերրիություն եր լինում, իսկ քսան մեկ
թվից դեսը ուղղակի ծով ե լինում հացը: Կարծես ամ-
բողջ բնությունն ե խորհրդային իշխանության կողմը
կանգնել, ել ի՞նչպես սպասես նրա քայքայումը: Ձե',
յեթե դաշնակիցները չողենն կամունիստներին քեզ,
մենք ինքներս վոչինչ անել չենք կարող: Վոչ մի Պո-
լովցե չի դիմանա, ինչ խելքի տեր ել լինի նա: Նս
իշխանությունը մեծ ուժի տեր ե. ի՞նչ կարող ես անել
եսպես ուժի դեմ: Իսկ անիծված, ժողովուրդն ել փչա-
ցել ե ուղղակի. մեկը մյուսի վրաքի տակն ե մատնա-
փորում, ամեն տեսակ մատնություններ անում»...

Արևի տակ թևերը փռած խոտերի ցողուններին,
հասկակալող հացաբույսերի վրա ապակու նման շող-
շողում եյին ցողի հատիկները: Հարավային քամին
ցնցում եր նրանց և ցողի կաթիլները յերփներանդ
փայլով ընկնում եյին անձրևի դուրեկան ու նուրբ
բաւրմունք արձակող հողի վրա:

Ճանապարհի վրայի անիվների հետքերի մեջ դեռևս
կանգնած եր հողի մեջ չծծված անձրևաջուրը, իսկ
Գրեմյաչի Լողի վրա արդեն բարդիններից ել վեր եր
բարձրանում վաղորդյան վարդադույն մշուշը և
յերկնքի կիսաթափանց կապույտի վրա, վոր կարծես
մաքուր լվացվել եր հորդ անձրևից, առավոտյան
լույսից նսեմանում եր արծաթափայլ նորալուսինը:

Լուսինը նուրբ յերիզված եր աւ չեղ, վոր հոր-
դառատ անձրևներ եր խոստանում և Յակով Լուկիչը

ներա Վրա նաչելով՝ վերջնականապես համոզվեց. «Մեծ
բերք և լինելու»:

Նա կաղնուտ հասավ կեսորվա մոտ: Ձին վոտ-
քակցեց ու բաց թողեց, վոր արածի, իսկ ինքը, դո-
ւախկից դուրս քաշելով փոքրիկ կացինը՝ գնաց ծառերի
վրա նշաններ անելու այն անտառամասում, վոր ան-
տառապետը հատկացրել էր Գրեմյաչիի կոլտնտեսու-
թյանը:

Բոլոր վաթսուհ յոթ կաղնիներն էլ սրտի մորմո-
քով նշան արեց Յակով Լուկիչը, ձին հեծավ ու քշեց
սաղարթախիտ անտառով:

— Յակով Լուկիչ՛, սպասիր մի քիչ, — լավեց մի
ծանոթ ձայն:

Իսկ հետո տերեւախիտ թփի հետեից յերեւաց մի
մարդ, սև մորթի փափախով, շինելի մահուդից կար-
ված տաք սերթուկով, վորի կոճակներն արձակված
էյին: Նրա դեմքը սև էր՝ ու քամահար, նիհարությու-
նից մորթը ձգվել էր այտոսկրների վրա, աչքերը
խորն էյին ընկել, իսկ չորացած փայլուն չթունքների
վրա սլարդ կերպով, ածուխով նկարածի նման սևին
էյին տալիս առատորեն աճած աղվամաղ բեխերը:

— Չճանաչեցի՞ր, ի՞նչ է:

Նա դլխարկը հանեց, զգուշությամբ շուրջը նա-
յելով դուրս յեկավ բացառը և միայն այդտեղ Յակով
Լուկիչը ճանաչեց Տիմոֆեյ Ռվանուն:

— Դու եղ վո՞րտեղից, — անսպասելի հանդիպու-
մեց չճած հարցրեց Յակով Լուկիչը սոսկալի նիհա-
ւած, անճանաչելիորեն փոխված Տիմոֆեյին:

— Վորաեղից վոր չեն վերադառնում... աքսորից... Կոտլասից :

— Մի՞թե փախել ես :

— Փախել եմ :

— Հապա ի՞նչ ես մտածում, ի՞նչպես պիտի ապրես :

Յեւ Տիմոֆեյը կատաղի արտահայտությամբ պատասխանեց .

— Ձգիտե՞ս ինչպես : Յես հիմա դայլի դրության մեջ եմ : Այ, մի քիչ կհանդստանամ, գիշերը կդամ գլուղ, կհանեմ հրացանս, թաղված եմ եր կալում... Հետո՝ կսկսեմ դործել : Ինձ ուրիշ ճանապարհ չունեմ : Քանի վոր ինձ սպանում են, յես ել կսկսեմ սպանել : Մի քանիսին կթրխեցնեմ... Մի քանիսը խելքի կըզան : Ե՛հ, ամառը կմնամ անտառում, մինչև աշուն, իսկ ձերք ցրտերը կսկսվեն, կանցնեմ Կուրան, կամ մի ուրիշ տեղ : Աշխարհը մեծ է և լնձսրեսները հարյուրներով կան :

Յակով Լուկիչը Տիմոֆեյին նախազգուշացրեց, վոր վաղն անտառում սկսելու յեն ծառ կտրել, ապա դուրս յեկավ անտառից և ուղղվեց դեպի յերկրորդ բրիգադի դաշտը, վոր տեսնի ինչ դրության մեջ է Կուրանի ցորենի ցանքը : Ընդամենը մի քանի որ առաջ ածուխի պես սեվին տվադ ցելում արդեն նրբորեն կանաչին եյին տալիս վերջապես ծլած արտերը :

Յակով Լուկիչը գոռոզ վերադարձավ միայն, գիշերը : Կուրանտեսության գոմից նա տուն դնաց այն ծանր տպավորության տակ, վոր թողել եր իր վրա Տիմոֆեյ Ռիմանու հանդիպումը և վորից նա չեք

ազատվել ամբողջ որվա ընթացքում: Իսկ տանը նրան սպասում եր մի նոր և անհամեմատ ավելի ծանր անաստործություն:

Դեռ նախասենյակումն եր, վոր խոհանոցից նրա առաջը վազեց հարսը և շշուկով նախազգուշացրեց.

— Հայրիկ, մեզ մոտ հյուրեր կան...

— Ո՞վքեր են:

— Պուլովցեն ու են... չլիկը... Յեկան հենց վոր մուխն ընկավ... Մենք մայրիկի հետ կովերն եյինք կթում... Նստած են փոքրիկ սենյակում... Պուլովցեն սոսկալի խմած է, իսկ մյուսին՝ հասկանալ չի լինում:

Անցյալը նորից սկսվեց:

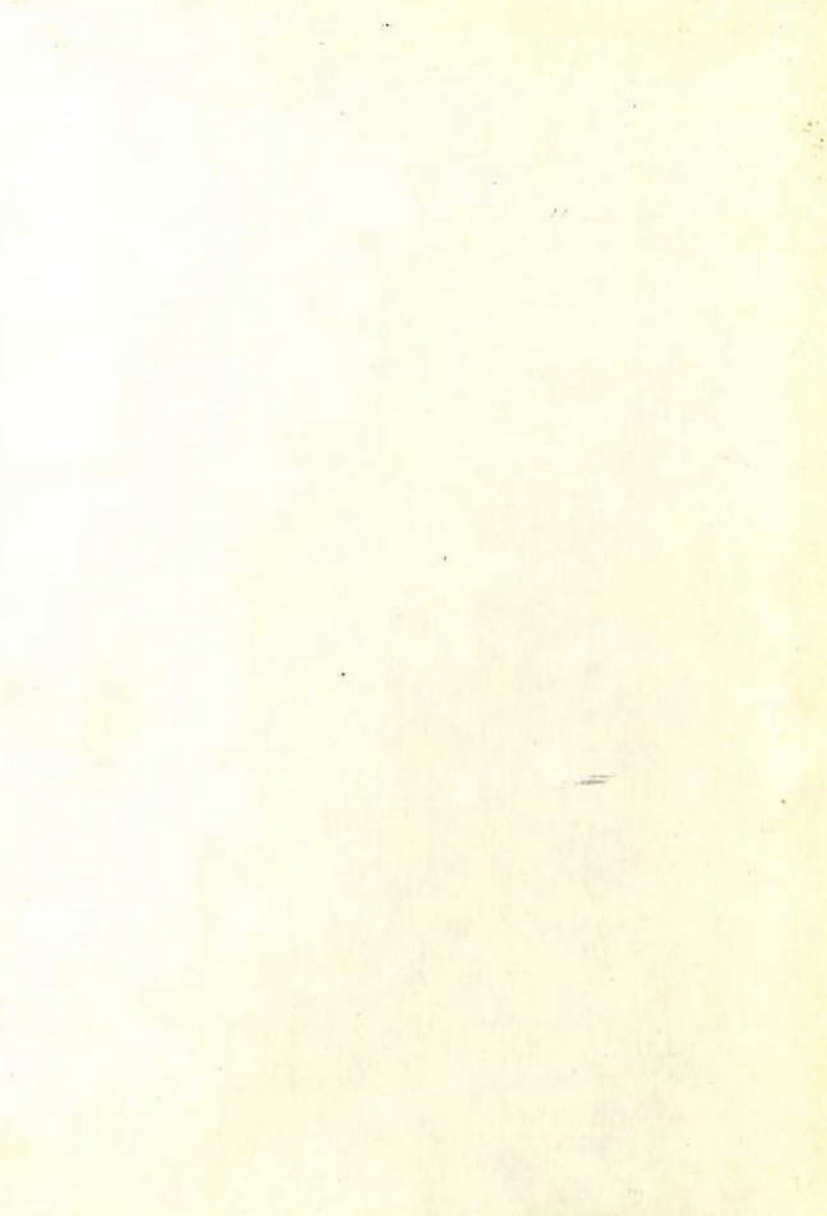
Արքադրի՛ճ՝ Ս. Շահբաղյան

Գլավիկաի լիտոյր Կ—4622 Պատվեր 995

Հրատ. 3816 Տիրած 5000

Թուղթ 72×110 . Տպադր. մամ. $10\frac{3}{4}$. մի մամուլում
51200 6ր2. $13\frac{3}{4}$ հեղ. մամ.

Քեհան, Պետհրատի տպարան, Լենինի փող., № 65

ԳԱԱ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

FL0043636

Al ^{II}
7143